PARATITLA IN LIBROS QUINQUAGINTA DIGESTORUM SEU...

Jacques Cujas, Alexandre : de Chasseneux

PARATITLA IN LIBROS QVINQVAGINTA DIGESTORUM seu pandectarum Imperat. Iustiniani.

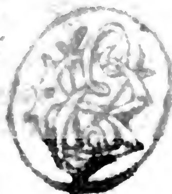
OPVS IACOBI CVIACII.

Cum notis ALEXANDRI CHASSANAEI.

Adiectus est Index obligationum et actionum.

Biblioth. Transp.a S. Maria de Vrbe

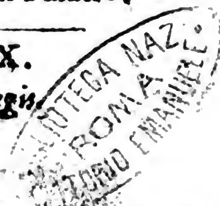

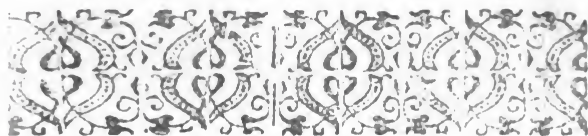
PARISIIS,

Apud PETRVM BILLAINE, iuxta D. Michaëlis Sacellum in Palatio.

M. DC. XIX.

Cum Privilegio Regis.

CLARISSIMO ET ORNATISSIMO VIRO DN. FRANCISCO PELETARIO, Ecclesiastici ordinis Senatorum in supremo Galliæ Senatu Principi, & sanctioris intimique consessus Christianissimi Regis integerrimo Consiliario. S. P.

ALEXANDER CHASSANAEVS.

Ecquicquam maximi I. C. Cujacij detrahere me existimationi arbitratus sum, Clarissime Senator, si ad eius Paratitla, quæ in Pandectas edidit, notas aliquas aspergerem, quibus aliqua supplerem quæ deesse videbantur, aut quæ erant obscuriora enarrarem. Idem fecere quondam Mauricia-

nus, Vlpianus, & Marcellus ad Iulianum: idem Paulus ad Labeonem: idem Paulus & Vlpianus ad Papinianum: idem Claudius Triphoninus ad Scæuolam: idem posteriore sæculo Molinæus ad Alexandrum & Decium, & alij ad alios plerosque; nec id supplentes aut interpretantes tantum, sed plerumque corrigentes & diuersa sentientes: quorum vt duo priora ad hæc Cujacij Paratitla tentaui; ita à posterioribus religiosius abstinui. Poteram in vniuersa eius opera quid simile audere, & interdum multa iuris ciuilis constituta ad vsum iuris Gallici reuocare, vt ille ipse Cujacius destinauerat, hunc laborem senectuti suæ seponens, vt eam etiam patriæ suæ vtiliorem redderet, quam toti orbi iuuentam fecerat, aut maturam ætatem. Verum illæ notæ nihil vtilitatis habent, nisi ad ipsa autoris verba quasi in re præsenti adijciantur. Itaque quia nullus liber commodius ab eius commentariis diuelli potuit, vel cui notæ applicitæ maiori essent vtilitati, quam hæc Paratitla; ideo hæc eligenda duxi circa quæ leuis industria nostra se efferret. Adieci præterea obligationum & actionum breuem indicem, rem anxie a multis quæsitam, à paucis commode tentatam, a nemine quod sciam perfectam. Nec vero inutile duxi illum breuem elenchum huic Dn. Cuiacij libro adijcere, ne quid deesset quod ad primas totius iurisprudentiæ notiones percipien-

as conferret, quas ille in hoc libro mire expressit uniuersas. Illud vero totum quodcumque est tibi, Clarissime Senator, offero, dedicoque: nam cui potius iure quam tibi? Si dignitatem requiro; tu in clero grauissima munia maximâ præstantis animi constantiâ & sustines, & impleuisti: In Senatu integerrimâ fide Senatoriæ functionis partes omnes administras, & ad cumulum obiisti: Etiam iudicium optimi Principis in sacrum eius Consistorium allectus meruisti. Si autoritatem; tam constanter administrati per tot annos officii publicum testimonium id tantum tibi concedit, vt quicumque iuris sui te assertorem habet, non incertum desiderii sui, si illi ratio æquitatis insit, fructum se consecuturum arbitretur: Illud accedit quod familiæ tuæ apud Genomanenses illustri originem à matre refero: vt vel hoc nomine debuerim summum illum honorem, quem tui omnes a te mutuantur, debito obsequentis animi officio prosequi; & solenni ac publica professione mea erga te obseruantiæ fidem testari. Sed prima facie susceptum à me negotium plenum inuidiæ videretur & arrogantiæ, nisi idoneos autores à principio nominassem, quorum exempla secutus sum, vtcumque felicitate dispari, studio tamen non absimili: & hanc habeo primam defensionem. Verum à te potentius præsidium expeto, Clarissime Senator, tui scilicet nominis

autoritatem, quæ me facile ab omnium obtrectatione & iniuria vindicabit: quo fiet vt aduersus omnem inuidiæ malignitatem, aut odij acerbitatem, iisdem verbis fidem tuam implorem, quibus apud Homerum Apollinem suum orabat Chryses sacerdos, quibus postea Imperator Nerua necessitate rerum impeditus Traianum successorem suum in auxilium sui inuocabat.

Τίσειαν Δαναοὶ ἐμὰ δάκρυα σοῖσι βέλεσσι,

Telis Phœbe tuis lachrymas vlciscere nostras.

Vale. Pridie nonas Iulias anni sæcularis & Iubilæi M. DC. XIX.

IACOBVS CVIACIVS GREGORIO LOMELLINO PATRICIO GENVENSIS.

ÆPENVMERO mirari mihi contigit atque etiam stomachari, Doctissime Gregori, quod cum ad titulos Digestorum monita tantum quædam breuia, quæ Paratitla vocat, Iustinianus edi permiserit, commentarios districte vetuerit, existant tamen innumeri, qui in id solùm incumbant quod is vetuit, permisso qui vtatur nullus: quanquam de commentariis facile accipio excusationem, non fuisse cur Iustiniani ætate his impenderetur opera, qua ius cum esset omne clarius & positum in vsu quotidiano, periculum erat ne ei potius tenebras obducerent longiores commentariorum disputationes. Verum à Iustiniano mox quia iacuit in Occidente po-

potiſſimũ diu ius omne in occulto, quoad Lothario II. imperatore ab hinc annis ſupra CCCC. in vſum communem rediit, nobis fuiſſe neceſſe iuri antiquo & longa deſuetudine corrupto obſcuratóq; ex commentariis lumen fœnerare, non ſufficiente eo quod ab illo tempore attulerãt Summarum vel Gloſſarum auctores primi: hi cauerant maxime ne a Iuſtiniani edicto migrare viderentur, editis primum Summis, quas habuere pro paratitlis, deinde etiam gloſſis, pro ea quam idem Iuſtinianus κατὰ πόδα, interpretationem appellat. nam ſi preter paratitla etiam Greca lingua κατὰ πόδα fieri interpretationem Iuſtinianus permitteret, cur non ſibi liceret etiam audere Latina quod ille permitteret Græca, exiſtimarunt non eſſe cauſam, breuiter ſcilicet & apte nec pluribus multò verbis quam leges ipſæ ſcriptæ forent: eæ enim ſunt propriè gloſſæ, eæ κατὰ πόδα interpretationes. Sed hæc cum non explerẽt obtuſiora ingenia, nec ſatis ius illuſtrare viderentur, ſuperuenere alij qui nõ mutato nomine gloſſas auctiores redderent quam pateretur ipſum gloſſarum nomen, atque ita paulatim gloſſæ factæ grauidæ quæſierunt ſibi liberos, ingẽtes, immanes, inſanos commentarios, qua de re ſola ni-

il equidem queror, sed si quo modo Iu-
stinianus noluit, tandem scripsimus, ma-
e morigeri, cogente obscuritate, vt dici-
mus, quæ tamen profecto esset etiam ho-
die parua si non esset nostra in laborando
diligentia parua, hoc me male habet quod
non scribamus etiam quo modo is suasit
nobis scribendum esse, nam quotus quis-
que est qui vel paratitla vel κατὰ πόδα scri-
pserit bene? nec enim scribit bene nisi qui
Papiniani, Vlpiani, Scæuolæ, Pauli, Iulia-
ni scribit more, & hoc vero more cōmen-
tarios aliquis forte, paratitla nullus. Sum-
mas nominent vel Titulorum expositio-
nes, vel illud ipsum Paratitulorum, vel si
quod aliud est speciosius nomen vsurpēt,
recte iudicas, Doctissime Gregori, qui
hæc longe recedere arbitraris à paratitu-
lorum lege modóque. Opus hoc esse do-
cti I. C. difficile igitur ac pene impossibi-
le. vix enim singulas ætates singulos Iu-
risconsultos ferre. me contribuere ad v-
trumque aliquid posse, qui κατὰ πόδα in-
terpretationem Latinam paratam habeo,
vt sæpe audisti de me, si modo princeps
aliquis expoliendæ eius otium mihi face-
ret ne intermissione publicarum recita-
tionum quidquam rei meæ incommoda-
retur, & cui sit in promptu κατὰ πόδα, &

paratitla esse multomagis, prudẽter quod non me vtrumq; posse præstare, sed conferre aliquid in vtrumque: absit enim vt illud vel agnoscam si quis tribuat, vel adrogem vltro mihi insolẽtius quod est maximi & perfectissimi Iurisconsulti, absit etiam vt Deo Opt. Max. laudem debitam non tribuam: hoc homini nulli rei, nullarum virium, nullius per se sibi facultatis conscio quod mihi bene fecit beneficium non agnoscens vt possim siue hoc siue illo genere malim nonnihil conferre in puram & synceram iuris ciuilis enarrationem. Sed nisi ad κϑ' πόδα animos fecerit princeps aliquis, vix ea mihi vnquam elabetur opera. Ad paratitla ductorem, ducem hortatorem neque posco alium, neque possim quàm te habere meliorem, qui vnus mihi semper ex Italis quos noui visus es ingenium possidere nobilius, & iuris ac philosophiæ scientia verissima longe ceteris excellere omnibus quos mihi nosse contigit quandiu in Italia esse licuit per meos mores. Fœcundam esse Italiam doctissimis Iurisconsultis haudquaquam abnuo. Sed accidit mihi infeliciter quod in neminem eorum inciderim, & feliciter quod inciderim in te solum, qui ita cum natura & iudicio mirabili tum arte atque artificio

iam eo quod ex liberalibus studiis tibi
omparasti iuris scientia instructus & or-
atus es, vt qui te superet in Italia vix pu-
em superesse alium quenquam, nam ex
is quos offendi, ne quid dissimulem, alius
ocendo & disputando mihi visus est pla-
e delirare, maiore licet fastu, conuentu
q; mercede, alius sermonem iusque lon-
e alienum ab eo in quo versari se profi-
batur in medium producere, alius ne in-
elligere quidem quid ageret quid vel lo-
ueretur miser, alius è solio oculis abscri-
to nunquam dimotis deblaterare consi-
orum multa millia in re quæ vno verbo
xplicari potuisset, queve explicatione vel
omprobatione indigebat nulla, & nihil
liud tamen per horam agere, alius iuris
na parte sapere, quam ex veris I. C. cor-
iserat vel corrogauerat, ceteris plane de-
pere & in nullo probitatem Iurisconsul-
o dignam, quæ tamen est omnis sapien-
æ caput. in omnibus quæstus cupiditatē,
mbitionem summam siue honoris siue
escandorum auditorum non solum vt
equentibus decantent, quibus neq; do-
tiores neque meliores eos reddant, sed
ero etiam vt bene comitati per plateas &
icos ducantur & reducantur, tu vnus ab
is abhorrens maxime, mihi visus es con-

iunctã cum summa animi integritate verã & non simulatam sapientiam adeptus nec spatiorum vnquam obliuiscar, quæ fecimus, simul quandoque per tres aut quatuor horas in difficillimas quasque iuris quæstiones diligenter inquirentes. hæc spatia me in admirationem & obseruantiam tui perduxerunt. hæc me tibi deuinxerunt vinculo sempiterno. & si quæ sors cecidit mihi, feliciora auspicia quibus tu natus es, noluissent eãdem in te subire, si, vt dicam apertius, idem quod fungor docendi munus te fungi permisissent, non interesses iã amplius recitationibus meis, vt soles, sed ego vt iustius ita libentius interessem tuis. Vnum habeo quem possim pari laude adficere Germanum, Ioannem Hastenum Iuliacensem, in quo tanta elucet probitas animi, tanta peritia iuris, vt eo loquente mihi sæpe visum fuerit Biturigis cum mihi adesset pro sua humanitate frequens, parum aut certe nihil me in iure ciuili profecisse. ita sæpe iniecit mihi pudorem aliter sentienti quàm ipse vellet, ita sæpe admirabilem mihi eruditionem ostentauit suam. Dicam deinceps nisi accedant alij, vnum me nosse Germanum Iurisconsultum, eximiæ scilicet & spectatę eruditionis, Ioannem Hastenum, vnum

alum, Gregorium Lomellinum, nobilē patricium vtrumque. Ne mirere igitur ıt ne miretur iam quisquam alius, cur ıo nomini paratitla inscribere voluem, Doctissime & nobilissime Gregori, ıi enim possim iure meliore? cui magis à mea? nam accedet de tuo nomine huic peri honoris multo plus, quàm ipsi de pere meo. Non ego is sum qui blandiri iiquā natura possim. Quem colo, quem udo, cui lucubrationes dedico meas, cū portet opinione mea omnem honorem cultū insigniter promereri. Sed ne igno:s quid ego hisce paratitlis præstiterim, el ne ignorent potius alij (nam id tu satis atim per te cognosces) eam ego in his ribendis artem adhibui vt nihil ex eis lsequi possit nisi qui ea perlegerit tota: ppressi superuacua, ne desiderarentur ecessária magnopere caui, idem mihi faendum esse persuadens quod oratori, uem poëta ait supprimere quæ rusticus dit ineptus. Quid quoque titulo contine:tur, qui cuiusq; sensus esset, quæ scriptu castior diligenter explicaui, etiā si quid ontineretur plane aut plene scriptura nō ferret titulo subiecta. aperui enim retru & abdita pleraque. quo enim nobis ars vsus, nisi vel adhibita cogitatione attē-

tissima erant quæ non potuere omnia literis exprimi? Etiam ius definitionibus auxi permultis, quarum homines nostri erant indigentissimi, adeoque artis suæ male compotes, vt nescirent definire quid quæque res esset quam tractandam susceperant, imo hærerent nonnunquam annum integrum in definitione puta substitutionis, seruitutis, vel qua alia exquirenda nec quidquam, quod imperitiam illorum arguebat maximam: perito enim facile est statim vnius rei non vnam tantum sed complures edere definitiones & omnes ex arte confectas, mihi quidem certe neque perito neque imperito non fuit facile, non fuit etiam difficile, Peritissimus Galenus paulò audacius. Ἐξεπίτηδες ἐχρησάμην πολλοῖς ὀνόμασι, αὐτὸ τοῦτ' ἐνδείκνυσθαι βουλόμενος, ὡς ἔνεστι παμπόλλους ὁρισμοὺς ποιεῖν ἑνὸς πράγματος ἐν ταῖς φωναῖς μόνον ἢ ἐν τοῖς ὀνόμασι διαφέροντας. & ego quoque forsitan nimis audenter qui quas veteres iuris auctores nobis reliquere perfectissimas, eis etiam adiunxerim meas. Adhæc porro continuationi titulorum (sic enim vulgo appellatur quæ Græcis est συνέχεια) vt congrua vbique & consentanea ac veluti perpetua serie constans constaret ratio adlaboraui plurimum, atque interim

iantum in me fuit principia iuris patefe-
omnia aut sane præcipua: cuius operæ
eæ nullam aliam mihi mercedem ex-
oſco quam vt tibi ſit gratiſſima, iuris au-
m ſtudioſis vtiliſſima. Non probabunt
em ſat ſcio aut rictu oris aliquo etiam ſi
on interioribus ſenſibus ſe non probare
ſſimulabunt multi. Sed mei pluma non
tereſt, dum tu probaueris modo. Non
oterunt rurſus ne dociles & beneuoli
iidem, qui erunt omnes intelligere om-
a ſtatim. Sed quid ego curem, vt potui,
debui, officio meo perfunctus & te-
nte te omnia proinde atque ego qui
ipſi ipſe ſimul ac ceteris qui ad virtu-
m & facultatem animi tuam propius ac-
dunt. &, vt paucis verum ſtringam, ca-
in hunc libellum recte illud Terentia-
Mauri,

Pro captu lectoris habent ſua fata li-
lli. Vale. Valentiæ Cauarum 11. Id.
guſti. M. D. LXIX.

Extraict du Priuilege du Roy.

PAR *grace & Priuilege du Roy, il est permis à Pierre Billaine d'imprimer ou faire imprimer, vendre & distribuer vn Liure intitulé,* Paratitla in Libros Quinquaginta Digestorum seu Pandectarum Iustiniani Imperatoris. Opus Iacobi Cujacij, Cum Notis Alexandri Chassanæi, quibus adjectus est Obligationum & Actionum index: *Et deffences sont faictes à tous autres Libraires & Imprimeurs d'imprimer ou faire imprimer ledit liure sans le consentement dudit Billaine pendant le temps & espace de six ans, à compter du iour & datte de ces presentes, à peine de cinq cens liures d'amende, comme plus à plain est contenu aux lettres données à Paris le 10. Iuillet 1619. & de nostre Regne le dixiesme.*

Par le Conseil,

DE VERNAISON.

L*Edit Billaine a accordé que Iacques Quesnel, Marchand Libraire à Paris, iouysse dudit Priuilege suiuant l'accord fait entr'eux.*

ARATITLA
N LIBROS QVINQVAGINTA DIGESTORVM SEV PANDECTARVM IMPERATORIS IVSTINIANI.

OPVS IACOBI CVIACII.

E suo nomine vult appellari Imp. Iustinianus Digesta Iuris veteris sua auctoritate composita, & ad suam ætatem accommodata commutatis sæpe contortisque veterum
is auctorum scriptis, quorum tamen
nina vbique prætendit, & ea quidem
nunquam sola, licet ex eorum mente
nonéve subsequatur nihil, vt l. cum
ndebito. de probat. & alijs plerisque
is. Digesta sic dicuntur, vt Græcè σρώ-
α, vel potius, vt ipse Iustinianus ait, vt
is antiqui διαιρέσεις, καὶ διατυπώσεις.

Pandectæ verò ἐκ τοῦ τὸ πᾶν εἰς ἓν ἀθροισθὲν ὑποδέξασθαι.[a] Et diuisæ ab eo sunt Pandectæ siue Digesta in partes septem, libros quinquaginta, libri etiam exemplo veterum distincti titulis certis, qui tamen & ipsi partes dicuntur, vt cum dicitur ventrem[b] ex omnibus partibus mitti in possessionem, id est ex omnibus titulis de Bonorum possessionibus, & cum M. Tullius ait ponenda esse capita ex quibus ducitur quæque pars iuris. Sed & Rubricæ, quod plerumque cocco aut minio ruberent.

a *Efficiunt Digesta siue Pandectæ Iuris Ciuilis à Iustiniano compositi partem secundam. Sunt enim totius legitimæ scientiæ partes quatuor, quarum prima, si eo ordine recenseantur quo sunt promulgatæ & editæ, erit Codex, qui duodecim libris constat quibus continentur constitutiones Imperatorum. Ante Iustinianum tres codices circunferebantur: Gregorianus, quo continebantur constitutiones Imperatorum ab Hadriano ad Valerianum & Gallienum: Hermagenianus, qui complectebatur ab his subsequentium principum constitutiones, edicta, decreta, rescripta vsque ad tempora Constantini: Demum Theodosianus, in quo ipsius Imperatoris Constantini, & eorum qui ipsi successerant constitutiones ad tempus vsque Theo-*

sij illius tertij Codicis autoris descriptæ erant. d & post Codicem ipsum Theodosianum, :ræque constitutiones erant, tum ipsius Theosij & Valentiniani, tum aliorum Imperarum, vsque ad tempus Iustiniani, quæ, quod st editum Codicem Theodosianum emissæ es-it, Nouellæ constitutiones dicebantur. Ex his bus Codicibus, & Nouellis constitutionibus, æ Theodosianum secutæ erant, Iustinianus ectis, his iquæ magis ex vsu fori in ipsis rem argumentis obtinerent, & illis omißis, æ vel idem dicerent, vel sibi inuicem esit contrariæ, suum Codicem composuit, in :o quasdam suas constitutiones inseruit, id-:e effecit decem viris Illustribus demandata tius operis cura inter quos primas agebat ribonianus totius negotij veluti præfectus & γοδιώκτης, quæ latius patent in l. vn. C. de uo Cod. fac. & l. vn. C. de Iustin. Cod. conm. Hunc etiam Codicem postea iußit emenri & ei adijci quinquaginta decisiones, asque constitutiones quasdam, quas post mam editionem Codicis titulo nouellarum omulgauerat: cuius emendationis curam persit tantum viris quinque scilicet Triboniа-, Dorotheo, Mennæ, Constantino, Ioanni, od leuior esset labor istius emendationis, am à principio totius operis perficiendi, & nes constitutiones perlegendi, ad certos-ue

titulos selectas, & sepositas redigendi. Id autem plenius continetur in l. vn. C. de emend. Cod. dom. Iust. & sec. eius edit. Hæc iuris ciuilis pars prima. Postquam Iustinianus id circa Imperatorum constitutiones præstitit: ex antiquis veterum Iurisconsultorum commentarijs, Pomponij scilicet, Iuliani, Africani, Scæuolæ, Papiniani, Pauli, Vlpiani, Modestini, aliorumque, optima quæque, & ad vsum forensem magis accommodata excerpi iussit: quæ demum collata sunt in hos quinquaginta Digestorum, seu Pandectarum libros, idque sedula nauitate & industria Triboniani aliorumque circiter sexdecim virorum doctissimorum & de ciuili prudentia apprime meritorum: cuius rei gestæ seriem accuratius describit ipse Iustinianus in l. 1 & 2. C. de vet. in enucl. & in orat. græca ad populum & Senatum quæ tum dicto tit. est inserta, tum etiam his Digestorum siue Pandectarum libris est perfixa. Hæc iuris ciuilis pars secunda. Illam sequuntur libri institutionum quatuor, quos post Codicis & Digestorum opus perfectum Tribonianus, Theophilus, & Dorotheus, ipsius Iustiniani iussu, ex libris antiquorum qui institutiones scripserant, & maxime ex commentarijs Caij I. C. composuerunt ad iuuentutis commodiorem vsum: quibus legitimæ scientiæ prima veluti elementa continentur, quos demum Iu-

linianus ipse confirmauit & suo nomine fie-
i voluit insignes, vt ex illis quasi elegantio-
is doctrinæ riuulis primam legum peritiam iu-
ientus hauriret. Hæc iuris ciuilis pars tertia.
Vltima continet librum nouellarum siue au-
henticorum, qui complectitur constitutiones ip-
ius Iustiniani circiter centum sexaginta, quæ
t plurimum græco sermone editæ fuerant post
Codicem emendatum, & recensitum, post
Pandectas & institutionum libros, pro vt
aria negotiorum figuræ id desiderabant, res-
ue ipsæ dictabant, vt fere fit in dies suc-
rescentibus morbis, ipsis etiam noua remedia
dhiberi. Hæ Nouellæ constitutiones vt pluri-
num iuri quod Codici continetur derogant,
nde ex his desumpti loci quidam, & legibus
Codicis, quibus derogabatur, appliciti ab Ir-
erio veteri juris interprete, qui passim au-
enticarum appellatione allegari solent. Hæc
itur Iuris Ciuilis pars quarta et vltima: nam
udorum libros Iuris Ciuilis Romani partem
on facere certum est. Constitutiones quoque
eonis Philosophi, aliorumque Imperatorum
ui Iustinianum, aut ipsummet Leonem secuti
nt, corpori Iuris ciuilis non ascribi solere sa-
constat: primum quia Ius Ciuile cum dici-
us id quod à Iustiniano vel promulgatum,
l compositum est intelligimus: deinde quia
c ipsius Leonis Nouellæ constitutiones, vt

cumque tempore posteriores, vsu vnquam inualescere potuerint præterquam in his de quibus antea nihil constitutum fuerat. In cæteris ius à Iustiniano introductum vim suam obtinuit, quod docet ex græcis ipse magnus antecessor lib. 17. obs. cap. 31.

b *Ventrem Cuiacius intelligit, posthumum in ventre matris constitutum, mittitur enim mater ventris nomine in bonorum possesionem ex omnibus edicti partibus: Id est ex edicto vnde liberi, si de hæreditate patris ipsius posthumi agatur ex edicto, vnde legitimi, vel vnde cognati, si de hæreditate agnati, aut cognati quæratur, cui posthumus successurus est.*

DIGESTORVM
PARS PRIMA.

LIBER I. TIT. I.

DE IVSTITIA ET IVRE.

ERITO incipit à virtute quam iuris auctores colunt & a iure quod profitentur. Et est Iustitia constantia [a] perpetuę voluntatis ius suũ cuique tribuendi, vt liberalitas constantia

ꝑerpetuæ benignitatis. Ius eſt ſcientia æqui & iniqui, vel ars. Ars enim eſt eorum quæ ſciuntur. [b] Et huius artis iuriſve partes hoc titulo proponuntur ſummæ. Sed & aliæ ſignificationes iuris.

a *Conſtantia, id eſt conſtans voluntas; Conſtantem autem voluntatem accipimus, ſtabile & firmum voluntatis decretum, atque propoſitum, quia is demum iuſtus eſt, qui ita affectum, ita comparatum animum habet, vt perpetuo velit jus ſuum cuiq; tribuere: Is ſcilicet, quem non vis, non ambitio impotens, non potentum fauor, aut gratia, non auaritiæ ſordes à recto mentis ſtatu dimouet: qui non pœnæ metu, non lucri aut fauoris ambitu, vel honorum adipiſcendorum deſiderio, ſed ſolius boni electione, nullius cuiuſlibet rei ſatagens, ad æquitatis regulas actiones ſuas componit, & dirigit. Quare attentè ex Ariſtotele lib. 2. ethic. cap. 4. diſtinguenda hæc duo: juſta facere & juſtè facere. Iuſta facere etiam injuſtus poteſt vt de Buſiride, Phalaride, Æmilio Cenſorino commemoratur, qui auctores nequiſſimi conſilij Thraſium, Perillum & Arentium Paterculum, eo ſupplicio, quod ad aliorum tormenta commenti erant, necauerunt: qui tamen in alijs vitæ actibus, crudeliſſimam tyrannidem exercuerunt. Iuſtè facere nonniſi juſtus poteſt, quia his verbis ingeneratus juſtitiæ habitus ſi.*

gnificatur, qui tum demum est acquisitus, cum quis & scienter, & electione habita & perpetuo vel ut ipse Aristoteles ait dicto loco βεβαίως καὶ ἀμεταϰινήτως quæ ad justitiam pertinent exsequitur.

b *Vt iustitia est habitus voluntatis: ita Iurisprudentia est habitus intellectus, quia in scientia & cognitione consistit, non in voluntate: Et ideo qui jurisperitus est, non continuo justus, quia qui probè nouerunt, quid æquum sit, quid iniquum, quique licitum ab illicito discernunt, plerumque a præscripto artis desciscunt, & in prauos affectus voluntatem suam deducunt. Iurisprudentia igitur nihil aliud est quam collectio præceptorum, quibus imbutus animus omnem rationem tenet componendæ, & regendæ ciuitatis, ferendarum legum, definiendarum litium, controuersiarum discingendarum.*

II. DE ORIGINE IVRIS ET OMNIVM MAGISTRATVVM ET SVCCESSIONE PRVDENTIVM.

PRopositis partibus iuris superiore titulo, constitit in iure Populi Romani, cuius originem iam inde à Regibus processumque & partes hoc titulo declarat,

inde originē & nomina magistratuum, postremo successionem Iurisperitorū, quisque alteri successerit. [a] ab his enim ptissimùm orta, condita, aucta, tradi- , illustrata sunt iura Populi Romani, qua re iuris conditores dicuntur & iuris au- ores, ac sanè cum in authentico Pande- arum Florentinarum sit hoc loco, Et ccessione eorum, existimo esse emen- ndum, Et successione auctorum, vt l. 2. post originem. Porro, si & hoc scire es, Magistratus est publica persona, quæ risdictioni præest. vel, qui pro tribunali gnoscit vel, cui publicè iudicium iu- que dictio data est. [b] Aristoteles ἀρχὰς αι ἰσαῖς ἀποδέδοται βουλεύσασθαι περὶ τινῶν ὶ κρῖναι καὶ ἐπιτάξαι, καὶ μάλιστα τοῦτο, τὸ ρ ἐπιτάττειν ἀρχικώτερον ἐστι. Id quod vo- ἐπιτάττειν nobis est imperium, vt iube- cauere, iubere possidere, quæ sunt χικώτερα id est magis imperij quam iu- dictionis. Iurisconsultus est qui ius pro- etur, respondet, interpretatur. Aut vir nus legum & morum ad responden- m peritus atque interpretandum. [c]

Verum non modo Iuris ciuilis originem, & se- n magistratuum, quo quique tempore cepe- t, hic titulus complectitur: sed breuem etiam uli Romani historiam continet, quibus initijs

quibusve incrementis, ad illam immensam magnitudinem, quæ postmodum ingentissimo sui pendere laborare cœpit, peruenerit: quemadmodum à Regibus ad populum, à populo ad Senatum, Iura comitiorum, potestasque sit translata, & rebus iterum ita dictantibus denuo jus dominationis ad Imperatores redierit, vt essent, qui longa serie sæculorum firmatam tantam rerum molem arbitratu suo librarent, & moderarentur.

[b] *Posit & hæc Magistratus definitio non sufficere, nisi adijciatur quid Magistratus à iudice differat: quod nec passim notum est, nec erit à Cujacij methodo alienum, quâ in his Paratitlis brewitate insigni, & perspicuitate non vulgari, omnia definit & distinguit: Non incommodè hæ possunt differentiæ assignari. Magistratus habet jurisdictionem: Iudex vero simplicem notionem, & cognoscendi ac judicandi facultatem, ad quod pertinet quod est in l. 5. ff. de re jud. & l. 99. notionem. ff. de verb. sign. Hac ratione judices non exsequuntur sententias suas, (quia id majoris momenti est, & jurisdictionis aliquam potestatem designat) sed ipsi Magistratus, qui eos dederunt l. 15. à Diuo Pio in pr. ff. de re jud. Inde oritur differentia alia, quod Magistratus jus suum habeant à Principe, à Senatu, aut à Republica: Iudices vero dantur à Magistratibus: Imo judicis dan-*

licentia Iurisdictionis portio est. l. 3. §. fin. de Iurisd. omn. jud. Iterum Magistratus habent veluti summam judiciorum, & ad cau-
trum vniuersitatem sunt dati: Iudices autem
ngulis negotijs & litibus ipsi Magistratus
ldicunt. Ipsi etiam ordinario dantur : Magi-
ratus vero extra ordinem cognoscunt de rebus
erumque, quæ celeritatem aliquam requi-
int, nec moram patiuntur: qua de re est tit.
e var. & extraord. cogn. infra tit. 13. lib. vlt.
uod idem est de his, in quibus vis Imperij major
ucet, aut cum aliqua sui dignitate potestas
urisdictionis exercetur: qualia sunt quæ hîc
Cujacius recenset, jubere cauere, cum quis
amni nomine, quod ex ruinâ vicini ædificij si-
i imminet, desiderat à vicino securitatem præ-
eri cautione siue stipulatione damni infecti, &
fieri jubet Prætor aliusue Magistratus: Iube-
possidere, cum non cauente vicino, ad coer-
endam eius contumaciam. Prætor, aut Præses
iittit actorem in possessionem eius rei, cuius
omine vt caueatur postulat, & postmodum
ossidere jubet. l. 4. l. 7. in pr. ff. de damn. inf.
uod & fit in stipulatione legatorum tit. 3. &
. lib. 36. inf. & cum venter in possessionem
iittitur tit. 9. lib. 37. alijsque ex causis de qui-
us est tit. 4. lib. 42. Superest hæc differentia
nter Magistratum & Iudicem, quod Magistra-
us officium inter honores recenseatur, quod illo

administratio rei publicæ contineatur cum aliquo dignitatis gradu. l. 14. honor in pr. & §. pen. ff. de num. & honor. unde jus honorarium, actiones, aut obligationes honorariæ solent appellari; quæ à Magistratibus proficiscuntur: cæterum judicandi necessitas inter munera personalia habetur, quæ sine titulo dignitatis subeuntur. d. l. honor. §. 1. & l. 18. numerum. §. 14. ff. de mun. & hon.

c *Non dissimilis Iuriconsulti definitio apud Ciceronem lib 1. de orat. Si quæreretur quisnam Iurisconsultus verè nominaretur eum dicerem qui legum & consuetudinis eius qua priuati in ciuitate uterentur & ad respondendum & ad agendum & ad cauentū peritus esset. De Iurisconsulto etiam accipiendus hic Horatij locus.*

vir bonus est quis?
Qui consulta patrum, qui leges juraq; seruat,
Quo multæ, magnæq; secantur iudice causæ,
Quo responsore, & quo causæ teste tenentur.

III. DE LEGIBVS SENATVSQVE CONSVLTIS ET LONGA CONSVETVDINE.

IVris ciuilis hoc titulo partes exequitur tres, leges quo nomine non populi tantum, [a] sed etiam plebis scita significantur, quæ ex lege Hortensia non minorem vim

t, quam totius populi iussa; [b] Sena-
nsulta quæ solus Senatus decreuit si-
ge; Et longam consuetudinem, id
acitum populi consensum plurimo-
nnorum obseruatione inueteratum.
in extremo tituli conclusit his ver-
Ergo omne ius aut consensus fecit,
cessitas constituit, aut firmauit con-
do. Ius enim quod expressus con-
s populi vel plebis fecit, lex est. [c]
d necessitas constituit, Senatuscon-
m. l. ij. §. deinde quia difficile, supra
proximo.

uiacius hoc loco legis nomen specialiter ac- cuius definitio hæc. Ius quod populus rom. torio Magistratu interrogante, veluti con- onstituit. Cæterum si generaliter hoc vo- um sumatur, continet omnem juris con- ionem, non populi modo aut plebis, sed ipis aut senatus, scriptum ius aut non um, quo quid vetatur, iubetur, permitti- aut punitur: quamobrem eius definitio est, qualis quæ traditur à Papiniano, & rysippo, & Demostene refertur in l. 1. & oc tit.

Huic est quod Cicero in topicis, dum juris ti partes, quæ suo tempore optinebant, nset, legere, Senatusconsulta, magistra- m edicta, responsa prudentum), plebisci-

torum non meminit, hac scilicet ratione, quod jam tum a legibus non differrent, & hinc quod lex Aquilia dicatur, quæ tamen a plebe interrogante Aquilio tribuno est lata. §. Illud de lege Aquil. apud Iustin.

c *Recte itaque Dio Chrysost. orat.* περὶ ἔθους *vocat consuetudinem* δίκαιον ἑκούσιον, *Ius scilicet voluntarium: quod quasi ipse populus volens & consentiens, sibi imposuit, & eam sic definit,* εὕρεμα ἀνθρώπων οὐδενὸς, ἀλλὰ βίου καὶ χρόνου.

IIII. DE CONSTITVTIONIBVS PRINCIPIVM.

SEquitur quarta pars Iuris ciuilis, quod scilicet ipse princeps constituit, cuius Augusto priuilegio eadem est potestas quæ populi fuit.[a]

a *Constitutiones autem principum diuiduntur in decreta, rescripta, edicta: his enim tribus modis ius facit princeps, cum cæteræ juris partes, vnius generis sint. Sunt autem decreta sententiæ imperatorum, qui a latere sibi assidentibus supremi consessus consiliarijs, summis vt plurimum Iurisconsultis, de lite aliqua cognitionem susceperunt, vnde præiudicium trahitur ad similes controuersias dirimendas: Cuiusmodi plures sex libris decretorum Paulus Iuris-*

nsultus retulerat: vt ipse Cuiacius docet, lib. obs. cap. 26. Rescripta sunt litteræ vel re onsa principis, quibus de re dubia consultus, d libellum rei gestæ seriem complectentem res- ibit, & negotio proposito imponit definitio- em vltimam, vnde exemplum ducitur alterius uæstionis similiter explicandæ: & ex his fere otus Iustiniani Codex compositus est. Edicta ero sunt statuta generalia, quibus quod iubet, ut vetat princeps ad totius rei publicæ com- endium & vtilitatem, non demonstrata perso- a, aut negotio certo, cui modum imponere vo- uerit, quod tamen in decretis & rescriptis ple- umque accidit. Eiusmodi sunt Nouellæ consti- utiones Iustiniani fere omnes, eiusmodi sunt tiam quinquaginta decisiones, quæ sunt in Co- ice & si quæ similes. Nota edictorum hæc quod lerumque ad populum aut Senatum, vel Præ- ectum prætorio dirigantur.

V. DE STATV HO- MINVM.

EXpositis partibus Iuris quæ omnes sunt constitutæ hominum causa, inci- it tractare de hominum ipsorum iure si- ie de statu conditionis cuiusque, & alius st status capitis, [a] alius status seruitutis.

a *Id est libertatis, nam soli liberi caput habere icuntur.*

VI. DE HIS QVI SVI VEL ALIENI IVRIS SVNT.

DE statu seruorum hic etiam agitur aliquid: itemque liberorum, alios esse Patres familias alios filios filiosfamilias. Patres familias suæ potestatis sunt, qui scilicet in domo sua dominum obtinent. Filijfam. & serui alienæ potestatis.

VII. DE ADOPTIONIBVS ET EMANCIPATIONIBVS, ET ALIIS MODIS QVIBVS POTESTAS SOLVITVR.

FIliosfam. natiuitatem facere docuit titulo superiore. Isto docet etiam legem facere filiosfam. id est adoptionem.[a] Adoptio enim est legis actio qua qui mihi filiusfam. non est, ad vicem filijfam. redigitur[b]. Et quia si forte qui non est quidem mihi filiusfam. sed Titio, à Titio, mihi detur in adoptionem, hac ratione fit vt desinat esse in potestate Titij & recidat in potestatem meam, ideo huic rationi & alias adiungit, quibus soluitur potestas, velu-

i emancipationem [c] manumissionemque. Dico emancipationem manumissionemque: nam legitima emancipatio est solemnis alienatio filijfam. veluti mancipij, quam mox sequitur manumissio eiusdem. Anastasiana emancipatio aliter fit, itemque Iustiniana. [d] Neque vero & si titulus olliceatur alios modos soluendæ potestatis, quidquam specialiter de aliis, veluti sacerdotio, [e] deportatione, morte in o tractatur.

a *Filiusfam. etiam constituitur per legitimaionem, quæ fit concubinatu in matrimonium ersso, vel curiæ oblatione, aut diplomate principis, aut alijs quibusdam modis, qua de re est . vlt. de nupt. apud Iustin. N. περὶ νόθων, & otus tit. C. de natural. lib.*

b *Adoptio ibi definitur, quatenus genus est, id st quatenus complectitur eam, qua pater filium uem habet in potestate alienæ potestati subijcit, uæ proprie dicitur adoptio: & eam, qua qui ui juris est seipsum dat in adoptionem, quæ roprie dicitur arrogatio.*

c *Dicitur autem emancipatio, quod fieret per lemnem mancipationem, quæ erat species alieationis factæ per æs & libram, vt fere legis ctiones omnes.*

d *Fit Anastasiana emancipatio precibus impeatori oblatis, & ad eas rescripto elicito, quo pa-*

tri permittitur liberos suos, è manu sua dimittere: eo etiam rescripto apud iudicem actis interuenientibus insinuato. Iustiniana rescriptum non desiderat, sed solam patris professionem, apud judicem actis interuenientibus declarantis se a sacris, & potestate sua filium filiosue liberare, quod & hodie in vsu est. neutra vero requirit tres illas venditiones imaginarias circumductiones, & iniuriosa rapismata omnemque illam juris veteris obseruantiam, l. pen. & vlt. C. de emancip. lib. nulla etiam in his contrahitur fiducia, qua id agebatur, vt parens naturalis in emancipatione manumissor patronusue existeret filij sui, vt per hoc & tutor eius fieret si impubes filius esset, & ei succederet vt patronus, si ipse filius emancipatus, sine liberis moreretur.

e *Cum sacerdotio finiri patriam potestatem. Cuiacius tradit id referendum ad ius vetus quo virgo in familiam Vestæ cooptata sui juris fiebat, & is qui flaminium diale, id est Iouis sacerdotium adipisceretur, ea ve quæ in manum flaminis matrimonio conueniret, è patrio jure exibant, idque ipso jure sine capitis diminutione vlla, vt referunt Gellius, lib. 1. cap. 12. Tacitus lib. 4 Annal. Vlpianus in fragm. tit. 10. In fi. ad quod referendum, quod est in l. 3. §. vlt. ff. ad S. C. Maced. Cæterum apud principes Christianos, non obtinuit sacerdotium, ac no-*

iscopatus quidem summã dignitatem inducere
:rationem patriæ potestatis. l. 52. Sacrosan-
'. C. de Episc. & Cler. Nouè Iustinianus in-
xit, vt qui Episcopatus sacros apices esset ade-
ıs patria potestate liberaretur. N. 81.

III. DE DIVISIONE RERVM ET QVALITATE.

Xposita differentia & qualitate hominum, modo exponit rerum. Diui- differentiam, differentia qualitatem endit Rerum igitur alias esse diuini iu- , alias humani. Vel alias publicas, alias nmunes, alias vniuersitatis, alias nul- ,[a] alias singulorum, item alias corpo- :s alias incorporales.

Res nullius vocat, quæ nec alicuius fieri pos- : quales sacræ, religiosæ, sanctæ; Nam aliæ ntur nullius, quæ alicuius fieri possunt, ve- , feræ, aues pisces, gemmæ, quæ sunt in litto- aris, res à domino pro derelicto habitæ, & :æ similes.

X. DE SENATORIBVS.

[H]Omines de rebus suis disceptant in senatu vel apud magistratus & Iudi- Congruenter ergo post hominum re-

rumque diuisionem, & Iudicum diuisio multiplex sequentibus titulis exponitur. Senatores erant in vrbe primum, non vt postea, quicunque sententiam in Senatu dicebant, sed qui à Censoribus in Senatum lecti erant consilij publici causa.

X. DE OFFICIO CONSVLIS.

Officium consulis est vocare Senatum, [a] Reipub. consulere, consilium præbere, tutores, iudices vel arbitros dare, [b] pignora capere, [c] mittere in possessionem, restituere in integrum, cognoscere de præiudicis [d], de fideicommissis, de alimentis, [e] de pollicationibus, [f] delicta coërcere, non tamen relegare. l. 14. Infra. De Interd. & releg. Cætera quæ commemoraui si non hoc titulo; his Digestis omnia suos habent locos.

a *Non solius tamen Consulis fuit ius vocandi, aut habendi Senatus, sed more maiorum, etiam Senatus haberi potuit per Dictatorem, Trib. plebis, Interregem, Præfectum Vrbis per Tribunos quoque militares, & Decem-viros, quibus Imperium consulare aliquando competiit. V. Gell. lib. 14. cap. pen. & vlt.*

b *Describit Cuiacius officium Consulis quale*

it translatâ in Cæsares Imperij potestate, nam
i libera repub. non nisi de rebus maioris mo-
ienti, quæ ad summam rei publicæ pertinebant,
orum cognitio fuit. Consilium autem præbere
ntelligit, cum ex Ælia Sentia minor viginti
nnis vult manu mittere seruum suum, & iu-
'a causa manumißionis adprobari debet.

c *Et hæc pignoris capio species coercitionis ad-*
ersus contumaces. §. pen. de satisd. tut. apud
ust. l. 5. §. 10. si quis ff. de agnosc. lib. & ali-
i paßim. quo modo etiam fuit animaduersum
duersus senatores qui vocati non adfuissent.
4. Gell. dicto cap. pen. lib. 14.

d *Præiudicia intelligit actiones præiudiciales,*
'ue quæstiones de statu, per quas quæritur an
liquis liber, an seruus sit, libertus, an Inge-
uus, filius legitimus, an illegitimus.

e *Cum dicit Cuiacius Consulem, de alimentis*
ognoscere; id referendum ad ea alimenta, quæ
ater à filio petit, aut filius à patre, aut pa-
'onus à liberto, aut libertus à patrono, nam
i de re Vlpianus scripserat lib. 2. de officio Cō-
lis, vt docet inscriptio, l. 5. ff. de agn. & al.
b. quamquam etiam de alimentis testamento
lictis eorum cognitio, fuit si eâ peterent ali-
entarij, l. 3. §. vlt. ff. de alim. & cib. seq.
æterum vtrum de alimentis ex testamento de-
tis transigi posset, personarum rerumque pen-
tis circunstantiis, Prætoris Romæ, Præsidis in

Prouinciis notio fuit. l. 8. cum si in pr. & §. 18. sed nec. inf. de transact.

f *De his est tit. 12. lib. 50. Digestorũ id autem videtur Cuiac. adijecisse propter l. 8. eius tit. 12. que sumpta est ex lib. 3. quem Paulus scripserat de officio Consulis.*

XI. DE OFFICIO PRÆFECTI PRAETORIO.

PRæfectus prætorio est prætorianorum militum siue aulæ præfectus, cui princeps rerum, iudiciorúmque summam commisit. l. quilibet. C. de Decur. qui & vice sacra iudicat. l. j. C. de Offic. vic. l. à procoss. C. Theodosian. de appellationib. & cunctarum prouinciarũ maximam potestatem habet. l. ne quis. C de Decurioribus. cuius formæ vel τύποι pro lege sunt, vnde & ἐπαρχικὰ dicuntur [a] Et præter hunc vel vicarium eius nullus magistratus habet plenissimum imperium merum. Alij partes tantum aliquas habent, vt Consul ius gladij sed non ius relegandi, ac similiter præses ius gladij & ius damnandi in metallum, non ius deportandi, [b] vel confiscandi, quin & gladio tantum vitam adimere potest non securi, non telo, non laqueo, quia ius gladij tantum accepit: &

restrictè accipiuntur quæcunque ex mero imperio magistratui permittuntur. c

a *Ipse enim præfectus pretorio ἔπαρχος dicitur unde jus honorarium quod ab eo proficiscitur recte potest vocari ἐπαρχικὸν & ἐπαρχικὰ ipsa eius edicta.*

b *Videtur labi Cuiacius dum dicit Præsidem jus deportandi non habuisse, nam exilij pœnam quæ eadem est cum deportatione) procuratorem Cæsaris qui vice Præsidis fungitur irrogare posse docet l. 2. C. de pœnis Sed dicendum Præsidem deportare quidem & insulam aßignare non posse, verum si quem in insulam deportandum putet hoc ipsum Principi significare missa relatione plena l. inter §. 1. ff. de interd. & l. & ea de re plura Cujacius ad l. si quis. §. ius qui. ff. de injusto rupt. & irr. fa. test.*

c *Inde fit vt in his quæ sunt meri Imperij non liceat ducere argumentum à majori ad minus vt idem Cuiacius docet lib. 1. quæst. Papin. ad l. 1. ff. de offic. eius cui mand. est jurisd.*

XII. DE OFFICIO PRAEFECTI VRBI.

PRæfectus vrbi est magistratus cui vrbis, terminorúmque eius curam princeps commisit. a Officium igitur eius præcipuum vrbem custodire, & omnia

crimina audire. Seneca XII. Epistol. L. Piso vrbis custos cuius officio tutela vrbis continebatur. Iuuenalis XIII.

Hæc quota pars scelerum quæ custos Gallicus vrbis.
Vsque à Lucifero donec lux occidat audit.

Fines autem siue termini vrbis Romæ non continentibus finiuntur, sed centesimo miliario.

a *Præfecti prætorio nullum nomen in libera republica: potestas tamen eius erat penes magistrum equitum, qui Dictatori iungebatur; At quemadmodum ordinariam potestatem Dictator non habebat, sed per temporum vices creabatur, vt magistratu tantum spatio sex mensium fungeretur: ita nec magister militum. His facilius comparantur Tribuni celerum, qui sub regibus romanis secundum ab his locum obtinebant, l 2. §. 14. et quod ad magistratus, & §. 18. populo ff. de orig. jur. Potestas igitur & nomen præfectorum prætorio sub imperatoribus ab Augusto cœpit. qua de re Petrus Faber lib. 1. semestr. cap. 1. & seqq. ducit altiores lineas. Quantum ad Præfectum vrbis, eius nomem antiquum fuit in repub. romana eiusque originem Tacitus lib. 6. annal. repetit. à Romulo, & vt postmodum exactis regibus. In libera repub. retentus est, adeo vt absentibus Consulibus habendi senatus jus haberet, vt docet Gell. lib. 14. cap. vlt. Ita regi-*

entis reipub. ad imperatores translatis eiusdem otestas mansit.

XIII. DE OFFICIO QVÆSTORIS.

QVæstor curam gerit pecuniæ publicæ conquirendæ & conseruandæ & in arios vsus erogandæ, quod facere nequit ne iurisdictione & imperio. Est igitur nagistratus vt non abs re Vlpianus eolem libro singulari de Quæstoris officio . iij. De iurisdictione (est enim emendanla illius inscriptio ex ista) distinxerit meum imperium à misto,[a] hoc enim iure nagistratus quæstori competit, illud non tem: & possessionis igitur bonorum & udicis dandi licentia quæstori competit. Cicero in diuinatione. *Quæstor Cæcilius iulicium dat, si patet eam se & sua Veneris esse lixisse: iudicant recuperatores: iste in possessioiem bonorum mulieris mittit.* Fateor tamen nitio imperium non habuisse, quia nec vocationem, nec prehensionem.[b] Erat gitur magistratus sine imperio vt ædilis curulis, vt magistratus municipalis hodie. Neque verò in vrbe solum quæstores fuerunt, sed & in prouincias erant qui prætores vel præsides comitabantur, & nonnun-

quam cum iure prætorio sortitò delecti additíque præsidibus, & ab eis, vt Plinius & Cicero scribunt, assumpti in filiorum locum, adeo vt nec quæstoribus præsides, vel prætores suos accusare liceret. Porro ex quęstorum numero in vrbe erant Candidati Cæsaris, è quibus se fuisse cum fratre Velleius Paterculus scribit, & ab eo honore ad præturam conscendisse. Erat enim is honos ad amplioris honoris gradum primus ascensus, &, vt Asconius Pædianus ait, prima Senatoris administratio, vt communicato primum plebeiis honore quæstutæ, id plebi pro ingenti victoria fuerit aduersus patricios, quemadmodum T. Liuius scribit, quæstúram namque non honóris ipsius fine æstimabant, sed patefactus ad Consulatum ac triumphos locus nouis honoribus videbatur. Porro recitabant principes per quæstores qui ab eo munere Candidati Cæsaris dicebantur, in Senatu orationes suas & epistolas & libellos, quod multis auctorum locis comprobari potest, hic tamen sufficiat Spartiani in Adriano. *Quæstúram gessit in qua orationem Imperatoris in Senatu agrestius pronuntiãs risus est.* Libros dicit Vlpianus hocloco, vt Plinius V. Epistola. *Pauci dies & liber principis seuerus & tamen moderatus.*

a *Merum autem imperium est coercendorum facinorum potestas, lege data ac definita nominatim. mixtum vero imperium est potestas, quæ jure magistratus competit proprio & ingenito. Cuiac. lib. 21. obs. cap. 30. & lib. 1. quæst. Papin. ad l. 1. ff. de offic. eius cui mand. est jur. vt & ad l. 1. ff. de Iurisd. omn. iud. Rectiores hæ Cuiacij definitiones, quam quæ propositæ ad Vlpiano in d. l. 3. nam cum Vlpianus definit merum imperium esse jus gladij: vel mixtum imperiū, consistere in danda bonorum possessione rem definit per exemplum siue per τύπον quæ species est definitionis imperfectæ. Definitio alia fit κατ' ἀντίλεξιν, alia per τύπον, siue per exemplum, alia κατὰ διαφορὰν, alia ἐννοηματικὴ, alia ποιώδης, alia ὑπογραφικὴ, alia κατ' ὑποτύπωσιν: hæ sunt imperfectæ, de quibus Boet. lib. 3. in topica Ciceronis. Vna perfecta est & propria quæ constat genere & differentiis, & fit ex præscripto Dialecticæ: quales superiores ex Cuiacio sumptæ: quales omnes quas idem Cuiacius his Paratitlis proponit: Cuiusmodi regulas & definitiones in promptu habere, non est nisi periti & præstantis Iurisconsulti, vt eo etiam nomine laudet Papinianū Idem Cuiacius quod nullus sit Iurisconsultus, qui tot regulas, tot definitiones conferat. Definitionis ipsius (quia huc vsque sermo processit) hæc ex Platone definitio ὅρισμος ἐστι λόγος σύντομος δηλωτικὸς*

τῆς φύσεως τῦ ὑποκειμένυ πράγματ☉.

b *Quid sit habere vocationem quid prehensionem videndus A. Gell. lib. 13. cap. 12.*

XIV. DE OFFICIO PRAETORVM.

DE officio prætorum titulus inscriptus est, quoniam duo fuere in vrbe prætores, vnus qui ius dicebat inter ciues, qui maior prætor, Festo auctore, dicebatur, alter qui inter peregrinos vel inter ciues & peregrinos: & hos etiam significat l. 17. C. de appellat. dum ait vtrumque prætorem: Fuere & alij plerique minores, non qui enumerantur tantum l. ij. De origin. iur. sed his postea ab Imperatoribus adiecti complures. [a] Cæterum vrbani & peregrini [b] iurisdictio quanta fuerit Edicta demonstrant, quæ omnes actiones complectuntur, & quod tandem non ex antiquis legibus, sed ex Edictis prætorum homines iura addiscere cœperunt. De criminibus notio horum prætorum non fuit.

a *De prætorum progressu origine & numero Lipsius abunde in comm. ad Tacitū lib. 1. annal. qui tamen non facit mentionem prætoris fidei commissarij & libertatum quorum frequens mentio in iure. Prætorem autem veteres omnem*

nagistratum cui exercitus pareret appellabant. Ascon in Epist. Ciceronis ad Q. fratrem Asiæ proconsulem. Quin & non modo iudiciorum ed armorum etiam ei cura fuit vt tradit. Iustin. l. 24. qui etiam Prætorem ita vocatum ait ἐκτοῦ πρὸ τῶν ἄλλων ἀπάρχοντων εἶναι καὶ παρατάττε-σθαι vnde etiam στρατηγὸς dictus & proprætor ἀντιστρατηγὸς apud Dionem Plutarchum & Polybium passim.

b *Videndus Theoph. in Paraphrasi Instit. tit. de Iu. nat. gent & ciu. §. Prætorum l. 2. §. 28. post aliquod deinde ff. de Orig. Iu. & l. si oleum, . hæc de dolo. ff. de dolo. & Hotom. in descriptione magistratuum rom.*

XV. DE OFFICIO PRÆFECTI VIGILIVM.

MAgistratus separantur ab his qui extra ordinem ius dicunt. l. 7. §. vlt. . sequen. Dixit verò supra de magistratibus vrbanis, nunc de his qui extraordinem in vrbe ius dicunt, cuius generis est præfectus annonæ, & præfectus vigilum l. . Nam præfect. De orig. iur. Præfecto vigilum commissæ sunt vrbis excubiæ & vigilum cohortes, ne quid per noctem a in vrbe delinquatur, neue quod in ea incendium exoriatur.

a *Inde dictus νυκτέπαρχος, siue νύκτος ἔπαρχος: quamquam ei magistratui hoc vocabulum Iustinianus demit, & Prætoris dignitatem, & nomen attribuit. N. 13. dicti quoque στινώπων ἐπιμεληταὶ, siue στινώπαρχοι vigilum præfecti quod dispositas agendis excubijs, per angiportus militum stationes haberent, eosque introduxit August. propter incendia, vt Dio lib. 55. tradit & post eum Xiphil. in Augusto Antea tresuiri erant qui nocturnis vigiliis proessent, quod præter l. 1. ff. hoc. tit. docet etiam Plauti locus in Amphitruone vbi seruus noctu Iter faciens ait. quid faciam, nunc si tres viri me in carcerem compegerint Verum non nocturnis tantum incendijs præpositus est, sed & eius munus est fures coercere, vt apparet ex l. 56. §. 1. ff. de furtis l. pen. ff. de cond. ob. caus. dat Plura Cuiac. ad d. N. 13.*

XVI. DE OFFICIO PROCONSVLIS ET LEGATI.

SVperiores tituli sunt de his qui in vrbe ius dicunt. Sequentes de his qui in prouincia, quorum iurisdictio plenissima est. Funguntur enim vice & officio omnium magistratuum vrbanorum, & initio quidem quos in prouincias mittebat Senatus, hi proconsules dicti sunt quod cum

mperio consulari mittebantur. Dabantur
is legati, quibus scilicet mandarent iuris-
ictionem suam, nec enim legatos suo si-
i iudicio diligebant. Dabantur plerun-
ue plures, & ob id l. ij. Quis à quo appel.
ppellari à legatis proconsul potest.[a] Et
nperatores proconsuli l. penult. De of-
:. eius cui mand. Cum propriam, in-
iiunt, iurisdictionem legatis tuis de-
:ris.

a *Quod non habet locum in aliis, qui manda-*
m a magistratu jurisdictionem habent: cum
im omnino vicariam operam præbeant pro de-
ante, nec suo jure quicquam habeant, perin-
ac si ab ipso delegante sententia dicta esset,
idem prouocatur, qui prouocaretur, si is, qui
isdictionem suam mandauit, per se negotij
nitionem suscepisset. l. 1. §. vlt ff. eod. tit.
s aquo appell. Cuiac lib. 1. quæst. Papin. ad
. ff. hoc tit. & lib. 7. obs. cap. 21. excipitur
nceps, vel summus Pontifex qui prouocari
unt, si appelletur a sententia iudicum a se
gatorum, quod ratio necessitatis admittit,
t nullus his maior magistratus: deinde quia
eandem iurisdictionem mandant, quam ha-
: sed partem tantum: plenitudinem autem
statis & imperij retinent sibi.

XVII. DE OFFICIO PRÆFECTI AVGVSTALIS.

PRæfectus Augustalis est qui in Ægypti prouinciam mittebatur proconsulari potestate ex equitibus non ex Senatoribus,[a] Præf. Ægypti l. apud præfect. De mand. vind. l 1. De tut. & cur. dat.

a *Cur id ab Augusto factum ipse Cuiac. docet in parat. C. hoc tit.*

XVIII. DE OFFICIO PRAESIDIS.

QVos in prouincias mittit princeps hi proprie præsides appellantur vel legati Cæsaris, vel, vt Dio scribit. LIII. propraetores.[a]

a *Præsidis nomen generale est, & significat etiam proconsulem, l. 1. ff. hoc tit. Verum hoc nomine specialiter designatur is magistratus qui a principe mittitur in has prouincias, quas princeps curæ suæ fecit. qua ratione dici potest, Præsidis nomen nullum fuisse in libera repub. Sed hi quibus regendæ prouinciæ mandabantur erant Proconsules aut propraetores. Proconsules iis prouinciis præerant quæ nondum quietæ omnino, ideoque maiori potestate contineri debebant qualis*

qualis Gallia olim: Propratores in eas mittebantur quæ magis fidæ populo rom. qualis Sicilia. Postea translato ad Cæsares imperio aliæ prouinciæ populo fuerunt aßignatæ, quæ stipendiariæ dictæ: aliæ principi quæ tributariæ, qua de re Theoph. in græca paraphrasi Inst. §. 40. per traditionem. de rer. diuis. & Harmen. ἐν πρωχείρῳ lib. 1. tit. 2. §. 46. Id factum maxime ab Augusto, qui vt ait Suet. in eius vita cap. 47. prouincias validiores & quas annuis magistratuũ imperiis regi, nec facile nec tutum erat ipse suscepit. Idem recenset Dio lib. 53. & Strabo lib. 3. & vlt. in fi. Igitur in eas prouincias quæ populo erant concessæ mittebantur proconsules ex Senatu sortitione factâ, vt in libera repub. in eas vero quas princeps ad suam curam reuocauerat, mittebat ipse præsides e Senatu, aut equitibus quos vellet, qui dicti iam πρεσβευταὶ καίσαρος καὶ ἀντιστρατηγοὶ, id est legati Cæsaris & propratores, vt hic Cuiacius docet ex Dione. Cæterum inter proconsules & præsides siue legatos Cæsaris, & propratores, vltra quam supra positum, fuerunt differentiæ multæ vnam recenset Cuiac. lib. 20. obs. cap. 37. cæteras Lipsius ad Tacitum lib. 1. annal. Eadem de re Hotomanus in descriptione magistratuum rom.

le pedan. iud. quod inter effectus jurisdictionis onnumeratur, l. 3. §. vlt. ff. de jurisd. omn. ud. sed d. l. 1. est accipienda cum res agitur inter riuatos, nec fisci aliquod negotium agitur: Cæteum si fiscus intercederet recte ipse iudicem dare osset, quod videtur Cuiacius hoc loco admittere. rocuratores Cæsaris ex equitibus legebantur, & cubi vicem Præsidis gererent, in minores pro-ncias mittebantur. Plura Lipsius ad Tacitum b. 12. annal.

c Hinc est, quod praecedentem titulum, qui uit de officio præsidis, hic sequatur, quod vnus iterdum idem sit & præses & Cæsaris procurar in eadem prouincia.

XX. DE OFFICIO IVRIDICI.

ALexandrinos iudice vno fuisse contentos quem Cęsar dedisset Spartias scribit. hic est iuridicus de quo agitur oc titulo: cui postea adiecit etiam Seues ordinem decurionum.

XI. DE OFFICIO EIVS CVI MANDATA EST IVRISDICTIO.

PRoconsul mandare solet iurisdictionem suam vni ex legatis vel omni-

bus; sed & præses cui videtur, itémque prætor in vrbe non tantum magistratui, vt prætor peregrinus iurisdictionem suam mandat prætori vrbano, L. iuij. 24 sed etiam priuato. l. vltim. hoc titul. & quidem totam vel partem aliquam, l. solet. De iurisdict. Mandato autem huiusmodi transfertur in mandatarium iurisdictio omnis, quæ iure magistratus competit, non etiam magistratus, non iurisdictio quæ speciali iure legéque competit. a

a *Sed nec potest imperium merum & gladij potestas in alium transferri, quia ea a lege sunt. l. 70. nemo potest gladij. ff. de reg. jur. quæ coniungenda cum l. 6. sup. de off. procons. Ea igitur demandari possunt tantum, quæ iure magistratus competunt; id est quæ magistratus habet ex consuetudine & more maiorum, nec sibi constitutione aliqua, aut lege specialiter sunt attributa, quæ ve jurisdictionis nomine veniunt. l. 1. §. vlt. ff. hoc tit. l. 5. more. ff. de iurisd. om. iud. Igitur legis actiones, tutoris datio, ius quod habet magistratus, vt apud eum manumissiones, adoptiones, emancipationes, & cætera eiusmodi fieri possint, demandari non possunt, quia certis legibus, aut constitutionibus, id specialiter magistratibus est permissum. Videndus ipse Cuiac. lib. 1. quæst. Papin. ad l. 1. hoc tit. est a. summa differentia inter eum qui vicem alicuius iu-*

icis agit: De quo tit. 50 lib. 1. C. & hunc de uo hoc tit. prior enim jurisdictionem iure pro-rio habet, & plerumque datur a Principe ad mpus in locum Præsidis defuncti, & temporis iusa moderamen prouinciæ obtinet, is vero de no hîc agitur alienam jurisdictionem exsequi-ur mandato ipsius magistratus, nec tam habet risdictionem quam exercitionem iurisdictio-is, vt ipse Cuiac. docet lib. 1. quæst. Papin. ad 5. ff. de offic. procons. ex quo loco explicanda, ec verba Cuiacij hîc adscripta, quæ paulo sunt bscuriora (in mandatarium iurisdictionem om-em transferri, quæ iure magistratus competit, on magistratum ipsum) id est exercitionem ju-sdictionis non jurisdictionem ipsam, vt inde nstet delegatum à magistratu non habere ius bdelegandi quod secus obtinet, in his qui de-gati sunt à principe vel summo Pontifice vt cent παρατίτλοις quas in libros decretalium regorij 9. emisi tit. de offic. & pot. iud. deleg.

XXII. DE OFFICIO ADSESSÓRVM.

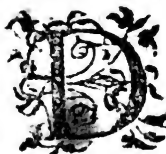
ADsessores quoque non sunt magi-stratus sed consiliarij & comites ma-istratuum vrbanorum vel prouincia-um vel quibus hi mandauerunt suam iisdictionem, delati ad ærarium vel in

commentarium principis, inter eos qui salaria ferunt de publico. vel consiliarij iudicum à principe datorum vel procuratorum Reipublicæ, *a* nam & hi iudices erant.

a *Procurator reipub. idem est qui administrator rerum ciuitatis in l. vlt. ff. quod cuiusque vniuers. et curator reipub. toto tit. inf. de adm. rer. ad ciuit. pertin. quo loco ipse Cuiac. dicit iudicem fuisse rerum ad ciuitatem pertinentium, atque ipsum curatorem, siue procuratorem reipub. habuisse assessores docet l. vlt. hoc tit.*

LIB. II. DIGESTORVM TITVLVS I.

De Ivrisdictione.

DECVRSIS breuiter generibus magistratuum & officiis eorũ, recte datur titulus generalis de iurisdictione, nam iurisdictio propriè notio est quæ iure magistratus competit, *a* quæ enim mandata à magistratu aut à lege specialiter magistratui delegata est, non iure suo competit, officio quidem magistratus cõtinetur, sed iurisdictione non cõtinetur.

a Iurisdictio autem & mixtum imperium eadem res prorsus, vt ipse Cuiacius docet lib. 21. obs. cap. 30. & lib. 1. quæst. Papin. ad l. 1. sup. de offic. eius cui mand. est jurisd. quare definitio mixti imperij quæ supra tit. 3. lib. 1. desumpta est ex ipso Cuiacio eadem prorsus cum ista. quod itaque dicitur in l. 4. hoc tit. iubere cauere prætoria stipulatione & in possessionem mittere magis imperij esse quàm iurisdictionis: Illud vocabulum (magis) sumitur συγκριτικῶς non ...τικῶς, vt idem Cuiacius rectè defendit lib. 2. obs. cap. pen. & fusius in repetita prælectione huius tit. ad l. 4.

b Eo pertinent quæ notata tit. pen. libri superioris, in eum cui iurisdictio mandata est, non tam iurisdictionem ipsam quam exercitionem iurisdictionis transire.

I. QVOD QVISQVE IVRIS IN ALTERVM STATVERIT VT IPSE EODEM IVRE VTATVR.

SVperiore titulo datum est de iurisdictione edictum vnum aduersus eos data populari actione [a] qui id quod iurisdictionis perpetuæ causa propositũ est corruperunt. *b* Hoc titulo datur alterum aduersus eos qui in magistratu ius dixerunt

iniuriose, vt eodem priuati iure vtantur, vt si prescriptionem iustam postulanti non dederint, nec dabitur etiam eis, sed non habita ratione prǽscriptionis creditoribus suis, si hoc desiderauerint, satisfacere compellantur. Eadem ǽquitas est in eo qui hoc idem postulauerit & impetrauerit ne debitores aduersus eum præscriptione vterentur. Ius nouum, ius iniquum dicitur hoc titulo quod non est omnio æquum, sed tamen æquum est hac ratione quod id esse æquum magistratus existimauerit.

a *Popularis actio quæ dicatur v. inf. tit. de popular. act. & in indice actionum.*

b *Pœna huius delicti est quingentorum aureorum l. 7. tit. super.*

III. SI QVIS IVS DICENTI NON OBTEMPERAVERIT.

PRoponitur & de Iurisdictione aliud edictum hoc titulo aduersus eum qui ius dicenti non obtemperat, id est iubenti rem auferri vel abduci, siue sit reus siue actor, nam & si actori forum quod sequi cogitur sit incompetens, in eo tamen ius dici reo in actorem potest ex mutua peti-

tione. [a] Coercetur vero inobediens pœnali actione, videlicet quanti ea res est, [b] etiam si nihil intersit, etiam si non iure rem abduci vel auferri iubeat magistratus. Placet autem valde vt iurisdictionē ita iusdicentem scribi διὰ τῆς ὕψιν, siue κατὰ συμπλοκήν.

a *Idque eam rationem habet, quod is qui in agendo alicuius obseruat arbitrium, eundem contra se iudicem consistere queri probè non possit. l pen. C. de sent. & interlocut. quod non ita tamen iure Francico admittitur, quo reconuentio non habet locum in foro sæculari nisi ex principali actione pendeat. vt & adnotatum in parat. decretalium Gregorij 9. tit. de mutuis petitionibus.*

b *Inde differētiæ apparet inter hæc duo (quanti ea res est) & (quanti interest) cum reus condemnatur quanti actoris interest, opportet ipsum actorem docere quid dispendij senserit, vt id sibi resarciatur: Ideoque ex parte rei tantum pœnalis est eiusmodi actio, non ex parte agentis qui non plus quam re vera eius interfuerit consequitur. At cum agitur quanti ea res est, condemnatur reus in id quo actor damnum pati potuit, licet nullum senserit, atque ideo ex vtraque parte pœnalis est. Res non est satis perspicua, nisi ex hypothesi palam fiat. Titius ex prouincia Mæuium in ius coram iudice Parisien-*

si vocauit, cum nullum ius vocandi haberet. Mæuius qui consilium ceperat Lutetiam veniendi ad res quasdam suas explicandas & expediendas, vadimonio occurrit, & absolutus est: si condemnetur Titius quanti Mæuij interest, Mæuius nullos itineris sumptus consequetur, quia nihil eius interest, quod ob alia negotia sua consilium profectionis susceperit, & semota calumniosæ, aut temerariæ actionis ratione, iter erat ingressurus, & Lutetiam profecturus: Si vero quanti ea res est Titium iudex condemnauerit: omnia despendia profectionis soluere Mæuio compelletur, quia tanti ea res est, & tantumdem eius interesse potuit, si negociorum suorum expediendorum gratia Lutetiam venire necesse non habuisset, & ob hanc tantum venisset.

IIII. DE IN IVS VOCANDO.

HAbuimus de magistratibus & de iurisdictione satis. Nunc sequitur quo ordine agatur apud magistratum. Initium fere agendi est vocatio in ius, id est si vocetur aduersarius ad eum qui iurisdictioni præest iuris experiundi gratia, [a] id est vt de iure suo quisque decernat, postulata exceptione, & quodammodo intentata etiam vtraque, quo genere conceptio om-

nis futuri iudicij constituitur. Addi vero debuit hoc titulo, quod male nescio quis error transduxit in titulum sequentem, Et si quis eum vocauerit quem ex edicto non debuerit, [b] namque hac de re edictum proponitur hoc titulo non sequenti.

a *In ius vocare igitur est ad magistratum vocare iuris sui experiundi causa. Cuiac. lib. 10. obs. cap. 10. quod apud Græcos dicitur* κλητεύειν, *unde apud Harpocr. in lexico apparitores, qui pro actore ad iudicem reo diem dicunt, vocantur* κλητῆρες *&* πρόσκλησις *ἡ εἰς δικαστήριον* κλῆσις *&* προσκαλέσασθαι, τὸ *[illegible]* εἰς δίκην.

b *Eiusmodi est parens vtriusque sexus, & ascendentes omnes, patronus, patrona, parentesue eorum, quorum aliquis si vocatus sit in ius filio, nepote, aut pronepote, liberto-ve, venia prætore non impetrata, ipse filius, nepos, pronepos, aut libertus, coercetur pœna quinquaginta aureorum, instituta à parente patrono-ve prætoria actione pœnali. §. 12 pœnales. de act. apud Iustin. §. fin. de pœna tem. lit. ib. & l. 4. & l. coniuncta l. pen. (nam tres illæ leges sunt Vlpiani ex lib. 5. ad edictum) ff. hoc tit.*

V. SI QVIS IN IVS VOCATVS NON IERIT, SIVE QVIS EVM VOCAVERIT QVEM EX EDICTO NON DEBVERIT.

IN ius vocati ſequi protinus vocantem debent, aut ſatiſdare iudicio ſiſti: alioquin multantur pro iuriſdictione iudicis. a

a *Id eſt pro poteſtate iudicis, & modo iuriſdictionis: nam pro tribunalis dignitate maior, aut minor multa dici poteſt. l. vlt.* C. *de modo mulctarum, quod etiam iuris francici ratio admittit, quo diſtinctio fit maioris, minoris, aut minimæ iuriſdictionis. Mulctam autem dicimus non pœnam: mulcta enim arbitraria eſt & incerta; pœnæ certa definitio. Mulcta eſt à iudice vel magiſtrata: pœna à lege: vnde etiam à pœna prouocatio non eſt, à mulcta appellari poteſt. mulcta vt plurimum pecuniaria eſt, pœna non modo pecuniæ damnum infert, ſed etiam plerumque capitis, aut exiſtimationis iacturam continet. Pœnæ nomen generale eſt, & mulctam etiam continet, mulctæ non item. l.* 131. *aliud.* §. 1. *l.* 44. *ſi qua pœna. ff.* de verb. *ſign. denique mulcta, niſi hanc iudex aut magiſtratus dixerit nominatim, exigi non poteſt: legis vero poteſtas circa pœnam inferendam, aduerſus eum qui de-*

quisse pronuntiatus est, etiam si de ea nihil dierit iudex, exercetur: quandoquidem pœnæ rsecutio, non iudicis voluntati tribuitur, sed gis auctoritati reseruatur. l. 1. 4. quorum ff. l S.C. Turpil.

VI. IN IVS VOCATI VT EANT AVT SATIS VEL CAVTVM DENT.

N ius vocati sequi protinus vocantem debent, [a] aut satisdare vel cauere iudio sisti. Satisdare est fideiussorem dare on qualemcumque, sed idoneum & lopletem, nisi is qui vocatur sit ex necessais personis, [b] quæ oblato qualicumque deiussore, si nihilominus ducantur in ius, idem eis promittitur actio pœnalis [c] quę omissa est, titulo, De in ius vocando ocatis sine permissu prætoris.

a *Idque ex l. 12. Tab. obtinebat, vt qui reueret sequi vocantem, is inuitus testatione fa a posset obtorto collo in ius duci, cuius legis no hæc verba, si in ius vocat, nei it antistator: tur in capito si caluitur pedemve struuit mam endoiacito. qua de re plura. Cuiac. lib. 7. f. cap. 16. & lib. 10. cap. 10. & Marcilius collecta l. 12. tab. cap. 1. aliique enarratores isdem legis.*

b *Non quibuslibet, sed iis tantum quas sine venia vocari in ius non posse constitit sup. tit. 4. alioqui frater, soror, agnati, cognati, inter necessarias personas commmerantur, nec id tamen priuilegij habent, vt qualiscumque fideiussor ab his oblatus pro idoneo habeatur.*

c *In quinquaginta aureos.*

VII. NE QVIS EVM QVI IN IVS VOCABITVR SI EXIMAT.

HOc titulo coercetur is qui vim fecit ne qui vocatus erat in ius sequeretur duceretur ue, data actione petitori non *a* in id quod interest sed quanti ea res est, pœnali igitur, vt ex edicto. Si qui ius dicenti non obtemperauerit.

a *Quid hæc duo differant dictum sup. tit. 3.*

VIII. QVI SATISDARE COGANTVR VEL IVRATO PROMITTANT VEL SVAE PROMISSIONI COMMITTANTVR.

QVia dixit tit. VI. vt satis vel cautum dent, consequenter necesse fuit explicare qui satisdent iudicio sisti fideiusso-

:to locuplete vel qualicumque, & qui
ãt vel nuda repromissione vel iurata,
d hic titulus absoluit. Repromittũt [a]
immobiliũ possessores vel respublic-
g. 6 vt leg. nom. cau. Iurato promittũt
issimi viri [b] Qualẽcunq; fideiussorem
: necessariæ personæ edicto compre-
:, quod non satis habuit proponere tit.
:d exponit etiam isto plenius. Cæteri
ocupletẽ fideiussorem, [c] & quia hæc
inctio personarũ obseruatur etiam in
: cautionibus l. j. De ripa mun. ideo
titulus omnium stipulationum præto-
um communis est, & in eo etiam agi-
de stipulatione iudicatum solui & rem
illi saluam fore & aliis plerisque.

*Hoc ideo quia non sunt suspecti de fuga:
utem qui mobilia tantum habent vix fides
:tur, quia rerum earum vilis possessio qua
im, vel puncto temporis possunt amoueri:
le Græcis id patrimonium quod rebus tan-
ı mobilibus constat dicitur ἀφανὴς οὐσία vt re-
t Harpocration in Lexico & inde petenda
um ratio cur Imp. Traianus vetuerit ali-
:m admitti ad honoris petitionem, qui non ha-
:et tertiam bonorum partem in rebus soli, vt
ert Plin. Secundus ep. 19. lib. 6.*

*Et id quidem eorum fidei & existimationi
ibuitur, quandoquidem eorum dignitas omnem*

fugæ fraudisque suspicionem remouet.

c *Locupletem cum dicimus non tantum facultatibus idoneum, sed etiam conueniendi facilitate intelligimus. l. 2. hoc. tit. l. 112. §. fin. ff. de verb. obl.*

IX. SI EX NOXALI CAVSA AGATVR QVEMADMODVM CAVEATVR.

EST etiam hîc titulus de cautione iudicio sisti, quæ domino seruum defendente noxali iudicio ita interponitur vt seruum promittat dominus iudicio in eadem causa sisti. [a]

a *Id est vt in eodem statu sit seruus, quo erat tempore dictati iudicij, ita vt non fiat deterior conditio actoris, alienatione, aut manumissione serui. Satisdationis autem hæc necessitas de qua tit. proximo & tit. 6. sup. iure nostro est neglecta quia quicumque conuenitur idoneus habetur.*

X. DE EO PER QVEM FACTVM ERIT QVOMINVS QVIS IN IVDICIO SISTAT.

HOc titulo qui dolo malo fecit quominus is qui cauerat iudicio sisti in-

dicem

em locúmque certum, eo die locóve si-
eret, in eum datúr actio in id quod inte-
st, [a] quæ pro pœnali habetur, vt expo-
m 25 tit. 6.

a *Tit. 7. sup. est de eo qui vocatum in ius*
pediit, quo minus sequeretur : hic de eo qui
it, quo minus qui cauerat iudicio sisti ad
m sua sponte veniret. Cuiac lib. 10. obs. cap.
. actio autem ex d. tit. 7. est in id quanti ea
est, ex vtraque parte pœnalis : ex isto in id
od interest pœnalis tantum ex parte rei.

I. SI QVIS CAVTIONIBVS IN IVDICIO SISTENDI CAVSA FACTIS NON OBTEMPERAVERIT.

HOc verò titulo demonstratur com-
mitti pœnam stipulatione compre-
nsam aduersus promissorem qui dese-
it promissionem iudicio sistendi causa
tam si modo non excedat duplum, hic
im est pœnæ modus legitimus in casi-
s certis. In incertis vero modis pœna
tur prætoris arbitrio. [a] At deserentem
cusant certæ causæ quæ hoc titulo ex-
cantur. [b]

a *Ea de re est nona Iustinia i constitutio L*

vn. C. de ſent. quæ pro eo quod int. prof. ad quam plura ipſe Cuiac. In parat. Cod. & lib. 9. obſ. cap. 31 & lib. 16. cap. 34.

b *Seneca lib. 4. de benef. vadimonium promittimus tamen deſerimus non in omnes datur actio: deſerentem vis maior excuſat.*

XII. DE FERIIS ET DILATIONIBVS ET DIVERSIS TEMPORIBVS.

DEſerentem promiſſionem iudicio ſiſtendi cauſa factam & non venientem in ius excuſant nonnunquam feriæ, quieti dies à iudicis ciuilibus, veluti feriæ meſſium aut vindemiarum. Excuſant & dilationes petitæ per defenſores, de quarũ diuerſis temporibus titulus quod pollicetur non præſtat magis quam quod libri primi titulus ſeptimus de aliis modis ſoluendæ poteſtatis, & libri XXII. quartus de amiſſione inſtrumentorum, & lib. XXVI. ſextus, vbi petantur tutores, & lib. XXVIII. ſextus, de eo qui coegit teſtari, & lib. XXXIII. duodecimus de veteranis, & XXXIX. ſecundus de ſuggrundis.

XIII. DE EDENDO.

NIhil agis vocando aduersarium in ius & stipulando iudicio sisti, nisi das etiam ei actionem [a] & instrumenta is, qua de re agitur hoc titulo simul ac e edendis rationibus ab argentario his l quos eæ pertinent, quod iuris obseruao decima [b] satis diligenter enarrauit. Excusabitur ergo iure etiam desertor promissionis iudicio sisti, si non actionem ei ísque instrumenta is qui acturus est ediderit, id est si non ea patefecerit ei data iam facultate describendi.

Edere actionē nihil aliud est quam exprimetitulum, & nomen actionis, speciemq; iudicij, genus futuræ litis demonstrare. Cuiac. in pa. C. hoc tit. Sunt autem attentè separandi hi tituli quatuor: hic de edendo, tit. ad exhibendum, tit. de tabulis exhibendis, & tit. testamenta quemadmodum aperiantur, inspiciantur, describantur qui videntur quodāmodo idem significare: hic titulus, ipso Cuiacio id definiente hoc loco, de editione actionis, & instrumentorum, quam actor tenetur facere, dum vocat aduersarium in ius, vt is vnde petitur veniat instructus ad iudicium, & sciat qua actione petitor experiatur, quibus item instrumentis sit vsurus, &

citum consensus, [a] id est nihil nisi consensus, vt in definitione legati, donatio testamento relicta, id est non nisi testamento. Vel conuentio quæ placiti fine stetit, id est, quæ neque traditione neque stipulatione sumpsit effectum. Vel, Conuentio quæ vacat nomine & causa: [b] Vel, Cõuentio quæ in nudo pacti nomine stetit nec adsumpsit aliud proprium. Ex pacto autem datur exceptio vel replicatio, formatur actio contractus, [c] sed non datur vel tollitur actio nisi confirmatum sit. [d]

a *Hinc vna apparet differentia inter contractum & pactum, nam contractus definitioni hæc adiiciuntur verba (ex quo nascitur obligatio ciuilis) cum desint in definitione pacti, nec pactum alium inducat obligationem quam naturalem, quæ nullam producit actionem, cum contractus pariat ciuilem.*

b *Ex his etiam verbis alia inter pactum & contractum nascitur differentia: nam contractus nomen habent, vel causam, vel vtrumque. Nomen habent hi qui solo consensu contrahuntur, veluti societas, venditio, locatio, mandatum, licèt enim hi contractus nuda conuentione perficiantur tamen nudæ conuentionis & pactionis terminos egrediuntur, & transeunt in nomen certum à iure gentium comprobatum, ideo speciale nomen contractus eiusmodi conuentione*

ſortiuntur. Eiuſmodi etiam eſt ſtipulatio, & quælibet alia verborum obligatio, cui præter conuentionis vocabulum generale, lex aut ciuilis constitutio nominis alicuius titulum dedit. Cauſam habent contractus innominati, qui licet nominis certa aliqua nota, à conuentionis nomine generali non ſecernantur: tamen quia cauſam continent, & ab alterutra parte conuentio cœpit habere effectum, & implementum, conuentionis nudæ terminos egrediuntur, quæ nullam parit actionem, & tranſeunt in vim, & poteſtatem contractus ex quo actio ei datur, qui placitis ſatisfecit, aduerſus, eum, qui ex ſua parte conuentionis legem implere detrectat, horum contractuum quatuor ſunt ſpecies, in l. 5. naturalis inf. de præſcr. verbis. do vt des, do vt facias, facio vt des, facio vt facias. Contractus illi nomen & cauſam habent, qui præterquam quod certo vocabulo deſignantur, quo à cæteris ſeparantur, cauſam etiam habent, id eſt, non niſi rei interuentu contrahuntur. Eiuſmodi eſt mutuum, commodatum, depoſitum, pignori acceptum.

c Hoc ita ſi in continenti ipſi contractui bonæ fidei ſit adiectum: alioquin ſi ex interuallo, reo tantum proficiet non actori. l. 7. §. quinimo. hoc tit. l. pacta. ff. de contr. empt. In contractibus ſtricti iuris, ne quidem ex continenti adiecta pacta proſunt actori ex mente Cuiacij, reclamantibus pleriſque, ſed non eſt huius loci de ea re du-

b *Non quibuslibet, sed iis tantum quas sine venia vocari in ius non posse constitit sup. tit. 4. alioqui frater, soror, agnati, cognati, inter necessarias personas comminerantur, nec id tamen priuilegij habent, vt qualiscumque fideiussor ab his oblatus pro idoneo habeatur.*

c *In quinquaginta aureos.*

VII. NE QVIS EVM QVI IN IVS VOCABITVR SI EXIMAT.

HOc titulo coercetur is qui vim fecit ne qui vocatus erat in ius sequeretur duceretur ue, data actione petitori non *a* in id quod interest sed quanti ea res est, pœnali igitur, vt ex edicto. Si qui ius dicenti non obtemperauerit.

a *Quid hæc duo differant dictum sup. tit. 3.*

VIII. QVI SATISDARE COGANTVR VEL IVRATO PROMITTANT VEL SVAE PROMISSIONI COMMITTANTVR.

QVia dixit tit. vi. vt satis vel cautum dent, consequenter necesse fuit explicare qui satisdent iudicio sisti fideiusso-

ato locuplete vel qualicumque, & qui
:āt vel nuda repromissione vel iurata,
›d hic titulus absoluit. Repromittūt ᵃ
i immobiliū possessores vel respublic-
:g. 6 vt leg. nom. cau. Iurato promittūt
issimi viri ᵇ Qualēcunq; fideiussorem
t necessariæ personæ edicto compre-
e, quod non satis habuit proponere tit.
ed exponit etiam isto plenius. Cæteri
locupletē fideiussorem, ᶜ & quia hæc
inctio personarū obseruatur etiam in
: cautionibus l. j. De ripa mun. ideo
titulus omnium stipulationum præto-
um communis est, & in eo etiam agi-
de stipulatione iudicatum solui & rem
illi saluam fore & aliis plerisque.

Hoc ideo quia non sunt suspecti de fuga:
utem qui mobilia tantum habent vix fides
tur, quia rerum earum vilis possessio qua
m, vel puncto temporis possunt amoueri:
e Græcis id patrimonium quod rebus tan-
mobilibus constat dicitur ἀφανὴς ὀυσία vt re-
Harpocration in Lexico & inde petenda
n ratio cur Imp. Traianus vetuerit ali-
n admitti ad honoris petitionem, qui non ha-
t tertiam bonorum partem in rebus soli, vt
rt Plin. Secundus ep. 19. lib. 6.

Et id quidem eorum fidei & existimationi
uitur, quandoquidem eorum dignitas omnem

fugæ fraudisque suspicionem remouet.

c *Locupletem cum dicimus non tantum facultatibus idoneum, sed etiam conueniendi facilitate intelligimus. l. 2. hoc. tit. l. 112. §. fin. ff. de verb. obl.*

IX. SI EX NOXALI CAVSA AGATVR QVEMADMODVM CAVEATVR.

EST etiam hîc titulus de cautione iudicio sisti, quæ domino seruum defendente noxali iudicio ita interponitur vt seruum promittat dominus iudicio in eadem causa sisti. [a]

a *Id est vt in eodem statu sit seruus, quo erat tempore dictati iudicij, ita vt non fiat deterior conditio actoris, alienatione, aut manumissione serui. Satisdationis autem hæc necessitas de qua tit. proximo & tit. 6. sup. iure nostro est neglecta: quia quicumque conuenitur idoneus habetur.*

X. DE EO PER QVEM FACTVM ERIT QVOMINVS QVIS IN IVDICIO SISTAT.

HOc titulo qui dolo malo fecit quominus is qui cauerat iudicio sisti in- diem

diem locúmque certum, eo die locóve sisteret, in eum datur actio in id quod interest,[a] quæ pro pœnali habetur, vt exponam 25 tit. 6.

a *Tit. 7. sup. est de eo qui vocatum in ius impediit, quo minus sequeretur : hic de eo qui fecit, quo minus qui cauerat iudicio sisti ad diem sua sponte veniret. Cuiac lib. 10. obs. cap. 10. actio autem ex d. tit. 7. est in id quanti ea res est, ex vtraque parte pœnalis : ex isto in id quod interest pœnalis tantum ex parte rei.*

XI. SI QVIS CAVTIONIBVS IN IVDICIO SISTENDI CAVSA FACTIS NON OBTEMPERAVERIT.

HOc verò titulo demonstratur committi pœnam stipulatione comprehensam aduersus promissorem qui deseruit promissionem iudicio sistendi causa factam si modo non excedat duplum, hic enim est pœnæ modus legitimus in casibus certis. In incertis vero modis pœna atur prætoris arbitrio.[a] At deserentem excusant certæ causæ quæ hoc titulo explicantur.[b]

a *Ea de re est noua Iustinia : i constitutio L.*

vn. C. de sent. quæ pro eo quod int. prof. ad quam plura ipse Cuiac. In parat. Cod. & lib. 9. obs. cap. 31 & lib. 16. cap. 34.

b *Seneca lib. 4. de benef. vadimonium promittimus tamen deserimus non in omnes datur actio: deserentem vis maior excusat.*

XII. DE FERIIS ET DILATIONIBVS ET DIVERSIS TEMPORIBVS.

DEserentem promissionem iudicio sistendi causa factam & non venientem in ius excusant nonnunquam feriæ, quieti dies à iudicis ciuilibus, veluti feriæ messium aut vindemiarum. Excusant & dilationes petitæ per defensores, de quarũ diuersis temporibus titulus quod pollicetur non præstat magis quam quod libri primi titulus septimus de aliis modis soluendæ potestatis, & libri XXII. quartus de amissione instrumentorum, & lib. XXVI. sextus, vbi petantur tutores, & lib. XXVIII. sextus, de eo qui coegit testari, & lib. XXXIII. duodecimus de veteranis, & XXXIX. secundus de suggrundis.

XIII. DE EDENDO.

NIhil agis vocando aduersarium in ius & stipulando iudicio sisti, nisi das etiam ei actionem [a] & instrumenta :tis, qua de re agitur hoc titulo simul ac : edendis rationibus ab argentario his. l quos eæ pertinent, quod iuris obseruao decima [b] satis diligenter enarrauit. Exusabitur ergo iure etiam desertor pronissionis iudicio sisti, si non actionem ei :ísque instrumenta is qui acturus est edierit, id est si non ea patefecerit ei data tiam facultate describendi.

ι Edere actionẽ nihil aliud est quam exprimetitulum, & nomen actionis, speciemq; iudicij, genus futura litis demonstrare. Cuiac. in pat. C. hoc tit. Sunt autem attentè separandi hiuli quatuor: hic de edendo, tit. ad exhibenm, tit. de tabulis exhibendis, & tit. testamenta .madmodum aperiantur, inspiciantur, descrintur qui videntur quodammodo idem significa. hic titulus, ipso Cuiacio id definiente hoc loco, de editione actionis, & instrumentorum, am actor tenetur facere, dum vocat aduersam in ius, vt is vnde petitur veniat instructus iudicium, & sciat qua actione petitor expeitur, quibus item instrumentis sit vsurus, &

inde apud se deliberet, num fateri intentionem agentis, num contendere malit. Titulus ad exhibendum est generalis de re qualibet mobili, quam actor iure dominij vindicaturus, vel vsufructum aut pignus in ea persecuturus, petit sibi exhiberi: & eiusmodi actio est præparatoria rei vindicationis, & ob id iuris veteres glossæ, Harmenopulus, & alij græci Iurisconsulti, eam vocant παραστατικὴν τοῦ πράγματος, ἢ περὶ ἐνοικήσεως. Veteres Græci eandem vocabant δίκην εἰς ἐμφανῶν κατάστασιν, quam dari Harpocration in lexico ait ὑπὲρ τοῦ τὰ ἀμφισβητήσιμα εἶναι ἐν τῷ φανερῷ. est & eadem actio etiam de instrumentum exhibendis, non ad hoc vt eorum describendorum potestatem actor reo faciat, sed vt actor instrumenta sua propria quæ alius tenet, petat sibi exhiberi, & restitui. l. 4. & 6. C. ad exhib. atque ita in l 3. ff. quemadm. test. aper. hæredem tabularum testamenti habere vindicationem dicitur perinde ac rerum aliarum hæreditariarum & ob id ad exhibendum agere posse. Interdictum, siue titulus de tabulis exhibendis, est de testamentis, codicillis, libellis, siue epistolis, quæ ad causam vltimæ voluntatis pertinent, vt is qui ea possidet, & supprimit, teneatur exhibere his, qui quid sibi astriptum habent testamento, aut ea charta quæ ad causam testamenti pertinet, cuius interdicti pœna est id quod interest eius, qui agit, vt legatarius, vel

deicommissarius legati; aut fideicommissi, hæ-s hæreditatis sibi delatæ æstimationem conse-uatur. Ad vltimum tit. testam. quemadm. ber. est eadem de re qua tit. de tab. exhib. sed ctio ex eo edicto datur tantum contra hæredem, ui fatetur habere se tabulas testamenti; vt eas etra ordinem edere cogatur legatariis & his uorum interest vt eas describere possint, alio-uin si neget habere se tabulas, contra ipsum po-erit competere interdictum de tabulis exhi-endis.

b *Intelligit librum 10. obs. cap. 14. nam ita Cuiacius allegare solet libros obseruationum sua-um vt obseruatio prima secunda tertia pro libro rimo. 2. 3. & ita de reliquis.*

XIV. DE PACTIS.

EXcusatur etiam desertor promissionis judicio sisti si interim de re transegeit l. ij. sup. Si quis caut. Transactio pa-tum est quod fit inter duos pluresve ne-otij aut litis decidendæ causa: Vel, pa-tum quo remittitur lis præsens aut futu-a. Ex quo intelligitur quam recte tracta-ui de cautionibus iudicio sisti sint adiun-ti tituli de pactis & transationibus. Tran-actio est species, Pactum genus, cuius de-initio, vt sit duorũ pluriúmve in idem pla-

citum consensus, [a] id est nihil nisi consensus, vt in definitione legati, donatio testamento relicta, id est non nisi testamento. Vel conuentio quæ placiti fine stetit, id est, quæ neque traditione neque stipulatione sumpsit effectum. Vel, Conuentio quæ vacat nomine & causa: [b] Vel, Cõuentio quæ in nudo pacti nomine stetit nec adsumpsit aliud proprium. Ex pacto autem datur exceptio vel replicatio, formatur actio contractus, [c] sed non datur vel tollitur actio nisi confirmatum sit. [d]

a *Hinc vna apparet differentia inter contractum & pactum, nam contractus definitioni hæc adiiciuntur verba (ex quo nascitur obligatio ciuilis) cum desint in definitione pacti, nec pactum alium inducat obligationem quam naturalem, quæ nullam producit actionem, cum contractus pariat ciuilem.*

b *Ex his etiam verbis alia inter pactum & contractum nascitur differentia: nam contractus nomen habent, vel causam, vel vtrumque. Nomen habent hi qui solo consensu contrahuntur, veluti societas, venditio, locatio, mandatum, licet enim hi contractus nuda conuentione perficiantur tamen nudæ conuentionis & pactionis terminos egrediuntur, & transeunt in nomen certum a iure gentium comprobatum, ideo speciale nomen contractus eiusmodi conuentiones*

sortiuntur. Eiusmodi etiam est stipulatio, & quælibet alia verborum obligatio, cui præter conuentionis vocabulum generale, lex aut ciuilis constitutio nominis alicuius titulum dedit. Causam habent contractus innominati, qui licet nominis certa aliqua nota, à conuentionis nomine generali non secernantur: tamen quia causam continent, & ab alterutra parte conuentio cœpit habere effectum, & implementum, conuentionis nudæ terminos egrediuntur, quæ nullam parit actionem, & transeunt in vim, & potestatem contractus ex quo actio ei datur, qui placitis satisfecit, aduersus, eum, qui ex sua parte conuentionis legem implere detrectat, horum contractuum quatuor sunt species, in l. 5. naturalis inf. de præscr. verbis. do vt des, do vt facias, facio vt des, facio vt facias. Contractus illi nomen et causam habent, qui præterquam quod certo vocabulo designantur, quo à cæteris separantur, causam etiam habent, id est, non nisi rei interuentu contrahuntur. Eiusmodi est mutuum, commodatum, depositum, pignori acceptum.

c *Hoc ita si in continenti ipsi contractui bonæ fidei sit adiectum: alioquin si ex interuallo, reo tantum proficiet non actori. l. 7. §. quinimo. hoc tit. l. pacta. ff. de contr. empt. In contractibus stricti iuris, ne quidem ex continenti adiecta pacta prosunt actori ex mente Cuiacij, reclamantibus plerísque, sed non est huius loci de ea re du-*

aere altiores lineas. Plura Cuiac. in comment. ad hunc tit. ad d. §. quinimo, & lib. 10. obs. cap. 24. & in recitatione solemni ad l. lecta. ff. de reb. cred. lib. 1. quæst. Pauli vnde sumpta est.

d *Quo casu pactum in speciem contractus transit. Eiusmodi est iure prætorio constitutum, de quo inf. tit. 5. lib. 13. & conuentio pignoris nomine facta nulla traditione intercedente. Eiusdem generis ex constitutionibus est pollicitatio dotis, & pactum donationis causa factum qua de re Cuiac. ad l. 6. ff. hoc tit.*

XV. DE TRANSACTIONIBVS.

COhærentiam tituli & transactionis definitionem iam exposui superiori titulo vt sit pactio qua inter duos pleresve res dubia & incerta nec dum finita componitur: siue, Remissio litis præsentis aut imminentis. [a]

a *Licet concludere transactionem esse speciem contractus innominati do vt facias, quia datione vel facto sumit effectum: datione, si pecunia iam data sit & agatur vt discedatur à lite, vel si iam liti renuntiatum sit, & petatur pecunia eo nomine promissa: alioquin si ex neutra parte aliquid intercesserit, perinde ac si nudum pactum fuerit, non agetur, sed ex integro lis po-*

erit repeti. Competit igitur ei qui ex parte sua onuentionem impleuit actio præscriptis verbis erinde ac ex cōtractu innominato l.6.C.hoc tit. Non obest quod transactio videatur nomē habe-e, quia nullum proprium, & speciale habet, uod soli sibi competat (vt de contractu per-utationis definietur inf. tit. de rer. permut.) am quilibet contractus, aut negotium transa-tionis nomine potest venire l. transacta 229. ım seq. ff. de verb. signif.

LIBER III DIGESTORVM
TITVLVS I.

DE POSTVLANDO.

OST vocationem in ius & præstitam cautionem iudicio sisti, cum ad prætoris, vel præsidis tribunal ventum est, postulat pro se quisque quod deside-t à magistratu, ideoque explicito tracta-de in ius vocando déque cautione iu-cio sisti recte datur titulus De postulan-). Postulare igitur est pro tribunali pete-per se vel per áduocatum, tutorem, cu-torem, procuratorem, defensorem, non

alibi, vt l. 4. §. hoc autem. De damn. infect. Allegare in l. j. §. his igitur. hoc tit. Et qui non possint pro se vel pro alio postulare, explicatur hoc titulo.

II. DE HIS QVI NOTANTVR INFAMIA.

DIctum est superiore titulo infames pro omnibus postulare non posse, ideo sequitur in hoc titulo infamium enumeratio, qui edicto prætoris notantur. Sed infamis generaliter si accipias, is est quem lex vel S. C. vel decretum principis vel edictum prætoris ex causa aliqua turpi notauit vt ignominiosum, quam pœnam Varro ita describit eleganter. Tertia pœnarum infamia, stans nexa in vulgi pectore, fluctuanti intonsa coma, sordido vestitu, ore seuero.

III. DE PROCVRATORIBVS ET DEFENSORIBVS.

EX his qui pro aliis postulant, quique damnati famoso iudicio, non laborāt infamia, procuratores & defensores sunt, ideoque non male hic titulus superioribus adnectitur. Procurator postulat pro

ctore eius mandato & rem in iudicium educit, Defensor pro reo l. Si mater. §. oc iure. De exc. rei iud. sed procurator st actoris & rei cum mandato.[a] Defensor rei sine mandato l. 2. sin autem absuerit. C de iur. prop. cal. Et ille satisdat de ato nisi constet de mandato, hic iudicam solui etiam si constet de mandato, & e rato quoque nonnunquam.[b]

a *Est & procurator qui datus dicitur in rem iam ad quem licet alieno nomine agat, commoum omne actionis, & persecutionis pertinet, iusmodi est emptor hæreditatis. l. 34. hoc tit. is im hæreditarias actiones exercet nomine hædis, sui tamen lucri gratia. Eiusmodi est etiam cui cessa, vendita, donata, aut legata est actio, omenque aliquod.*

b *Vt cum aliquis suscipit actionem in rem alieno omine, interest enim agentis, si victor extiterit, nplius à priori possessore, à quo possessionem duxit, conueniri non posse. l. 40. Pomponius . sed & si ff. hoc tit. proponuntur & tres alij sus quibus procurator rei satisdat de rato. in 35. §. fin. cum l. seq. ff. eod. quos enarrat uiacius (nam explicatione indigent) lib. 22. f. cap. 11. & lib. 8. ad edictum Pauli ad l. . hoc tit.*

IV. QVOD CVIVSCVMQVE VNIVERSITATIS NOMINE VEL CONTRA EAM AGATVR.

PRocuratori & defensori similis est actor municipij vel collegij vel cuiuscumque vniuersitatis, qui & syndicus appellatur,[a] nam & hic rem in iudicium deducit & postulat pro vniuersitate, qui tamen an vniuersitatis nomine constitui posset perinde ac singulorum, ne dubitaretur prætor edixit, & proconsul vel præses exemplo prætoris. Quod cuiuscumque vniuersitatis nomine vel contra eam agatur, daturum se iudicium actori & in actorem vniuersitatis.

a *Videndæ παρατίτλα in libros decretalium ad tit. de syndico.*

V. DE NEGOTIIS GESTIS.

HIc titulus est de voluntariis procuratoribus qui se litibus aut negotiis alienis, offerunt, hi de quibus actum est supra mandato dominorum constituuntur, quo ex contractu nascitur mutua actio mandati, vt vltro accedente aliquo ad ne-

tia aliena: ex hoc quasi contractu est
itua actio negotiorum, vna directa, al-
a contraria. [a] De personis déque reip.
titulus magis est quam de actione, vt
ulus de procuratoribus, sed tractatur
igis de actione, qua de causa, vt arbi-
r, non extat alius titulus specialis, De
ione negotiorum gestorum, cum ta-
en extet proprius de actione mandati,
ia scilicet tituli de procuratoribus tra-
atus magis etiam est de personis déque
andato, quam de mandati actione.

a *Directa datur ei cuius negotia gesta sunt, administrationis rationes exigat: contraria ei i gessit, si quid impenderit, vt id repetat. vtra- e directa etiam alia ratione quod detur contra m, aut ei volens & sponte ad negotia accessit: l differentiam actionis vtilis directæ & con- triæ negotiorum gestorum quæ contra curato- m, aut curatori datur, qui plerumque inuitus necessitate muneris publici, adolescentis nego- a administrat de qua ipse Cuiacius inf. tit. & 4. lib. 27. Actiones autem hæ (si l singulas diuisiones reuocentur quæ in indice tionum recensebuntur) sunt in personam ci- les (nec pugnat, quod prætor eo nomine iu- cium se daturum promittit l. 3. in pr. ff. hoc t. nam tam dat ciuiles quam suas accommo- t.) Sunt etiam rei persecutoriæ, in simplum,*

bonæ fidei, pro reorum conditione vel in solidum dantur vel minus solido persequuntur, perpetuæ sunt, dantur hæredibus & contra hæredes, sunt priuatæ, directæ, non famosæ, simplices.

VI. DE CALVMNIATORIBVS.

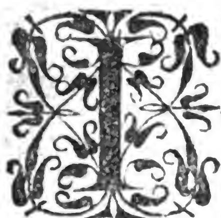
PLerique vbi in ius vocarunt aliquem, vbi stipulati sunt in iure sisti, vbi postularunt in iure per se vel per alios quod desiderabant, mox iniqui & malitiosi calumniatores apparent, vel dum nullam actionem habere deprehenduntur, vel dum desistunt ab incepto vel dum arguũtur, accepisse pecuniam aut depecti esse, vt per calumniam raperent aliquem in ius, hominis scilicet tantum vexandi causa, quod postremum hoc titulo vindicatur, ac præterea qui vt fit calumniam intentat & comminatur forte meticuloso homini, vt is se ab ea calumnia cogatur pecunia redimere. Calumniator igitur in hoc titulo est, qui sciens prudénsque per fraudem, litem aut controuersiam facit alteri, vt vexet eum vel vt ei aliquid extorqueat, & de calumniatoribus, id est de his qui pecuniam vt negotium facerent aut non facerent accepisse dicentur. l. pen.

Constituendum hanc actionem esse præto-
etiam si nulla iuris constitutione id sit defi-
m palam. Ex eo illud constat, quod in fa-
ı sit, & intra annum competat quatenus
am continet: cum ciuiles in personam actio-
vtcumque pœnales sint) in perpetuum den-
est etiam in quadruplum modo mixta modo
pœnalis. Mixta est, cum datur ei, qui ipse pe-
am dedit, ne pateretur molestiam aut nego-
ı: si enim agat intra annum in quadruplum
druplo simplum continebitur, id est id quod
um est. Si vero data fuerit pecunia ab vno,
egotium pateretur alter, vel pecuniam ali-
dedit, ne calumniam pateretur alter: contra
qui accepit, vt faceret negotium vel non fa-
t, ei contra quem, vel cuius nomine pecunia
est, actio in quadruplum competit tota pœ-
s, cum eius respectu non possit videri sim-
ı inesse, qui nihil dedit, & extra causam
drupli is qui misericordia ductus alieno no-
e quid dedit, habeat dati repetitionem. hæc
onstare possunt ex l. 3. §. vlt. l. 5. §. vlt. &
. in pr. hoc tit. ex quibus locis desumpsisse
acius censetur quæ nullo legis ascripto capite
ac actione profert lib. 8. obs. cap. 24.

LIB. IIII. DIGESTORVM.

TITVLVS I.

DE IN INTEGRVM RESTITVTIONIBVS.

IN interpretatione edicti quo pro omnibus postulare prohibentur qui infamia notati nec in integrum restituti sunt, pollicitus est suprà. l. j. de postul. explicaturum se species & causas ex quibus prætor solet in integrum, restitutionem dare, quod præstat hoc titulo, enumeratis omnibus speciebus, quas deinde singulas propriis titulis exequitur. Est autem in integrum restitutio, redintegrandæ rei vel causæ actio.

II. QVOD METVS CAVSA GESTVM ERIT.

PRima igitur species in integrum restitutionis, hæc est, si quid metus causa gestum sit, & concipitur titulus à primis verbis edicti, [a] vt plerique alij infrà, vt su-

prà

ra titulus, Quod cuiuscumque vniuersi-atis: quo genere etiam actionis formula ōcipitur, vt cum per, Si, edictum inchoa-ur, & actio similiter: & omnino eadem lerumque edicti & actionis verba l. ædi-:s. §. vendendi De ædil. edict. vt difficilis on videatur olim fuisse conceptio for-ıularum, cum in albo proposita erant dicta. Porro metus est demissio animi ropter expectationem futuri mali, vel t Labeo definit, timor maioris malitatis,[b] ro quo Græci habēt μεγάλης κακοθελείας.

a *Actio ex hoc edicto prætoria est, & arbi-aria nec enim sui natura pœnalis est, sed ita de-um si reus iubenti iudici rem metu extortam stitui non paruerit: temporalis est intra annum & in quadruplum datur in quo simplum, id est od extortum est continetur, & ob id partim i persecutionem continet: post annum in sim-um datur quo casu perpetua est, & hæredibus tur, quia ex eo delicti genere oritur quo pa-imonium eius cui illatus est metus, imminui-r: non tamen datur contra hæredes nisi quate-s ad eos peruenit, vt actio ex edicto de ca-mniatoribus, cum impia lucra hæredibus ex-queri debeant: nec eo etiam casu anno cir-mscribitur, sed in perpetuum durat. Vt ipsa in rsonam est, scriptura tamen in rem, quia non ntum datur contra eum qui metum intulit, sed*

etiam contra eum qui rem metu extortam possidet, nec restituit l. 14. §. in hac tit. Potest dici hanc actionem esse famosam aliqua ratione aut certe famosæ proximam, quia (quemadmodum actio de dolo) non datur vbi alia suppetit. Superuacuum est admonere priuatam esse hanc actionem, non popularem.

b *Cicero Tuscul. 4. metum definit impendentis mali opinionem, quod intolerabile esse videtur: siue futuræ ægritudinis sollicitam expectationem. Alij aliter: omnium commode Aristoteles lib. 2. rhetor. Ad Theodectem cap. 5.* φόβος ἐστι, λύπη τις ἢ ταραχὴ ἐκ φαντασίας μέλλοντος κακοῦ ἢ φθαρτικοῦ ἢ λυπηροῦ.

III. DE DOLO MALO.

SEcunda species dandæ in integrum restitutionis hæc est, Si cui quis dolo malo suo obfuerit, cuius ordo expeditur per actionem de dolo, deficiente alia, est enim actio de dolo in priuatis iudiciis, quæ ex maleficiis originem ducunt, idem quod in criminibus stellionatus persecutio. Et dolus malus, ratio vafra decipiens alium, alio nomine vacans. [a]

a *Actio ex hoc edicto in personam est, prætoria, pœnalis, arbitraria, quanti ea res est, famosa, temporaria, intra annum vtilem iure isto,*

intra biennium continuum iure nouo, ex lege fin. C. hoc tit. in id tamen quo locupletior est is qui dolum admisit est perpetua: datur contra hæredes in id quod ad eos peruenit: priuatum interesse persequitur.

IIII. DE MINORIBVS XXV. ANNIS.

TErtia species restitutionis in integrum, quæ expeditur cognitione prætoria, datur lapsis ætatis infirmitate minoribus xxv. annis, ex omni causa. Hæc enim edicti pars generalis est l. necessariis. De acquir. hered. & ex ea executio fit celerior quam ex cæteris l. 2. De re iud. [a]

a *Antea ex l. Lætoria ipsis succurrebatur, non tamen ex omni causa, sed ita si stipulanti aliquid spopondissent vt docet Lipsius ad Tacitum lib. 11. annal.) aut etiã dolo si eius qui secum contraherent capti essent, vt ipse Cuiacius docet in omm. ad tit. super. & alij. Ex hoc edicto indistincte minores restituuntur si quid generaliter esserint vel amiserint, vnde vel lucrum sperare, el damnum vitare potuerint. Eius autem rei omine quam minoris ætatis tempore gesserunt, st impletos 25. annos intra annum vtilem retutio peti debuit: hic vero annus vtilis in quaiennium continuum mutatus est, quo omnis in*

integrum restitutio expirat l. vlt. C. de temp. in int. rest. sed & ex constitutionibus Christianissimorum Franciæ principum facultas petendæ in integrum restitutionis ad decennium integrum porrigitur non minoribus modo à die quo minorem ætatem excesserunt sed maioribus etiam à die contractus, in quo vltra dimidium iusti pretij res ipsa circumscriptionem habet, aut metus dolusue intercessit, vel quid eorum, quæ causam in integrum restitutioni parare solent.

V. DE CAPITE MINVTIS.

QVarta datur his qui propter minimam capitis diminutionem debitoris actiones suas amiserunt, rescissa capitis diminutione, vt fit ex edicto de bonorum possessione contra tabulas, eorum etiam gratia qui capite minuti sunt. [a] Capite minuitur qui in suo statu non manet, vt qui è libero fit seruus vel ex ciue peregrinus vel ex patrefam. filius familias: & interdum ex contrario qui ex filiofam. fit pater familias. [b]

a *Ex hoc enim edicto filij emancipati præteriti aliqua ratione quasi rumpere testamentum paternum censentur perinde ac si in potestate parentis mortis eius tempore fuissent: quod idem obtinet in edicto vnde liberi, qua intestato pater*

mortuo; beneficio Prætoris emancipati cum suis æquo iure succedunt, si tempore quo moritur pater in aliena familia non sint. §. emancipatos. de exhær. lib. apud Iust. §. 9. emancipati. de hæred. quæ ab intest. def. apud eundem.

b *Sed & is quoque, qui cum esset in potestate patris naturalis, ab eo datus est in adoptionem, capite minui dicitur, quia familiam mutat, licet non desinat esse filiusfam. & ita liberi qui patrem suum arrogatum sequuntur capite minuuntur licet in potestate sint aui arrogatoris, quemadmodum antea erant in potestate patris naturalis l. 3. in pr. ff. hoc tit.*

VI. EX QVIBVS MAIORES XXV. ANNIS IN INTEGRVM RESTITVVNTVR.

QVinta species & causa restitutionis in integrum est, absentia quælibet necessaria vel probabilis, ne scilicet ea absenti vel per absentem præsenti noceat, nam ex hac causa non tantum absentibus sed etiam in absentes datur restitutio in integrum, qui non defendebantur vel aduersus eos qui in vinculis, seruitute, hostiúmve potestate fuerunt vel secum agendi potestatem non fecerunt, vel qui inuiti in ius vocari non potuerunt, vel

quos magistratus audire noluerunt. [a]

a *Ex eiusmodi causis & aliis similibus quæ hoc titulo proponuntur etiam maioribus 25. annis succurritur vt ipsa tituli docet inscriptio.*

VIII. DE ALIENATIONE IVDICII MVTANDI CAVSA FACTA.

SExta causa restitutionis dandæ hæc est, si quis re alienata vel possessione dolo malo molestum aduersarium pro se subiecerit. nam & si perinde teneatur vindicatione aut in rem scripta aut mista actione ac si possideret, quia dolus pro possessione est, si tamen hac via nolit actor experiri de iure suo, ex hoc edicto in integrum restituitur, vt tantum consequatur quantum eius interest alium aduersarium non habuisse, nimirum data actione huiusmodi, Quod fecisti ne tecum illa actione ageretur. l. 24. §. vltim. Com. diuid. nec si fuerit duplex actio, veluti Communi diuidundo aut familię erciscundæ, integrum erit ei qui alienauit ea actione amplius experiri, ipso enim iure repellitur, id est ex lege Licinia. Is quoque in quem ille rem transtulerit, si agat, repelletur exceptione, Quod alienata res sit iudicij mutandi

causa l. vlt. hoc tit. [a] Et rectè interpretantur iudicij futuri, nam præsens alienatione non mutauit. [b]

a *Hic titulus coercet dolum eius qui ne conueniatur actione in rem, possessionem in alium transfert & aduersarium fori præscriptionem allegaturum actori subijcit: verum alia iuris constitutione coercetur fraus actoris qui actionem suam in potentiorem transtulit vt aduersario suo negotium facesseret, quo casu ius debiti amittit & potentior qui litem exequendam suscepit ex arbitrio præsidis prouinciæ punitur l. 1. & 2. C. ne liceat. potent. vbi Cuiac. ipse in parat. Codicis.*

b *Quia scilicet lite mota res litigiosa esse incipit cuius alienatio prohibetur nec restitutione opus est ex hoc edicto. v. quæ inf. notata sunt tit. de litigiosis.*

VIII. DE RECEPTIS QVI ARBITRIVM RECEPERVNT VT SENTENTIAM DICANT.

A Magistratibus transit ad iudices, ac primum de iudicibus compromissariis sermonem instituit. Receptum est compromissum pecuniæ certæ. De receptis igitur, id est de compromissariis.

Verum quia satis non est duos compromittere in aliquem, nisi & is consentiat arbitriúmq; recipiat quod defertur communi recepto partium, ideo subiicit Qui arbitrium receperunt. Et quod sequitur, vt sententiam dicant, præcipuus est finis huius tituli, vt compellantur qui recepti sunt quique in se arbitrium receperunt, officio suscepto perfungi. Perfunguntur si dicant sententiam. Et sententiam vocat quæ non est per omnia sententia l. quid ergo. §. ex compromisso. De his qui not. inf. b Porro arbiter, ne quid præterea desideres, est disceptator electus ex compromisso partium qui disceptandæ inter eos causæ officium in se recepit.

a *Mutua scilicet stipulatio, & sponsio pecuniæ ab eo soluendæ, qui sententiæ ab arbitrio datæ non paruerit.*

b *Et hinc iure ciuili à sententia arbitri non appellatur, quamuis Galliæ mores refragentur. Cuiac. consult. 12.*

c *Arbitrorum tria sunt genera: alij sunt compromissarij, de quibus hoc tit. alij citra leges compromissi rei alicuius æstimandæ gratia aduocantur, cum placet arbitrio boni viri rem transigi: alij iudicandi munere funguntur, & à magistratibus dantur maxime in actionibus bonæ fidei, quod manifestius expliqui in Paratitlis in libros decretalium tit. de arbitris.*

IX. NAVTÆ, CAVPONES, STABVLARII VT RECEPTA RESTITVANT.

VT titulo de receptis qui arbitrium receperunt hic subderetur, quamuis alieno & quasi deserto loco, homonymia fecit: nam vtroque agitur de actione de recepto. Sed illa est ex stipulatione, ista ex eo quod etiam sine stipulatione nautæ, caupones, stabularij saluum fore receperunt, quod negotij genus à deposito separatur propterea quod ex recepto custodiæ in plus tenentur illi, quam depositarij.[a] Potuisset eadem ratione subiici vetus actio receptitia, in cuius locum cessit hodie actio constitutæ pecuniæ. Hæ actiones sunt ex contractu. Sed agitur etiam in l. vlt. de alia actione quasi ex maleficio, qua iidem tenentur de damno quod in naui aut caupona aut stabulo factum est ab his quos ibi habuerunt, non etiam à vectoribus vel viatoribus. Sed & seruorum suorum nomine noxæ dedendo liberantur, quod non ita contingit in illa quæ nascitur ex recepto. Sed & in illa factum vectorum aut viatorum venit.

a *Quia scilicet videntur rei custodiendæ se ob-*

tulisse, deinde quia aliqua ratione custodiæ mercedem accipere censentur, quam depositarius non accipit, vt gratia vtriusque contrahi receptum dicatur, cum depositum fiat tantum sola accipientis gratia.

DIGESTORVM PARS SECVNDA.

LIB. V. TIT. I. DE IVDICIIS ET VBI QVISQVE AGERE VEL CONVENIRI DEBEAT.

A IVDICIBVS compromissariis transit ad iudices ordinarios, id est qui ex ordine dantur, à magistratibus, nam & qui dent iudices quíque dentur hic titulus exequitur, & quod sit cuíq; forum competens, quo iure ordinario in eum iudex dari & accipi possit. Et est iudicium disceptatio quæ fit ab eo quem magistratus causæ disceptatorem partibus dedit. Vel vt arbitrium, officium est siue munus arbitri, ita iudicium, officium iudicis: & iudex vir bonus disceptandæ rei

causa datus.[a] Sane Theophilo in §. quædam. De act. titulus de iudiciis, quem citat, est titulus De officio iudicis. Et est iudicij initium litis contestatio,[b] finis sententia siue ius, ex quo etiam nomen.

a *Quid iudex a magistratu differat, dictum est supra tit. 2. lib. 1.*

b *Litis autem contestatio est eius rei de qua controuersia est apud iudicem ex vtraque parte facta narratio, vt ipse Cuiacius definit in parat. Codicis tit. de litis contestat. & lib. 9. obs. cap. 21. vid. parat. in libros decretal. tit. de litis contest. & sequenti: Litis contestatio etiam aliquando sumitur pro ipsa vocatione in ius. l. 25. sed & si. §. si ante. ff. de pet. hær. l. 33. constitutionibus, ff. de obl. & act. adiungendus tit. Codicis quando lib. princ. obl. litis contest. fac. & quæ ibi ipse Cuiac. in parat.*

II. DE INOFFICIOSO TESTAMENTO.

A Iudicibus transit etiam congruenter ad actiones quibus iudices addicuntur, & quod actionum aliæ sunt vindicationes, aliæ condictiones,[a] & rursus quæ sunt vindicationes aliæ de vniuersitate, aliæ de rebus singulis, incipit à vindicationibus quæ sunt de vniuersitate, id est à pe-

titionibus hereditatum, nam actio quæ hoc titulo proponitur est petitio hereditatis quæ ex causa inofficiosi testamenti datur. l. 20. hoc tit. l. si quis filium C. eod. l. 3. C. De pet. here. l. pen infra De bonor. poss. con. tab. Quæ titulo sequenti, petitio hereditatis, quæ ex aliis causis datur, veluti iniusti falsi aut irriti testamenti vel ex causa intestati. Et quæ ex causa inofficiosi testamenti, ideo proprio titulo, quia pleraque propria habet, veluti vt detur in eum qui iusto titulo possidet, & vt rescissoria sit, & vt quasi vindictæ persecutionem habeat l. 1. §. sed si pures. D. Si quid in fraud. pat. (qua de causa etiam accusatio appellatur) [b] nec tamen communi titulo id est sequenti abstinetur ea, vt constat ex l. 7. 32. Porro inofficiosum testamẽtum est quod liberis vel parentibus immerito exheredatis non ex officio pietatis factum videtur, qua ex causa exheredatis datur petitio hereditatis.

a *Id est aliæ sunt actiones in rem, aliæ in personam. §. appellamus. de act. apud Iustin.*

b *Inde est quod querela inofficiosi testamenti dicatur imitari actionem iniuriarum, vt docet Cuiac. ipse lib. 17. obs. cap. 17. in hoc tamen ab ea differt, quod illa silentio anni excludatur, §. vlt. de iniur. apud Iustin. querela vero inoffi-*

tiosi testamenti nonnisi quinquennio à die aditæ à scripto hærede hæreditatis computando terminetur. l. 36. scimus §. fin. C. hoc tit. deinde actio iniuriarum nisi iudicio inclusa litis contestatione ad hæredes aut contra hæredes non descendit, querela vel leuissime præparata ad hæredes quoslibet transit. l. 6. §. fin. cum l. seq. ff. hoc tit. etiam non præparata ad liberos ipsius filij exhæredati vel præteriti, iure nouo transmittitur l. 34. si quis d. l. 36. §. fin. C. eod. nec est dubitandum, licet lex deficiat, quin indistincte contra hæredes scripti hæredis, qui ante querelam ab exhæredato motam, intrà quinquennium hæreditate adita decessit, dari possit, quandoquidem principaliter patrimonij ratione agitur, licet ei immixta sit aliqua vindictæ persecutio propter notam exhæredationis vel præteritionis agenti inustam. Actio hæc ciuilis est, oritur enim ex lege Glicia, vt Cuiac. docet lib. 2. obs. cap. 21. mixta in rem & in personam, rei persecutoria, in simplum, bonæ fidei, in solidum, temporalis in quinquennium, datur hæredibus secundum distinctionem supra allatam, contra hæredes indistincte, priuata est, directa, non famosa. Quid distet querela inofficiosi testamenti à bonorum possessione contra tabulas, quæ datur liberis emancipatis à patre præteritis dicetur inf. ad tit. de bon. posses. contra tab.

III. DE HEREDITATIS PETITIONE.

POst petitionem hereditatis de inofficioso testamento, generalis proponitur petitio hereditatis, id est vindicatio assis qui ad nos iure aliquo pertinet, sed ea actione continentur etiam quæ nunquam hereditatis fuerunt, vt pretia rerum venditarum & pecuniæ exactæ a debitoribus, & ideo mista est actio. [a]

a *Id est tam in rem quam in personam, datur autem vero hæredi contra eum qui poßidet pro hærede, vel pro possessore, & iisdem qualitatibus censetur, quibus superior: præterquam quod hæredibus veri hæredis detur indistincte, & quatenus in personam est perpetua sit vsque ad triginta annos.*

IIII. SI PARS HEREDITATIS PETATVR.

SVperior titulus est de asse, hic de parte, nam & si pars hereditatis petatur, actionem daturum se prætor pollicetur. Dat vero prætor actiones tam suas quam ciuiles.

V. DE POSSESSORIA HEREDITATIS PETITIONE.

SVperiores actiones heredibus competunt, ſequentes his qui non ſunt heredes, ſed ſimiles heredibus, vt bono um poſſeſſoribus hoc titulo, exceptis Carbonianis. [a] l. 3. §. miſſum De Carb ed. ex quo poſſeſſoriis etiam actionibus nomen.

a *Ratio eſt quia pupillus defuncti filius cui ſit ſtatus & hæreditatis paternæ controuerſia, momentaneam tantum & temporalem bonorum poſſeſsionem, vſque dum pubes erit, ex edicto Carboniano conſequitur: Ideoque cum interim nomen aut effectum hæredis non habeat, non poteſt hac poſſeſſoria hæreditatis petitione agere, qua agunt hi tantum, quibus Prætor dedit bonorum poſſeſsionem, cum de ſtatu eorum non dubitaretur.*

VI. DE FIDECOMMISARIA HEREDITATIS PETITIONE

ET hoc titulo fideicommiſſariis, quibus ex S. C. Trebelliano reſtituta eſt hæditas, nam & hi heredes imitantur.

a *Actiones quæ hoc tit. & ſuperiori dan-*

tur utiles sunt his qui hæredes imitantur competunt ad exemplum directæ petitionis hæreditatis de qua sup. tit. 4. quæ iis datur qui nomen & titulum hæredis à lege habent. §. Et Neronis. vers. post quod. de fideicom. hæred. apud Iustin. cætera cum eadem directa petitione hæreditatis communia habent.

LIBER VI. TIT. I. DE REI VINDICATIONE.

POST vindicationem hereditatis aut velut hereditatis subiicitur vindicatio rei singularis. Verbũ, Rei, significat rei proprietatem. Rei vindicatio igitur est proprietatis adsertio: Rem vindicare, suam esse adserere. [a] Et omnes vindicationes ex XII. tab. & vindicationes in re ipsa, veluti in fundo ipso præsenti, vel in gleba quasi in fundo potius quam rei vel fundi, [b] qua de causa secundum XII. rectius dicuntur in re vel in rem actiones, sicut vindicationes possessionis, id est interdicta uti possidetis vel utrubi, in ipsa possessione l. j. §. inter in fin. uti possid.

a *Differunt*

a Differunt autem hæc quatuor, vindicatio, euictio, assertio, manus iniectio, licet aliqua ratione idem significare videantur. vindicatio est actio in rem qua quis rem suã à possessore repetit: euictio est veluti vindicatio passiua & dicitur respectu emptoris, cui rem quam emerat à nõ domino dominus ipse in rem agens iudicio abstulit. Assertionis nomen proprium est in liberali causa, & est defensio eius qui status controuersiam patitur, vt Cuiacius ipse docet in parat. C. tit. de assert. toll. vnde assertor dicitur alienæ libertatis vindex. Idem Cuiac. lib. 5. sent. Pauli ad tit. 1. Demum manus iniectio, est cum vendito mancipio hac lege imposita ne prostituatur neue in aliquo loco moretur, vel vt exportetur aut non exportetur, pactionis fide ab emptore non seruata, venditor ex conuentionis præscripto illud mancipium abducit quasi manu iniecta. l. 10. sed si. §. prostituta. de in ius vocando. l. 1. C. si mancip. ita væn. ne prost. l. pen. ff. de seru. export. Plerumque manum inicere vindicare est, vt in l. si quis post hac. C. de bon. proscr. & apud Ouidium in epistola Hermiones:

Iniice non timidas in tua iura manus,

Et lib. 1. amorum eleg. 4.

Oscula si dederis fiã manifestus amator
Et dicam mea sunt iniiciamque manus.

Et alibi passim apud auctores.

b Quod in iure manum conserere, vel ex iure

manu consertum vocare dicebatur, ut docet Gellius lib. 20. cap. 9. quod & transcursim adnotaui in parat. decretalium tit. de libelli oblat. Cæterum actio quæ hoc tit. proponitur, si eius qualitates requiras, in rem est, ciuilis, rei persecutoria, in simplum, stricti iuris arbitraria, datur in solidum, est temporalis, iure antiquo intra annum si res mobilis esset, intra biennium si immobilis; postea transformata vsucapione, intra triennium si res sit mobilis, intra decem aut viginti annos si res sit immobilis, & res agatur inter præsentes aut absentes: datur hæredibus & contra hæredes si possideant, nisi lis fuerit contestata cum possessore, quo casu dabitur contra hæredes eius etiam si non possideant. l. 2. §. fin. ff. de præt. stipul. & pro portionibus hæreditariis actio inter ipsos diuidetur, quasi per litis contestationem, qua species contractus inducitur, actio in rem translata sit in causam actionis personalis. Id adnotandum superest eam quoque actionem priuatam esse, directam, non famosam.

II. DE PVBLICIANA IN REM ACTIONE.

REi vindicatio ciuilis, de qua superiore titulo actum est, proprietario competit. Sed habet & iam rationẽ prætor eo-

rum qui proprietariis similes sunt eisque dat vindicationem non minus quam proprietariis, cuius generis sunt bonæ fidei possessores, quibus amissa possessione datur Publiciana in rem actio, à Publicio prætore primum in edicto proposita, fictitia actio, sicut possessoria hereditatis petitio, & vt breuiter definiam, Publiciana actio est vtilis siue prætoria vindicatio quæ amissa possessione datur ei qui à non domino rem traditam ex iusta causa adquirendi dominij bona fide accepit necdum vsucepit. [a]

a *Easdem conditiones habet hæc actio quæ superior nisi quod illa ciuilis est & directa & datur vero domino; hæc vero prætoria est, & vtilis, & datur non domino, bonæ tamen fidei possessori. Contra dominum numquam datur, nisi quinque casibus, quos Accurs. notat ad l. vlt. hoc tit. quibus tres alios Cuiacius adiicit lib. 10. obs. cap. 6. & lib. 6. quæst. Papin. ad l. 14. ff. hoc tit.*

III. SI AGER VECTIGALIS ID EST EMPHYTHEVTICARIVS PETATVR.

EIusdem generis sunt emphyteuticarij, nam & hi proprietarios imitan-

tur: eisque perinde ac proprietariis prætor accommodat in rem actionem, [a] quæ actio vectigalis siue de fundo vectigali dicitur aliis locis, & his fere verbis proposita à prętore est, *si ager vectigalis petatur causa cognita iudicium dabo.* Hoc titulo adiecta est interpretatio, ne quis acciperet agrum vectigalem pro stipendiario aut tributario [b] sicut in aliis auctoribus: nam in iure ager vectigalis semper est ager emphytheuticarius. Et ager emphytheuticarius, quem dominus in perpetuum, vel in plures annos transtulit in alium ea lege, vt id melius cultiusque redderet constituta pensione certa, & nomen à culturæ subtiliore parte, insitione. [c]

a *Igitur prætoria est & vtilis & omnibus omnino conditionibus censetur quibus superior. Eadem actio potest accommodari illis qui libellario contractu, vel per precariam fundum colendum accepère, nam & hi aliqua ratione similes proprietariis, de quibus Cuiac. lib. 1. feud. tit. 5. & lib. 4. obs. cap. 7. multo magis etiam clientibus beneficiariis, qui vulgo vassalli dicuntur, nam & hi fundorum, quos feudi seu beneficij nomine tenent, aliqua ratione dominium vtile habent.*

b *Stipendiaria vel tributaria prædia sunt priuatorum agri in prouinciis ex quibus stipendium*

militibus excluitur aut tributũ principi Theoph. in græca paraphrasi instit. §. 40. per traditionem de rerum diuis. & Harmen ἐν προχείρῳ lib. 1. tit. 6. §. 46. vectigales vero agri sunt ciuitatum qui ab ipsa ciuitate, iisue qui res eius procurant in perpetuum locantur, sub onere vectigalis singulis annis [illegible]endi. l. 1. hoc tit. quamquam priuatorum agri in emphyteusim dati vectigales quoque dicantur. l. 31. lex vectigali. ff. de pignor.

c *Vnde emphyteusis dicitur contractus institionis* N *Valentiniani, de prædiis pistoriis afris deputandis. Igitur emphyteusis sui origine proprie locum habet in prædiis rusticis, quæ in perpetuum, aut ad longum tempus dantur excolenda: sed idem postea obtinuit in prædiis vrbanis, quæ in hoc dantur vt ea in meliorem statum reponat, & annua pensione constituta solarij nomine ad longum tempus vel in perpetuum is qui accepit possideat.*

LIBER VII. TIT. I. DE VSVFRVCTV ET QVEMADMODVM QVIS VTATVR FRVATVR.

O[illegible] vindicationes rerum corporalium, quæ non possessori dantur, quia dicturus est de vindicationibus rerum incorporalium, id est seruitutum quæ etiam possessori dantur, & seruitutes aliæ sunt personarum, aliæ rerum, incipit à seruitutibus personarum,[a] id est quibus prædia personis seruiunt, ex his est vsusfructus qui definitur statim initio tituli,[b] & quibus in rebus quibusque modis constituatur, & fructuarij ius omne, &, vt in tituli inscriptione additur, quemadmodum vtatur fruatur: nam ad modum dirigimus fructuarij ius magis quam ad qualitatem vtendi l. 9 in fi.[c]

a *Igitur vsusfructus, vsus, habitatio, veniunt seruitutum personalium nomine apud Iurisconsultos, quamuis si attentius inspiciatur rectius mixtæ vocari poßint, quod hinc res sit quæ seruitutem debet, inde persona cui debetur. Sed a digniori parte, id est a persona facta est denomi-*

natio hac etiam ratione quod cum ipsis personis vt plurimum intereant.

b *Loquitur Cuiacius de vsufructu formali, de quo propriè hic titulus est, qui quidem consideratur in abstracto seiunctus & separatus a proprietate, & est veluti in forma specifica, cum penes vnum est nuda proprietas, penes alium vsusfructus; hic enim initio huius tituli ita definitur, vt sit ius rebus alienis vtendi fruendi salua rei sustantia: Alius est qui dicitur causalis qui consideratur in concreto coniunctus & immixtus ipsi proprietati quasi causæ suæ, vnde illi nomen; cum scilicet penes vnum eundemque est proprietas & vsufructus; nec propriè tamen vsusfructus dicitur, cum rebus nostris vtamur potius dominij iure quam seruitutis.*

c *Hæc verba subobscura sunt: ita autem sunt accipienda, vt ius fructuarij dirigatur ad modum quo bonus paterfam. quilibet re sua vtitur, non ad eum quo ipse proprietarius re ipsa in qua vsusfructus consistit vti solebat.*

II. VSVFRVCTV ADCRESCENDI.

PErsequitur quem cœpit tractatum de vsufructu, datque specialem titulum de vsufructu adcrescendo. De dominio adcrescendo agitur in titulis De heredib.

III. DE HEREDITATIS PETITIONE.

POst petitionem hereditatis de inofficioso testamento, generalis proponitur petitio hereditatis, id est vindicatio assis qui ad nos iure aliquo pertinet, sed ea actione continentur etiam quæ nunquam hereditatis fuerunt, vt pretia rerum venditarum & pecuniæ exactæ a debitoribus, & ideo mista est actio. [a]

a *Id est tam in rem quam in personam, datur autem vero hæredi contra eum qui poßidet pro hærede, vel pro possessore, & iisdem qualitatibus censetur, quibus superior: præterquam quod hæredibus veri hæredis detur indistincte, & quatenus in personam est perpetua sit vsque ad triginta annos.*

IIII. SI PARS HEREDITATIS PETATVR.

SVperior titulus est de asse, hic de parte, nam & si pars hereditatis petatur, actionem daturum se prætor pollicetur. Dat vero prætor actiones tam suas quam ciuiles.

V. DE POSSESSORIA HEREDITATIS PETITIONE.

SVperiores actiones heredibus competunt, sequentes his qui non sunt heredes, sed similes heredibus, vt bonorum possessoribus hoc titulo, exceptis Carbonianis.[a] l. 3. §. missum De Carb ed. ex quo possessoriis etiam actionibus nomen.

a *Ratio est quia pupillus defuncti filius cui sit status & hæreditatis paternæ controuersia, momentaneam tantum & temporalem bonorum possessionem, vsque dum pubes erit, ex edicto Carboniano consequitur: Ideoque cum interim nomen aut effectum hæredis non habeat, non potest hac possessoria hæreditatis petitione agere, qua agunt hi tantum, quibus Prætor dedit bonorum possessionem, cum de statu eorum non dubitaretur.*

VI. DE FIDECOMMISARIA HEREDITATIS PETITIONE

ET hoc titulo fideicommissariis, quibus ex S. C. Trebelliano restituta est hæditas, nam & hi heredes imitantur.

a *Actiones quæ hoc tit. & superiori dan-*

tur vtiles sunt his qui hæredes imitantur competunt ad exemplum directæ petitionis hæreditatis de qua sup. tit. 4. quæ iis datur qui nomen & titulum hæredis à lege habent. §. & Neronis. vers. post quod. de fideicom. hæred. apud Iustin. cætera cum eadem directa petitione hæreditatis communia habent.

LIBER VI. TIT. I. DE REI VINDICATIONE.

POST vindicationem hereditatis aut velut hereditatis subiicitur vindicatio rei singularis. Verbũ, Rei, significat rei proprietatem. Rei vindicatio igitur est proprietatis adsertio: Rem vindicare, suam esse adserere. [a] Et omnes vindicationes ex XII. tab. & vindicationes in re ipsa, veluti in fundo ipso præsenti, vel in gleba quasi in fundo potius quam rei vel fundi, [b] qua de causa secundum XII. rectius dicuntur in re vel in rem actiones, sicut vindicationes possessionis, id est interdicta vti possidetis vel vtrubi, in ipsa possessione l. j. §. inter in fin. vti possid.

a Differunt

a Differunt autem hæc quatuor, vindicatio, euictio, assertio, manus iniectio, licet aliqua ratione idem significare videantur. vindicatio est actio in rem qua quis rem suã à possessore repetit: euictio est veluti vindicatio passiua & dicitur respectu emptoris, cui rem quam emerat à nõ domino dominus ipse in rem agens iudicio abstulit. Assertionis nomen proprium est in liberali causa, & est defensio eius qui status controuersiam patitur, vt Cuiacius ipse docet in parat. C. tit. de assert. toll. vnde assertor dicitur alienæ libertatis vindex. Idem Cuiac. lib. 5. sent. Pauli ad tit. 1. Demum manus iniectio, est cum vendito mancipio hac lege imposita ne prostituatur neue in aliquo loco moretur, vel vt exportetur aut non exportetur, pactionis fide ab emptore non seruata, venditor ex conuentionis præscripto illud mancipium abducit quasi manu iniecta. l. 10. sed si. §. prostituta. de in ius vocando. l. 1. C. si mancip. ita væn. ne prost. l. pen. ff. de seru. export. Plerumque manum inijcere vindicare est, vt in l. si quis post hac. C. de bon. proscr. & apud Ouidium in epistola Hermiones:

Iniice non timidas in tua iura manus,

Et lib. 1. amorum eleg. 4.

Oscula si dederis fiã manifestus amator
Et dicam mea sunt iniiciamque manus.

Et alibi passim apud auctores.

b Quod in iure manum conserere, vel ex iure

manu consertum vocare dicebatur, ut docet Gellius lib. 20. cap. 9. quod & transcursim adnotaui in parat. decretalium tit. de libelli oblat. Cæterum actio quæ hoc tit. proponitur, si eius qualitates requiras, in rem est, ciuilis, rei persecutoria, in simplum, stricti iuris arbitraria, datur in solidum, est temporalis, iure antiquo intra annum si res mobilis esset, intra bienium si immobilis; postea transformata vsucapione, intra triennium si res sit mobilis, intra decem aut viginti annos si res sit immobilis, & res agatur inter præsentes aut absentes: datur hæredibus & contra hæredes si possideant, nisi lis fuerit contestata cum possessore, quo casu dabitur contra hæredes eius etiam si non possideant. l. 2. §. fin. ff. de præt. stipul. & pro portionibus hæreditariis actio inter ipsos diuidetur, quasi per litis contestationem, qua species contractus inducitur, actio in rem translata sit in causam actionis personalis. Id adnotandum superest eam quoque actionem priuatam esse, directam, non famosam.

II. DE PVBLICIANA IN REM ACTIONE.

REi vindicatio ciuilis, de qua superiore titulo actum est, proprietario competit. Sed habet & iam rationē prætoreo-

rum qui proprietariis similes sunt eisque dat vindicationem non minus quam proprietariis, cuius generis sunt bonæ fidei possessores, quibus amissa possessione datur Publiciana in rem actio, à Publicio prætore primum in edicto proposita, fictitia actio, sicut possessoria hereditatis petitio, & vt breuiter definiam, Publiciana actio est vtilis siue prætoria vindicatio quæ amissa possessione datur ei qui à non domino rem traditam ex iusta causa adquirendi dominij bona fide accepit necdum vsucepit. [a]

a *Easdem conditiones habet hæc actio quæ superior nisi quod illa ciuilis est & directa & datur vero domino; hæc vero prætoria est, & vtilis, & datur non domino, bonæ tamen fidei possessori. Contra dominum numquam datur, nisi quinque casibus, quos Accurs. notat ad l. vlt. hoc tit. quibus tres alios Cuiacius adiicit lib. 10. obs. cap. 6. & lib. 6. quæst. Papin. ad l. 14. ff. hoc tit.*

III. SI AGER VECTIGALIS ID EST EMPHYTHEVTICARIVS PETATVR.

EIusdem generis sunt emphyteuticarij, nam & hi proprietarios imitan-

tur: eisque perinde ac proprietariis prætor accommodat in rem actionem, [a] quæ actio vectigalis siue de fundo vectigali dicitur aliis locis, & his fere verbis proposita à prętore est, *si ager vectigalis petatur causa cognita iudicium dabo.* Hoc titulo adiecta est interpretatio, nē quis acciperet agrum vectigalem pro stipendiario aut tributario [b] sicut in aliis auctoribus: nam in iure ager vectigalis semper est ager emphytheuticarius. Et ager emphytheuticarius, quem dominus in perpetuum, vel in plures annos transtulit in alium ea lege, vt id melius cultiusque redderet constituta pensione certa, & nomen à culturæ subtiliore parte, insitione. [c]

a *Igitur prætoria est & utilis & omnibus omnino conditionibus censetur quibus superior. Eadem actio potest accommodari illis qui libellario contractu, vel per precariam fundum colendum accepère, nam & hi aliqua ratione similes proprietariis, de quibus Cuiac. lib. 1. feud. tit. 5. & lib. 4. obs. cap. 7. multo magis etiam clientibus beneficiariis, qui vulgo vassalli dicuntur, nam & hi fundorum, quos feudi seu beneficij nomine tenent, aliqua ratione dominium vtile habent.*

b *Stipendiaria vel tributaria prædia sunt priuatorum agri in prouinciis ex quibus stipendium*

militibus excluitur aut tributū principi Theoph. in græca paraphrasi instit. §. 40. per traditionem de rerum diuis. & Harmen ἐν προχείρῳ lib. 1. tit. 6. §. 46. vectigales vero agri sunt ciuitatum qui ab ipsa ciuitate, iisue qui res eius procurant in perpetuum locantur, sub onere vectigalis singulis annis [illegible]endi. l. 1. hoc tit. quamquam priuatorum agri in emphyteusim dati vectigales quoque dicantur. l. 31. lex vectigali. ff. de pignor.

c Vnde emphytensis dicitur contractus institionis N Valentiniani, de prædiis pistoriis afris deputandis. Igitur emphytensis sui origine proprie locum habet in prædiis rusticis, quæ in perpetuum, aut ad longum tempus dantur excolenda: sed idem postea obtinuit in prædiis vrbanis, quæ in hoc dantur vt ea in meliorem statum reponat, & annua pensione constituta solarij nomine ad longum tempus vel in perpetuum is qui accepit possideat.

natio hac etiam ratione quod cum ipsis personis vt plurimum intereant.

b *Loquitur Cuiacius de vsufructu formali, de quo propriè hic titulus est, qui quidem consideratur in abstracto seiunctus & separatus a proprietate, & est veluti in forma specifica, cum penes vnum est nuda proprietas, penes alium vsusfructus; hic enim initio huius tituli ita definitur, vt sit ius rebus alienis vtendi fruendi salua rei sustantia: Alius est qui dicitur causalis qui consideratur in concreto coniunctus & immixtus ipsi proprietati quasi causæ suæ, vnde illi nomen; cum scilicet penes vnum eundemque est proprietas & vsufructus; nec propriè tamen vsusfructus dicitur, cum rebus nostris vtamur potius dominij iure quam seruitutis.*

c *Hæc verba subobscura sunt: ita autem sunt accipienda, vt ius fructuarij dirigatur ad modum quo bonus paterfam. quilibet re sua vtitur, non ad eum quo ipse proprietarius re ipsa in qua vsusfructus consistit vti solebat.*

II. VSVFRVCTV ADCRESCENDI.

PErsequitur quem cœpit tractatum de vsufructu, datque specialem titulum de vsufructu adcrescendo. De dominio adcrescendo agitur in titulis De heredib.

instit. & De adquirend. hered. & De leg. & fid. Est autem ius adcrescendi, ius retinendæ vel nanciscendę partis eius qui non concurrit vel qui concurrere desiit. Et ius quidem retinendæ partis eius qui non concurrit, id est ius legati integrũ nec deminutum concursu alterius, tam in proprietate quam in vsufructu locum habet. [a] Ius nãciscendæ partis eius qui concurrere desiit, quod propius videtur esse ius adcrescendi, in vsufructu tantum. [b] Sed & illa accommodari potest in vsufructu. nam cum vsus fructus quotidie constituatur & legetur, retineo potius quàm nanciscor partem eius qui hodie non concurrit: licet concurrerit heri. igitur vtrobique ius accrescendi est ius retinendæ partis eius qui non concurrit Vel, ius integrum nec deminutum per collegatarij concursum. Vel, ius non decrescendi: id enim dicitur adcrescere quod decresceret concurrente altero. Et recte vulgo interpretantur adcrescit, id est non minuitur vel non decrescit: nam & contra, non minuitur, id est adcrescit l 10. De leg. 3. Est & alia differentia quod fructuario adcrescat etiam amittenti partem suam, non proprietario. [c] Perperam additur tertia ex specie L. j. §. j. in qua proculdubio Iulia-

nus à Celso dissentit.

a *Idque inter eos, quibus coniunctim vel disiunctim legatum est per vindicationem, id est qui re & verbis coniuncti sunt aut re tantum. Inter verbis coniunctos non item: quadere est §. si duobus. de legatis apud Iustin. vbi multa interpretes. vid. Cuiac. tract. 5. ad Afr. ad l. 2. hoc tit. & in Parat. Codicis tit. de cad. toll. Idem etiam plura ad l. 16. si duobus ff. de leg. 1. & pluribus aliis locis.*

b *Nam in proprietate, post concursum ius omne accrescendi censetur extinctum, quia collegatarij vel cohæredes partem quam acquisierunt, ad hæredes transmittunt.*

c *Hæc Cuiacius plenius explicat tr. 5. ad Afric. ad d. l. 2. hoc tit.*

III. QVANDO DIES VSVSFRVCTVS LEGATI CEDAT.

EST & in cessione legati longe alia ratio vsusfructus quam proprietatis, nam vsusfructus dies cedit ab adita hereditate, proprietatis iure veteri à morte testatoris, iure nouo ex apertis tabulis, iure nouissimo vt iure veteri. Diem legati cedere cum dicimus, significamus post eum diem moriente legatario, legatum transmitti in hæredem eius. [a] Potuit addi, vel

vſus, vt titul. ſeq. quod non potuit præcedenti.

a *Quia autem vſusfructus ſui natura ad hæredem non tranſmittitur, ideo a morte teſtatoris non cedit.*

IIII. QVIBVS MODIS VSVSFRVCTVS VEL VSVS AMITTITVR.

VSufructus amittitur capitis deminutione, morte, tempore, rei mutatione, non vtendo, ceſſione in iure, dominij adquiſitione: quibus tamen omnibus modis proprietas non amittitur.

V. DE VSVFRVCTV EARVM RERVM QVAE VSV CONSVMVNTVR VEL MINVVNTVR.

HOc titulo oſtenditur nullam eſſe rem quæ non cedat in vſusfructus legatum vel ſtipulationem, vt l. vſufructu. Ad leg. Fal. nam ex S. C. remedio cautionis [a] etiam earum rerum quarum abuſus eſt, non vſusfructus conſtituitur.

a *Qua cauetur de simili quantitate in genere, non in specie finito vsufructu restituenda.*

VI. SI VSVSFRVCTVS PETETVR VEL AD ALIVM PERTINERE NEGETVR.

HOc titulo de vsufructu duæ proponuntur actiones, Confessoria quæ ei competit qui sibi vsumfructum adserit, Et contraria negatiua, quæ domino qui negat rem suam alij per vsumfr. seruire. De proprietate nulla prodita est contraria actio negatioria: vtraque est in rem actio sed confessoria sola, vsufruct. vindicatio.

a *Et iisdem conditionibus censetur, quibus ipsa rei corporalis vindicatio.*

VII. DE OPERIS SERVORVM.

VSumfructum imitantur operæ seruorum, & ab eo quoque absunt, distantque plurimum, nec enim amittuntur quibus modis vsusfructus amitti solet, capitis deminutione, non vtendo, morte, & amittuntur vsucapione serui, qua tamen vsusfructus non amittitur, & indiuiduæ sunt, vsusfructus diuiduus, & cedunt

ex die petitionis, non vt vsusfructus ex die aditæ hereditatis. [b] Non igitur per omnia vsufructum imitantur: idemque dici de operis quorumcunque animalium quid vetat, veluti vecturis iumentorum?

a *Mirum illud videri potest quod operæ serui legatæ extinguantur morte legatarij sed ad hæredem transeant: quod nisi Papinianus diceret in l. 2. ff. de vsufr. leg. vix est vt quisquam non esset aliter sensurus; & si enim habitatio in facto consistat, & non vtendo non pereat vt operæ: morte tamen legatarij perit.*

b *Quæ omnia diligentius ipse Cuiacius exsequitur lib. 17. quæst. Papin. ad d. l. 2. ff. de vsufr. leg.*

VIII. DE VSV ET HABITATIONE.

EXposita est vna seruitus personarum, vsusfructus: hoc titulo explicatur altera, vsus: hęc indiuidua, illa diuidua, qua ratione forsitam operæ seruorum, quæ & indiuiduæ sunt, ad vsum magis quam ad vsumfructum accedunt l. 5. sup. tit. prox. nam fructus qui in eis esse dicitur non talis est qualis qui in vsufructu, quia non ex persona spectatur eius cui debetur, sed ex persona eius in cuius operis cōsistit, cuius

generis opinor etiam esse fructum constitutum sine vsu, vt l. 1. 4. §. vlt. hoc tit. seq. Vsum quoque imitatur habitatio, nisi quod capitis minutione & non vtendo non amittitur, & ex re ipsa quæ habitationem debet etiam spectatur magis quam ex persona cui debetur, vt operæ seruorum, vt fructus siue vsu. [a]

a *Hoc est quod ait Iurisconsultus in l.* 10. *legatum. sup. de cap. dimin. legatum habitationis magis in facto, quam in iure consistere: quæ verba Cuiacius enarrat lib.* 18. *quæst. Papin. in fine ad l.* 10. *hoc tit.*

IX. VSVFRVCTVARIVS QVEMADMODVM CAVEAT.

Hic titulus communis est vsui & vsufructui & similibus quæ retulimus supra vt caueat qui hæc iura habet se vsurum boni viri arbitratu & amisso vel finito iure suo possessionem domino restitnturum. Cautio prætoria.

LIBER VIII. TIT. I.

DE SERVITVTIBVS.

SERVITVTIBVS personarum transit ad seruitutes prædiorum, [a] quæ intelliguntur semper quoties seruitutum nomen simpliciter vsurpatur, ea sunt iura quibus prædia alia aliis subiiciuntur. Vel, conditiones quibus ius vnius predij minuitur, augetur alterius. Vel iura quæ quis in alieno prædio prædij sui nomine imposita habet. Et quibus modis constituantur hoc titulo declaratur.

a *Hæ seruitutes proprie rerum sunt siue prædiorum, nam ex vtraque parte hinc prædium est quod seruitutem debet hinc prædium cui seruitus debetur; Itaque mutatis possessoribus seruitutes non extinguntur, sed perpetuo prædiis hærent & sequuntur fundum dominantem, vel seruientem. Quare commode cum Accursio in l. 1. ff. hoc tit. potest constitui triplex genus seruitutum; mere personales de quibus in tit. de iure pers. apud Iustin. & tit. de statu hom. supra. mere reales de quibus hoc tit. & seqq. & mixtæ, id est partim personales partim rea-*

tes de quibus libro superiori: quas etiam personales dici dictum est tit. de vsufr.

II. DE SERVITVTIBVS PRAEDIORVM VRBANORVM.

PRædia alia sunt vrbana, alia rustica, quæ distingui inuicem qualitate & genere vsus, vt familiam & supellectilem potius quam loco verius est. Vrbanorum seruitutes quæque sunt earum propria, hoc titulo explicantur. a

a *Hæ seruitutes in superficie consistunt, id est ædificiis hærent, quæ prædiorum vrbanorum appellatione veniunt quocumque loco sint. Verumtamen Neratius ea demum ædificia vrbanorum prædiorum appellatione venire aiebat quæ habitandi causa pararentur; non ea quæ ad pompam aut decus villæ rusticæ, qualia prætoria; aut quæ ad reditus necessitatem, qualia sunt quæ stabulandis iumentis, gallinis concludendis, vel fructibus custodiendis sunt constructa; quæque in continentibus ædificiis non sunt, quæ magis ad prædia rustica accedere constituebat. l. 2. tit. seq. l. 4. §. vlt. ff. que res pign. obl. non possint. Sed aliter alij sensère quasi id omne prædij vrbani appellatione veniat, quod a solo desuper erectum est, ad quod pertinet l. 198. Vrbana ff. de verb. sign. vbi Cujacius & ad l. 1. tit. super. Sin-*

uitutes autem vrbanorum enumerantur illæ vt plurimum: seruitus oneris ferendi, tigni immittendi in vicini ædes, stillicidij vel fluminis auertendi, vel non auertendi, recipiendi vel non recipiendi, seruitus altius tollendi vel non tollendi, protegendi vel proiiciendi, seruitus ne luminibus neue prospectui officiatur, seruitus luminum, siue ius fenestræ immittendæ.

III. DE SERVITVTIBVS PRAEDIORVM RVSTICORVM.

QVæ vero sunt propria seruitutum rusticarum & earum species, differentiæ, iura hoc titulo continentur. [a] Et nonnunquam personis [b] eas non prædiis concedi vt iter, quod tum dicitur ius transeundi l. pater de ser. leg. l. damnas. §. j. De vsufr. leg. vt pecoris ad aquam appulsus l. 4. vt aque ductus l. 37.

a *Vt superiores seruitutes respiciunt vtilitatem superficiei, id est ædificiorum. Ita hæ respiciunt soli commoditatem, & in ipso solo situm habent. l. 3. sup. de seruit. Prædium rusticum est ipse ager & terra, solum-ue ex quo fructus & cætera eiusmodi proueniunt. Seruitutes rusticæ vt plurimum hæ. Iter, actus, via, aquaductus, aquæ haustus, pecoris ad aquam appulsus, ius pascendi,* calcis

calcis coquendæ, arenæ fodiendæ, cretæ eximendæ, lapidis cædendi, ius terram, rudus, saxa in fundo vicini reponendi, aut vt in fundum vicini ex lapidicina lapides prouoluantur, donec exportentur; ius syluæ cædendæ in vicini fundo, vt pedamenta in vineas non desint, ius in vicini fundo tugurium habendi, quo se pastores recipiant ingruente aliqua aeris tempestate, dum pecora ad pastum vel ad aquam appelluntur.

b *Hoc facit personarum ratio quæ cesserunt, vel quibus cessa est seruitus, nam prout se affectione & consanguinitate contingunt, ita earum tantum gratia ad tempus quo ad viuerent impositæ seruitutes censentur, atque ideo non hærent prædiis, sed cum personis exemplo vsufructus intereunt, quod loci a Cuiacio hîc adnotati ostendunt.*

IIII. COMMVNIA PRÆDIORVM TAM VRBANORVM QVAM RVSTICORVM.

QVæ communia tam vrbanorum prędiorum quam rusticorum, & seruitutum eorum sunt, explicantur hoc titulo, exempli gratia, vt seruitutem adquirere non possit nisi qui prædium habet, vt duorum prædiorum dominus vnum

tradendo possit alterum alterius seruum facere, vt qui partem prædij tradit non possit seruitutem imponere, vt eadem seruitus pluribus separatim cedi possit, vt legari per damnationem qualiscumque seruitus possit.

V. SI SERVITVS VINDICETVR VEL AD ALIVM PERTINERE NEGETVR.

VT de vsufructu, ita de iure prædiorum duæ actiones sunt, Confessoria, id est vindicatio seruitutis, & Negatoria quæ seruitutem negat, libertatem adserit. Legitimæ actiones l. sciendum de operis noui nuntiatione. Et aliæ figura verborum confessoriæ, veluti ius esse ædes altius tollere iure naturali, vi ipsa negatoriæ, aliæ vi & verbis confessoriæ, veluti ius esse ędes altius tollere iure impositio, [a] vel ire agere. Rursus aliæ negatoriæ figura verborum, vi ipsa confessorię, veluti non esse ius altius tollere, alię negatorię tam verbis quam potestate, veluti ius non esse ire agere.

a *Iure suo aut impostitio, id est seruitutis quis altius tollendi facultatem habet.*

Iure suo, cum vicino ante non concessa seruitute vlla altius non tollendi, quisque potest iure naturali ad quam velit altitudinem domus suæ contignationes erigere. l. 9. cum eo ff. de seru. vrb. præd. l. altius C. de seruit. & aqua. Iure impositio siue seruitutis, cum prius vicino cessi ius non esse mihi altius tollendi, & is postea concessit mihi ius altius tollendi vsque ad certam altitudinem, vel in infinitum omnino iure pristino mihi restituto quod habebam antequam ipse imponerem domui meæ seruitutem altius non tollendi. vid. Cuiac. in prioribus notis ad libros Institut. tit. de act. §. æque.

VI. QVEMADMODVM SERVITVTES AMITTANTVR.

SEd non etiam quibus modis vsusfructus interit, & seruitutes; nam confusione tantum intereunt, id est adquisitione dominij vtriusque prędij, & non vtendo, siue vsucapione libertatis, [a] & cessione

a *Illud pertinet ad seruitutes vrbanorum prædiorum, in quibus ad acquisitionem libertatis non sufficit non vti eum cui seruitus debetur, nisi is qui seruitutem debet facto suo ius vicini interpellauerit. l. 6. §. vlt. ff. de seru.*

vrb. præd. l. si quis alia. §. fin. hoc tit. Vid. Cuiac. ad l. 4. §. vlt. ff. de vsucap.

LIB. IX. TITVL. I.

SI QVADRVPES PAVPERIEM FECISSE DICATVR.

VINDICATIONIBVS actiones noxales subiectę sunt non male. nam & hæ sicut vindicationes dominis solis dantur iure directo, itemque aduersus dominos, vt plerisque videatur hæc earum formulæ inserta verba, Propter illum seruum tuum aut propter quadrupedem illam tuam l. pen. De nox. act. & sicut vindicaturo, ita acturo iudicio noxali datur actio ad exhibendum l. 3. §. si quis noxali l. de eo §. sæpius. Ad exhib. cum & noxium ducturus forsitan actor & habiturus sit. Et hoc titulo primum proponitur de pauperie quadrupedum actio noxalis ex XII. tabul, id est de damno dato siue iniuria (nec enim animal rationis expers iniuriam fecisse videtur) cuius ex formula hæc verba sunt in l. j. §. Cum arietes. Aut noxam

ſarcire aut in noxam dedere oportere. In noxam dedere eſt animal tradere viuum. Morte enim extinguitur actio noxalis. & inde l. 7. De nox act. Si noxius viuat. Noxam ſarcire eſt damnum ſoluere, damnum præſtare, vt ad XII. *Seruius Sulpitius* interpretatur.

II. AD LEGEM AQVILIAM.

Titulus, ſuperior eſt de damno ſine iniuria dato, hic de damno iniuria dato, qua de re fuit etiam domino actio ex XII. tabul. l. quæcunque De obligat. & actionib. Hodie eſt ex lege Aquilia. Ciuilis vtraque l. ſi heres inſtitutus §. j. Ad. S. C. Treb. & noxalis etiam ex delicto ſeruorum. Primum caput legis Aquiliæ eſt de occiſo homine [a] vel pecude. Tertium de vſto, fracto, rupto. Secundum quod in deſuetudinem abiit videtur fuiſſe de quauis alia ratione damni dati, etiam ſi non fuerit læſa res noſtra, ſed intercepta nobis forte vtilitas quædam, vt aduerſus piſcatorem ſocium à Plinio proditum eſt libro IX. naturalis hiſtoriæ, qui Anthiam conciliatorem capturæ & ducem ceperat, cum is in macello agnitus eſſet à ſocio cuius iniuria erat, damni dati editam formu-

lam condamnatumque, æstimata lite x. libris. Constat enim socium socio teneri lege Aquilia l. 47. Pro soc.

a *Hominem Cuiacius dum dicit, seruum intelligit occisum, vt quanti plurimi valuit in anno proximo tantundem eius domino soluere reus teneatur: hominis vero liberi æstimatio nulla dari potest. Cæterum libero homine vulnerato actio vtilis ad exemplum legis Aquiliæ dari potest Cuiac. lib. 21. obs. cap. 20. Hæc autem actio in personam est; ciuilis, mixta id est partim rei persecutoria partim pœnalis, contra consitentem in simplum est, contra inficiantem in duplum, est stricti iuris & perp tua, datur hæredibus non contra hæredes nisi lis sit contestata, directa est cum corpus corpori nocuit, vtilis est cum corpus non nocuit, sed corpori nocitum est; priuatum interesse persequitur, nec prodiit esse famosam*

III. DE HIS QVI EFFVDERINT, VEL DEIECERINT.

DAmni dati species vna grauius hoc titulo coercetur, quàm soleant cætera damna ex superiore. nam si quid qua vulgo iter fit vel consistitur deiectum vel effusum sit [a] ex quo damnum datum sit alteri, in eum qui ibi habitauerit vnde de-

iectum vel effusum est, in duplum datur actio etiam si ipse non deiecerit vel effuderit atque etiam si inficiatus non erit, cum ex superiore non teneatur nisi qui damnum fecerit ipse, nec in duplum nisi inficiator. Si liber homo ex ea re occisus, vel si ei nocitum sit, est etiam ex hoc titulo grauior actio quàm ex superiore, & popularis: & antequam damnum datum sit æque popularis [b] est in eum actio qui quid positum habet cuius casus nocere cui potest. & ex vtraque causa actio noxalis. [c] Denique post titulum generalem de actione legis Aquiliæ, specialis in hoc titulo proponitur actio legis Aquiliæ. Sic appellatur l. 5. Cum autem, quia in factum prætoria quæ hic proponitur, accommodata est ad legem Aquiliam, & in iure frequens est vt legis Aquiliæ actio dicatur etiam quæ ad eam legem accommodata est siue ciuilis siue prætoria in factum.

a *Deiectum dicitur de corpore solidiore, vt tegula lapide aut alia re qualibet quæ sui pondere vel occidere potest, vel grauius lædere. effusum de liquidis omnibus, vt aqua & similibus.*

b *In decem aureos.*

c *Si videlicet seruus aliquid deiecerit, vel ex eo cœnaculo aliquid sit effusum vel de-*

ctum, vbi seruus habitabat, aut si aliquid suspensum habuerit eo loco quâ vulgo iter fit, quod possit cadendo alicui nocere.

IV. DE NOXALIBVS ACTIONIBVS.

POst noxales actiones de pauperie & de damno, datur generalis titulus de omnibus noxalibus actionibus, (fuisset enim immensum atque etiam alienum omnes enumerare) quarum definitionem tradit l. j. dum ait, quarum actionum vis hæc &c. vt Cicero definitionem legis, dũ ait legis hanc esse vim, scitum & iussum in omnes, Et magistratus, dum ait, magistratus hanc esse vim vt præsit, præscribatque recta & vtilia & coniuncta cum legibus. Vis autem earum actionum hæc est ne multetur dominus vltra deditionem noxæ, si dedere malit: quæ facultas ei lege xii. tab. tribuitur. a

a *Actio autem noxalis non est proprium nomen actionis, sed adiectio alterius iudicij, quoties agitur de delicto aut quasi delicto serui, vt perinde dominus conueniatur, ac si ipse deliquisset, hoc excepto quod si velit litis æstimationem vitare, vel a pœnæ præstatione se eximere, potest ipsum seruum aut animal quod no-*

esit dimittere. In animalibus rationis expertibus vna tantum species est delicti aut potius quasi delicti ipsa nimirum pauperies: in seruis totidem sunt fere maleficiorum, vel quasi maleficiorum species, tot delinquendi & quasi delinquendi rationes, quæ in liberis hominibus. Ex eo igitur quod actio noxalis ambulat per omnes obligationum species, quæ ex delictis vel quasi delictis seruorum oriuntur, eam modo ciuilem & perpetuam esse, modo prætoriam & temporariam dicendum est: ciuilem si ex eo delicto oriatur, cuius pœna a lege est, aut ea iuris constitutione, quæ pro lege est, quale furtum nec manifestum, damnum iniuria datum ex lege Aquilia: & aliæ eiusmodi. prætoriam vero & temporariam, si ab ea specie maleficij proficiscatur, cui Prætor pœnam præstituit, quale furtum manifestum rapina, iniuria, vel si effuderit aliquid seruus, vel deiecerit & cætera eiusmodi. Inde etiam dici potest modo mere pœnalem esse modo mixtam, modo in simplum, duplum, quadruplum contra dominum dari, qui noxæ deditione fungi non vult. Hac eadem ratione modo priuata erit modo popularis, pro vt ex ea delicti, aut quasi delicti specie originem ducit, ex qua nascitur actio priuata vel popularis. Eam in rem esse aut certe imitari actionem in rem iam Cuiacius animaduertit dicere tit. 1. huius libri; licet enim ex

delictis aut quasi delictis oriatur, ex quibus solent nasci obligationes in personam, tamen corpus ipsum serui sequuntur, vt ad quem dominium eius peruenerit, is actio: noxali possit conueniri licet tempore maleficij dominus non fuisset: adeo vt etiam seruo ipso post noxiam manumisso liberetur dominus actione noxali, & directo contra ipsum seruum iam liberum agi possit. Olim etiam pater hac actione tenebatur, ex delicto vel quasi delicto filijfam. quem etiam poterat noxæ dedere, sed id sublatum est & ipsi filiifam. suo nomine possunt conueniri.

LIB. X. TIT. I.

FINIVM REGVNDORVM.

VR vindicationibus subiectę sint actiones noxales dixi iam supra Cur modo subiiciantur mistę actiones, dicere necesse non habeo, id enim satis nomen ipsum admonet, quod significat esse eas tam pro rei vindicatione quam in personam. Ex his prima est actio Finium regundorum quæ inter confines redditur de agrorum finibus regundis, id est vt Græci interpretantur περὶ ὅρων ἰθυντίων, nam inest huic actioni etiam petitio rei. & hoc est quod ait l. 3. C eod. hanc actionem cohęrere proprietatis controuersiæ, & Apuleius, in causa finali de proprietate contendit.

a *Hæc actio mixta est tam in rem quam in personam, duplex, rei persecutoria, ciuilis, in simplum, stricti iuris, in solidum, est perpetua, datur hæredibus & contra hæredes, atque etiam singularibus successoribus & contra singulares successores quatenus est in rem, directa est, priuata non famosa.*

II. FAMILIÆ RECISCUNDAE.

SEcunda actio mista est actio familiæ erciscundæ, siue iudicium diuisionis quod redditur inter coheredes similésve personas. Familiæ nomine significatur res vel pecunia hereditaria, nam hereditas non potest diuidi l.8.de rei vind.& nomina [a] ipso iure sunt diuisa inter coheredes. Erciscundæ est diuidundæ, vt Erciscundi Stoici Seruio in III. Æneid. mediæ sententiæ auctores & quasi diuisores. tantundem potest Ciendæ & Ciscundæ verbum, vt non aberrarim fortè si in Erciscundæ diuiserim er & Ciscundæ vt Festus & Donatus erctum & citum. erctum pro hæreditate, citum pro diuisione. nam & glossis antiquis, Ciendæ διαμερισμένης. Et eres vel ereditas, scribitur interdum Flo. vt erus in titulo Ad legem Aquiliam, & illo Turpilij loco, Ignoscere istic solent ne eis minores noxias, erum si forte quas galiolas vini tango. [b]

a *Id est obligationes si quid debeat defunctus vel ei debeatur, quæ passiuæ & actiuæ passim dicuntur, & ad hæredes, vel contra hæredes pro portionibus hæreditariis dantur.*

b *Huius loci satis obscura συντάξις, nisi verbum (tango) sumatur pro (cælo) hoc sensu: si forte dominum aliquos vini cyathos celauerim, si cados vini surripuerim, si dominum aliquibus vini lagenis interceptis fraudauerim. Galiola autem poculum est siue vas potorium à galeæ inuersæ similitudine.*

III. COMMVNI DIVIDVNDO.

TErtia actio mista est Communi diuidundo, simillima superiori, vt societas hereditati simillima & maxime gemina est. Vtraque mista, duplex, legitima, bonæ fidei, perpetua, quasi ex contractu, [a] de diuisione, & idem in vtraque officium iudicis, & redditur hæc etiam inter coheredes, sicut inter alios quoscumque socios. [b] Sed hoc plus est in actione familiæ erciscundæ, quod veniunt in eam etiam res non communes, & non est de re vna, & non iteratur nisi ex magna causa: hanc verò Græci Rhetores vocant τὸ εἰς διαιτητῶν ἀφριστον.

a *Ex communione scilicet quæ citra conuentionem vllam inter duos pluresue speciem societatis inducit, veluti cum eadem res duobus legata aut donata est: illos enim res potius quam con-*

sensus coniungit. l. 31. vt sit ff. pro socio: & eum casu actio pro socio cessat.

b *Potest & illud adijci quamuis de eo non dubitetur, vtramque esse rei persecutoriam, in simplum, vtramque directam esse, & priuatam, vtramque hæredibus dari & in hæredes, quatenus est in personam. & quatenus in rem dari etiam singularibus successoribus & contra singulares successores ad quos ex emptione vel legato aut alia qualibet causa rerum singularum dominium acquiritur, pars rerum communium peruenerit.*

IIII. AD EXHIBEENDVM.

MIstis actionibus adiungitur actio ad exhibendum, quia & si in personam sit non etiam pro rei vendicatione, est tamen propter rei vindicationem, agitur enim primum vt res exhibeatur, deinde res exhibita vindicatur. Præparatoria igitur est vindicationis, vindicatio, directa & principalis actio: neque tamen notat personam, sed rem: nec enim intendit verbi gratia L. Titium dare oportere, [a] sed in rem exhibendam generaliter concipitur, [b] & inde insolita appellatio, Ad exhibendum, quia in rem scribitur, quæ vel tantundem valet ac si diceres De exhibẽdo, [c]

vt ad legem Iuliam, id est de lege Iulia, Ad municipales, id est de municipalibus.

a *Quæ formula est actionibus in personam.*

b *Proprie non est in rem, nam non petit rem reddi & restitui, sed exhiberi tantum: proprie non est in personam, quia non oritur ex contractu vel quasi, ex maleficio vel quasi: Aliqua tamen ratione in rem dari videtur quod intendat facere, id est exhibere. Igitur quasi mixta est & dicitur dari in personam, in rem tamen scribi: Cætera communia habet cum directa vindicatione nisi quod de rebus mobilibus tantum sit. Res soli se exhibent satis nec opus est petere eas exhiberi vt vindicationem earum instituas.*

c *Quid hic titulus distet à tit. de edendo & aliis similibus dictum est sup. tit. de edendo.*

LIB. XI. TIT. I. DE INTERROGATIONIBVS IN IVRE FACIENDIS ET INTERROGATORIIS ACTIONIBVS.

PLERVMQVE euenit vt qui alias noxali actione tenebatur, ex responso suo obligetur suo nomine insolidum, vt si interrogatus an seruus suus esset, an quadruples sua esset, prætori falso responderit suam non esse. [a] l.1. §. interdum. Si quadr. pau. fec. dic. qui quidem. §. statim coniungendus est cum l. 7. huius tit. quæ est ex eodem libro, vt intelligatur è conuerso eum qui alias nec noxali iudicio tenebatur, teneri, Si responderit suam pecudem vel suum seruum esse, quæ ita vera sunt, si serui alicuius, non si liberi hominis nomine responderit. l. 13. & 14. hoc tit. Sunt pleraque alia in hoc titulo de noxalibus actionibus: vt sane videatur hic postremus liber secundæ partis, quasi supplementum eorum quæ ab initio partis huius huc vsque tractata sunt, eoque fit,

quantum

quantum opinor, vt tituli huius libri non sint certa lege colligati inuicem, quia scilicet non eundem omnes tractatum respiciunt, sed hîc, verbi gratia, tractatu, de noxalibus actionibus, sequens tractatum de mistis, tertius legem Aquiliam. Porro quæ ex responso datur actio, interrogatoria dicitur actio; vt quæ ex confesso in eum qui vltro confessus est de intentione actoris, confessoria: neutra est propria actio quædam; [b] Interrogatoria sane quasi ex contractu datur pro quo pulsabitur is qui respondit. l. de ætate. §. qui interrogatus. hoc titulo: vt quæ in eum datur qui se debitoris heredem esse respondit, est interrogatoria actio, Si certum petetur; quæ in eum qui seruum suum esse, interrogatoria noxalis; quæ in eum qui prædium suum esse vel se possidere aut non possidere, actio damni infecti vel missio in possessionem, nam ex his fere causis duntaxat in iure interrogationes fiunt ante iudicium acceptum intentionis actoris formandæ & instruendæ causa, quod non ita fit in iudiciis in rem. [c] l. in speciali. De rei vind. l. cogi. C. de petit. hered. & desiit etiam hodie fieri in ceteris omnibus. In iure, id est, ἐν βήματι, vt Græci hoc loco interpretantur: idem significat, in iudicio, vt & in tra-

ctatu de cautione in iudicio sisti. Sed augetur significatio l.4. hoc tit. vt idem sit si quis alio loco quam pro tribunali interrogetur.

a *Tum enim in pœnam mendacij iam noxæ deditione qui inficiatus est defungi non potest, sed ad solidam damni & litis æstimationem conuenitur.*

b *Et ratio est quia assumit qualitatem actionis in iudicium principaliter deductæ; si enim conuentus sit reus ex empto aut condictione ex mutuo & confessus sit, nascetur contra eum confessoria ex empto, vel ex mutuo & ita de aliis: eadem prope ratione qua dictum est actionem noxalem ambulare per omnes obligationum species quæ ex delictis seruorum nascuntur idem est in interrogatoria actione quæ assumit naturam conditionem & qualitatem contractus & obligationis ex qua originem habuit in iure facta interrogatio.*

c *Cuius definitionis ratio hæc est quod in actione in rem petitor scire commode potest quis possideat & pro qua parte possideat: At in actione in personam quæ contra alicuius hæredem datur non ita facile actor scire potest pro qua parte sit reus hæres aut an sit omnino; in noxali etiam actione non facile actor scire potest ad quem seruus qui deliquit pertineat, ideoque vt secure agatur interrogari reus debet an hæres sit*

& pro qua parte, an seruum qui deliquit possideat, & sic de aliis. Quinetiam reus respondere cogitur alioquin si taceat perinde ac si negauerit, in solidum conuenietur.

II. DE QVIBVS REBVS AD EANDEM IVDICEM EATVR.

HIc titulus respicit ad duplices & mistas actiones, vt vnum iudicem habeant, sicut mutuæ petitiones l. 22. De iudic. Potest etiam accommodari ad no[illegible]les, nam quæcumque pluribus vel in plures competunt de eis plerumque omnes ad eundem iudicem eunt, vt si plures vindicent dominium serui, vel vnus dominium, alter vsum fructum l. cognitio. l. si pariter De lib. cau. vel si plures tutelæ teneãtur. l. 5. C. arbit. tut. aut si certũ petetur plures conrei. No. 99. Quintilianus I I I. Priuata iudicia sæpe vnum iudicem habere solent, nec aliæ species erunt, etiam si vnus à duobus duntaxat eandem rem atque ex eadem causa petet, aut duo ab vno aut plures à pluribus, quod accidere in hereditariis litibus interim scimus, quia quamuis in multis personis, causa tamen vna est, nisi condicio personarum quæstiones variauerit.

III. DE SERVO CORRVPTO.

HIc verò titulus respicit ad legem Aquiliam, quandoquidem specialis in eo proponitur actio legis Aquiliæ siue in factum iure prætorio comparata ad exemplum legis Aquiliæ, vt de actione de deiectis & effusis diximus supra, & longe quidem grauior quam soleat esse directa: [illegible]n etiam in confitentem in duplum.[a] l. [illegible]. hæc actio hoc tit. & famosa est actio. l. nec quicquam D. pro soc. l. 6. De obs. par. præst. quia personæ dolum malum[b] notat: & præterea non tantum de corrupto, sed etiam de recepto. & sub disiunctione proponitur hoc modo, Quod seruum receperis aut corruperis, vt, ope aut consilio, nam alterutrum probare sufficit.[c]

a *Verum in duplo simplum continetur in quo seruus deterior factus est & ob id mista est partim rei persecutoria partim pœnalis. l. 14. §. in hac. hoc titulo. quod itaque hæc actio comparatur actioni furti manifesti & dicitur omnimodo in duplum competere in §. 26. sed furti. de act. apud Iustin. id eo pertinet vt à principio & sui origine in duplum sit, vt illa: ad differentiam earum quæ sui na-*

tura in simplum sunt, inficiatione vero in duplum competunt; non vt meram in duplo pœnam contineat, vt eadem actio furti nec manifesti: hæc actio in personam est (nisi noxaliter agatur si seruus seruum alienum corruperit) famosa, in duplum mixta, vt dictum est, datur hæredibus non contra hæredes, an prætoria sit an ciuilis Iurisconsulti palam non dicunt: prætoriam eam putat Accurs. ad §. pœnales de act. apud Iustin. & Cuiacius passim. An perpetua sit an temporalis intra annum, non definiunt etiam I.C. et, si prætoria est, proculdubio etiam annua est quatenus pœnam continet.

b Recte Cuiacius ait (personæ dolum) ad differentiam eius qui reipsa intercedit cum res in se dolum et circumscriptionem habet citra vllas personarum insidias et prauam animi calliditatem. l. 36. siquis. ff. de verb. obl. exemplum est in vulg. l. 2. C. de resc. vend.

c Licet filiifam. in multis iuris antiqui articulis comparentur seruis: tamen nullam actionem prætor proposuit de filiofam. corrupto; hac eleganti ratione quam Cuiacius adfert lib. 17. obs. cap. 11. quod scilicet moribus filij corruptis patris patrimonium non diminuatur, sed tantum familiæ dignitas, & splendor cuius infamiam prætor existimauit neminem diuulgaturum. Si tamen quis agere volet filij corrupti nomine vtile iudicium in cor-

ruptorem dabitur, vt dicto loco Cuiac. definit. & Accurs. ad §. in duplum. de act. apud Iustin.

IIII. DE FVGITIVIS.

POst generalem titulum de seruo corrupto, notantur duæ species corrumpendorum seruorum, si suaserit fugere, si alea ludere l. 26. De Iniuriis, & ex priori specie de fugitiuis: additur, eum qui recipit & celauit fugitiuum, teneri furti, quod vtique verum est & si obtentu togæ, vt ex Sabino Gellius refert. Si recepit tantum abscondendi causa, ex superiore titulo tenetur. Si recepit & requisitum celauit lucrifaciendi animo, furti. Additur etiam S.C. De requirendis fugitiuis.

V. DE ALEATORIBVS.

AD posteriorem speciẽ corrumpendi serui iungitur in susceptorem aleatorum pœna, vt supra in susceptorem fugitiuorum, & item actio in eum qui aleæ ludendæ causa vim intulerit, & alia, in eum qui alea vicerit. [a] Alea est tesserarum

talorum vel scriptorum ludis, turricula, fritillus

a *De exceptione quæ datur, quod in alea gestum est, agitur inf. tit. quar. rer. actio non datur. videndus etiam ipse Cuiac. lib. 9. obs. cap. 28.*

VI. SI MENSOR FALSVM MODVM DIXERIT.

HVnc vero dicam respicere ad titulum Finium regundorum, in quo iudicio adhiberi plerúmque agrimensor solet l. 8. fin. reg. l. j. in. pr. l. 3. §. idem Pomp hoc tit. & si falsum modum renunciauerit, ex hoc edicto tenetur in id quod interest.[a]

a *Fuit actio in duplum ad falsum agri modum pertinens non contra mensorem, sed contra venditorem, qui maiorem agri venditi modum dixit quam esset, de qua Paulus lib. 1. sent. tit. 18. et lib v tit. 17. sed hæc videtur à Iustiniano sublata cum simpliciter eo nomine actio sit l. 2. ff. de act. empti. quod & Cuiacius ipse ad Paulum notat.*

VII. DE RELIGIOSIS ET SVMPTIBVS FVNERVM ET VT FVNVS DVCERE LICEAT.

HIc titulus respicit ad rei vindicationem, in cuius tractatu proditum est de locis religiosis non esse in rem actionem l. in rem. §. 1. l. quæ religiosis. De rei vindic. Hoc vero titulo definitur quæ sint loca religiosa qui faciant locum religiosum; & qua actione teneatur qui in alienũ locum mortuum intulit. Proponitur etiam hoc titulo actio funeraria, quæ imitatur actionem negotiorum gestorum, si quis aliquem suis sumptibus funerauerit, nisi quasi hæredis negotium gerens hoc egerit, quo casu est actio negotiorum gestorum, alias similis tantum negotiorum gestorum actioni funeratitiæ, quia negotium quod quis pro defuncto gessit, funerando eum suis sumptibus, eius non fuit cum is moreretur. Quod additur in hoc titulo vt funus ducere liceat, non tam pertinet ad actionem in factum qua tenetur qui prohibuit inferri mortuum ossave mortui in eum locum quo ius inferendi fuit, quam ad edictum D. Seueri quod proponitur l. 38.

VIII. DE MORTVO INFERENDO ET SEPVLCHRO AEDIFICANDO.

Licet, vt diximus, de locis religiosis non sit in rem actio, est tamen interdictum prohibitorium de mortuo inferendo quod veluti proprietatis causam continet. l. sunt personæ. sup. tit. prox. l. 2. §. quædam. De interd. atque etiam de loco nondum religioso competit. Actio in factum de qua diximus superiore titulo, ei datur qui prohibitus mortuum inferre quo ius erat, alio inferre coactus est. Hoc interdictum ei qui statim vult in locum suum inferre, ne prohibeatur. Aliud etiam interdictum prohibitorium, de sepulchro ædificando vel reficiendo, quasi proprietatis causam continet: quia domino loci solummodo competit.

DIGESTORUM PARS TERTIA.

LIB. XII. TIT. I. DE REBUS CREDITIS SI CERTUM PETETUR ET DE CONDICTIONE.

A Vindicationibus transit ad condictiones è quibus duæ hoc titulo proponũtur. Vna est certi cõdictio quæ datur in eum cui res vel pecunia certa credita est, id est qui corpus vel quãtitatem certam debet. Non adiicitur, qua ex causa. In eum igitur qui rem vel pecuniam certam debet quacunq; ex causa, proinde generalis non specialis certi condictio, quæ in hoc titulo dicitur, Actio si certum petetur de rebus creditis, vel de rebus creditis si certum petetur (nihil enim refert hoc an illo modo traduxeris verba) vt in Codice Theodosij specialis actio Si certum petetur de chirographis, & alia, Si certum petetur de suffragiis, qua orationis forma significatur actio à primis verbis edicti, Si certum petetur, propo-

ſita vel ſub titulo: De rebus creditis vel ſub titulo. De chirographis vel ſub titulo De ſuffragiis. Diſtincta enim erant edicta titulis. Altera eſt Condictio ex mutuo, de qua præcipue hoc titulo tractatur (nam & creditum proprie eſt mutuum) & his verbis ſignificatur, ET DE CONDICTIONE. Quamuis enim omnis formula qua intendimus dari oportere, condictio ſit, ea tamen qua ex mutui cauſa intendimus dari oportere, hoc proprio ſignata nomine eſt, [a] vt refertur in Inſtitutionibus ſtatim initio tituli, Quibus modis re cont. obl. & §. item is cui. De obligat. quæ quaſi ex con. & Græci definiunt condictionem τὸν ἀπαιτητικὸν λόγον τοῦ οἰκείου δανείου.[b] Mutuum autem eſt creditum quantitatis datæ ea lege, vt eadem ipſa quantitas reddatur in genere non in ſpecie eadem. [c] Non eſt illud omittendum ſub hoc titulo edixiſſe prætorem de commodato & pignore ſeparatim, quia & ſi crediti appellatione hi contractus contineantur (eſt enim creditum omnis actus, quẽ alienam fidem ſequuti inſtituimus) non tamen continentur actione Si certum petetur, id eſt certi condictione, quia nemo rem ſuam condicit & condictio plerumque in iure formula illa eſt,

Si paret dare oportere, quæ latius nonnunquam pro qualibet actione in personam. Pignoraticia igitur & commodati & depositi condictiones non sunt, quia possessionem naturalem reuocant. l. videamus. §. si poss. De vsur. id est non dari sed restitui oportere intendunt.[d] Sed neque ex horum contractuum causa cōdictio competit, quam ob rem, meo iudicio, prætor hoc edicto eos separauit à ceteris, sub hac tamen exceptione, nisi dolo malo vel depositum vel commodatum vel pignus inficiaretur qui accepisset. l. 4. §. res hoc tit. l. siquis inficiatus §. vltim. Depos. Denique ex his intelligimus hoc titulo proponi nobis duas condictiones tantum, non etiam, vt quidam existimant, comprehendi eo vniuersam partem tertiam Digestorum, nec sane vlli sunt tituli tales in Digestis.

a *Hac forte ratione, quod nullus sit contractus in hominum societate magis necessarius vt etiam is vere creditor dicatur, cui debetur ex causa mutui.*

b *Hæc autem actio in personam est, ciuilis, rei persecutoria, in simplum, stricti iuris, pro qualitate eorum qui conueniuntur vel in solidum datur, vel quantum reus facere poterit: Perpetua est, datur hæredibus & contra hære-*

des, est priuata, directa, non famosa.

c *De hac definitione & mutui etymo videnda obs. 37. lib. II.*

d *In personam tamen dari eiusmodi actiones dicuntur, quia oriuntur ex tractatu & negotio gesto siue ex contractu.*

II. DE IVREIVRANDO SIVE VOLVNTARIO SIVE NECESSARIO SIVE IVDICIALI.

QVia iusiurandum frequentius datur de pecuniis creditis vt non male dicatur à Laberio emplastrum æris alieni: ideo post titulum de condictione ex mutuo hic datur. Et est iusiurandum, vt Aristoteles definit, μετὰ θείας παραλήψεως φάσις ἀναπόδεικτος, vt Clemens Alexandrinus, ὁμολογία καθοριστικὴ μετὰ προσπαραλήψεως θείας, vt Cicero, adfirmatio sancta, & eius genera tria. Iudiciale quod à iudice defertur; Voluntarium, quod à parte defertur in iudicio vel extra iudicium; Necessarium quod pars cui delatum est refert delatori. [a] Hæ tres apellatione Triboniani esse videntur. [b]

a *Et ita vocatur, quia is qui detulit cum ei*

relatum est non potest iurisiurandi conditionem recusare, quam aduersario voluit imponere: at is cui delatum est à principio potest ipse iurare, vel si nolit, illud referre delatori potest; & ob id si iuret voluntarium iurisiurandum subire dicitur.

b *Tres illæ iurisiurandi species ad id iurisiurandum referendæ sunt, quod litem definit & controuersiam dirimit. Cæterum aliud est quod litem præparat tantum quod dicitur calumniæ iusiurandum, & hac ratione introductum est vt syncera fide inferantur & suscipiantur actiones dum iurant actor & reus iuris sui opinione & fiducia fretos ad iudicium citra vllum calumniandi affectum accessisse. qua de re Iustin. in tit. de pœna tem. litig. in institut. & in tit. 58. lib. 2. C. vbi Cuiac. & in libris decretalium tit. 7. lib. 2. ad quem locum παραινέσεις nostræ. Est & tertium iurisiurandi genus, quod litem non definit aut præparat, sed æstimat, cum scilicet reus rem actori restituere iussus contumax est, tunc enim ad coercendam eius contumaciam actori iurisiurandum defertur rei siue litis æstimandæ gratia de quo est tit. sequens & iusiurandum illud iudiciale quoque est.*

III. DE IN LITEM IVRANDO.

IVsiurandum in litem est quod à iudice defertur actori eius rei quæ in iudicium deducta est æstimandæ causa, & defertur plerumque ob dolum vel contumaciam aduersarij, ne in potestate eius sit per fraudem ab inuito domino rem iusto pretio comparare. Actori enim iurato licet facere pretium etiam iniustum, nec in omnibus iudiciis passim, sed vt lex prætórve aut princeps iudici permiserit.

IV. DE CONDICTIONE CAVSA DATA CAVSA NON SECVTA.

COndictio ex mutuo, vt dixi, traxit ad se tractatum de iureiurando: Nunc ordine persequitur alias condictionum species. Propositæ hoc titulo appellatio hæc est, Causa data causa non secuta, sumpta à verbis legis, vt per eam repetantur scilicet causa data, id est sub causa vt est scriptum l. pen. hoc tit. quod Græci, ἐπὶ τῇ συνθήκῃ si ea causa secuta non sit: Causa do, quod

do vt Romam eas: Causa non sequitur si non Romam eas, eadem dicitur etiam condictio ob causam vel condictio ob rem dati re non secuta, similis condictioni ex mutuo, vel potius condictio ex promutuo, quid enim aliud est quod ob rem datur quam prorogatio siue datio in antecessum? Omnis autem prorogatio promutuum.

V. DE CONDICTIONE OB TVRPEM VEL INIVSTAM CAVSAM.

SVperior titulus est de condictione ob causam honestam, vt detur omnimodo causa non secuta, vt non detur causa secuta. Hic vero titulus est de condictione ob turpem causam, vt detur etiam causa secuta si solius accipientis turpitudo versetur, vt non detur si solius dantis vel si vtriusque. Est & de condictione ob iniustam causam. In hac, causa pro principio accipitur vt si quid detur ex stipulatione per vim extorta. In illa pro fine, vt si quid detur vt contingat aliquid quod sit contra bonos mores.

VI. DE

VI. DE CONDICTIONE INDEBITI.

COndictio quoq; indebiti est ex promutuo, nam & indebiti solutio, quasi mutui datio.[a] l 3. §. is quoque De obliga. & act. Sed non datur nisi ei qui per errorem soluit.

a *Quia cùm id solutum est quod non debebatur, videtur quasi in mutui causam versum: & hinc quoque eædem iuris regulæ in eiusmodi promutuo, quæ in mutuo ipso: potestas etiam eadem vtriusque condictionis, nisi quod ea quæ proponitur ex promutuo aliqua ratione est ex quasi contractu, & ex bono & æquo competit tantum in id, quo locupletior factus est is cui pecunia indebita soluta est: cum ea quæ ex mutuo venit ex contractu veniat nec in ea distinguatur sit locupletior factus an non is cui quid mutuo datum est. videndus ipse Cuiac. lib. 8. obs. cap. 34. tum demum autem condictio ex promutuo competit cum datur earum rerum nomine in quibus consistere mutuum poterat, scilicet si res soluta sit quasi debita quæ pondere mensura vel numero constabat; si enim alia corporis species vel res incorporalis & incerta soluta sit, dabitur condictio certi vel incerti.*

b *Non datur etiam nisi contra eum qui sibi deberi, quod indebitum soluebatur arbitratus*

est: alioquin is qui sciuit sibi nihil deberi, tenetur condictione furtiua l. 18. quoniam ff. de condict. furt. quod itaque dicitur in l. 37. seruum. hoc tit. competere condictionem siue sciuerit siue ignorauerit is qui accepit, id ita accipiendum est, vt si ignorauerit condictio indebiti competat: si sciuerit condictio furtiua locū habeat, nisi actor velit benigne contra scientem, vt in ignorantem mitiori actione id est condictione indebiti quasi ex honesta causa agere.

VII. DE CONDICTIONE SINE CAVSA.

Concurrit hæc condictio cum superioribus, & nonnunquam sola competit, vt in specie l. 2. si fullo amissis vestimentis domino ex locato conuentus pretium soluerit, nam nec indebitum per errorem dedit, nec sub causa nec ex iniusta causa, & vestimentis à domino repertis, fulloni sola superest condictio sine causa, quod iam videatur nulla fuisse causa dandi, quod & addi opinor posse ad speciem de promutuo l. sed addes §. Si quis cum. Locati.

LIB. XIII. TIT. I. DE CONDICTIONE FVRTIVA.

DOMINO non datur condictio nisi ex causa furtiua, quod odio furum introductum est, quia in rem vel ad exhibendum non tenentur vt fures sed vt possessores l. 12. C. De fur. Condictione vt fures, [a] atque ideo re perempta in ea non distinguitur fuerit res peritura apud dominum necne, sicut nec in actione Quod metus causa & interdicto Vnde vi, & Quod vi aut clam, quæ tamen distinctio in aliis actionibus admittitur. Sed exemplo furis domino etiam permissum est condicere prædoni, & coniugi qui quæ ve res amouit in matrimonio vel diuortii causa, & inficiatori, & generaliter cuilibet ex iniusta causa possidenti quasi proximo furi. Cæteræ condictiones non dominis dantur, videlicet si agatur certi, non si agatur incerti. Hæc soli domino, æque si agatur certi, non si incerti.

a *Et ob id in personam est quia oritur ex delicto, & est ciuilis & rei persecutoria*

quia pœna dupli aut quadrupli petitur actione furti: condictione tantum res ipsa, unde etiam in simplum datur; stricti iuris est in solidum, est perpetua; datur hæredibus & contra hæredes non tantum in id quod eos peruenit, quod ordinarium est in actionibus ex delicto venientibus, sed in solidum l. 7. §. pen. & l. 9. hoc tit. Cuiacius lib. 7. obs. cap. 37. & in parat. C. hoc tit. tentat in hæredem non dari nisi quatenus ad eum peruenerit idque ex l. 9. §. vlt. & l. 10. ff. de tut. & rat. distr. Imo etiam ne obstet d. l. 9. hoc tit. in ea litem cum fure contestatam fuisse ait lib. 13. obs. cap. 37. quod vix forte est admittendum. Quod autem ad d. l. 9. §. vlt. & 10. ff. de tut. & rat. distrahendis, quibus nititur, dici non incommode potest iungi quidem condictionem furtiuam actioni furti & damni iniuriæ quæ in hæredem non dantur, sed non inde sequi illam etiam in hæredem non transire. quemadmodum eodem errore in l. 55. In omnibus ff. de obl. & act. enumeratis contractibus quibus [illegible]nium in accipientem transfertur recensetur [illegible]tio & conductio, licet ea specie contractus [illegible] non agatur vt dominus fiat is qui accipit. Adijciendum hanc condictionem esse actionem priuatam & directam videri non vtique famosa est l. 36. cessat. ff. de obl. & act. proxima tamen famosæ, quia oritur ex causa famosa & [illegible]urti continet mentionem, ideoque nec aduersus

eos dari debet quibus reuerentia & honos debebetur qualis patronus aut parens.

b *Veluti cum quis possessionem fundi sui ex quo deiectus est condicit cõdictione triticaria l. 2 inf. de condict. trit. possessionis vtiq; incerta est æstimatio Cuiac. tract. 2. ad Afric. ad l. 23. ff. de reb. cred.*

c *Quod accidit cum creditori res pignorata est surrepta, licet enim eius, dominij ratione non intersit: tamen eius interest rem saluam esse, vt debiti nomine sit securus, vel culpæ ratione à debitore postea pignoratitia agente teneri non posit: l. 12. §. fin. hoc tit.*

II. DE CONDICTIONE EX LEGE.

Condictio ex lege competit si lex quæ obligationem introduxit non ediderit aliud genus actionis, vt condictio ex lege Iulia. l. dotalem l. si vero & seq. Solut. mat. Condictio ex lege Cincia. l. 21. De donat.[a]

a *Eiusmodi est actio condictitia ex constitutione Iustiniani in triplum vel quadruplum de qua in §. tripli. & §. quadrupli. de act. in instit.*

dicere potest, quod ita enumeratis variis generibus rerum Vlpianus exequitur l. 1. propterea quod dubitari poterat, an tot res cōplecteretur condictio quæ nomen à tritico habet. Sed inditum est nomen tale casu quodam, vt Stephanus Græcus interpres ait, quia in antiqua formula huiusce condictionis, quoties scilicet. sua cuique actioni constituta erat formula, tritici fiebat mētio, propterea quod qui hanc actionem sibi dari prius postulauerat fortè ei res erat de æstimādo tritico, & ne quis me hoc adfingere putet, & quod etiam sit notatu valde dignum (necdum enim sciebamus quæ appellatio quæve actio hęc esset) apponam ipsa Græcorum verba Ἰστέον δὲ ὡς φησὶν ὁ Στέφανος ἐν ταῖς παραγραφαῖς οὕτω λέγεται τριτικιάριος, ἐπειδὴ ἐν τῇ κατὰ τὸ πάλαι πολιτευόμενον αὐτοῦ φόρμουλα, τρίτικι ἐνέκειτο μνήμη. ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν. Ἐν τῇ παλαιᾷ φόρμουλα καὶ τῷ τύπῳ αὐτοῦ, ἡνίκα τὴν ἀρχὴν ἐτυπώθη παρὰ τῶν νομικῶν, μνεία γέγονε τρίτικι ἤγουν σίτου, τυχὸν ἐνάγοντος τινὸς σῖτον αὐτῷ διαφέροντα κατέχειν τινὰ παρὰ τὸν νόμον, καὶ πρὸς τὸ τοιοῦτον φάκτον τυπωθέντος τοῦ τριτικιαρίου κονδικτικίου.

a *Certum id dicitur quod ex ipsa pronuntiatione apparet quid quale quantumque sit l. 74. §. vlt. cum l. seq. ff. de verb. obl.*

b *Cætera habet communia cum ipsa condictione certi ex mutuo de qua tit. I. libri superioris.*

IV. DE EO QVOD CERTO LOCO DARI OPORTET.

IVngitur condictioni arbitrariæ, alia condictio arbitraria ex mutuo etiam vel ex stipulatione, vel ex constituto, qua scilicet quod certo loco dari debuit alio loco petitur facta cõmemoratione eius loci quo dari debuit. In hanc cadit pecunia numerata, quæ non cadit in triticariã, quia in triticaria æstimatur quanti res fuerit eo die vel loco quo dari debuit. In hac vero æstimatur quanti intersit eo die vel loco dari quo dari debuit, & cadit etiam in nummos id quod interest. [a]

a *Actoris vel rei, nam pro ut per hunc vel illum steterit quominus suo die & loco pecunia solueretur, vel augebitur vel minuetur præstatio.*

V. DE PECVNIA CONSTITVTA.

TRadita est ratio superiore titulo qua id quod debetur alio die vel loco petatur rectè quam quo dari debuit. Traditur alia hoc titulo, Si quid egerit cum debitore vt alio die vel loco constitueret se

solututum. nam vt Labeo dicebat, propter has potissimum pecunias quæ nondum peti possunt, puta moram iniiciente die vel loco, constituta inducta sunt l. 3. §. vlt. l. 4. & 5. hoc tit. Fiunt consensu nudo non verbis; nec tamen pacta sunt nuda, sed contractus, quia recepta imitantur quæ fuere contractus, è quibus actio receptitia, [a] sicut ex his actio constitutoria, nam nec alia ratione precarium numeratur inter contractus l. contractus De reg. iur. quam quod sit simile commodato, fiunt etiam constituta pro alio. Et breuiter constitutum est conuentio, qua quis respondet citra stipulationem soluturum se quod ipse vel alius debet, quo genere priorem obligationem non nouari constat. l. 3. §. in eum De adm. rer. ad ciuit. pert. [b]

a *Sed hanc actionem Iustinianus sustulit & quidquid in ea erat id omne transfudit in actionem de constituta pecunia l. 2. C. hoc tit. Aliqua ratione antea discrepabant; Receptitia erat ciuilis, constitutoria erat à prætore: receptitia erat de re quacumque siue mobili siue soli, & dabatur tantum contra argentarios qui se soluturos pro aliquo receperant; constitutoria de his tantum erat quæ pondere numero vel mensura constabant, sed dabatur aduersus quos-*

cumque qui se vel pro alio soluturos constitue-rant vt docet Theoph. in Græca paraphrasi in-stit. §. in personam tit. de act.

b *Et fit omne constitutum ad tempus, & con-stituere, dicem dicere est Iuuenalis.*

Hic vbi nocturnæ Numa constituebat amicæ.

Actio autem hæc prætoria est & vtilis, vt præto-ria quælibet, quia deficiente solenni stipulatione pactum nudum iure ciuili ad agendū nō poterat proficere, cætera habet communia cum condi-ctione certi ex mutuo.

VI. COMMODATI VEL CONTRA.

DIctum est de condictionibus, quæ aliud nomen non habent, strictis aut arbitrariis, quæque vel ex contractibus dantur vt condictio certi, condictio triticaria, condictio ex mutuo, condictio ex stipulatione, vel ex bono & æquo quasi ex mutuo, vt condictio indebiti, Ob rem dati, Sine causa, vel ex lege, vt de qua actum titulo secundo, vel odio reorum, vt con-dictio furtiua. Ab hoc titulo incipit tra-ctare de condictionibus aliis maxime bo-næ fidei quæ ex contractibus nascuntur

& quæ proprium nomen habent siue dari oportere intendatur siue præstari, restitui, reddi, vel alio modo, nec enim omnibus actionibus vna est formula semper, Dare aut facere oportere §. 1. Insti. de act. ac primum de commodato duplex actio hoc titulo proponitur, Directa & Contraria. Commodatum est quasi mutuum ad vsum, vt retro mutuum quasi commodatum ad abusum: nam promiscua siue communia hæc nomina sunt, Commodatum & Mutuum. l. Item legato §. 1. De leg. 3. l. quæsitum §. si quis eodem De instr. leg. & vt Græcis χρῆσαι vtrumque contractum demonstrat, ita & Latinis commodare l. 1. C Th. Quod iussu, quod tamen Tribonianus maluit mutare in proprium, mutuum dare, vel quo vulgus vtitur præstare l. vltim. C. quod cum eo, &c. Vel, commodatum est conuentio qua res gratis vtenda datur ad tempus finem modúmve certum, ea lege vt eadem ipsa reddatur. Verbum gratis, separat à locatione. Verbum ad tempus à precario. Verba, ea lege, à mutuo, quæ etiam si non addideris, perfecta definitio est. nam & aliis separatur à mutuo satis. Directa commodati actio est quæ da-

tur ei qui commodauit rei suæ recipiendæ causa qua ex causa non est condictio certi nisi quid dolo malo admissum sit, vt dixi huius partis titul. 1. Contraria est quæ datur ei qui accommodatum accepit variis ex causis, quæ hoc titulo proponuntur, vt indemnitati eius consulatur, qua ex re etiã condictio competit. Directæ siue rectæ inde nomen quod principalis sit, domino enim competit aut possessori. Contrariæ quod quasi ex opposito respiciat directam siue agatur vltro siue contra, & in iure contrariæ actiones his articulis significantur contra, ex diuerso, ex contrario l. 2. l. vlt. De negot. gest. l. pignori. Fam. erc. vt actio negatoria, quæ & contraria dicitur, hoc articulo Contra in §. æque. De act. Vltro autem moueri dicuntur si sine directa moueantur: vt d. l. si pignori l. seruus meus. Mand. l. sed an vltro De neg. gest. l. si is qui rem De fur. nec tamen ideo minus contrariæ appellantur.

a *Vtaque actio est in personam, ciuilis rei persecutoria, in simplum, bonæ fidei, in solidum pro personarum conditione contra quos agitur, perpetua, datur hæredibus, & contra hæredes est perpetua, priuata, non famosa.*

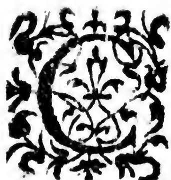
VII. DE PIGNERATITIA ACTIONE VEL CONTRA.

DE pignore etiam non est condictio, si directo agatur, nisi quid dolo admissum sit, sed si contrario iudicio agatur, concurrit sanè cum eo condictio. Pignus est conuentio qua quid supponitur vel deponitur propter alterius obligationis fidem & adimplendæ rei debitæ vinculum. Quæ vero de pignore dato recuperando domino. i. debitori redditur actio soluta omni pecunia, directa est actio.. Quæ creditori, contraria, si forte necessarias impensas fecerit in rem pigneratam vel si debitor rem alienam dederit pignori, vel ex alia iusta causa. [a]

a *Hæ duæ actiones eusdem conditionis sunt quæ commodati actio directa, & contraria de quibus tit. superiori. Sed separandæ sunt actiones de quibus hoc titulo, ab actione hypothecaria quæ interdum etiam pignoratitia dicitur, vt in l. si titio ff. de pign. & l. 5. C. si al. res pign. data sit. hæ enim in personam sunt, illa in rem: hæ bonæ fidei & ciuiles, illa prætoria & stricti iuris arbitraria, & soli creditori competit ad persequendum pignus suum a quocumque detineatur; Quantum ad alia eiusdem fere sunt conditionis.*

LIB. XIV. TITVL. I.

DE EXERCITORIA ACTIONE.

OEPIT quidem tractare de actionibus quæ ex singulis contractibus nascuntur, sed priusquam progrediatur vlterius, vult se absoluere his quæ ex aliorum contractibus in nos instituuntur, mox rediturus ad eas quæ nos tenent ex nostro contractu Et ex illis prima quæ datur exercitoria actio est, quia insolidum tenetur exercitor nauis ex contractu magistri quem naui imposuit, vel ex contractu eius quem magister ab exercitore præpositus imposuit, & eius tantum rei nomine in quam imposuit. Seruanda enim est lex præpositionis. Hæc actio accessoria est, sed conueniri etiam exercitor potest directa condictione quasi ex suo contractu §. vlti. Inst. quod cum eo, &c. Exercitor est nauclerus qui nauem exercet. Magister veluti institor exercitoris, Græcè πιςικός.

II. DE LEGE RHODIA DE IACTV.

INſtitutus de nautis ſermo titulo ſuperiore, impulit conditores iuris ſubdere leges nauticas, & eam maxime quæ vult iacturam factam laborante naue ſarciri omnium contributione quorum interfuit iacturam fieri, vel eo maxime quod poſſint eo nomine agere vectores cum magiſtro nauis, & conſequenter cum exercitoro. Leges nauticas dicimus, quas Rhodij condiderunt quorum diſciplinam naualem & vt Strabo loquitur εὐνομίαν, admirabilem omnes populi libenter, etiam Romanus ſequebatur.

III. DE INSTITORIA ACTIONE.

EXercitoria nomen habet ab eo qui præpoſuit, quia non potuit à magiſtro formari elegans. Inſtitoria ab eo qui præpoſitus eſt, tabernæ ſcilicet aut menſæ aut cuilibet alij negotiationi, ex cuius contractu habito eius rei gratia cui præpoſitus eſt perinde obligatur inſolidum is qui præpoſuit atque exercitor nauis ex contractu

magiſtri. Sed hic etiam ex negotio quid geſſit magiſter magiſtri, quod non eſt ſimiliter admiſſum in eo qui inſtitorem præpoſuit. Cæterum vtriuſque actionis eadem eſt ratio, quia is qui contrahit cum magiſtro vel cum inſtitore fidem eius qui propoſuit ſequi videtur, ſed aliquando maior in magiſtro propter nauigandi neceſſitatem, quamobrem ex vtraque cauſa etiam domino quaſi principali reo condici poſſe verum eſt.

IV. DE TRIBVTORIA ACTIONE.

EXercitoria & inſtitoria dantur etiam ex contractu liberorum hominum vel alienorum ſeruorum qui nec bona fide ſeruiebant nobis. Tributoria non niſi bona fide ſeruiebant, & illæ quia præpoſuimus naui aut tabernæ mercique noſtræ; hæc vero cum non præpoſuimus, & in merce peculiari ſcilicet non noſtra, hac ſola ratione quod ſcientibus nobis & patientibus vel volentibus negocietur in ea filiusfam. vel ſeruus proprietate noſter aut vſu aut fructu, vel liber homo aut ſeruus alienus quem bona fide poſſidemus & præterea illæ nos inſolidum obligant, hæc mercem

mercem peculiarem, quodque eo nomine receptum eſt partitur ſi quid etiam nobis debeatur inter nos & creditores mercis, ſine priuilegio deductionis, quod tamen actione de peculio nobis ſeruari ſolet, vel potius hæc actio iniquam partitionem emendat. nam ex hoc edicto res ita geritur. Poſtulantibus creditoribus mercis, dominus cui etiam ſeruus debet aliquid, diſtribuit mercem peculiarem inter ſe & creditores pro rata portione: hoc enim edicto domino diſtributio permittitur: permittitur inquam non iniungitur: nam ſi dominus hanc moleſtiam ſubire nolit, à prætore datur arbiter mercibus diſtribuendis. l. 7. hoc tit. Cæterum ſi dominus ſuſceperit diſtribuendæ mercis officium, & dolo malo iniquam partitionem fecerit, integrum ſibi ſorte debitum deducens, vel plus ſibi quam ferat ratio debiti ſui, quamque creditoribus attribuens, hac. actione ad. æquam tributionem reuocatur: nec enim ſcientia ſola dominum huic actioni ſubiicit, ſed dolus, id eſt iniqua diuiſio l. 3. §. pen. & vlt. l. 4 l. 5. in pr. l. 7. l. 8. vlt. hoc titulo l. 3. Quan. ex fac. tut. §. introduxit. Inſtit. quod cum eo &c. Denique actio tributoria, correctio eſt iniquę tributionis mer-

cium peculiarium à patre vel domino factæ dolo malo inter eum & alios mercium creditores, in quibus filiusfam. vel seruus negotiabatur sciente eo. Etiam illud ad horum titulorum discrimina destinanda facit, quod ex hoc titulo in tributum vocatur dominus, etiam si contractum sit cum institore mercis peculiaris, id est quem seruus præposuit qui sciente domino negotiatur in ea; ex titulo de Institoria actione dominus non tenetur si contractum sit cum eo quem institor præposuit. Item quod ex hoc titulo etiam si volente domino seruus in merce peculiari negotiatus sit, non tenetur dominus insolidum, sed fert partem debiti sui pro rata; ex titulo de exercitoria actione tenetur insolidum si volente domino nauem exercuerit, propter vtilitatem nauigantium, idem in filio & similibus. [a]

a *Actio quæ proponitur hoc titulo quemadmodum superiores exercitoria & institoria prætoria est, in personam, rei persecutoria in simplum, perpetua, datur hæredibus & contra hæredes, vtilis, priuata, non famosa: est etiam (vt & illæ) magis adiectio actionis quam actio propria per se, vt inde sequatur conditionem negotij cui applicatur: veluti tributoria ex mutuo tributoria ex empto, & ita de aliis. Itaque po-*

terit dici hanc actionem & exercitoriam aut institoriam modo bonæ fidei esse, modo stricti iuris, habito respectu ad contractum unde ipsæ proficiscuntur. Quid hæc differat ab aliis duabus Cuiacius satis perspicue docet.

V. QVOD CVM EO QVI IN ALIENA POTESTATE EST NEGOTIVM GESTVM ESSE DICETVR.

VErba edicti hæc sunt, quo ex negotio gesto cum filiofam. vel seruo nostro dominij aut vsus aut vsusfr. iure, vel cum libero homine aut seruo alieno quẽ bona fide seruorum numero habemus, non etiam, vt ex edicto de exercitoria & de institoria actione, cum libero homine vel seruo alieno qui nobis bona fide non seruit, dantur in nos actiones tres: De peculio, De in rem verso, Quod iussu. In seruum non datur actio, in filiumfam. est actio in solidum, sed emancipatione soluitur obligatio quia capite minuitur, restituitur vtilis ex edicto de capite minutis in solidum. nisi causa cognita æquum prætori videatur in id tantum restitui quod facere potest. Finge postulari actionẽ eius rei nomine quam filiusfam. gessit statim

atque per emancipationem propriam familiam habere cœpit: importuna petitio est nisi eius temporis nomine quod fuit ante emancipationem ea moderetur pro modo facultatum eius. Possint esse nullæ, possint esse tenues, vt si peculium emancipato non concesserit pater, vel si peculium & nihil præterea. Solebat concedi aliquid l. vt liberis in fin. C. de collat. l. 2. & vlt. C. de emanc. lib. Ceterum eius temporis, quod est post emancipationem, directa & in solidum actio est licet negotiũ ceperit ante emancipationem. l. 4 §. 1. l. 11. De tut. & rat. dist. Eadem vero ęquitas interuenit si filiusfam. morte patris sui iuris effectus ex modica parte institutus, vel exheredatus sit, vel si paterna hereditate abstinuerit, item si alias sui iuris effectus sit, veluti sacerdotio vel dignitate, [a] vel deportatione patris, quibus modis in eum actio perseuerat eadem, nec necessaria est restitutio integrum, quia capite non minuitur, item si in adoptionem datus sit, deinde pater adoptiuus decesserit; sic lego l. 2. nec enim recidit in potestatem patris naturalis, sed remanere intelligitur in familia adoptiui. l. vtrum. de bon. poss. contra tab. licet sui iuris effectus. Ex diuerso iisdem casibus actio filio dabitur quam

pater omisit quantum in ipso fuit l. 17. §. vlt. De iniuriis. & hæc pertinent ad interpretationem edicti quod primum sub hoc titulo propositum est.

a *Dignitatem Cuiacius intelligit non quamlibet, sed summam patriciatus. §. 4. filiusfam. quib. mod. ius patr. pot. sol. apud Iustin. Aliæ postea adiectæ quæ patriam potestatem soluerent filiofam. à principe collatæ, nimirum consulatus, magisterium militum, præfectura prætoriana vel vrbicaria. N. 81. De sacerdotio quædam perstrinxi. sup. tit. de adopt.*

VI. DE S. C. MACEDONIANO.

ALias edicti partes earúmve diffusiorem tractationem differt tantisper, dum priori parti quam exposuimus superiore titulo de eo quod filijfam. contraxerunt, vt sui iuris effecti in quantum facere possunt condemnentur, adiiciat exceptionem creditæ pecuniæ, qua ex causa nec si postea sui iuris effecti sint vllatenus exiguntur. quod Senatus introduxit odio Macedonis fœneratoris cui mos erat filiisfam. credere tacito fœnore, sub tunica, vt dicitur, & sinu, & similium quicunque talia nomina sectarentur, in perniciem parentum simul ac liberorum. Seneca quo-

dam loco, quasdem pecunias de quibus ius creditori non dicitur, deberi, sed non exigi. harum numero sunt pecuniæ creditæ filiisfam. quare eleganter Vlp. in l. 3. credere filiofam. esse perdere.

a *Rectius Cuiac. à Macedone fœneratore dictum hoc S. C. ait quam Theoph. in §. per instit. quod cum eo qui in al. pat. à Macedone filiofam. quem fingit mole æris alieni grauatum, cum creditores eum vrgerent, vitæ patris insidiatum esse, vt se nominibus expediret. Macedonem autem fuisse fœneratorem satis docet. l. 1. hoc tit. videtur autem factum hoc S. C. tempore Claudij imperatoris quandoquidem Tacitus lib. 11. annal. ait lege lata ipsum Claudium coercuisse creditorum sæuitiam, ne in mortem parentum pecunias filijsfam. crederent.*

LIBER XV. TIT. I.
DE PECVLIO.

ERSEQVITVR modo alias edicti partes quod proposuerat superioris libri titulo quinto, & de peculio actionem in primis, qua tenemur ex negotio gesto à seruo vel filiofam. vel aliis personis quas enumera-

imus eodem titulo si ignorantibus nobis negotiati sint in merce peculiari vel etiam si scientibus nobis extra mercem negotium aliquod gesserint: nam si in merce peculiari negotiati sint scientibus nobis, didicimus iam ante propter necessitatem commerciorum receptum esse vt vltra peculium teneamur, deducta tantum ex merce peculiari contingente nobis portione, non integra debiti quantitate, vt plane sit hac ratione separanda actio de peculio ab actione de peculiari merce, quæ tributoria dicitur. In hac non deducitur omne id quod domino debetur naturaliter, in illa, qua de agitur hoc titulo, totum deduditur. [a] Quinimo peculium ita definitur, naturale patrimonium filiofamil. vel seruo aut quasi seruo suo à patre vel domino, seorsim à suis rationibus constitutum, [b] deducto inde si quid patri vel domino, vel subiectis ei personis naturaliter debetur. Et contra naturam peculij est si legetur non deducto ære dominico. l. 6. §. j. De pec. leg.

a *Interdum actio de peculio est in solidum sine vllo priuilegio deductionis, cum scilicet domino vel patre agente ex contractu serui, per cõpensatione opponitur. l. 9. in pr. ff. de cõpens. his autẽ*

exceptis quæ hic Cuiacius tradit. Cætera hæc actio habet communia cum actione tributoria & perinde vt illa ambulat per omnes contractuum species qui cum seruis vel filiisfam. instituuntur, quasi adiectio earum actionum quæ inde nascuntur.

b Recte seruo vel filiofam. constitutum, nam proprie peculium eorum est qui sunt in aliena potestate inde Virgilius significatè.

Nec spes libertatis erat nec cura peculi.

Igitur is qui sui iuris est non dicitur habere peculium sed patrimonium nisi id dicatur ὑποκοριστικῶς & improprie, qua de re in parat. decretal. tit. de pecul. cler.

c Id subinde notandum hoc titulo agi tantum de peculio profectitio quod filiusfam. vel seruus poßidere naturaliter censentur patris vel domini permissu, quodque ad patrem vel dominum regreditur si adimere velint. Cæterum aliæ sunt peculij species, filiorum familias propriæ: nimirum castrense & quasi castrense si quid in castris armatis, vel togatis acquisierint, in quibus ipsi filijfam. plenum ius habent, & in his habentur pro patribus familias vt eo nomine agere & conueniri ipsi poßint. Est item aduentitium in quo vsumfructum habet pater, proprietatem filiusfam. de qua re apud Instin. tit. per quas pers. & tit. Codicis de bonis quæ liberis.

II. QVANDO DE PECVLIO ACTIO ANNALIS EST.

PErpetua est actio de peculio quamdiu peculium manet: Annua, extincto peculio, ita tamen vt non ex die quo peculium extinctum est annus numeretur, sed ex quo agi potuit, vt in specie l. j. § annus hoc tit. & l. 2. De tut. & rat. dist. Extinguitur si seruus fiat liber vel filiusfam. sui iuris, vel si seruus alienetur, vel si finiatur vsus aut vsufructus serui. Extinguitur etiã ademptione & nuda voluntate patris vel domini, licet non constituatur nuda voluntate. Sed si ademit dolo malo, perpetua est; si sine dolo extinguitur etiam omnimodo actio de peculio.

III. DE IN REM VERSO.

ACtio de in rem verso adiectio est actionis de peculio, a vel si non est de peculio actio competit de in rem verso, cum id quod filiusfam. vel seruus gessit redactum est in patrimonium patris vel domini. Sed hoc ita si filius principaliter gerens negotium patris eáque mente vt patrem sibi obligaret locupletiorem eum

fecerit: ex hac enim causa patrem obligat sibi naturaliter, & hæc obligatio imputatur in peculium, ex quo efficitur si suppetat actio de peculio inesse etiam ei de in rem verso, vel hanc solam superesse si illa deficiat. Quod si suum principaliter negotium gerens filius locupletiorem patrem fecerit, non est de in rem verso actio vel adiectio vlla: quia nec pater filio obligatur eo nomine.

a *Igitur actio de peculio adiectio est earum actionum, quæ ex diuersis contractibus cum seruo vel filiofam. habitis oriuntur, veluti empti de peculio, depositi, mandati, commodati de peculio, si seruus emerit, si seruo quid commodatum sit, aut penes eum depositum, vel mandatum acceperit, & ita de aliis. Actio autem de in rem verso est adiectio ipsius adiectionis quia ex quacumque causa agatur, de peculio ratio eius habebitur quod in rem domini vel patris seruus vel filiusfam. verterit.*

III. QVOD IVSSV.

QVa ratione exercitoria & institoria, eadem & quod iussu actio siue de iussu, vt scriptum est l vlt. insolidum datur, sed non ex contractu liberorum hominum qui nobis bona fide aut condi-

tionis cuiusdam iure non seruiunt, non ex contractu seruorum alienorum, licet ex horum etiam contractu illæ competant. Enimuero condici ei qui iussit potest etiam si sciens cum liberis hominibus non institoribus suis contrahi iusserit l. vltim. Pro socio, vt non sit mirum si etiam condici ei potest qui cum subiectis iuri suo personis contrahi iussit, quive institorem aut magistrum nauis præposuit. Cæteræ actiones honorariç, Tributoria, De peculio, De in rem verso, non competunt in solidum, nec ex earum causa condici potest.

LIB. XVI. TIT. I. AD S. C. VELLEIANVM.

AD S. C. Macedonianum diximus supra ex Seneca quasdam pecunias deberi non exigi, & ex harum numero esse datas filiisfam. contra S. C. Macedonianum. Videtur non longo spacio sequi hic titulus, vt his adnectat etiam datas mulieribus contra S. C. Velleianum alij credituris scilicet, vel ab eo qui alij crediturus erat, quo genere pro alio

videntur intercedere. Sed & qualiſcunque alia interceſſio fit, ei S. C. occurrit, ne mulieres teneat. Interceſſio eſt quoquo modo recipiat alienam obligationem veterem aut nouam. Et S. C. quidem Macedonianum factum eſt in pœnam creditorum, Velleianum in gratiam mulierum, & illud longe ſeuerius. Ex duobus enim reis ſtipulandi, ſi vnus ſcierit alter neſcierit, ex cauſa S. C. Macedoniani vnius ſcientia alteri nocet, & creditor effectu ipſo ius crediti amittit, & Macedoniana exceptio non parit conditionem indebiti, & Macedoniano filiusfam. renuntiare non poteſt, quod tamen omne longe aliter ſe habet ex S. C. Velleiano.

a *Interceßio genus eſt, ſpecies autem interceßionis multæ. Mandatum, cum mandat per epiſtolam aut præſens rogat alicui pecuniam credi & fidem ſuam adſtringit; Fideiußio, cum rei principalis obligationi accedit, ſolenni ſtipulatione adhibita; Cõſtitutum, cum citra vllum ſtipulationis vinculum conſtituit ſe intra certum tempus pro aliquo ſoliturum; Pignoris datio, cum res ſuas pro alio obligat; Defenſio in iudicio, cum ſubit alieno nomine condemnationem, atque ita alienam obligationẽ ſuſcipit;* Demum *expromißio, quæ duobus modis fit cum obligationem eius qui ex cauſa antiqua quid debet in ſe ita ſuſci-*

pit, vt is pro quo se obligat in totum liberetur; vel cum eam obligationem quam alius subiturus erat si pateretur creditor, ipsa suscipit, quod fit cum suo nomine accepit pecuniam, quam alij sciente creditore est datura, cuius fidem creditor ipse sequi noluerat. In quinque prioribus intercessionis speciebus quibus accedit tantum alienæ obligationi mulier, eâ velleiani beneficio ab obligatione subductâ contra principalem reum, integra creditori apud quem intercessit remanet actio; In vltima specie quia vtroque casu sola principaliter obligatur, & intercessione per exceptionem Velleiani rescissâ in damno moraretur creditor, & is pro quo mulier expromisit cum alterius detrimento locupletior fieret, creditori dupliciter consulitur: si enim veterem obligationem mulier receperit, & exceptione velleiani vsa sit, creditori contra debitorem, quem intercessione sua liberauit mulier, actio creditori datur quæ restitutoria & rescissoria dicitur, vt eodem loco sit quo erat antequam mulier eius obligationem in se susciperet. Si vero nouam mulier subierit & similiter beneficium Velleiani impetrauerit, tunc contra eum qui remota intercessione mulieris obligatus foret, actio à creditore instituitur quæ institoria vocatur quasi videatur mulierem præposuisse mutuæ pecuniæ pro eo accipiendæ. Vid. Cuiac. lib. 16. obs. cap. 27. & tractatu 4. ad Africanum ad l. 19. hoc tit.

II. DE COMPENSATIONIBVS.

EX eodem numero sunt pecuniæ, quibus obstat compensatio: nam & ipso iure constat eam fieri ex omni causa, & parere condictionem indebiti. Compensatio est per æris sui computationem ab ære alieno liberatio. [a]

a *Compensatio est veluti mutua petitio l. 1. C. rer. amot. sed compensatio eius fit quod hinc inde liquidum est & confessum, & statim exigi potest mutua autem petitio eorum est quæ debentur quidem sed nondum certa, nondum confessa sunt.*

III. DEPOSITI VEL CONTRA.

REdit ad eam quam instituerat de singulis contractibus recẽsionem actionum, & quibus cœperat commodato scilicet & pignori depositum adnectit simile negotium in eo, quod ex huius etiã causa cõdictio non competit, nisi ex inficiatione quæ proxima furto est, vt non abs re nominatim admoneamur & depositi & commodati fideiuss. accipi posse l. 2. De fideiuss.

& liberationem rectè legari ei qui depositi tenetur vel commodati vel pigneraticia vel condictione furtiua l. 8. §. vltim. De lib. legat. quia scilicet videbatur res nostra proprie non deberi nobis quam vindicare possumus, & quā dari oportere non intendimus rectè nisi furis odio. Depositum est conuentio gratis custodiendæ rei quæ traditur sub fide restituendi. Et directa actio, quæ datur ei qui tradidit. Contraria, quæ ei qui custodiam recepit, & ex causa contrariæ non nego quin possit esse condictio.

a *Vtraque actio in personam est, ciuilis, rei persecutoria, in simplum, nisi quando agitur illius depositi nomine quod factum est tempore tumultus, incendij, ruinæ, naufragij, quo casu aduersus inficiantem est in duplum pœnalis mixta, est etiam bonæ fidei, perpetua, datur hæredibus & contra hæredes etiam si ex defuncti dolo conueniantur, est priuata; directa, famosa est si reus sit condemnatus propter dolum, non contraria.*

LIB. XVII. TIT I.

MANDATI VEL CONTRA.

VOD à mandati actionibus nouum librum ordiatur, laudo. nam eæ ex consensu, superiores ex re ipsa initium obligationi præbent. Ex harum causa condictio competit, non ex illarum: & eiusdem conditionis sunt quæ sequuntur, Pro socio, Empti venditi, Locati conducti. nam & ex consensu nascuntur & concurrit cum eis condictio. Cohærent digestaque sunt omnia arte mirabili, nec tam ingenio Triboniani, quam Iuliani, Hermogeniani & veterum prudentum, quorum ille vestigia secutus est, & qui aliam desiderant vel comminiscuntur artem, næ quam illi sunt ineptissimi & imperitissimi: nam neque quid ars sit sciunt neque artem Digestorum aut principia certa iuris vlla perceperunt vnquam, suaues tamen ad ridendi materiam. Porro mandatum est conuentio qua roganti fides datur procurandi aliquid sine mercede. Et directa actio domino

domino negotij datur, contraria procuratori.

a *Vtraque ijsdem conditionibus censetur, quibus superior, nisi quod illa interdum in duplum datur hæc in simplum semper.*

II. PRO SOCIO.

Actio pro socio ex vtroque latere est directa, non ex vno directa, ex altero contraria vt superiores, quia res communis est omnium æquo iure & pari, nec potior vnius socij ratio quam alterius & nominis ratio ex formula, Quod pro socio communitérve gestum est l. 65. §. si post. hoc tit. in qua disiunctio pro subdisiunctione accipitur, quando quidem de communiter gesto separata actio non est, & ad hanc formulam respicit etiam differentia societatis & communiter gesti exposita. l. 31. & sequ. hoc ait Societas est contractus, qui ex consensu duorum pluriúmve communionem inducit inter eos. Vel Communio pro indiuiso, consensu contracta. Vel, Communionis consensio inter aliquos. Vel. Damni & lucri ex consensu facta communicatio honesta & iusta. Addo, honesta & iusta vt excludam societatem flagitiosæ rei, & leoninam, vel

quam aliam communitatem iniustã. Peragitur solo consensu, & quod ait l.4. re & verbis; re, i. tacito consensu rebus in commune collatis, verbis, i. expresso consensu sine stipulatione vt Gaius interpretatur in Institutionibus. Re & verbis duo sunt genera contrahendi inter præsentes, & ideo mox additur. d.l. 4. vel inter absentes coiri societatem posse, quod etiam fit duobus modis, per nuntium i. epistola viua, per epistolam. i. nuntio tacito. Quid enim epistola? tacitus nuntius, inquit Epictetus. Non notabo discrimina quæ sint iudicio societatis cum actione communi diuidundo, quæ mista est & non famosa, atque etiam quasi ex contractu, hæc mera personalis, famosa, & ex contractu tantum, quia cognosci cætera possunt ex l. j. Com. diuid. & l. 43. hoc tit.

a *In aliis omnino congruit cum illis & maxime cum actione mandati quæ, semper in simplum est vt ista.*

LIBER XVIII. TIT. I. DE CONTRAHENDA EMPTIONE ET DE PACTIS INTER EMPTOREM ET VENDITOREM COMPOSITIS ET QVAE RES VENIRE NON POSSVNT.

ONGIOR tractatus de emptione & venditione proprium librum huic contractui dicauit, qui etiam cum videretur nimium excrescere & superari materia, reiectæ sunt actiones ex empto vendito in librum sequentem. Emptio est conuentio nuda qua id agitur vt rei tradendæ dominium in accipientem transeat [a] dato certo pretio. Contrahitur enim consensu solo intercedente re & pretio. Nec si agatur, ne dominium transeat, emptio venditio intelligitur. l. pen. §. vltim. quamuis etiam consistat in re aliena. Et vero pacta possunt adiici varia, quæ tamen quam intersit ex continenti an ex interuallo adijciantur, [b] & emptioni detrahant an adijciant, [c] hoc titulo explicatur. Item enumerantur res quarum commercium non

est, veluti venena mala, seruus qui est in fuga, [d] ea quæ ædibus iuncta sunt, [e] ædes sacræ & quæ in vsu publico sunt.

a *Emptio igitur est alienationis species, nam in l. 1. C. de fundo dot. alienatio definitur omnis actus per quem dominium transfertur. Species eius sunt emptio, donatio, legatum, permutatio, & alij contractus eiusmodi: venditio fit vel per traditionem, vel per mancipationem: mancipatio est rerum mancipi, traditio rerum nec mancipi Vlpianus in frag. tit. 19. sed hæc differẽtia sublata est. l. vn. C. de vsucap. transform.*

b *Adiecta in continenti insunt ex vtraque parte: ex interuallo vero adiecta, ex parte rei tantum, vt dictum sup. tit. de pactis. Ex continenti pacta adiecta dicimus quæ* συνεχόντως τῇ συστάσει συναλλάγματος *interponuntur, ipso scilicet momento quo contrahitur. Alias hæc verba (in continenti)* παρατατικῶς *accipiuntur pro, intra triduum proximum. l. vlt C. de err. adu. & preces concipient.*

c *Ea pacta dicuntur detrahere emptioni, quæ quid mutant ex his quæ sunt de substãtia emptionis; veluti si pretium augeatur vel minuatur: Adijcere illa quæ quid mutant ex his, quæ sunt tantum de adminiculis contractus, & augent vel minuunt præstationem, Veluti ne repromittatur de euictione, vel è contra, vt euictionis nomine satisdetur. Cuiac. ipse lib. 14. obs. cap. 28.*

d *Cur seruus fugitiuus vendi non poßit. v. Cuiac. lib. 17. obs. cap. 10.*

e *Ratio cur ædibus iuncta vendi aut legari non possunt ea est quia plerumque ruinis vrbs deformaretur. Cuiac. in recit. ad l. 52. Senatus. hoc tit. videndus etiam lib. 5. obs. cap. 26.*

II. DE IN DIEM ADDICTIONE.

IN diem addictio pactio vna est emptionis venditionis, qua res penes emptorem collocatur hac lege nisi quis intra diem certum supra adiecerit, quæ in auctionibus hastæ frequens est: & addictionis quoque verbum auctionibus tantum proprie conuenit. Detracta hac pactione, post addictionem adiectio non admittitur, nisi fauore fisci intra legitima tẽpora.[a]

a *Non constat in iure quænam illa tempora fuerint, nec quidquam ipse Cuiacius de ea re definiuit in l. 4. C. de iu. hastæ fisc. lib. 10. vbi de ea re dicendi locus erat. Cæterum glossa in d. l. 4. arbitratur mensis spatium huic rei definitum esse. In locatione vectigalium fisci quid simile hodie seruatur in Francia ex principum constitutionibus.*

III. LEGE COMMISSORIA.

LEx commissoria est alia pactio emptionis & venditionis, qua id igitur, vt si in diem statutum emptor pretium non soluerit, & venditor rem venisse nolit, res nec vendita nec alienata sit, hæc pactio veteribus fiducia dicebatur cum faciebãt nexum mancipiúmque.[a] Lex hodie dicitur communi nomine omnibus pactionibus quæ legem contractui dant, & Commissoria quod qui in eam committit, in vniuersam venditionem committat, si quidem velit venditor totam venditionem haberi pro infecta. Léx est pactio quæ contractui adiicitur ex continenti.

a *Eiusmodi pactio fiebat maxime in pignorum datione vt dicetur inf. tit. de pign.*

IIII. DE HEREDITATE VEL ACTIONE VENDITA.

NOn solum res corporáles emi & venire possunt, sed etiam res incorporales, vt hereditas vel nomina siue actiones, quibus verbis quid venditum intelligatur quidque alterum alteri ex hac causa

præstare oporteat, & stipulationes, emptæ ac vēditæ hereditatis [a] hic titulus explicat, quas nullas interponi corporibus venditis moris non est. Item vendita hereditate non tenetur venditor de euictione, sed nequè vendito nomine, quia vt exigi aliquid possit venditor pręstare non debet. Et hęc igitur cum sint propria in his rebus, non mirū si proprius sit eis titulus adsignatus.

a *De eiusmodi stipulationibus Cuiacius ipse lib. 2. obs. cap. 30. Olim autem emptor hæreditatis non poterat agere nisi mandatis actionibus directis ab hærede: Postea habuit vtiles ex constitutione D. Pij. l. 16. si cum emptore. ff. de pactis.*

V. DE RESCINDENDA VENDITIONE ET QVANDO LICET AB EMPTIONE DISCEDERE.

Rescinditur venditio sententia magistratus si res fisco obligata minore pretio veneat quàm debita summa quámve res ipsa sit, debitore offerente summam integram l. pen. hoc tit. l. 3. C. De iur. fis. vel ipso iure lege adiecta, in ipso contractu veluti lege commissoria. Rescinditur etiam ipso iure si postea contrario cōsensu ab ea discedatur, quod vtique licet si res sit

integra, id est si neque res secuta neque pretium solutum sit, nam si res non sit integra, mutuus consensus nihil facit nisi omnia restituantur in pristinum statum.

VI. DE PERICVLO ET COMMODO REI VENDITAE.

IN hoc titulo ostenditur cuius sit periculum vel commodum rei venditæ emptoris an venditoris, qua in re frequentiores definitiones eæ sunt, Post perfectam venditionem omne rei periculum & commodum ad emptorem pertinere præter periculum euictionis, Ante perfectam venditionem pertinere ad venditorem, & rursus, post moram ad venditorem, ante moram ad emptorem. Et periculi nomine triplicem casum significamus, Si res pereat, si deterior fiat, si euincatur: qui omnes interdum respiciunt vnum, emptorem puta vel venditorem, interdum hic emptorem, ille venditorem: vt si pendente conditione res intereat, hic casus respicit venditorem, si deterior fiat, emptorem.

VII. DE SERVIS EXPORTANDIS VEL SI ITA MANCIPIVM VENIERIT VT MANVMITTATVR VEL CONTRA.

PActiones hoc titulo enarrantur quæ in seruorum venditionibus adiici solent, vna hæc est, vt seruus exportetur, id est, vt ne ea vrbe vel prouincia moretur, qua venit, quod Dioni, Æliano & Demostheni est vendere ἐπ' ἐξαγωγῇ qua ex causa si legi non pareatur vel seruus in fiscum redigitur vel venditori in eum manus iniectio est.[a] Altera est, vt manumittatur, quam si non expleat emptor, repræsentatur libertas constitutione Marci & Commodi: vel huic contraria, ne manumittatur, quæ pactio efficit ne manumisso ab emptore libertas competat. Hærent eæ leges seruis venditis magis quam emptoribus dicuntur.

a *Manus iniectio quid sit dictum sup. tit. de rei vindic.*

LIB. XIX. TIT. I. DE ACTIONIBVS EMPTI ET VENDITI.

VT societatis, cui contractui statim adiuncta est emptio venditio, ita empti & venditi actiones ciuiles, vltro citróque directæ sunt, & empti datur emptori, venditi venditori. [a] Quid in vtramque deducatur, hic titulus copiosissime declarat.

a *Similes sunt hæ actiones actioni pro socio; nisi quod illa famosa, hæ non item.*

II. LOCATI CONDVCTI.

LOcatio conductio est negotium ἀντίστροφον emptioni & venditioni, quia proximum & simile adeo vt emptionis vẽditionis & pretij verbo promiscue vtamur etiam in locatione, conductione & mercede. Et est locatio cõductio, conuentio nuda faciendi fruendíve aliquid certa mercede. Locator, qui dat aliquid fruendũ vel faciendum. Conductor, qui accipit. Et

locatori datur actio locati, conductori vtraque directa.[a]

a *Hæ per omnia similes actionibus empti & venditi.*

III. DE ÆSTIMATORIA.

Contractus etiam de quo agitur hoc titulo similis est emptioni & venditioni, quia id agitur vt rem vendam & æstimationem quam indicasti soluam, aut si non possim vendere vt eandem ipsam restituã, sed possim nec vendere nec restituere, nempe mihi retinere, & æstimationem soluere, quo genere ipse videbor emisse. Sed non est huic contractui proprium nomen sicut locationi quod etiam vt diximus emptioni simile negotium est, ideoque nec proprio nomine prædita actio quæ ex hoc contractu datur, sed actio præcriptis verbis, quæ tamen propriam nacta est æstimatoriæ appellationem, quod sit de re quæ æstimata vendenda data est.[a]

a *Actio hæc omnino similis actioni empti venditi; Cæterum alia est æstimatoria actio de qua infr. lib. 21. tit. 1. quæ hoc differt ab ista quod hæc sit ciuilis, illa ædilitia: hæc perpetua, illa temporalis intra annum.*

quam aliam communitatem iniuſtã. Peragitur ſolo conſenſu, & quod ait l.4. re & verbis; re, i. tacito conſenſu rebus in commune collatis, verbis, i. expreſſo conſenſu ſine ſtipulatione vt Gaius interpretatur in Inſtitutionibus. Re & verbis duo ſunt genera contrahendi inter præſentes, & ideo mox additur. d.l. 4. vel inter abſentes coiri ſocietatem poſſe, quod etiam fit duobus modis, per nuntium i. epiſtola viua, per epiſtolam. i. nuntio tacito. Quid enim epiſtola? tacitus nuntius, inquit Epictetus. Non notabo diſcrimina quæ ſint iudicio ſocietatis cum actione communi diuidundo, quæ miſta eſt & non famoſa, atque etiam quaſi ex contractu, hæc mera perſonalis, famoſa, & ex contractu tantum, quia cognoſci cætera poſſunt ex l. j. Com. diuid. & l. 43. hoc tit.

a *In aliis omnino congruit cum illis & maxime cum actione mandati quæ, ſemper in ſimplum eſt vt iſta.*

LIBER XVIII. TIT. I. DE CONTRAHENDA EMPTIONE ET DE PACTIS INTER EMPTOREM ET VENDITOREM COMPOSITIS ET QVAE RES VENIRE NON POSSVNT.

ONGIOR tractatus de emptione & venditione proprium librum huic contractui dicauit, qui etiam cum videretur nimium excrescere & superari materia, reiectæ sunt actiones ex empto vendito in librum sequentem. Emptio est conuentio nuda qua id agitur vt rei tradendæ dominium in accipientem transeat [a] dato certo pretio. Contrahitur enim consensu solo intercedente re & pretio. Nec si agatur, ne dominium transeat, emptio venditio intelligitur. l. pen. §. vltim. quamuis etiam consistat in re aliena. Et vero pacta possunt adiici varia, quæ tamen quam intersit ex continenti an ex interuallo adijciantur, [b] & emptioni detrahant an adijciant, [c] hoc titulo explicatur. Item enumerantur res quarum commercium non

est, veluti venena mala, seruus qui est in fuga, [d] ea quæ ædibus iuncta sunt, [e] ædes sacræ & quæ in vsu publico sunt.

a *Emptio igitur est alienationis species, nam in l. 1. C. de fundo dot. alienatio definitur omnis actus per quem dominium transfertur. Species eius sunt emptio, donatio, legatum, permutatio, & alij contractus eiusmodi: venditio fit vel per traditionem, vel per mancipationem: mancipatio est rerum mancipi, traditio rerum nec mancipi Vlpianus in frag. tit. 19. sed hæc differentia sublata est. l. vn. C. de vsucap. transform.*

b *Adiecta in continenti insunt ex vtraque parte: ex interuallo vero adiecta, ex parte rei tantum, vt dictum sup. tit. de pactis. Ex continenti pacta adiecta dicimus quæ συγχόνως τῇ συςάσει συναλλάγματος interponuntur, ipso scilicet momento quo contrahitur. Alias hæc verba (in continenti) παρατατικῶς accipiuntur pro, intra triduum proximum. l. vlt C. de err. adu. & preces concipient.*

c *Ea pacta dicuntur detrahere emptioni, quæ quid mutant ex his quæ sunt de substãtia emptionis; veluti si pretium augeatur vel minuatur: Adijcere illa quæ quid mutant ex his, quæ sunt tantum de adminiculis contractus, & augent vel minuunt præstationem, Veluti ne repromittatur de euictione, vel è contra, vt euictionis nomine satisdetur. Cuiac. ipse lib. 14. obs. cap. 28.*

d *Cur seruus fugitiuus vendi non poßit. v. Cuiac. lib. 17 obs. cap. 10.*

e *Ratio cur ædibus iuncta vendi aut legari non possunt ea est quia plerumque ruinis vrbs deformaretur. Cuiac. in recit. ad l. 52. Senatus. hoc tit. videndus etiam lib. 5. obs. cap. 26.*

II. DE IN DIEM ADDICTIONE.

IN diem addictio pactio vna est emptionis venditionis, qua res penes emptorem collocatur hac lege nisi quis intra diem certum supra adiecerit, quæ in auctionibus hastæ frequens est: & addictionis quoque verbum auctionibus tantum proprie conuenit. Detracta hac pactione, post addictionem adiectio non admittitur, nisi fauore fisci intra legitima tẽpora.[a]

a *Non constat in iure quænam illa tempora fuerint, nec quidquam ipse Cuiacius de ea re definiuit in l. 4. C. de iu. hastæ fisc. lib. 10. vbi de ea re dicendi locus erat. Cæterum glossa in d. l. 4. arbitratur mensis spatium huic rei definitum esse. In locatione vectigalium fisci quid simile hodie seruatur in Francia ex principum constitutionibus.*

III. LEGE COMMISSORIA.

LEx commissoria est alia pactio emptionis & venditionis, qua id igitur, vt si in diem statutum emptor pretium non soluerit, & venditor rem venisse nolit, res nec vendita nec alienata sit, hæc pactio veteribus fiducia dicebatur cum faciebāt nexum mancipiúmque. [a] Lex hodie dicitur communi nomine omnibus pactionibus quæ legem contractui dant, & Commissoria quod qui in eam committit, in vniuersam venditionem committat, si quidem velit venditor totam venditionem haberi pro infecta. Léx est pactio quæ contractui adiicitur ex continenti.

a *Eiusmodi pactio fiebat maxime in pignorum datione vt dicetur inf. tit. de pign.*

IIII. DE HEREDITATE VEL ACTIONE VENDITA.

NOn solum res corporáles emi & venire possunt, sed etiam res incorporales, vt hereditas vel nomina siue actiones, quibus verbis quid venditum intelligatur quidque alterum alteri ex hac causa

præstare oporteat, & stipulationes, emptæ ac vēditæ hereditatis [a] hic titulus explicat, quas nullas interponi corporibus venditis moris non est. Item vendita hereditate non tenetur venditor de euictione, sed neque vendito nomine, quia vt exigi aliquid possit venditor pręstare non debet. Et hęc igitur cum sint propria in his rebus, non mirū si proprius sit eis titulus adsignatus.

a *De eiusmodi stipulationibus Cuiacius ipse lib. 2. obs. cap. 30. Olim autem emptor hæreditatis non poterat agere nisi mandatis actionibus directis ab hærede: Postea habuit vtiles ex constitutione D. Pij. l. 16. si cum emptore. ff. de pactis.*

V. DE RESCINDENDA VENDITIONE ET QVANDO LICET AB EMPTIONE DISCEDERE.

Rescinditur venditio sententia magistratus si res fisco obligata minore pretio veneat quam debita summa quāmve res ipsa sit, debitore offerente summam integram l. pen. hoc tit. l. 3. C. De iur. fisc. vel ipso iure lege adiecta, in ipso contractu veluti lege commissoria. Rescinditur etiam ipso iure si postea contrario cōsensu ab ea discedatur, quod vtique licet si res sit

integra, id est si neque res secuta neque pretium solutum sit, nam si res non sit integra, mutuus consensus nihil facit nisi omnia restituantur in pristinum statum.

VI. DE PERICVLO ET COMMODO REI VENDITAE.

IN hoc titulo ostenditur cuius sit periculum vel commodum rei venditæ emptoris an venditoris, qua in re frequentiores definitiones eæ sunt, Post perfectam venditionem omne rei periculum & commodum ad emptorem pertinere præter periculum euictionis, Ante perfectam venditionem pertinere ad venditorem, & rursus, post moram ad venditorem, ante moram ad emptorem. Et periculi nomine triplicem casum significamus, Si res pereat, si deterior fiat, si euincatur: qui omnes interdum respiciunt vnum, emptorem puta vel venditorem, interdum hic emptorem, ille venditorem: vt si pendente conditione res intereat, hic casus respicit venditorem, si deterior fiat, emptorem.

VII. DE SERVIS EXPORTANDIS VEL SI ITA MANCIPIVM VENIERIT VT MANVMITTATVR VEL CONTRA.

PActiones hoc titulo enarrantur quæ in seruorum venditionibus adiici solent, vna hæc est, vt seruus exportetur, id est, vt ne ea vrbe vel prouincia moretur, qua venit, quod Dioni, Æliano & Demostheni est vendere ἐπ' ἐξαγωγῇ qua ex causa si legi non pareatur vel seruus in fiscum redigitur vel venditori in eum manus iniectio est. [a] Altera est, vt manumittatur, quam si non expleat emptor, repræsentatur libertas constitutione Marci & Commodi: vel huic contraria, ne manumittatur, quæ pactio efficit ne manumisso ab emptore libertas competat. Hærent eæ leges seruis venditis magis quam emptoribus dicuntur.

a *Manus iniectio quid sit dictum sup. tit. de rei vindic.*

locatori datur actio locati, conductori vtraque directa.[a]

a *Hæ per omnia similes actionibus empti & venditi.*

III. DE ÆSTIMATORIA.

CONtractus etiam de quo agitur hoc titulo similis est emptioni & venditioni, quia id agitur vt rem vendam & æstimationem quam indicasti soluam, aut si non possim vendere vt eandem ipsam restituã, sed possim nec vendere nec restituere, nempe mihi retinere, & æstimationem soluere, quo genere ipse videbor emisse. Sed non est huic contractui proprium nomen sicut locationi quod etiam vt diximus emptioni simile negotium est, ideoque nec proprio nomine prædita actio quæ ex hoc contractu datur, sed actio præcriptis verbis, quæ tamen propriam nacta est æstimatoriæ appellationem, quod fit de re quæ æstimata vendenda data est.[a]

a *Actio hæc omnino similis actioni empti venditi; Cæterum alia est æstimatoria actio de qua infr. lib. 21. tit. 1. quæ hoc differt ab ista quod hæc sit ciuilis, illa ædilitia: hæc perpetua, illa temporalis intra annum.*

IV. DE RERVM PERMVTATIONE.

ET permutationem quoque nemo ambigit ſimile negotium eſſe emptioni & venditioni, adeo vt promiſcue vtamur permutandi verbo in emptione & emendi in permutatione, quod non tamen ita fit in locatione, nam vtimur quidem in ea emendi & vendendi verbo, ſed non contra. [a] At permutatione contrahitur emptio nudo conſenſu. Et eſt permutatio contractus quo res datur vt alia res accipiatur: vel negotium quod ita geritur, Do vt des: [b] vel, rerum dominij mutatio inuicem facta. Ex eo non eſt propria quædam actio, ſed præſcriptis verbis, vt ex ſuperiore, quia nec proprium permutationis nomen, cum omnis pene contractus conſtet veluti permutatione quadã [c] Quapropter vt Ariſtoteles medium arrogantiæ dicit carere nomine, licet alio loco ſcribat veritatem eſſe medium arrogantiæ, propterea quod veritatis nomen latius patet, ita recte dicemus negotium do vt des carere nomine, licet permutatio appellatur. [d]

a *Hæc Cuiacij verba sunt subobscura. Sunt autem ita intelligenda vt interdum locator vendere, conductor emere dicatur; quasi emendi vendendique verbum promiscue sumatur pro conducere & locare, sed non è conuerso vt venditor locare, conductor emere dicatur: ad quod pertinet quod ipse tradit lib. 9. obs. cap. 15.*

b *Recte do vt des; nam vt ex eo contractu innominato sit actio oportet ex vna saltem parte rei traditionem intercessisse alioquin ex solo placito permutandi, dabo vt des, non est actio, nisi ei sit adiecta stipulatio. l. 3. C. hoc tit. & inde Cuiacius lib. 2. obs. cap. 15. contractum innominatum eum vocat qui datione vel facto sumpsit effectum, nam in contractibus innominatis hoc generale est, vt oporteat implementum facto vel datione ex alterutra parte intercessisse vt obligatio nascatur, siue sit do vt des, do vt facias, facio vt des, facio vt facias.*

c *Exempli gratia in venditione permutatur res cum pretio, in locatione merces cum vsu rei, in mutuo fœnebri vsus pecuniæ cum vsuræ lucro, in societate etiam est veluti mutua permutatio industriæ sociorum, & ita de cæteris*

d *Habet igitur permutatio nomen, sed non illud quod sibi proprium & peculiare sit, sibique soli conueniat; vt contractus nominati, qui etiam separatam ab inuicem definitionem ha-*

bent, genere & differentiis constantem.

V. DE PRÆSCRIPTIS VERBIS ET IN FACTVM. ACTIONIBVS.

SPeciales dedit titulos de actione præscriptis verbis æstimatoria, & de ea quæ ex permutatione oritur, quia ex his duabus caussis actio præscriptis verbis bonæ fidei est, ex cæteris stricta. Hic igitur titulus est potissimum de ceteris actionibus præscriptis verbis, quæ sunt strictæ. Et vt rem ipsam definiamus summatim, actio præscriptis verbis est actio in factum ciuilis, quæ nascitur ex contractibus qui non appellantur proprio nomine. Vel, condictio incerti quæ datur ex contractibus incertis, quales multi proponuntur in hoc titulo. Ciuilis actio dicitur quæ tamen non directa sed vtilis est, id est comparata ad exemplum directarum, quæ ex his contractibus sunt qui suo nomine designantur. Et condictio incerti, quia id quod interest persequitur [a], & præscriptis verbis quasi τῶν προγεγραμμένων συμφώνων, vt Græci interpretantur, recte, quia ex conuentionibus tantum

datur quę scilicet alio nomine non appellantur, similes tamen sunt ciuilibus quæ suum nomen habent, & in factum, quia quod nomine non possunt exprimere negotium, id rei gestæ enarratione declarant citra formulæ solemnitatem vllam l. cum mota C. De transact. l. 1. C. De reuoc. iis quæ in fraudem credit. Nec tamen omnis actio in factum, præscriptis verbis; non in factum ciuiles accommodatæ legi Aquiliæ, vel alij; non in factum prætoriæ, quæ significantur posteriori parte huius rubricæ, *Et in factum actionibus*, quæ non ex contractibus dantur sicut pręscriptis verbis, sed ex multis aliis variisque causis. [b]

a *Cuius æstimatio in agendo est incerta & plerumque eius difficilis probatio est l. fin. ff. de stipul. præt. licet sententia iudicis ad certam summam excurrat postea. Si autem certum petatur actione præscriptis verbis, condictio erit certi, licet agatur ex contractu incerto idest innominato l. 9. certi. ff. de reb. cred. Certum est quod ex ipsa pronuntiatione apparet quid quale quantumque sit, vt fundus tusculanus, homo stichus, decem aurei, Incertum è contra cuius vaga & incerta demõstratio, qualitas, quantitas, veluti fundus sine propria appellatione,*

vinum vel oleum non adiecta qualitate, id quod ex Arethusa natum erit, fructus qui ex fundo tusculano nascentur. l. 74. §. vlt. cum l. seq. ff. de verb. obl. Eadem ratio est si fundus sit traditus liber à seruitute in quo ius seruitutis retineri debuit, vel res aliqua tradita sit in qua is qui dedit ius retentionis & deductionis habebat, incertum enim peti aut condici dicitur l. 22. sed & si. §. vlt. l. 4. qui exceptionem. §. pen. ff. de condict. indeb. l. 21. hæres. ff. ad Trebell.

b *Videlicet ex maleficiis & delictis innominatis. Videndus index actionum in huius operis calce, vbi de directis & vtilibus actionibus.*

DIGESTORVM PARS QVARTA.

LIB. XX. TIT. I. PIGNORIBVS ET HYPOTHECIS ET QVALITER EA CONTRAHANTVR ET DE PACTIS EORVM.

Xpositis ordine omnibus ferè actionibus quæ ex contractibus nascuntur, resumit ex eis contractibus aliquos, vt quædam quæ restabant exequatur ad eosdem contractus pertinentia, ac primum quidem pignus, vt pigneratitiis actionibus expositis superiori parte, adiungat hypothecariam: nam hic sane liber ad hypothecariam actionem proprie pertinet, Si paret conuenisse, vt ea res mihi pignori esset nec solutam mihi esse pecuniam, neque res restituatur aut pecunia soluatur, condemna eum iudex. Hæc fere est hypothecaria formula, quæ

& pigneraticia dicitur & Quasi Seruiana & vtilis Seruiana & vtilis actio & Seruiana. Alia igitur est pigneraticia bonæ fidei & in personam, quæ principaliter debitori competit in creditorem, & è contrario creditori in debitorem, si quid habeat quod debitori pignoris causa reputare possit, de quibus actum est tertia parte Digestorum. Alia est pigneratricia arbitraria & in rem, quæ creditori competit in quemlibet possessorem, & quę frequentius hypothecaria dicitur, & ne quis vel hanc quereretur non debuisse dissociari ab illa, vel debuisse, Iustinianus scribit neque hanc multum ab illa distare, neque abhorrere illius vicinitatem. Esse enim aliam alij æmulam, quæ verba statim sic interpretatur, ambabus circa easdem res pene idem studium esse, in Constitutionibus de auctoritate Digestorum, namque rem petunt ambæ pignori obligatam, sed pigneraticia per repetitionem, hypothecaria per vindicationem. Pignus proprie est contractus, quo res aliqua traditur creditori propter crediti restituendi fidem. Hypotheca est pactio nuda qua iure honorario à debitore obligatur aliquid in crediti vicem. Pignus ergo re contrahitur, Hypotheca pacto nudo.

Et duo sunt denique genera pignoris, quorum vno possessio transfertur in creditorem, altero non item, & de vtroque recuperando, si forte hypothecæ possessionem nactus sit creditor, soluta omni pecunia pignoratitię actiones sunt, De vtroque vindicando, hypothecaria formula.[b] Pacta autem eorum varia exponuntur hoc titulo, vt creditor fructus pignorum percipiat vsurarum loco, quæ pactio proprio nomine dicitur Antichresis,[c] vt creditori pignus vendere liceat cessante debitore, vt iure emptoris creditor pignus possideat iusto pretio si ad diem pecunia soluta non sit, & alia quædam.

a *Sed & pignus proprie rei mobilis. l. plebs. ff. de verb. sign. quod pugno tradatur, vnde apud Græcos ἐνέχυρον dicitur, hypotheca promiscuę rerum mobilium & immobilium: frequentius immobilium. Cæterum quantum ad actionem hypothecariam hæc duo nihil differunt aut nominis tantum sono separantur. §. 7. seruiana vers. inter. de action. apud Iustin. l. 5. hoc tit. Sed adnotandum quid differat fiducia aut arra à pignore siue hypotheca. Pignus & fiducia fere eadem sunt, sed pignoris dominium in creditorem non transfertur, fiduciæ transfertur: & contrahitur*

ea lege vt ad diem pecuniâ solutâ remancipetur non solutâ creditori pleno iure committatur, quod sublatum tandem l. vltim. C. de pactis pign. & leg. commiss. in pign. resc. videndus ipse Cuiacius lib. 2. sent. Pauli tit. 13. Arra autem à pignore hoc videtur differre, quod pignus omnibus fere contractibus possit accedere, arra quibusdam, & illis maxime qui consensu contrahuntur veluti venditioni, locationi, matrimonio; pignus fere semper tantumdem aut plus valet quam debitum, arra rebus minimis constat plerumque. Pignus datur ad securitatem contrahentium, arra vt sit argumentum habiti contractus. Pignus in pecunia vix constat, arra fere in pecunia semper. Pignoris dominium non transfertur, arræ transfertur, & interdum pretij partem constituit dum constat in pecunia numerata. Arra tantum est rerum mobilium, pignus aut hypotheca promiscue rerum mobilium, & immobilium.

b *Quid autem differat Saluianum interdictum ab actione Seruiana aut quasi Seruiana, vide inf. ad tit. de salu. interd. Actio autem, de qua hoc tit. prætoria est, in rem, & fere omnia habet communia cum actione publiciana de qua sup. tit. 2. lib. 6. nisi quod hæc nudam possessionem auocat donec pecunia soluatur: illa vero continet causam*

dominij acquirendi.

c *Sed hæc pactio iure canonico & francisco vt vsuraria reprobatur.*

II. IN QVIBVS CAVSIS PIGNVS VEL HYPOTHECA TACITE CONTRAHITVR.

HYpotheca vel manifestaria vel tacita est, quia per pactum contrahitur, & pactum etiam tacito consensu fit, itémque inter absentes, qua de causa etiam hypotheca propter contractum aliquem inter absentes contrahitur recte l. 23. supra tit. prox. Et tacite quidem, id est silentio & iusta præsumptione hypotheca in hic causis contrahitur, in pecunia credita ob restitutionem ædificii, namque eo nomine tacite intelligitur ædificium creditori esse pignori. Et in conductionibus prædiorum vrbanorum vel rusticorum, nam pro mercede ædium inuecta & illata, pro mercede fundi ibi nata pignori esse videntur. a In pignore autem quod contrahitur etiam tacitæ pactiones inducuntur, veluti tacita antichresis si ager detur pignori, & nihil dica-

tur de vsuris sortis vel fructibus pignoris. l. 8. & pignore dato transactionis nomine ex causa tutelæ, factæ cum herede pupilli, tacite videtur conuenisse, vt si forte rescinderetur ea transactio etiam nomine tutelæ idem pignus heredi pupilli obligatum esset. l. vlt.

a *Eiusmodi pignus tacitum, & legitimum quoque dici potest quia ipso iure competit & lex ipsum constituit. Cuiusmodi etiam pignus quod habet mulier in bonis mariti cum agitur de dote reddenda vel illud quod habet pupillus in bonis tutoris, aut fiscus in bonis eius qui cum ipso contrahit. Manifestarium non oritur nisi ex conuentione ideoque conuentionale recte dici potest. Est aliud pignus quod prætorium vocatur sic dictum quod à prætore constituatur misso aliquo in bonorum possessionem rei seruandæ causa, legatorum aut damni infecti, de quo pignoris genere agitur inf. tit. vlt. lib. 36. tit. 2. lib. 39. tit. 4. lib. 42. Est item aliud iudiciale, quod in executione iudicati capitur condemnato debitore iudicatum non implente de quo in l. 15. à diuo Pio. §. 2. & seqq. ff de re iud. De vtroque est etiam tit. 21. & 22. lib. 8. Codicis.*

III. QVÆ RES PIGNORI VEL HYPOTHECAE DATAE OBLIGARI NON POSSVNT.

ENumerantur res quædam hoc titulo, quæ pignori datæ obligari non possunt, id est quarum nomine hypothecaria actio non datur, veluti res quarum commercium creditor non habet, [a] & res pupilli sine tutoris autoritate, & res peculiares sine voluntate patris vel domini, si pro alio pignori dentur, ac similiter res mulieris, vel res alterius pro muliere quæ intercessit contra S. C. Velleianum, vel pro filiofam. qui mutuatus est contra S. C. Macedonianum, & res quæ non sunt in bonis debitoris. Pater quoque si filiumfam. pignori dederit non obligatur, quamuis filium suum esse possit dicere per vindicationem ex iure Quiritium. L. 3. videtur aberrare à tit. sequent. vt l. vltim. supra Quod cum eo. &c. à tit. De Inst. act. & aliæ pleræque similiter à suis titulis. [b]

a *Sunt res quædam quæ sunt in commercio sui natura & tamen certæ personæ eius commercium interdicitur. Fundus prouincialis emi et vendi potest, magistratus tamen qui in prouincia ea iuris-*

dictionem exercet eum emere non potest. Mancipium christianum est in commercio, Iudæus tamen illud comparare non potest, & ita de aliis. Ergo illis casibus & similibus qui rem aliquam emere non potest, nec illam pignoris iure accipere poterit licet aliorum respectu commode pignori dari possit.

b *Eiusmodi leges Cuiacius appellare solet fugitiuas quasi a propriis titulis in alienas sedes, & minus conuenientes titulos transcurrerint, videndus ipse lib. 3. obs. cap. 37.*

IV. QVI POTIORES IN PIGNORE VEL HYPOTHECA HABEANTVR ET DE HIS QVI IN PRIORVM CREDITORVM LOCVM SVCCEDVNT.

IN hoc titulo ostenditur inter hypothecarios creditores in exercenda actione hypothecaria, temporis ordinem obseruari, vt scilicet antiquior posteriori præferatur, nisi posterior sit priuilegiarius, qualis est is qui in rem ipsam conseruandam credidit quæ pignori data est vel cuius pecunia ea res comparata est, vel nisi posterior soluat priori & locum eius subeat.

V. DE DISTRACTIONE PIGNORVM ET HYPOTHECARVM.

Rectè prætulit qui potiores in pignore habeantur, antequam ageret de distractione pignorum nam iure non distrahit creditor pignus in quo potior est alter, nisi in eius locum successerit, sed neque aliter vendere pignus potest is qui potior est quam ex conuentione, vel ex iuris necessitate, id est officio iudicis posteriori creditore vel fideiussore debitoris offerente pecuniam, vel etiam ex ipsa rei necessitate cessante debitore post denuntiationes legitimas, & multum interest ex conuentione, an ex iuris necessitate propter ius offerendi l. 2. & 3. hoc tit [a] Multum item lege pignoris [b] an iure communi propter euictionis causam. l. si mandato §. creditor supra Mand. Et quod dicimus de pignore, idem & circa hypothecam est l. 7. hoc tit. adeo vt rectè sit ita conceptus titulus, De distractione pignorum & hypothecarum, eademque est ratio conceptionis ceterorum.

a *Ad id pertinent ea verba, vt si creditor secundo creditori vel fideiussori debitoris sui ven-*

diderit, poßit ipse debitor admitti si debitum offerens a secundo creditore, vel fideiussore pignus suum velit recipere: si vero extraneo vendiderit creditor, debitor non audiatur, si desideret pretio & debito oblato ab emptore pignus recipere. videndus ipse Cuiac. lib. 16. obs. cap. 26.

b *Si quasi creditor vendat, id est lege pignoris euictionem non præstat, quia palam edixit se ius tantum quod habet vendere, sin minus de euictione tenetur. v. Cuiac. in Parat. Cod. ad tit. Creditorem euictionem pignoris non debere.*

VI. QVIBVS MODIS PIGNVS VEL HYPOTHECA SOLVITVR.

INutilis est hypothecaria actio soluto finitóve pignore. Soluitur variis modis, si solutum debitum sit vel eo nomine satisfactum, si paciscatur creditor ne pecuniam petat vel ne res pignori sit, si voluntate creditoris pignus alienetur à debitore, & aliis quibusdam.

LIB. XXI. TIT. I.

DE AEDILICTO EDICTO ET REDHIBITIONE ET QVANTI MINORIS.

ESVMIT autem hoc libro contractum emptionis & venditionis, vt ciuilibus actionibus empti & venditi expositis lib. 19. adiungat ædilicias, & eas quæ ex ædiliciis stipulationibus dantur nomine euictionis, quas Iustinianus eleganter ait illarum esse ministras, pedisequas siue παρακολουθήματα, vt non abs re fuerint potius in confinio illarum positæ, quam vt in Codice & in veteri edicto, reiectæ in vltimam partem sub titulo vel tractatu de stipulationibus. Sunt autem emptori ædiliciæ actiones arbitrariæ duæ, Redhibitoria & Æstimatoria. Actio redhibitoria venditionem rescindit in totum, reddita re vendita, & pretio recepto cete ísque omnibus restitutis in integrum. Æstimatoria rescindit in partem ex pretio scilicet emptori reddito eo quo minoris res est, [a] qua de causa ex formulæ verbis etiam dicitur

Quanti minoris, vel Quãto minoris emiſſet emptor videlicet ſi quid ita eſſe ſciſſet, vel Quanto ob id vitium ea res minoris cum veniret fuerit, vt Quanto pluris in actione venditi, l. Iulianus §. Per contrarium De act. empt. atque etiam in empti. §. Si venditor, & Quanto æquius melius, in formula rei vxoriæ. Vtraque actio datur edicto ædilium curulium, quibus curæ eſt præcipue vt venditionibus omnes fraudes amoueantur, [b] & triplici ex cauſa, ex reticentia & ex dicto promiſsóve, & quod ædiliciis ſtipulationibus non caueatur emptori. Ex reticentia, vt ſi venditor morbum vitiúmve rei venditæ quod latebat quodque neſciebat emptor reticuerit. Ex dicto promiſsóve, vt ſi dixerit abeſſe aliquid quod non abeſt vel adeſſe quod non adeſt, qua ex cauſa dicitur eſſe actio aduerſus dictum promiſsúmve ſæpe hoc titulo & l. quod venditor de dolo. Et tertia, Quod non repromittantur emptori ea quæ in rebus venalibus edictum ædilium repromitti iubet, veluti Fugitium non eſſe, Rectè ſanum eſſe, Hodie eſſe, bibere rectè poſſe, Habere licere duplæ ſtipulatione. l. 28. hoc tit. Mirabitur aliquis cur ædiliciæ actiones ex his cauſis inductæ ſint cum ſint ciuiles ex empto vendito, vt

mirari simili modo Pomponio contigit in edicto, Nautæ caupones: cui & simili modo atque Pomponio respondeatur, inductas ideo vt innotesceret ædilis curam agere ne emptores à venditoribus circumuenirentur, & quia edictum in aliqua parte durius est, quippe cum in duplum condemnatio fiat nisi arbitrio pareatur l. 45. hoc tit. & ob idipsum, meo iudicio, proditum est l. 23. §. si seruus, ædilicias actiones pœnales esse videri, ac præterea dantur in vnum è multis cuius maior pars in venditione fuit aut nulla parte minor. l. 44 §. 1. atque etiam in ignorantem qui scire debuit. l. 1. §. Causa. Ciuilibus non fit condemnatio in duplum nisi euictionis nomine, vel iure veteri nisi venditor de modo agri mentitus sit, vt Paulus scribit 1. & 11. sentent. vel ex 12. nisi inficietur quæ dixit in faciendo nexu mãcipioque, vt M. Tullius, hodie vno tantum illo casu euictionis nomine. Et pluribus sociis vendentibus in singulos datur pro portione qua socij sunt d. l. 44. Et in ignorantem non dantur, si rem emptori habere liceat. l. Iulianus empti. §. 1. de act. At ex diuerso in scientem ex reticentia dantur quanti emptoris interfuit non decipi, si redhibere nolit, non ædiliciæ. Idem

redhibere non possit, veluti ob vitiũ animi. Item ædiliciæ temporariæ sunt, veluti redhibitoria semestris, æstimatoria annalis, exceptis casibus certis, quæ temporum diuisio ex Platonis politia est, à quo redhibitio, quæ ἀναστροφὴ est nostris, ἀναγωγὴ dicitur: corruptè vt arbitror à Suida ἐναγωγή. Ciuiles perpetuæ sunt l. si dictum tit. sequenti. In vsu magis fuerunt ædilitiæ. Cæterum liberum est emptori edicto vel iure ciuili vti: & ob id hoc titulo frequens iuris ciuilis cum edicto collatio & actionis ex empto cum redhitoriis. l. 33. 44. 51. & liberum etiam agere ex superioribus causis redhibitoria vel æstimatoria l. 18. 28. 31. §. si plures, adeo vt tempore finitâ redhibitoriâ, supersit æstimatoria emptori. Sed non eæ tantum de venditionibus ędilis edicto propositę sunt actiones, verumetiam pleræque aliæ, vt in duplum, Si quis qua vulgo iter fit animal aliquod ita habeat vt nocere possit, & nocuerit. l. 40. & sequen. & in quadruplum si quis puerum alienum castrauerit l. 27. §. & si puerum. Ad leg. Aquil. secundum lectionem Græcorum quæ verior est.

a *Sic igitur appellata est, quod æstimetur quanti minoris emptor erat empturus si vitium sciuisset. Alia species æstimatoriæ actionis proposita*

est sup. tit. 3. lib. 19.

b *Ad id pertinet ea lex apud Athenienses* κτ̃ τὴν ἀγορὰν ἀψευδεῖν, *cuius tuendæ cura erat penes* ἀγορανόμους *qui iidem erant cum Aedilibus. Harpocr. in lexico in litt. K.*

c *Quod est in l. 3. §. 1. ff. naut. caup. stab.*

II. DE EVICTIONIBVS ET DVPLAE STIPVLATIONE.

EVincere plus est quam vincere, nec enim superare tantum est venditorẽ & emptorem iudicio vindicationis, sed etiam rem vel possessionem abducere, qua ex causa regressus est emptori aduersus auctorem ex stipulatione duplæ, quæ vna est ex ædiliciis stipulationibus l. 5. De verbo. obligat. vel etiam si omissa sit, actione ex empto in duplum pretij & accessionis, vel in simplum & in id quod interest, quanto plurimo auctorem periclitari oportet, quę tamen ita demum locum habent, si auctorem laudauerit emptor vt liti subsisteret & defensionem susciperet, [a] quæ denũtiatio præsenti & in iure fit hoc modo. Quãdo te in iure conspicio, postulo an auctor fias, & dicitur actio in actorem, id est in auctorem, præsentem, quam re euicta sequuntur auctoritatis siue euictionis actio-

tur de vſuris ſortis vel fructibus pignoris. l. 8. & pignore dato tranſactionis nomine ex cauſa tutelæ, factæ cum herede pupilli, tacite videtur conueniſſe, vt ſi forte reſcinderetur ea tranſactio etiam nomine tutelæ idem pignus heredi pupilli obligatum eſſet. l. vlt.

a *Euiuſmodi pignus tacitum, & legitimum quoque dici poteſt quia ipſo iure competit & lex ipſum conſtituit. Cuiuſmodi etiam pignus quod habet mulier in bonis mariti cum agitur de dote reddenda vel illud quod habet pupillus in bonis tutoris, aut fiſcus in bonis eius qui cum ipſo contrahit. Manifeſtarium non oritur niſi ex conuentione ideoque conuentionale recte dici poteſt. Eſt aliud pignus quod prætorium vocatur ſic dictum quod à prætore conſtituatur miſſo aliquo in bonorum poſſeſſionem rei ſeruandæ cauſa, legatorum aut damni infecti, de quo pignoris genere agitur inf. tit. vlt. lib. 36. tit. 2. lib. 39. tit. 4. lib. 42. Eſt item aliud iudiciale, quod in executione iudicati capitur condemnato debitore iudicatum non implente de quo in l. 15. à diuo Pio. §. 2. & ſeqq. ff de re iud. De vtroque eſt etiam tit. 21. & 22. lib. 8. Codicis.*

L

III. QVÆ RES PIGNORI VEL HYPOTHECAE DATAE OBLIGARI NON POSSVNT.

ENumerantur res quædam hoc titulo, quæ pignori datæ obligari non possunt, id est quarum nomine hypothecaria actio non datur, veluti res quarum commercium creditor non habet, [a] & res pupilli sine tutoris autoritate, & res peculiares sine voluntate patris vel domini, si pro alio pignori dentur, ac similiter res mulieris, vel res alterius pro muliere quæ intercessit contra S. C. Velleianum, vel pro filiofam. qui mutuatus est contra S. C. Macedonianum, & res quæ non sunt in bonis debitoris. Pater quoque si filiumfam. pignori dederit non obligatur, quamuis filium suum esse possit dicere per vindicationem ex iure Quiritium. L. 3. videtur aberrare à tit. sequent. vt l. vltim. supra Quod cum eo. &c. à tit. De Inst. act. & aliæ pleræque similiter à suis titulis. [b]

a *Sunt res quædam quæ sunt in commercio sui natura, & tamen certæ personæ eius commercium interdicitur. Fundus prouincialis emi & vendi potest, magistratus tamen qui in prouincia ea iuris-*

dictionem exercet eum emere non potest. Mancipium christianum est in commercio, Iudæus tamen illud comparare non potest, & ita de aliis. Ergo illis casibus & similibus qui rem aliquam emere non potest, nec illam pignoris iure accipere poterit licet aliorum respectu commode pignori dari possit.

b *Eiusmodi leges Cuiacius appellare solet fugitiuas quasi a propriis titulis in alienas sedes, & minus conuenientes titulos transcurrerint, videndus ipse lib. 3. obs. cap. 37.*

IV. QVI POTIORES IN PIGNORE VEL HYPOTHECA HABEANTVR ET DE HIS QVI IN PRIORVM CREDITORVM LOCVM SVCCEDVNT.

IN hoc titulo ostenditur inter hypothecarios creditores in exercenda actione hypothecaria, temporis ordinem obseruari, vt scilicet antiquior posteriori præferatur, nisi posterior sit priuilegiarius, qualis est is qui in rem ipsam conseruandam credidit quæ pignori data est vel cuius pecunia ea res comparata est, vel nisi posterior soluat priori & locum eius subeat.

L

V. DE DISTRACTIONE PIGNORVM ET HYPOTHECARVM.

REctè prætulit qui potiores in pignore habeantur, antequam ageret de distractione pignorum nam iure non distrahit creditor pignus in quo potior est alter, nisi in eius locum successerit, sed neque aliter vendere pignus potest is qui potior est quam ex conuentione, vel ex iuris necessitate, id est officio iudicis posteriori creditore vel fideiussore debitoris offerente pecuniam, vel etiam ex ipsa rei necessitate cessante debitore post denuntiationes legitimas, & multum interest ex conuentione, an ex iuris necessitate propter ius offerendi l. 2. & 3. hoc tit [a] Multum item lege pignoris [b] an iure communi propter euictionis causam. l. si mandato §. creditor supra Mand. Et quod dicimus de pignore, idem & circa hypothecam est l. 7. hoc tit. adeo vt rectè sit ita conceptus titulus, De distractione pignorum & hypothecarum, eademque est ratio conceptionis ceterorum.

a *Ad id pertinent ea verba, vt si creditor secundo creditori vel fideiussori debitoris sui ven-*

diderit, poßit ipse debitor admitti si debitum offerens a secundo creditore, vel fideiussore pignus suum velit recipere: si vero extraneo vendiderit creditor, debitor non audiatur, si desideret pretio & debito oblato ab emptore pignus recipere. videndus ipse Cuiac. lib. 16. obs. cap. 26.

b *Si quasi creditor vendat, id est lege pignoris euictionem non præstat, quia palam edixit se ius tantum quod habet vendere, sin minus de euictione tenetur. v. Cuiac. in Parat. Cod. ad tit. Creditorem euictionem pignoris non debere.*

VI. QVIBVS MODIS PIGNVS VEL HYPOTHECA SOLVITVR.

INutilis est hypothecaria actio soluto finitóve pignore. Soluitur variis modis, si solutum debitum sit vel eo nomine satisfactum, si paciscatur creditor ne pecuniam petat vel ne res pignori sit, si voluntate creditoris pignus alienetur à debitore, & aliis quibusdam.

LIB. XXI. TIT. I.

DE AEDILICTO EDICTO ET REDHIBITIONE ET QVANTI MINORIS.

RESVMIT autem hoc libro contractum emptionis & venditionis, vt ciuilibus actionibus empti & venditi expositis lib. 19. adiungat ædilicias, & eas quæ ex ædiliciis stipulationibus dantur nomine euictionis, quas Iustinianus eleganter ait illarum esse ministras, pedisequas siue παρακολουθήματα, vt non abs te fuerint potius in confinio illarum positæ, quam vt in Codice & in veteri edicto, reiectæ in vltimam partem sub titulo vel tractatu de stipulationibus. Sunt autem emptori ædiliciæ actiones arbitrariæ duæ, Redhibitoria & Æstimatoria. Actio redhibitoria venditionem rescindit in totum, reddita re vendita, & pretio recepto cete ísque omnibus restitutis in integrum. Æstimatoria rescindit in partem ex pretio scilicet emptori reddito eo quo minoris res est, [a] qua de causa ex formulæ verbis etiam dicitur

Quanti minoris, vel Quāto minoris emisset emptor videlicet si quid ita esse scisset, vel Quanto ob id vitium ea res minoris cum veniret fuerit, vt Quanto pluris in actione venditi, l. Iulianus §. Per contrarium De act. empt. atque etiam in empti. §. Si venditor, & Quanto æquius melius, in formula rei vxoriæ. Vtraque actio datur edicto ædilium curulium, quibus curæ est præcipue vt venditionibus omnes fraudes amoueantur, [b] & triplici ex causa, ex reticentia & ex dicto promissóve, & quod ædiliciis stipulationibus non caueatur emptori. Ex reticentia, vt si venditor morbum vitiúmve rei venditæ quod latebat quodque nesciebat emptor reticuerit. Ex dicto promissóve, vt si dixerit abesse aliquid quod non abest vel adesse quod non adest, qua ex causa dicitur esse actio aduersus dictum promissúmve sæpe hoc titulo & l. quod venditor de dolo. Et tertia, Quod non repromittantur emptori ea quæ in rebus venalibus edictum ædilium repromitti iubet, veluti Fugitium non esse, Rectè sanum esse, Hodie esse, bibere rectè posse, Habere licere duplæ stipulatione. l. 28. hoc tit. Mirabitur aliquis cur ædiliciæ actiones ex his causis inductæ sint cum sint ciuiles ex empto vendito, vt

mirari simili modo Pomponio contigit in edicto, Nautæ caupones: cui & simili modo atque Pomponio respondeatur, inductas ideo vt innotesceret ædilis curam agere ne emptores à venditoribus circumuenirentur, & quia edictum in aliqua parte durius est, quippe cum in duplum condemnatio fiat nisi arbitrio pareatur l. 45. hoc tit. & ob idipsum, meo iudicio, proditum est l. 23. §. si seruus, ædilicias actiones pœnales esse videri, ac præterea dantur in vnum è multis cuius maior pars in venditione fuit aut nulla parte minor. l. 44 §. 1. atque etiam in ignorantem qui scire debuit. l. 1. §. Causa. Ciuilibus non fit condemnatio in duplum nisi euictionis nomine, vel iure veteri nisi venditor de modo agri mentitus sit, vt Paulus scribit 1. & 11. sentent. vel ex 12. nisi inficietur quæ dixit in faciendo nexu mãcipioque, vt M. Tullius, hodie vno tantum illo casu euictionis nomine. Et pluribus sociis vendentibus in singulos datur pro portione qua socij sunt d. l. 44. Et in ignorantem non dantur, si rem emptori habere liceat. l. Iulianus empti. §. 1. de act. At ex diuerso in scientem ex reticentia dantur quanti emptoris interfuit non decipi, si redhibere nolit, non ædiliciæ. Idem

est sup. tit. 3. lib. 19.

b *Ad id pertinet ea lex apud Athenienses* κατὰ τὴν ἀγορὰν ἀψευδεῖν, *cuius tuendæ cura erat penes* ἀγορανόμους *qui iidem erant cum Aedilibus. Harpocr. in lexico in litt. K.*

c *Quod est in l. 3. §. 1. ff. naut. caup. stab.*

II. DE EVICTIONIBVS ET DVPLAE STIPVLATIONE.

EVincere plus est quam vincere, nec enim superare tantum est venditorē & emptorem iudicio vindicationis, sed etiam rem vel possessionem abducere, qua ex causa regressus est emptori aduersus auctorem ex stipulatione duplæ, quæ vna est ex ædiliciis stipulationibus l. 5. De verbo. obligat. vel etiam si omissa sit, actione ex empto in duplum pretij & accessionis, vel in simplum & in id quod interest, quanto plurimo auctorem periclitari oportet, quę tamen ita demum locum habent, si aucto-rem laudauerit emptor vt liti subsisteret & defensionem susciperet, [a] quæ denũtiatio præsenti & in iure fit hoc modo. Quãdo te in iure conspicio, postulo an auctor fias, & dicitur actio in actorem, id est in auctorem, præsentem, quam re euicta sequuntur auctoritatis siue euictionis actio-

nes ad empto vel ex ſtipulatu, Quod euictionis vel Quod auctoritatis nomine victus es, nec enim poteſt defugere auctoritatem venditor cui denuntiatum eſt vt liti ſubſiſteret. Tractatur etiam hoc titulo de aliis ædiliciis ſtipulationibus, vt verè poſſis dicere in continuando, vt loquuntur ſiue connectendo hoc titulo cum ſuperiori, ædilicio edicto applicatas ædilicias ſtipulationes.

a *Id vocant Græci αὐτομαχεῖν cum ſcilicet venditor ipſe iudicium pro emptore ſuſcipit & ipſa euictionis actio vocatur βεβαιώσεως δίκη, quod emptorem defendendo venditionem a ſe factam quaſi confirmet, & tueatur Harpocration in lexico, iis verbis.*

III. DE EXCEPTIONE REI VENDITAE ET TRADITAE.

HIc etiam titulus commodiſſime applicatur ſuperiori hâc ratione quod concurrat hæc exceptio de re vendita & tradita ſiue exceptio doli ex hac cauſa cum actione de euictione, venditore vindicante, nam vel intentio eius eliditur per exceptionem, vel re ablata agitur de euictione l. 17. ſup. tit. prox.

LIBER

LIB. XXII. TITVL. I.

DE VSVRIS ET FRVCTIBVS ET CAVSIS ET OMNIBVS ACCESSIONIBVS ET MORA.

EL habita sępissimè mentio accessionum in ædiliũ edicto & in stipulationibus ędiliciis hunc titulum statim adnecti desiderabat, qui tamen posset vsui esse & in superioribus omnibus iudiciis bonæ fidei vel strictis vel arbitrariis, & quia plerumque accessionum ratio habetur ex mora, adiicitur altera pars, De mora. Duas itaque facio huius tituli partes, vnam de accessionibus, alteram de mora, vt in indice titulorũ quoque ita compendiosius editus est, De vsuris & omnibus accessionibus & mora. Accessionis autem verbum latissimè patet, & comprehendit eius rei quæ in iudicium venit, cuiusve nomine actio, petitio, persecutio est, appẽdices, sequelas, cõsequentias omnes, & vsuras quæ quantitatum accessiones sunt, &

fructus qui prædiorum rusticorum & pecorum, & mercedes quę prædiorum vrbanorum, mancipiorum, iumentorum, nauium, vehiculorum, & causas quæ quidem vel sunt in rebus ipsis, vt qualitates prædiorum vel hominum, veluti bonitas, salubritas, immunitas, libertas, vel manant à rebus ipsis, vt partus ab ancilla, aut ab aliis rerum accessionibus, vt ex fœtu primo, qui est in fructu pecoris, fœtus secundus. Accessionibus etiam adnumerantur alluuiones & consolidationes & adquisitiones seruorum. Vsura est ad sortem siue quantitatem quæ debetur quacunque ex causa accessio ex conuentione vel ex officio iudicis. Fructus sunt fruges & quæcunque nascuntur è terra, vite, arbore, & quidquid pecora ferunt. Causa est eius rei quæ petitur qualitas & vtilitas omnis quæ circa eam est. Mora est culpa non respondentis ad conuentionem opportunam creditoris vel debitoris.

II. DE NAVTICO FOENORE.

SVperior titulus est de vsuris mediterraneis, hic vero de maritimis: nec de vsuris omnibus, sed de ea specie vsurarũ,

quæ fœnus dicitur cuius definitio hæc, Ad sortem mutuo acceptam quod accedit lucrum ex conuentione. Quod si ad alium contractum accedat præter sortem aliquid officio iudicis, non lucri causa, sed ne in damno versetur creditor propter moram debitoris, vsura est non fœnus, & æquissima, fœnus propter lucri auiditatem ab æquitate aliquanto discrepans. Longe vero alia ratio fœnoris mediterranei alia maritimi, nam sors cui accedit mediterraneum est periculo debitoris, cui maritimum siue traiecticium, periculo creditoris, quod & priusquam nauem soluant debitores testari solere Demosthenes πρὸς φορμίωνα. & mediterranei modus certus finitusque, maritimi infinitus, vel hodie vtriusque finitus, [a] sed maritimum longe grauius veluti pro pretio suscepti periculi, & illud ex stipulatione, hoc etiam ex pactione.

a *Mediterraneum fœnus olim potuit vsque ad vsuram centesimam excurrere. hodie intra trientes vsuras, si personæ illustres fœnus exerceant consistit, intra besses si negotiatores, intra semisses si cæteri: maritimum vero centesimam egredi non potest. l 26. eos §. super. C. de vsuris. Igitur ad ius nouum pertinet Zonaræ locus ad can. 17. Concilij Nicæni vbi τῶν τόκων*

βαρυτέρυς facit ἑκατοςιαίυς. Centesima vsuræ dicitur quæ in singulos menses efficit partem centesimam sortis, & octo annis cum quatuor mensibus, id est spatio centum mensium sortem exæquat. Dicitur etiam legitima, non quod minores vsuræ non sint legitimæ, sed quod lege antiqua vetitum sit, ne vllum fœnus mediterraneum hunc modum egrederetur: dicta quoque as vsurarius, quod singulis annis in centenos aureos fœnoris nomine efficiat aureos duodecim, vt as in duodecim vncias diuiditur. Itaque ad eius vsuræ modum minores computantur: veluti vnciaria, quæ in annos singulos reddit tantum vnum aureum: vsura sextans quæ duos, quadrans quæ tres, triens quæ quatuor, quincũx quæ quinque, & sic de aliis vsque ad deunces de quibus hic vulgatus Persij locus.

Quid petis vt nummis, quos hic quincunce modesto
Nutrieras, peragant auidos sudare deunces?

III. DE PROBATIONIBVS ET PRAESVMPTIONIBVS.

HIc etiam titulus communis est omnium iudiciorum de quibus actum est supra: namque nulla sunt iudicia, nisi iudicem doceas quod non intendis veri-

tate constare, quod vtique fit probationibus vel præsumptionibus. Probationes sunt testimonia vel instrumenta quibus fides veri constat. Præsumptiones sunt veluti anticipationes quædam de eo quod in re est communi sensu perceptæ ex eo quod plerumque intelligitur quodque plerumque fit, quæ probationum onus in eum transferunt contra quem faciunt. [a] Id vero hoc titulo potissimum explicatur variis in iudiciis cui iucumbat onus probandi, reo an actori an vtrique, in petitione hereditatis, in restitutione in integrum, in actione finium regundorum, in actione interrogatoria, [b] in condictione Si certum petetur, in conditione indebiti, in actione hypothecaria, in actione redhibitoria, & alijs plerisque.

a *Hæ præsumptiones ducuntur ex coniecturis, veluti vt quæ diu siluit & sæpius in calculum venit, nec debitum sibi fideicommissum reputauit, fratri remisisse videatur. l. 26. hoc cit. & sic de aliis. qua de re quædam in Parat. decret. tit. de præsumpt.*

b *Cuius generis hæc actio sit v. sup. tit. 1. lib. 11.*

IIII. DE FIDE INSTRVMENTORVM ET AMISSIONE EORVM.

PRobationis ſpecies vna eſt quæ ſumitur ex conuentionibus ſcriptis, ex teſtimoniis vel ex aliis ſcripturis, quæ proprie inſtrumenta vocantur. Sed ſignificantur etiam eo nomine perſonæ, veluti actores ſerui, & teſtes, nec enim minus inſtruunt cauſam vel reum vel iudicem perſonæ quam ſcripturæ, & inſtrumenta ab inſtruendo dicuntur quæ notatio in l. argentarius. §. edi. De eden. his verbis demonſtratur, ea pars rationum quæ ad inſtruendum aliquem pertineat, & ſimilibus in l. 8. famil. erciſ. & l. 34. De admin. tut. l. vlt. De ſuſp. tut. l. 5. De iur. delib. Quod additur, (& amiſſione eorum) abeſt ab indice titulorum, hîc certe ſupereſt.

V. DE TESTIBVS.

SVperior proprie eſt de teſtimoniorum & aliarum ſcriptionum fide, hic de teſtium fide. & placet illa Hadriani vox teſtibus ſe magis credere quam teſtimoniis, quamobrem in publicis iudiciis auctore

Cornelio Tacito, testimonia non absentes, nec per tabellam dare, sed coram & præsentes dicere cogebantur: vt merito in iudicio repetundarum queratur M. Tullius non testibus productis, sed dictis testium recitatis quasi præiudicatam rem deferri, pro Rabirio Posthumo.

VI. DE IVRIS ET FACTI IGNORANTIA.

HIc etiam est ex communibus titulis, & superioribus multis applicari potest, vt puta condictioni indebiti, actioni mandati, actionibus empti venditi & redhibitoriis. S. C. Macedon. S. C. Velleiano, in quibus de scientia & ignorantia frequens distinctio. Ignorantia iuris est stultitia siue error hominis nescientis verbi gratia legatis exhausta vel onerata hereditate solida legata non deberi. Ignorantia facti si nesciat codicillis adempta legata, & iuris quidem ignorantia nocet, facti non nocet, quam regulam explicarem (est enim difficilis) nisi id alio præstitissem loco iamdiu, [a] & nisi me paratitlorum reprimeret modus.

a Id autem Cuiacius præstitit lib. 5. obs. cap. 19. quem locum hic intelligit Sed & eadem de re

in recitationibus paßim ad Paulum lib. 44. ad edictum, ad Papinianum lib. 19. quæst. & lib. 1. definitionum. & in comment. ad hunc titulum.

LIBER XXIII. TIT. I.

DE SPONSALIBVS.

PEREGISSE iam videbatur contractuum ordinem totum: & sane quos potuit paucis absoluere, eos omnes in vnum collegit & exposuit primum, deinde emptionem venditioné & pignus vel potius occasione pignoris, quam inter alios strinxerat paucis hypothecariam pigneratitię æmulam actionem, quę longiorem tractatum desiderabant. Restabat adhuc dotis datio quam contractum esse cōstat. l. 23. De reg. iur. l. exigere. De iudic. & diuortium quod etiam pro contractu habetur l. si vxor. eod. tit. l. iurisgentium §. vt puta. De pact. qui quod longiorem etiam sermonem postulabant, quodammodo separati sunt ab aliis & reseruati in hunc locum. Vt verò de eis pertractet abunde, rem orditur à principio, quod

ſcilicet ab ſponſalibus proficiſcitur. Spem enim nuptiarum, quarum cauſa dotes cõſtituuntur, ſponſalia appellamus, quæ contrahebantur olim mutuis ſtipulationibus, & inde ſponſoris & ſponſi promiſcua nomina: nam idem & ſponſor & ſponſus vel ſponſa erat. Arnobius: Habent, inquit, pactas, habent interpoſitis ſtipulationibus ſponſas Hodie nudo conſenſu conſtituuntur, & pactiones potius quam cõtractus ſunt, retinent tamen vetus nomen, vt emãcipationis nomen manet, etiam ſublatis venditionibus imaginariis, vt tribus, etiam aucto numero.[a]

a *Tres partes vrbis Romæ primum ſunt conſtitutæ quæ ob id tribus ſunt appellatæ, ſed poſtea mirum in modum earum tribuum auctus eſt numerus, nec minus tamen dictæ Tribus retenta vocabuli origine quod tres tantum ab initio fuiſſent. Hoc vult Cuiacius hoc loco. Ea de re Guillelmus Godeleuæus ad lib. 1. Titi Liuij, & alij claßici auctores.*

II. DE RITV NVPTIARVM.

NVptiæ quoque conuentiones ſunt & nudo conſenſu conſtituuntur qua de cauſa hypothecis comparantur. l. 4. De fide inſtr. & fiunt etiam inter abſentes ſicut

ſponſalia. A Modeſtino eleganter definiuntur hoc modo, Coniunctio maris & fœminæ & conſortium omnis vitæ, diuini & humani iuris communicatio. Coniunctio vt l. j. De iuſt. & iur. coniunctio maris & fœminæ, quam nos matrimoniũ appellamus. Duplex enim habent nomen, matrimonij & nuptiarum. l. 10. hoc tit. & Inſt. de patr. pot. ex quo loco etiam conſortium omnis vitæ, interpretari licet, indiuiduam vitæ conſuetudinem, quod vitæ ſocietatem l. ſi rerum. De re iud. l. j. Rer. amot. quod Alicarnaſſæus ἐπὶ πολλῇ συνελθεῖν τύχῃ vbi vxorem etiam facit κοινωνὸν ἁπάντων χρημάτων τε καὶ ἱερῶν, id eſt ſacrorum ſociam, quam diuini & humani iuris communicationem Modeſtinus vocat, & Imp. Gordianus ſimiliter ſociam rei humanæ atque diuinæ, domum ſuſcipi. Eſt autem titulus hic de ritu nuptiarum, quod pontificale verbum eſt: nam & quas fas eſſet duci, pontificum notionem fuiſſe intelligimus ex Tacito I. & Dione XLIII. qua in re hic titulus præcipue conſumitur & qua item ſolemnitate, veluti deductione in domum mariti, & aquæ igniſque prælatione & acceptione.

III. DE IVRE DOTIVM.

DOs est pecunia marito nuptiarum causa data vel dicta vel promissa. Datio, dictio, promissio, contractus sunt.[a] Vel dos est ius pecuniæ constitutæ marito pro oneribus matrimonij. Vel, quod vxor secum ad maritum defert quódve marito cauet matrimonij ergo. Vel, pensatio onerum matrimonij, qua ratione Martianus Capella non male dotis offerendæ cumulandæque reciprocum dixit, & alio loco, vtrum repensatrix data, id est vtrum dos data.[b]

a *Dicere dotem poterat mulier tantum quæ nubebat eius-ve pater aut auus paternus: dare vel promittere extraneus quilibet poterat. Vlpianus in fragm. tit. de dotibus. & ibi Cuiacius.*

b *Eadem ratione donatio propter nuptias, quæ vxori dotis nomine fit a marito, est veluti repensatrix dotis, unde & ἀντίφερνα dicitur. Cuiac. dicto loco & lib. 5. obs. cap. 4.*

IV. DE PACTIS DOTALIBVS.

VT lib. XVIII. exposita ratione contrahendæ emptionis, subiiciuntur

pacta inter emptorem & venditorem composita, & lib. xx. exposita ratione contrahendi pignoris vel hypothecæ, pacta eorum, ita ratione contrahendæ dotis exposita titulo superiore, dantur modo pacta dotalia, non quæ ad actionem vel exceptionem prosint, vt in generali titulo de pactis, sed quæ vtilia vel inutilia, quæ licita vel illicita sint.

V. DE FVNDO DOTALI.

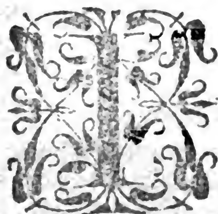
HIc titulus est de legis Iuliæ capite illo quo marito interdicitur alienatione fundi dotalis. Ait de fundo. Sed eodem iure vtimur in ædibus. Et de fundo vtique inæstimato, nam æstimati alienatio interdicta non est, [a] qua de causa in hoc titulo Græci dicunt semper ἀδιατίμητον πρ κιμαῖον ἀγρὸν.

a *Ratio hæc est quod æstimatio emptionem inducit. l. 5. ff. locati. l. plerumque §. si ante. ff. de in. dot. l. vn. §. cumque. vers. æstimatarum. C. de rei vx. act. ideoque si in contractu matrimonij æstimatus sit fundus in dotem datus, eum emisse eo pretio quo æstimatus est maritus censetur, eiusque distrahendi liberam facultatem habet, nisi mulier sibi electionem receperit, soluto matrimonio fundum restitui aut æstimatio-*

nem vtrum voluerit. l. 11. quod si fundus. ff. hoc tit. Adnotandum illud Iustinianum legis Iuliæ potestatem quæ locum tantum habebat in rebus immobilibus Italici soli, ad fundos prouinciales in dotem datos porrexisse, & præterea induxisse, quemadmodum fundus dotalis hypothecæ subijci non poterat ne quidem consentiente muliere, ita nec alienatio valeret, quæ tamen ex ipsa lege valere poterat si mulier consensisset. l vn. §. & cum lex. C de rei vx. act. Ratio veteris iuris hæc erat, quod facile mulier induci poterat à marito ad consentiendum obligationi & pignorationi fundi dotalis propter spem luitionis: ideoq; etiam si consensisset obligatio non valebat: Alienationi vero rerum suarum ægre mulier consentit, ideoque id eius voluntati permittebat. Sed quia vel minis, vel delinimentis, eius consensus circa fundi dotalis alienationem exprimi poterat, ne inconsulta facilitate ad inopiam redigeretur iactura rerum suarum, Iustinianus voluit, vt alienatio non valeret etiam si ipsi consensum præbuisset. Cæterum eius legis dispositio in illis tantum Galliæ prouinciis seruatur, quæ iure scripto vtuntur. In his vero quæ iure municipali, alienatio fundi dotalis aliarumque rerum ad vxorem pertinentium autore marito facta ab ipsa vxore valet, vt docet eruditus senator dominus Louët in collecta decretorum curiæ Parisiensis in litter. D. cap. 12. coniunctis

his quæ ibidem notat Iulianus Brodæus in senatu Parisiensi advocatus, vir iudicij perspicacis, doctrinæ singularis, eloquentiæ non vulgaris, quem etiam vereor potioribus nominibus commendare, ne non tam eum laudare videar, quam mihi suffragari, quod ego illi sim frater matruelis.

LIB. XXXIIII. TIT. I. DE DONATIONIBVS INTER VIRVM ET VXOREM.

NTERDICTAE alienationi fundi, dotalis adiungit interdictam donationem non mortis causa inter maritos, quod ius est ex Solonis legibus; & vt arbitror ex XII. vt pleraque alia quæ in his libris moribus tribuuntur, quod ab initio moribus introducta sint, veluti patria potestas, & interdicta prodigo bonorum administratio. Sed & doti, quam veteres inter donationes connumerabant l. vlt C. de donat ante nupt. recte adiungit simplices donationes, quæ vel concessæ inter coniuges sunt vel prohibitæ, & quæ prohibitæ minuunt dotem.

2 *Ratio cur prohibitæ fuerint hæ donationes, hæc prima occurrit in l. 1. & 3. hoc tit. quia alioquin venalis affectio esset inter coniuges, & concordia pretio non honestis matrimonij obsequiis pararetur. Adiungenda & hæc quod eiusmodi donationes fraudulosæ & plerumque captatoriæ essent ac delinimentis & illecebris extorquerentur: quam rationem Plutarchus tangit in quæst. rom. & Iustinianus N. 74. cap. 4. Est & hæc tertia ex eodem Pluthar-cho lib. περὶ γαμικῶν παραγγελμάτων quod maritus & vxor existimare debent omnia inter se communia, quæ societas læderetur si quid post donationem habere inuicem crederent quod ante non habuissent. Cæterum iure antiquo ita hæ donationes nullius erant momenti vt ne quidem morte donantis confirmarentur sine speciali voluntate (vtique enim in testamento semper donare coniugibus licuit.) Postea oratione imp. Antonini aliquid laxatum est ex iuris rigore, & constitutum vt eiusmodi donationes inter virum & vxorem factæ ad potestatem donationum mortis causa redigerentur. Sed rectius iure municipali Franciæ in plerisque locis est constitutum ne omnino eiusmodi donationes aut inter viuos, aut testamento factæ valeant, exceptis donationibus mutuis quæ fiunt vtroque coniuge prospera & integra valitudine fruente, quibus nullis liberis*

existentibus, vsusfructus omnium bonorū mobilium & immobilium, quæ matrimonij tempore communi industria & sedulitate coniugum quæsita sunt, ei qui superstes fuerit addicitur, datis ab eo fideiussoribus idoneis ea bona partem-ve hæredibus eius, qui prior in fata concesserit finito vsusfructū restitutum iri.

II. DE DIVORTIIS ET REPVDIIS.

DIuortium est quæ inter maritos fit separatio eo animo vt nunquam redintegretur matrimonium. Repudium fit inter sponsos vel etiam inter maritos: eadémque differentia est Græcis inter *διζύγιον* & *διαζύγιον*. nam *διζύγιον* inter coniuges tantum. Et translatum vtrumque, *διζύγιον* vt eiusdem nominis sono musico concentus *διὰ πασῶν* diuiditur; [a] diuortium vt fundi & regiones diuiduntur aquarum diuortiis, vel vt mensores loquuntur diuergiis. M. Tulius. Necessitas cogit translatione vti, vt nexum quod per libram agitur, vt in vxore diuortium. Fit autem diuortium ex XII. vel ex lege Iulia testibus præsentibus [b] & solemnibus verbis quasi actus legitimus

legitimus, qualia Titinnius ita notauit, Aliquis vestrum nunciet Geminæ vt res suas procuret, ædibus facessat: & Apuleius. Tu confestim toto meo diuerte, tibíque res tuas habeto. Mitto quæ alij notarunt. Et habetur pro contractu, vt diximus supra, atque ideo in ipso diuortio pacta quæ fiunt, existimo etiam ex parte actoris inesse non etiam quæ fiunt post diuortium, vt si conuenias dotem reddi statim non annua bima trima die. [c]

a *Inde διέσιον siue δίεσις ἡμιτόνιον siue semitonium dicitur: ea de re consulendi musici. Quædam tradit Macrob. lib. 2. in Somnium Scipionis cap. 1. Vitruuius lib. 7. cap. 4. &, Boetius lib. 2. cap. 27.*

b *Requiruntur autem septem vt in testamentis l 9. nullum hoc tit.*

c *Solenne hoc tempus dies-ve reddendæ doti si pondere numero aut mensura constaret sed causa dotis pacto melior fieri poterat vt citeriore die redderetur veluti vt die presenti: Si rebus aliis dos constaret vel mobilibus vel immobilibus statim à tempore mortis, aut diuortij restituebatur. Vlpianus in frag. tit. de dotibus. §. 8. Cæterũ hæc verba nihil aliud significant quam tribus solutionibus vno quoque anno diuisim per triennium faciendis, vt constat ex l. 19. aliud sup. de pactis dotal. & l. 3. §. pen ff. de annuis legatis.*

Iure nouo immobilia statim vt antea, mobilia vero intra annum repetuntur insuper habita veteri distinctione, an dos illis rebus constet quæ pondere numero mensura continentur, an non. l. vn. §. cum autem. C. de rei vxo. act.

III. SOLVTO MATRIMONIO DOS QVEMADMODVM PETATVR.

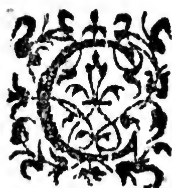
DIuortio facto vel alias dirempto matrimonio, dotis repetitio competit mulieri vel patri mulieris vel vtrique communiter vel etiam extraneo qui dotem sibi recepit, & ideo post titulum de Diuortiis, recte datur hic titulus, qui est de repetitione dotis: & queadmodum dos repetatur, id est quibus diebus, annua bima trima die, [a] an longiore, an citeriore, an statim, & qua formula, rei vxoriæ an ex stipulatu. nec enim cuicumque repetitio dotis competit, & actio rei vxoriæ competit, cui videtur tantum fuisse locus inter coniuges accepto arbitrio recuperandæ dotis. [b] Item quatenus repetatur, & quas ob causas reputationes siue retentiones in eo arbitrio fiant, quóque id iure ac priuilegio sit. [c]

a *Hæc verba enarrata sunt superiore titulo.*

b *Hæc distinctio nouo iure superuacua est, rei vxoriæ actione in actionem ex stipulatu quæ de dote competit transfusâ. §. fuerat. de act. apud Iustin. l. vn. C. de rei vxor. act.*

c *Olim priuilegiaria fuit causa dotis agente muliere, sed inter chirographarios tantum creditores vt scilicet omnibus præferretur: Iure nouo ex l. fin. C. qui pot. in pign. hab. priuilegium habet inter hypothecarios vt omnibus mariti creditoribus hypothecam habentibus etiam anteriorem dotem repetens præferatur. Sed extra eas prouincias quæ iure scripto vtuntur nequaquam d. l. vlt. dispositio in Francia seruatur, vt docet eximiæ vir doctrinæ Robertus lib. 4. rerum iud. cap. vlti. & Dn. Louet in litt. m. cap. 8. & Chanutius in quæst. singul. qu. 58.*

LIB. XXV. TIT. I. DE IMPENSIS IN RES DOTALES FACTIS.

AVSAE propter quas à viro reputationes fiunt in iudicio de dote, eæ ſunt fere, ob impenſas, ob res amotas, ob liberos: idcirco poſt titulum, De repetitione dotis, recte ſequuntur hi tres, De impenſis in res dotales factis, De rebus amotis, De liberis agnoſcendis. Eſt & quarta ob donationes factas in matrimonio, de qua oblata occaſione occupauit iam dicere libro ſuperiore. Prima igitur reputationis ſiue repenſationis cauſa eſt propter impenſas factas in res dotales, quæ, ſi neceſſariæ fuerint impenſæ, ipſo iure fit perinde quaſi res quæ retinetur dotalis non ſit, eaque re minus mulier repetit actione de dote. Sed ſi fuerint vtiles, pro modo earum retentio fit, veluti pignoris iure vel omiſſa retentione condictio competit. Voluptuariarum nomine neq; retentio, neq; repetitio marito competit, niſi mulier pati nolit maritum tollere quæ ſeparari poſ-

ſunt. Hodie ob nullas impenſas, retentio eſt, ſed actio mandati vel negotiorum geſtorum.

a *Quæ impenſæ neceſſariæ ſint quæ vtiles & voluptuariæ hic etiam titulus abſoluit, qua de re etiam eſt l. 79 impenſæ.ff.de verb.ſign. ita autem breuiter definiuntur: Impenſæ neceſſariæ eæ ſunt quæ habent in ſe impendendi neceſſitatem quæ etiam ſi factæ non eſſent res erat peritura, aut deterior futura. Vtiles ſunt quibus res carere potuit ſine detrimento vllo, ſed factæ tamen reditū eius augent: Voluptuariæ illæ dicūtur quæ ſpeciem dumtaxat ornant, ſed fructuoſiorem fundum non faciunt, nec rei augent reditum.*

b *Datur actio mandati ſi mandato vxoris eas fecerit maritus: Negotiorum geſtorum ſi ſine mandato, l. vn. §. taceat verſ. ſed nec. C. rei vx. act.*

II. DE ACTIONE RERVM AMOTARVM.

CAuſa altera retentionis eſt ob res amotas diuortij cauſa, quæ hodie etiam ſublata eſt, quia ſufficit actio rerum amotarum hoc edicto propoſita, per quam dominus dominave intendit eum, qui maritus eamve quæ vxor fuit [a] ſibi dare oportere, quia & ſi non furaſſe eum

eamve dicat propter pudorem transacti matrimonij, sed amouisse lenitate verbi tristitiam rei mitigante, tamen in veritate furtum est, & dominus hoc iudicio rem suam quasi furi condicit, licet cesset actio pœnalis furti & condictio furtiua. Denique alia est condictio rerum furtiuarum, alia rerum amotarum, quamuis liceat cui libuerit etiam rerum furtiuarum condictionem ὑποκορίζεσθαι & rerum amotarum appellare vt l. pen. C de or. cog. l. 41. inf. de lib. cau. vt prætor quoque suum hæredem quod quasi dominus sit, non expilare dicit sed amouere, furto alio inuidiam detrahens l. si seruum. §. Prætor, De adquir. her. vt concubinam quoque paulo honestiore verbo dicimus quasi ὁμευνέτιν quali & vxorem, non amicam, vt vt plerasque actiones similiter verbis temperamus in parentes & liberos Solonis more institutoque, vt Plutarchus refert. b

a *Recte qui maritus quæve vxor fuit, nam si adhuc matrimonium constet cessabit hæc actio & dabitur tantum actio in factum detracto etiam amotionis verbo, quod licet lenius sit quam furti, proximam tamen furti vocabulo significationem habet. Erit igitur actio temperata verbis ciuilibus si adhuc matrimonium constet. Hac scilicet formula vel simili, si paret rem meam apud*

te esse sine causa: si paret ex meis rebus hanc vel illam apud te esse. Adnotandum & illud actionem rerum amotarum competere quando tempore diuortij factum est furtum, id est diuortij causa, quod vel maritus vel uxor, vel vterque versabantur in animo; nam si post diuortium, factum sit furtum, grauius iudicium institui poterit, id est actio furti & condictio furtiua competet. vid. Cuiac. lib. II. quæst. Papin. ad l. 5. ff. hoc tit. Ceterum hæc actio rerum amotarum in personam est, prætoria, in simplum, stricti iuris, perpetua, rei persecutionem continet licet ex delicto oriatur, datur hæredibus non tamen contra hæredes, nisi quatenus ad eos peruenit, in hoc dissimilis à condictione furtiua cui tamen vt plurimum comparatur: vtilis est & priuata, non famosa, speciem tamen famosæ habet, quâ de causa cessat constante matrimonio vt dictum est.

b *Eiusmodi actio in factum dari dicitur contra parentes patronos vel l. non debet ff. de dolo. l si superstite. C. eod. quasi factum magis arguatur quam persona delinquentis, idque detracto aceto, detracta amaritudine omni. Lampridius in Alexandro Seuero. Si minus bene factum esset aliquid, etiam ipse conuincebat, idque in factum & sine amaritudine pectoris.*

III. DE AGNOSCENDIS ET ALENDIS LIBERIS VEL PARENTIBVS VEL PATRONIS VEL LIBERTIS.

CAusa tertia retentionis fuit propter liberos, [a] atque ita ex ordine tractat modo de agnoscendis & alendis liberis, & vice mutua de parentibus, & proximitate rei ductus etiam de alendis vel patronis vel liberis qui scilicet egestate laborant. De agnoscendis liberis quasi suis editis post diuortium, vel post mortẽ patris vel constante matrimonio præiudicium datur ex Senatusconsultis, sicut de libertis. Est enim præiudicium omnis quæstio status quod plerumque eam actionem sequatur alia, veluti de hereditate, de operis, obsequiis, de alimentis: de quibus tamen si forte quærere anteuertas, id absque præiudicio facias, id est integra principali quęstione status, nec enim decreto alimentorum vel decreto Carboniano tollitur præiudicialis actio [b]

a *Hæc retentio varie fiebat: si enim culpa mulieris aut patris in cuius potestate erat diuortio solutum esset matrimonium, singulorum libero-*

rum nomine qui ex eo matrimonio suscepti erant sextas ex dote retinebat maritus, vt ne tamen plus quam tres sextæ retinerentur. At si in matrimonio mulier moreretur, & dos à patre eius profecta ad eum rediret, quintas in singulos liberos retiniere poterat maritus cuiuscumque numeri essent, ita vt quinque liberis existentibus nihil patri relinqueretur. Vlpianus in fragm. tit. de dotibus.

b *An scilicet pupillus, cui decreta sunt alimenta, vel cui ex edicto Carboniano donec ad pubertatem peruenerit bonorum possessio data est, filius sit an non, vel legitimus sit filius an non.*

IIII. DE INSPICIENDO VENTRE CVSTODIENDOQVE PARTV.

QVod superiore titulo demonstratum est ex S. C. Planciano ita demum maritum cui vxor post diuortium testatô denuntiauit, se esse ex eo prægnantem debere partum agnoscere, si neque ei contra denuntiauerit eam ex se prægnantem non esse, neque custodes præmiserit ad ventrem custodiendum inspiciendumque. l. j. §. Iulianus, id occasionem dedit subiiciendæ contrariç rationis inspi-

ciendi ventris custodiendique, puta si mulier post diuortium neget se ex viro esse prægnantem, & tertiæ, si mortuo marito prægnantem se esse dicat, nec superstit in cuius potestatem partus recidat, quæ duæ posteriores causæ sunt ex edicto prætoris.

V. SI VENTRIS NOMINE MVLIERE IN POSSESSIONEM MISSA EADEM POSSESSIO DOLO MAIO AD ALIVM TRANLATA ESSE DICATVR.

NOn tantum quod dixit superiori titulo, partui custodito inspectóque ita vt præcepit edicto, prætor dat bonorum possessionem posteaquam editus est, & interdum etiam omissa illa obseruatione, sed & ante editionem interim mulierem ventris nomine mittit in possessionem ex omnibus edicti partibus.[a] At quæ missa in possessionem forte alium in eam admisit dolo malo, ex hoc edicto tenetur in id quod agentis interest.

a *Quid hæc verba significent dictum est in ipsa præfatione huius operis circa finem in b.*

VI. SI MVLIER VENTRIS NOMINE IN POSSESSIONEM CALVMNIAE CAVSA FVISSE DICATVR.

HOc edictum superiori cohærere ex eo apparet satis quod ex eadem causa proficiscitur qua superius, ne dum in fauorem partus facillime prætor mittit in possessionem, vel aliis, vt superiori edicto, vel vt hoc edicto etiam ipsi mulieri prædæ occasionem præbeat, vt si prudens sciensque ipsa se non esse prægnantem vel esse ex alio, dolo malo in possessionem veniat, qua ex causa hoc edicto tenetur in idquod interest agentis, sed intra annum tantum, cum tamen superior quæ etiam in id quod interest concluditur, porrigatur vltra annum, videlicet quia hæc pro pœnali habetur. At cur non & illa? vtraque enim factum coërcet, hæc calumniam, illa dolum; Sed considerandum est semper quæ mens prætori fuerit danti actionem in id quod interest, nam si actoris gratia principaliter dedit, non habetur pro pœnali. Si odio rei, vt factum eius puniret,

pro pœnali habetur, & hanc odio rei datam vel ex eo apparet quod damnato hoc edicto irrogatur infamia l. notatur l. non alia. De his qui not. infa. & quod conceptio atrocior est in calumniam quam in dolum, & hac ratione actio quoque in factum restitutoria, quæ ei datur qui quid cum pupillo gessit falso tutore auctore, quamuis id quod interest duntaxat persequatur non pœnam; pro pœnali habetur & finito anno l. 7. & 9. Quod fal. tutor. est enim præcipue data in odium falsi tutoris, eademque ratio edicti de eo per quem factum erit quominus quis in iudicio sistat, & similium, & ad aliquid etiam actionis vtilis subsidiariæ propositæ in titu. De mag. con. Post hæc vero non dubito quin fuerit subiecta actio de moribus, quod hæc foret retentionum ex dote alia causa, propter mores, nam & eodem libro inuenio Paulum tractasse de rebus donatis de amotis, de impensis, de liberis, & de moribus, nempe septimo ad Sabinum: restat enim adhuc de moribus locus vnus in l. 5. De pact. dot. licet sublata iam, cum retentione, tum actione de moribus. a

a *Mores autem alij erant grauiores, quorum nomine veluti propter adulterium sexta dotis*

retinebatur : alij leuiores veluti quod parum obsequens marito, quod contumax esset, quod sumptu nimio mariti facultates exhauriret, aut quid eiusmodi. Leuiorum nomine octauam tantum dotis partem retinebat maritus. Sed & mariti mores improbi pœnæ fuere subiecti, si quando diuortium sequeretur. Propter grauiores; præsentem dotem reddebat, quæ alias non nisi annuâ bima trima die debebatur, vt dictum est sup. tit. de diuort. Propter minores intra sex menses eam repræsentabat, & hæc ita si dos illis rebus constaret quæ pondere numero aut mensura constabant: sin minus quantum fructus dotis efficiunt quadriennio, tantum vxori maritus erogare tenebatur. Vlpianus in fragm. tit. de dotibus.

VII. DE CONCVBINIS.

MAtrimonio subiicit recte concubinatum, nam & concubinatus matrimonium imitatur : & est vtraque legitima coniunctio, & eleganter Iulianus antecessor Constantinopolitanus, concubinam imitari legitimam vxorem, qua ratione in antiquis inscriptionibus Viceconiux appellatur, & qui ex ea suscipiuntur liberi, non sunt spurii, vt qui ex stupro nascuntur, sed naturales. Spurii patrem non habent, pater enim est ex contuber-

nio vel ex matrimonio, vel ex adoptione, ex duobus prioribus naturalis, ex posterioribus iustus, ex stupro nullus, ac prætetea concubina ab vxore nisi in dignitate nihil interest l. item legato §. pen. De leg. 3. Plenior enim honor vxoris quàm concubinæ, vtrumque tamen honoris nomē, non vt scortum vel amica: voluptatis, dedecoris, probri. Concubinæ enim vel concubinatus nomen vitæ societatem quandam demonstrat absque ritu tamen vllo susceptam, non coïtionem furtiuam.[a]

a *Plura apud ipsum Cuiacium lib. 5. obs. cap. 6.*

LIB. XXVI. TIT. I. DE TVTELIS.

A Contractibus transit ad quasi contractus. Nam tutelæ & curationis gestione quasi contrahitur. Tutela est potestas ad defendendum pupillum temporis causa legibus permissa aut data. Verbis, data aut permissa, significantur duo genera tutelæ, legitima & datiua. Legitima est quæ lege datur. Datiua quā lex

permittit dari à testatore vel à magistratu, id est testamentaria vel honoraria, & rectè pupillum non impuberem, nec enim omnis impubes est pupillus, vt filius familias impubes, cui nec miles quidem pater iure tutorem dat recasuro scilicet in potestatem aui. Et temporis causa, vt eleganter Orosius ait, inter Babylonium & Romanum imperium, quasi inter patrem ac filium paruum, Africanum & Macedonicum breuia & media quasi tutorem curatorémque venisse, potestate temporis, non iure hereditatis admissa. Et ad defendendum pupillum, quare tutela à curatione separatur: nam, vt eleganter est scriptum §. item tria. Inst. De exc. tut. tutela pupillorum est, cura bonorum, vel negotiorum, tutor eius qui sponte se tueri nequit, curator eius qui idoneè negotia sua tueri non potest, vt vel propter hoc discrimen pupillus non se obliget sine tutore, cum tamen etiam sine curatore obligetur is qui suæ tutelæ factus est. Est & in definitione ista pupillum, non pupillam vt in definitione Seruij eum non eam, quia fœminæ erant in perpetua tutela ideoque prætor l. 5. Quibus ex cau in poss. eat. non dicit, si is pupillus eáve pupilla in suam tutelam venerit, sed si is pupillus in

ſuam tutelam venerit eáve pupilla viri potens fuerit: & in l. 51. De leg. 3. dubitatur an hæc verba, Cum in ſuam tutelam venerit, quemadmodum in filio fam. accipiantur de pubertate, qua ſcilicet in ſuam tutelam veniret ſi eſſet in tutela aliena, ita etiam ſint accipienda in filiaf. Cum viri potens fuerit. Id autem hoc titulo potiſſimum generaliter explicatur qui & quibus tutores conſtituantur vel non & quemadmodum.

II. DE TESTAMENTARIA TVTELA.

TEſtamentaria tutela eſt quam lex à parente teſtamento dari permittit, ſpecies vna datiuæ, non tamen hoc lex omni parenti permittit, nec vt quemlibet vel quolibet modo, vel cuilibet, vt hoc titulo declaratur, quo non adiicitur, vel curatione, quia nulla eſt curatio teſtamentaria. a

a *Hinc apparet vna differentia inter tutorem & curatorem. Sunt & aliæ de quibus ipſe Cuiacius lib. 17. obſ. cap. 7.*

III. DE

III. DE CONFIRMANDO TVTORE VEL CVRATORE.

NOn ab omni parente, vt diximus, tutela testamento defertur, curatio certè à nullo. Sed confirmari delata potest magistratus auctoritate. Ceterum confirmatus magis ab ipso datus videtur, qui confirmauit, quam à parente. l. 27. supra titulo prox. & hoc genere datus à matre tutor ex causa confirmatur & datus à patre naturali, & datus codicillis non testamento confirmatis & datus verbis precariis, qui nec datus intelligitur, sicut fideicommissa dari non videntur, vt non abs re quæsitum olim fuerit an possent adimi. Quod enim datum est id solum adimi potest, & vero parentibus lex XII. tabularum permisit tantum tutores dare, verbis igitur directis. Confirmatur & nonnunquam datus ab extraneo.[a] Confirmatur & curator testamento datus, & generaliter quicumque non legitime, non rite datus est.

a *Maxime cum ipsum impuberem hæredem instituit tum enim facile eius iudicium Prætor sequetur l. 4. hoc tit.*

IIII. DE LEGITIMIS TVTORIBVS.

PRæcedit teſtamentaria tutela legitimam eadem ratione qua hæreditas, nam ita demum legitimæ tutelæ vel hereditati locus eſt ſi deficiat teſtamentaria, & ſemper teſtamentariæ legitima cedit, vt eſt proditum l. 9. §. 1. De tut. & rat. diſt. Porro teſtamentaria datiua eſt tutela. Legitima non eſt datiua, quia legitimi tutores ſtatim ipſo iure tutores ſunt, nec dantur proprie, & hac ratione minores XXV. annis ante Iuſtinianum legitimi poterant eſſe tutores, non teſtamentarij. Lege autem tutores ſunt agnati vel patroni vel parentes manumiſſores, [a] ſunt etiam curatores legitimi, de quibus tamen hoc titulo non agitur, ſed libri ſequentis titulo vltimo.

a *Inter hos etiam enumerandi fratres impuberis à patre emancipati, vel pater impuberis emancipati ab auo: nam & fiduciaria eiuſmodi tutela ſpecies eſt legitimæ.*

V. DE TVTORIBVS ET CVRATORIBVS DATIS AB HIS QVI IVS DANDI HABENT ET QVI ET IN QVIBVS CAVSIS SPECIALITER DARI POSSVNT.

SI deficiant testamentarij & legitimi, succedunt honorarij. Est enim honoraria tutela vel curatio ea quam lex permittit dari à magistratibus, altera species datiuæ. Et iure patriæ potestatis pater tutorem non daret nisi lex permitteret, ita nec iure magistratus prætor vel præses vel quis alius magistratus cui ius dandi lex dedit. Quibus magistratibus lex dederit, hic titulus docet. Item qui possunt à magistratibus dari & quibus & in quibus causis specialiter. Itaque sic hanc rubricam emẽdo, Et qui & quibus & in quibus causis specialiter dari possunt. Dari possunt à magistratu cui lex tutoris vel curatoris dandi ius dedit, ei vel his qui iurisdictionis eius, non qui alienæ iurisdictionis sunt, & tutorem vel curatorem non habenti, sed non etiam habenti. Ceterum specialis tutor vel curator datur vtrique ex his causis, ad dotem constituendam, ad adeundam hereditatem, ad

postulandam restitutionem hereditatis seruo impuberi cum libertate relictam, ad agendam causam appellationis cum tutores dati appellauerunt, momentarius tutor vel curator, qualis testamento nulla ex causa datur, quia non vt magistratui ita testatori idem leges vel S. C. concesserunt, & notandum interea, si tutor absfuerit (sic legendum l. 11. (curatorem pupillis ob hanc solam causam dari non posse, id est ne curatorem quidem, nisi forte ad alimenta pupillis expedienda l. vlt. infra vbi pup. educ. licet propter sexus infirmitatem mulieri ei cuius tutor absfuisset, tutor dari potuerit, sed ex S. C. vt Vlpianus scribit in fragmentis.

VI. QVI PETANT TVTORES VEL CVRATORES ET VBI PETANTVR.

POst definitionem tutelæ primo titulo expositam, species eius exponi necessarium erat, quibus modo explicitis, adhærescens postremæ, id est honorariæ qui tutores vel curatores à magistratibus dari petant, hoc titulo declarat, & impuberibus quidem tutores vel curatores alij sua sponte petunt, vt cognati, adfines, ami-

ci, educatores & nonnunquam etiam hi qui cum pupillis acturi sunt, alij necessariô, vt mater ex Constitutione Seueri ne amittat ius legitimæ hæreditatis, & liberti ne pœna adficiantur. Puberibus autem curatores alij iure non petunt nisi velint periculum curationis incurrere, sed ipsi sibi puberes petunt per se aut per procuratorem. Vbi autem petantur, palam non declarat, nam l. pen. rectius fuisset posita sub titulo præcedenti, quasi pertinens ad eam partem. Qui tutores dari possunt. Decreto enim decurionum ait etiam Duumuirum muncipij dari posse, Sed id ex titulo Codicis cognoscere licet, vbi pet. tut. vel cur. & melius etiam elicitur ex præcedentis tituli l. 1. 3. 27.

VII. DE ADMINISTRATIONE ET PERICVLO TVTORVM ET CVRATORVM QVI GESSERINT VEL NON, ET DE AGENTIBVS VEL CONVENIENDIS VNO VEL PLVRIBVS.

TVtorum vel curatorum dationem, ex ordine sequitur administratio tutelæ statim atque scierunt se tutores datos vel

iussi sunt administrare. Constitui vero è multis vnus solet de parentis vel de maioris patris tutorum sententia vel ab eo cuius de ea re iurisdictio est, qui solus administret. l. 3. De postul. l. 3. iud. sol. l. 14. §. vlt. infra: quo constituto, ceteri honorarij tutores vel curatores dicuntur, longe alio sensu quam à nobis ex Vlpiano dicti sint tutores vel curatores honorarii titulo quinto nimirum quod dati sint ab his qui honores gerunt, modo enim quod dati sint honoris causa, & hi nihilominus periculi alieni, id est administrationis alienæ periculum agnoscunt si vel non ex fide bona administrator gesserit tutelam, vel in ea gerenda cessauerit. a Tam igitur periculo tenentur honorarii quam qui administratores electi sunt. Periculo autem teneri est indemnem pupillum præstare. Et administrationis siue gestionis præcipua pars est, actiones exercere & excipere, quæ notatur his rubricæ verbis, Et de agentibus vel conuenientibus vno vel pluribus. Agit vel conuenitur vnus si vni gestus commissus sit, vel si diuiso eo per partes ad vnam tantum partem actio pertineat, vel si cessant ceteri. Agunt vel conueniuntur plures si pluribus gerenda tutela permissa sit. Imo & hoc casu nonnun-

quam vni agere permittitur.

a *Sunt & alij tutores qui tutelæ periculum agnoſcunt etiam ſi nihil adminiſtrent: illi ſcilicet qui notitiæ cauſa dari dicuntur, maxime liberti defuncti qui patrimonij ſecreta nota habent, & in hec tutoribus rem gerentibus adiunguntur vt ipſos tutores inſtruant quam late facultates extendantur. l. 1. C. de peric. tut. vel cur. l. 32. quæro. §. 1. ff. de teſtam. tut. l. 14. quod ſi forte. §. 1. & 6. ff. de ſolut. Sed hi inter honorarios connumerari poſſunt.*

VIII. DE AVCTORITATE ET CONSENSV TVTORVM ET CVRATORVM.

AVctoritas quoque tutoris vel curatoris pars alia quædam adminiſtrationis eſt, vt puta ſi auctor fiat pupillo ad adeundam hereditatem vel ad iudicium edendum aut accipiendum vel ad tradendum aliquid aut ſtipulandum aut promittendum Auctoritas eſt approbatio eius quod agitur cum pupillo, nec intereſt dixerit, Probo an auctor ſum, an volo vel conſentio. Sed quibus in rebus neceſſaria ea ſit, & vnius ſufficiat an plurium deſideretur, hic titulus explicat, ſicut ſuperior an vnus vel plures agere aut

conueniri nomine pupillorum vel adolescentium possint.

IX. QVANDO EX FACTO TVTORIS VEL CVRATORIS MINORES AGERE VEL CONVENIRI POSSVNT.

NOn vt tutores vel curatores ex omnibus causis nomine pupilli agere vel conueniri possunt, ita vicissim minores nomine tutoris vel curatoris, id est ex facto eius agere vel conueniri quacumque ex causa possunt. Qua ex causa possint, hic titulus absoluit. Agunt ex constituto vtili actione si debitor pupilli tutori constituerit pupillo solui l. eum qui §. pen. De const. pec. & similiter ex locato si tutor vel curator locauerit prædium pupilli l pen. C eo. & ex mutuo, si pecuniam pupilli crediderint, & ex iudicato si tutor egerit nomine pupilli & obtinuerit, vt vice versa mutui actione conueniuntur si pecunia tutori credita sit nomine & contemplatione pupilli & in rem quoque versa eius sit, & iudicati, si tutor condemnatus sit. Conueniuntur etiam ex stipulatione si tutor nomine pupilli caue-

rit, & aliis actionibus ex dolo vel culpa tutoris, si ex eo locupletiores sint.[a] Factum vocat administrationem, contractum, fidem, diligentiam, dolum, culpam tutoris vel curatoris. Minorum nomen commune est pupillorum & adolescentium.

a Sed & re impuberis à tutore vendita, si euictio sequatur, vtili actione conuenietur ipse pupillus si tutela finita fuerit l. 4. §. vlt. sup. de euict.

X. DE SVSPECTIS TVTORIBVS ET CVRATORIBVS.

REctè sequitur suspecti postulatio, nã tutor extra ordinem compellitur primum tutelam gerere atque administrare, & posteaquam gerere cœpit, si gestu abstineat vel si male gerat, succedit ordinaria postulatio suspecti l. in prin. l. 5. §. gessisse de administ. tut. Ordinaria, id est ex 12. tabul. quæ omnibus patet, quaque vinculis publicis tutor vel curator nonnunquam coërcetur, ac præterea decreto iudicis tutela abire iubetur vel gerere prohibetur, alias integrâ, aliàs læsâ existimatione. Nec tamen crimen publicum hoc

est, quia nec qui id obiecerit & destituerit pœna tenetur. S. C. Turpilliani.

LIB. XXVII. TIT. I. DE EXCVSATIONIBVS.

T senatores alij senatu mouentur, alij excusantur, ita tutores vel curatores, & quia de tutela aut cura motis reiectísque dixit superiori titulo proximo, restabat vt adiiceret de excusatis, déque variis excusationum causis, quæ hoc titulo proponuntur. [a]

a *Tutela munus est ciuile, non proprie publicum & reipublicæ, quia non pertinet principaliter ad rem publicam; sed priuatum: quamquam & aliqua ratione publicum passim dicatur per consequentias quasdam, quod publice intersit orbos & pupillos tueri ac defendere, vt Cuiacius docet ad l. 6. hoc tit. Inter personalia munera refertur etiam in l. 1. §. illud & seq. inf. ff. de muner. & hon. quia scilicet non impensam spectat sed personæ industriam & sedulam nauitatem. Quia autem eiusmodi munus maximè negotiosam & molestam sollicitudinem continet, ideo illud plurimi refugiunt & detrectant;*

Et tanti olim fuit huius muneris habere vacationem, vt commemoret Capitolinus in Gordianis Senatum romanum summi priuilegij loco dedisse familiæ Gordiani principis iunioris, vt eius posteri si vellent à tutela vacarēt. Hinc ratio cur tam anxiè de causis excusationum quæratur vt etiam sex libros integros Modestinus I. C. ea de re sermone Græco scripserit, ex quibus varia capita tum hoc tit tum alijs passim his libris sunt excerpta. Quia vero maxime frequens huius muneris onus & necessitas; ideo qui alias à muneribus publicis & ciuilibus habent vacationem et immunitatem, ab hoc non habent nisi illud priuilegium specialiter sit indultum. l. 15. spadonem. §. 12. qui accipit. l. 17. non tantum. §. non omnia hoc tit. Superest vt excusationis definitio ex Cuiacio repetatur quæ est in parat. C. hoc tit. Excusatio est allegatio immunitatis seu vacationis à tutela vel curatione quam habet aliquis ex priuilegio vel ex iusta causa.

II. VBI PVPILLVS EDVCARI VEL MORARI DEBEAT, ET DE ALIMENTIS EI PRAESTANDIS.

DIcturo plenissime de tutelis, non erat omittenda hæc quæstio, vbi

pupillus ali vel morari debeat, quæ decreto prætoris vel præsidis dirimenda relinquitur, vt ipse potius æstimet apud quem educari debeat. Eiusdem quoque decreto alimentorum præstandorum modus constituitur, quod exequitur etiam intra legitimum tempus. l. 2. De re iud. Et omnino rectissimè vel hac sola ratione hi tres tituli connexi & apti inter se sunt, De susp. tut. De excus. Vbi pupil. educ. &c. quod ex his causis prætorum vel præsidum cognitio sit.

II. DE TVTELÆ ET RATIONIBVS DISTRAHENDIS ET VTILI CVRATIONIS CAVSA ACTIONE.

SEquuntur actiones ex tutelæ vel curationis obligatione quasi ex contractu, quibus speciales iudices addicuntur. Ex tutelæ obligatione duæ, Tutelæ & Rationibus distrahendis. Tutelæ post finitam tutelam cum eo qui tutelam gessit, vt rationes edat & reddat, vel: Quod ex tutela dari fieri oportet ex fide bona. l. penultim. Rem. pup. sal. fo. & vtilis etiam cum eo qui non gessit l. non quasi. §. illud. Rem pup. sal. fo, quæ actio bonæ fidei est;

Rationibus distrahendis ex 12. tab. æque post finitam tutelam in duplum cum eo qui in gerenda tutela pecuniam pupillarem intercepit vel quam aliam rem pupilli abstulit, auertit, subripuit, hac fere formula, Quod ex rationibus tutelæ pupillo abest. Id vero abest quod ille distraxit, id est quod auertit & conturbauit, & forsitan in l. Tutor de lib. leg. his verbis, Ex distractione, significatur hæc actio rationibus distrahendis, arbitraria actio ob rationes tutelæ interuersas siue distractas dolo malo, Concurrit cum ea furti actio, quia res proxima furto est. Et prodita rursus illa est, specialiter in tutorem ex hac causa, quod abesse etiam nonnihil ea res à furto videretur. l. tres de adm. tut. & ob id ipsum mitior honestiórque quam furti, eadémque ratio est proditæ actionis Oneris auersi in duplum, [b] & alterius in heredem qui quid in inuentario conficiendo dolo malo suppressit, [c] & in publicanos [d] quæ etiam mistæ sunt actiones vt Rationibus distrahendis. Quin & his si agas facilius causam teneas, quam si furti, nec enim deerunt argumenta tutori vel nautæ vel hæredi vel publicano, quibus si cōtendas furtum fecisse, contra contendant id non esse furtum, quod sibi quodammo-

do licuit admittere iure suo. Ex curationis autem obligatione est actio negotiorum gestorum non directa: quia non vltro ad negotia curator accessit, sed vtilis, [c] quæ etiam statim nondum finita curatione competit non alia differentiæ ratione quã quod non idem in eo quod in tutelæ actione constitutum est, quæ & in contrariis actionibus quæ sequuntur valet, excepta curatione adolescentis. Est enim vtraque, tutela scilicet & negotiorum gestorum, generalis actio [f] l. Pro socio sup. pro soc.

a *Est etiam in personam, rei persecutoria, in simplum, ciuilis, in solidum, perpetua, datur hæredibus & contra hæredes, est priuata, directa, famosa. Priuilegiaria est agente pupillo, vt scilicet inter chirographarios siue personales tutoris creditores potior sit, & habeat πρωτοπραξίαν l. vlt. hoc tit. quod priuilegium hæredi non datur aut aliis pupilli successoribus. l. 42. ex pluribus. sup. de adm. tut. Quæ sequitur actio de rationibus distrahendis forte eadem conditiones habet, nisi quod est pœnalis mixta in duplum, & arbitraria.*

b *Hæc actio datur contra nautam qui frumentum, vel quid aliud vehendum accepit & intercepit, vel alij quam domino reddidit vt docet l. 31 in nauem. ff. Locati. Videndus ipse*

Cuiac. lib. 7. obs. cap. pen.

c *Hanc actionem Iustinianus ipse induxit, qui beneficium inuentarij concessit hæredibus primus l. vlt. §. licentia. C. de in. delib.*

d *De hac sermo est inf. tit. de publicanis.*

e *Hæc actio easdem conditiones habet quæ in directa negotiorum gestorum actione adnotatæ sunt sup. tit. de negot. gestis: nisi quod forte illa de qua hic agitur famosa est aduersus curatorem, qui dolum fecit in administratione bonorum adolescentis exemplo actionis tutelæ, quia non minus in curatione quam in tutela maxime fides requiritur; ex qua comparatione, & illud dicendum hanc, quæ ex curatione adolescenti competit actionem priuilegiariam esse, vt de actione tutelæ est constitutum.*

f *Quia scilicet non de negotio aliquo singulari in his agitur, sed totius administrationis rationes subducuntur.*

IV. DE CONTRARIA TVTELAE ET VTILI ACTIONE.

Titulus superior est de directis siue principalibus actionibus, quæ dominis scilicet negotiorum competunt. Hic de contrariis quæ gestoribus, vt de contraria tutelæ quæ tutori competit de his,

quæ ei propter tutelam absunt, [a] & contrariæ vtilis negotiorum gestorum, quæ curatori si quid ei absit. [b]

a *Iisdem omnino conditionibus hæc actio tutelæ contraria censetur, quibus directa, quæ pupillo datur, nisi quod hæc famosa non sit, nec priuilegiaria & semper sit rei persecutoria.*

b *Et hæc quoque sequitur conditionem contrariæ actionis tutelæ.*

V. DE EO QVI PRO TVTORE PROVE CVRATORE NEGOTIA GESSIT.

SVperiores actiones tam directæ quam contrariæ competunt si verus tutor aut curator fuerit, quæ vero proponũtur hoc, titulo directæ similiter & contrariæ si falsus; qui tamen quasi tutor aut curator pro tutore vel procuratore gesserit, quæ in tutore dicuntur protutelæ, in curatore negotiorum gestorũ, & competunt statim.

VI. QVOD FALSO TVTORE AVCTORE GESTVM ESSE DICATVR.

INfalsum tutorem pupillo est actio protutelæ ex superiori edicto, ex hoc autem in

tem in eundem est actio in factum restitutoria ei qui cum pupillo eo auctore cõtraxit falsum eum esse tutorem ignorans, & interdum etiam si sciens in id quod interest. Ceterum hoc distat vna ab altera, quod protutelæ tenetur is qui pro tutore etiam bona fide gessit, in factum is tantum qui dolo malo auctor factus est, vel qui dolo malo fecit vt alius auctoraretur insciens: Et quod protutelæ cessat si persona eius cuius negotia gesta sunt, tutorem nõ recipiat, in factum ob eam causam non cessat: ac præterea hæc actio in factum pro pœnali habetur, vt exposui 25. tit. 6.

VII. DE FIDEIVSSORIBVS ET NOMINATORIBVS ET HEREDIBVS TVTORVM ET CVRATORVM.

SEquuntur actiones, quibus alij quam tutores vel curatores tenentur ex caussa tutelæ curationísve: ac primum fideiussores qui rem saluam fore cauerunt, tenentur ex stipulatu sicut tutores finita tutela, vel sicut curatores & qui pro tutore gesserunt statim atque quæque res salua non esse cœperit. Et nominatores tutorũ,

laudatores, adfirmatores, [a] vtili ex stipulatu, quia fideiussorū vicem sustinent, & ob id in 12. tabul. subuades appellati videntur. Et qui curatores sua sponte petierunt. l. 2. §. pen. Qui pet. tut. Et heredes tutorum & curatorum non defunctorum nomine, quod satis dictum est titu. 3. 4. 5. sed etiam proprio nomine, vtili tutelæ vel neg. gestorum, vel rationibus distrahendis, veluti ex proprio dolo vel ex propria administratione.

a *Affirmatores illi sunt qui cum idoneos esse tutores affirmauerunt fideiussorum vicem sustinent. l. 4. §. vlt. hoc tit. Laudatores vel nominatores illi, qui cum ipsi vocati essent ad tutelam aliud-ve munus publicum, alium potiorem se laudauerunt & indicauerunt in quem onus tutelæ, vel muneris publici transferretur l. vn. de pot. ad mun. publ. nom. lib. 10. C. Paulus lib. 2. sent. Illi igitur defecto facultatibus nominato quasi sponsores in subsidium tutelæ nomine conueniuntur, l. aduersus. C. de mag. conu. Dixi quasi sponsores, quia si vere fideiussores essent, possent eligi non excussis facultatibus tutoris ab his nominati.*

VIII. DE MAGISTRATIBVS CONVENIENDIS.

TEnentur etiam magiſtratus municipales in factum actione ex S. C. qui iuſſu præſidis tutores vel curatores dederunt vel rem ſaluam fore ſatis exegerunt, vel ſatiſdari non curauerunt, vel de facultatibus tutorum præſidi falſa renuntiauerunt, vel qui eum de nominibus tutorum inſtruxerunt, vel qui moniti tutores vel curatores non dederunt, quæ actio ſubſidiaria eſt: nec enim aliter competit quam ſi non ſint ſoluendo hi quos ſupra diximus teneri ex cauſa tutelę curationíſve, ſed & ſuperiores ex edicto prętoris priuilegiarię ſunt, tutelę, protutelę, negotiorum geſtorum, hęc non eſt priuilegiaria, itémque in heredem magiſtratus non datur omnimodo, nam & quaſi pœnalis eſt, ex dolo aut culpa, non ex contractu vel geſtu, vel quod ad magiſtratum aliquid peruenerit, licet reuera non pœnã ſed id quod intereſt perſequatur, ſicut & quæ in eundem datur ſi damni infecti caueri non curauerit l. 4. §. in eum De damn. infect. & hęc ita fiunt in prouinciis. In vrbe hac actione tenetur ſcriba vel officialis,

vel quis alius quem prætor dedit vt satis acciperet vel probaret fideiussores tutorum & curatorum vel qui alias prætorem instruxit de nominibus aut facultatibus tutorum l. vltim. C. eod. l. 1. §. si præses §. Diuus. hoc tit. Ipsi magistratus vrbani vel prouinciales, quia hæc per se non obeunt, sed iniungunt aliis, hoc iudicio non tenentur: Itaque magistratus hoc titulo, vt lib. 49. tit. 10. vt frequentissime in his libris, sunt municipales magistratus siue duumviri.[a]

a *Sic autem vocabantur, quod duo singulis annis crearentur exemplo consulum. Et omnino eadem forma regendæ reipub. in ciuitatibus imperio romano subiectis, quæ Romæ. Quemadmodum igitur Romæ duo consules, ita in ciuitatibus vel municipiis duumuiri, siue magistratus municipales: vt Romæ tribuni plebis, sic in ciuitatibus defensores plebis: vt Romæ consules ex senatoribus legebantur, ita duumuiri ex decurionibus, qui consiliarii ciuitatum, apud Græ. βουλευταὶ: vt Romæ tribuni plebis ex plebeiis, ita defensores ciuitatum. Plura si requiras consulendus ipse Cuiac. in Parat. C. lib. 1. tit. 55. & 56. ad N. 15. & lib. 1. ad edictum Pauli ad l. vlt. ff. de iurisd. omn. iud. & alias plerasque ex eodem libro desumptas.*

IX. DE REBVS EORVM QVI SVB TVTELA VEL CVRA SVNT SINE DECRETO NON ALIENANDIS VEL SVPPONENDIS.

SEquitur aliud S C. ex quo non quod gesserit in tutorem curatorémve actio est, sed quod gessit ipso iure nullum est, videlicet si prædia rustica vel suburbana vel eorum prædiorum iura alienauerit vel obligauerit sine decreto prętoris aut præsidis. Idem ex Constitutione Constantini si prædia vrbana. De rebus igitur, idest de prædiis, & supponendis, id est pignori obligandis. Cornutus in illum locum. Me tibi supposui, tanquam aliquod pignus, inquit. Superioris S. C. auctor fuit Traianus. l. pen. C. de mag con. Huius autem Seuerus & Antoninus.

X. DE CVRATORIBVS FVRIOSO ET ALIIS EXTRA MINORES DANDIS.

PErtinent potissimum superiores tituli omnes ad curatores qui adolescen-

tibus dantur. Restabat vt doceret etiam dari furioso, dementi, prodigo, fatuo, muto, surdo, ventri, [a] & laborantibus morbo perpetuo & generaliter aliis omnibus qui rebus suis superesse non possunt. Sed & curatorem bonis custodiendis dari ab eo relictis cui necdum quisquam successit; vel debitoris bonis distrahendis, & de quibus nihil dixerat ante, quinam essent curatores legitimi. [b]

a *Id est posthumo qui in ventre est, vt interim dum nascitur posthumus, sit aliquis qui bona eius administret.*

b *Hi autem sunt agnati & gentiles, cum quis esset furiosus aut prodigus, idque in lege 12. tabularum. Cicero lib. 2. de Inuent. Vlpianus in fragm. tit. 2. Alij curatores honorarij sunt, id est a magistratibus dantur.*

DIGESTORVM PARS QVINTA.

LIB. XXVIII. TIT. I. QVI TESTAMENTA FACERE POSSVNT ET QVEMADMODVM TESTAMENTA FIANT.

Idicimus iã initio libri XXVI. à contractibus auctorem fecisse trãsitum ad quasi cõtractus, quo ex genere est tutelę vel curationis gestio, de quo satis abundéq; dictum est libro XXVI. & XXVII. Est & ex eodẽ genere aditio hereditatis vel immistio, vel gestio pro herede. leg. 3. §. vlt. l. 4. Quibus ex cau. in pos. eat. vel petitio bonorũ possessionis l. pe. de separ. vel etiam necessaria successio serui instituti à domino. Omnis enim successio siue volũtaria siue necessaria, est quasi cõtractus, & huius modo gratia reuoluere parat omnia testamẽtorum, hereditatum, & bonorum possessionum iura, vt quasi cõtractui alium quasi contra-

ctum adiungat. Ac primum quidem, quia non est iusta hereditas iustúmve testamentum nisi qui is qui fecit testamenti factionem habuerit, & nisi secundum regulas iuris ciuilis testatus sit, declarat qui testamenta facere possunt, & puberes nimirum posse patresfam. ciues Romanos sanæ mentis, neque mutos, neque surdos, & quemadmodum testamenta fiant, id est quibus solemnitatibus adhibitis, & solemnitatem potissimum eam quæ consistit in testium numero & in subscriptionibus ac signis in tempore ac loco, quo vnà conuenire debent, & in eis rogandis & prædicenda causa propter quam adhibentur. Declarat etiam cōditionem testium qualem esse opporteat. Testamenti autem definitionem aliam habemus Modestini, aliam Vlpiani, vtramque perfectam. Sed placet etiam Quintiliani, Testamentum est voluntas defuncti consignata iure legibúsque ciuitatis, placebit quoque si ita definieris, Testamentum est datio hereditatis: exempli gratia, Lucius heres esto testamentum est.

II. DE LIBERIS ET POSTVMIS HEREDIBVS INSTITVENDIS VEL EXHEREDANDIS.

VT iuſtum ſit teſtamentum, non ſatis eſt adhiberi ſolemnia quæ expoſita ſunt titulo ſuperiore, niſi liberi & poſtumi heredes inſtituantur vel exheredentur, nam præteritio liberorum ſtatim iniuſtum teſtamentum facit, vel gradum eum partémve eam teſtamenti in qua præteriti ſunt, [a] præteritio poſtumorum rumpit teſtamentum ſi naſcantur. Recte igitur & ordine additur hic titulus, quo admoneamur in ordinando teſtamento non ſolum maxime cauendam liberorum & poſtumorum præteritionem eſſe, ſed etiam quemadmodum, & qui ex his inſtituendi ſint vel exheredandi, nec enim rite quidem exheredantur inter cæteros, nec rite inſtituuntur ſub condicione omni, [b] non ſunt etiam omnes inſtituendi vel exheredandi ſed hi tantum qui tantum qui ſui heredes futuri ſunt. Sui heredes ſunt liberi quem in familia proximum gradum tenent delatæ hereditatis tempore. Inſtitutio, datio hereditatis nulli alij ante delatæ,

quasi positio heredis. Exheredatio, ademptio hereditatis debitæ vel datæ. Liberorum nomine significantur hoc titulo, qui nati erant testamenti tempore: Postumorum qui nati sunt post testamentum quasi posteriores nati liberi, [c] vt ex notatione postumorum quam dedimus, intelligo satis constare omnibus hodie. In indice additur non male, vel præteritis.

a *Iniustum omnino est testamentum, cum in eo omnino non est institutus filius nec exhæredatus; iniustus est gradus pars-ve testamenti, cum filius exhæredatus est in gradu institutionis; præteritus vero in gradu substitutionis, siue secundæ, tertiæ, quartæ institutionis, & ita deinceps, nam gradus in quo filius est præteritus, si ad eum perueniat hæreditas deficiente hærede qui primo gradu scriptus est, nullius erit momenti: quia enim exhæredatio odiosa est, in omnibus gradibus, quibus aliqui hæredes aliis substituuntur, repeti debet: quod non idem obtinet in institutione filij, quā aliqua parte testamenti factam esse sufficit vt omnes gradus substitutionum valeant l. 14. §. quod vulgo. hoc tit. verumtamen ante heredis institutionem exhæredatio facta, vel post omnes hæredum gradus ab omnibus gradibus summouet filium. l. 3. §. ante. hoc tit. l. 1. C. de lib. præt. vel exhær*

b *Certè filius non potest institui sub condi-*

tione casuali; veluti si nauis ex Asia veniat, nisi in euentum non existentis conditionis nominatim exhaeredetur: sub potestatiua potest, veluti si Titio decem dederit; filia vero vel nepos ex filio potest institui sub conditione qualibet l 4. l. 86. iam dubitari. ff. de haer. inst. l. 10. & fin. ff. de condit. inst. & l. 4. C. de instit. & subst. sub cond. fact

c *Posthumi igitur non tantum qui post humatum patrem, sed & qui post testamentum patris, vel qui in patris senectute nati Virg. lib. 6. Æn.*

-- tua postuma proles
Quē tibi longæuo serū Lauinia cōiux,
Educet syluis regem, regumq; parentem,

qua de re A. Gell. lib. 2. cap. 16. Sic Plautus in Aulularia sc. velim.

Post mediam ætatem qui ducit vxorem domum,
Si eam senex anum prægnantem fecerit fortuito,
Quid dubitas quin sit paratum nomen puero postumus.

III. DE IVSTO RVPTO, IRRITO FACTO TESTAMENTO.

INiustum testamentum est in quo solemnia iuris ea deficiunt, quæ exposita

sunt superioribus titulis. Sed ruptum propriè si postumi præteriti adgnascantur, & imperfectum si vel signatum à testibus vel subscriptum non sit l.6. Ad leg. Cor de fal. l. hac consultissimi. §. non subscriptum & §. ex testamento. C. De testam. nam imperfectum signato, perfectum non signato ἀντιπαραλλάσσεται. Et his testamentorum vitiis adduntur alia hoc titulo, si rumpatur mutatione, adoptione filij vel filiæ, manumissione filij, [a] successione in locum sui, si irritum fiat capitis minutione testatoris, vel deserta hereditate.

a *Non satis constat quomodo manumißione filij rumpatur testamentum, nisi dicatur ita fieri quia nepotes ex filio post eius emancipationem iam quasi agnascendo locum sui subeunt: ad quam speciem tamen referenda sequentia verba (successione in locum sui) vt plane illa videantur inutilia. Commodius itaque id referendum ad ius antiquum, quo filius ex prima vel secunda mancipatione manumissus reuertebatur in potestatem patris, vt & ipse Cuiacius innuit. lib. 1. definit. Papin. ad lib. 1. hoc tit. vbi & alium modum tradit rumpendi testamenti, nimirum conuentionem in manum, quod vxor quæ matrimonio in manum viri conuenerat marito filiæ loco erat, & ei sua heres agnascebatur.*

IIII. DE HIS QVAE IN TESTAMENTO DELENTVR, INDVCVNTVR VEL INSCRIBVNTVR.

IRritum etiam fit teſtamentum parſve teſtamenti ea, quam teſtator conſulto deleuit, induxit vel inſcripſit. l. penult. & vltim. hoc tit. l. in fraudem §. j. de mil. teſt. quo de genere irriti hic titulus eſt. Deleta dicimus quæ literis corrupta ſunt, Inducta quæ cancellis, Inſcripta, quæ aliis literis, Superſcripta, quæ in deletorum locum venerunt. Gellius 20. Veſtrum, inquit, aboleuerunt & veſtri ſuperſcripſerunt.

V. DE HEREDIBVS INSTITVENDIS.

AB initio huius libri quo teſtamentum definiuit eſſe ſupremæ voluntatis noſtræ ſententiam iuſtam, nihil aliud egit quam vt intelligeremus quæ ſit iuſta ſententia, quod teſtamentum iuſtum, quod iniuſtum vel alias irritum aut ruptum. Nunc incipit dicere de partibus teſtamentorum: ac primum de heredis inſtitutione, parte prima ſummáque, vel to-

to potius ipso : nam sine heredis institutione nullum testamentum est, & vel sola heredis institutio, testamentum: nam tabulas testamenti instituit, vt M. Tullius loquitur, qui heredem instituit: idem etiam instituere tutorem dixit. Porro institutus heres is esse intelligitur cui à morte vel conditione primo loco testator deferri hereditatem voluit. Ac præterea qui heredes instituere possint didicimus primo titulo, ex hoc discemus qui hæredes institui possint & quemadmodum, & de partibus faciendis inter coheredes ac de iure accrescendi [a] non nihil, quod inter coheredes semper locum habet : quia iuris fictione singuli heredes vocari in assem videntur, quantumuis licet à testatore separentur : quæ fictio cessat in legatariis, [b] nam & heredes vnius personæ j. defuncti vice finguntur atque funguntur, non legatarij, nec enim iurissuccessores sunt.

a *Quid sit ius accrescendi Cuiacius docuit sup. tit. de vsufr. accre.*

b *Ideoque ius accrescendi non habet locum semper inter legatarios, sed tantum cum re & verbis coniuncti sunt, aut re tantum; Ratio vero huius differētiæ hæc potißimum; quia nisi ius accrescendi semper haberet locum inter cohæredes, eueniret vt portio deficiens perueniret ad hæredes*

ab intestato, & defunctus decederet pro parte testatus, pro parte intestatus, quod æque non accidit inter legatarios: quandoquidem legatum inutile, pars-ve legati vacans, si locus iuri accrescendi non sit, apud hæredem remanet iure hæreditario & ob id in falcidiam imputatur l. 50. non est dubium cum seq. ff. ad l. falcid.

VI. DE VVLGARI ET PVPILLARI SVBSTITVTIONE.

ALia pars testamenti est heredis substitutio, cuius definitio hæc, Datio hereditatis delatæ vel adquisitæ alteri. Vulgaris nimirum delatæ non adquisitæ quæ communi iure fit omnibus ex eadem lege XII. tabul. quæ & heredes & tutores & legatarios instituere permisit. Pupillaris delatæ & adquisitæ,[a] quæ proprio iure fit à parente liberis impuberibus qui sunt in potestate vel postumis qui tales sunt vt in potestate futuri sint; an ex eadem lege: vt quæ iure patriæ potestatis parenti permisit tutorem dare, l. impuberi. De adm. tut. permiserit etiam heredem dare, illo scilicet capite, Paterfam. vti super pecunia tutela-ve sua legasset, ita ius esto. nam & si ius potestatis moribus receptum

dicatur l. patre De his qui sunt sui vel alieni iur. tamen XII. tab. adscribitur etiam recte: ergo & substitutio pupillaris quæ fit iure potestatis. Sed quia illo capite fit tantum mentio pecuniæ suæ, ad quæ verba respexit etiam l. cum pater §. mandato De leg. 1. l. testandi. C. de testam. nec palam permittit vt de tutela, ita de pecunia impuberum testari, ideo moribus potius constare existimatur. Cæterum nulli alij sunt casus substitutionum quam hi duo; Delatæ hereditatis, qui primus casus dicitur, Et adquisitæ, qui secundus. l. precibus C. De imp. & aliis subst. nam & quæ fit furiosis ex Constitutione Iustiniani, in secundum casum fit, & quod dicitur tertium genus substitutionis in l. 4. hoc tit. vel in primũ intelligitur fieri, vel in secundũ, vel in vtrũque, nec alia ratione dicitur tertium genus quam quod formulam habeat diuersam à vulgari & pupillari substitutione, & introductam potissimum propter caduca, vt remedio substitutionis reciprocæ valeret inter coheredes ius adcrescendi antiquum potius, quam ius caduci, [b] & formulam si inspicias, certe multa sunt genera substitutionum. [c] Si successionem, duo tantum, Vulgaris & Pupillaris qua diuisione comprehenduntur

quæ

quæcunque ad earum instar rediguntur, & duplices, siue vt Theophilus loquitur; vulgari-pupillares.

a *Casus delatæ hæreditatis, est cum substitutus vocatur in eum euentum quo institutus omnino non erit hæres: casus acquisitæ, cum in eum euentum vocatur quo institutus hæres factus morietur.*

b *Quoquidem iure portio cohæredis post mortem testatoris ante apertas tabulas decedentis in fiscum cadebat ex lege Iulia & Papia, si nominatim in portionem deficientis non erat vocatus substitutus aliquis vel cohæres, vel alius, quod & idem obtinebat in his quæ viuente testatore deficiebant mortuo videlicet cohærede, nam & tum sublato iure accrescendi ex Senatusconsultis ad eam legem factis pars vacans ad quam nullus erat nominatim vocatus, iudicio testatoris in fiscum cadebat, & in causa caduci esse dicebatur. l. vn. §. cum igitur. & seq. C. de Cad. Toll. vbi vid. ipse Cuiac. in Parat. & recit ad d. l. vn.*

c *Veluti vulgaris quæ fit his verbis si institutus hæres nõ erit: pupillaris quæ illis si filius meus impubes hæres non erit, vel hæres factus ante pubertatem decesserit: quasi pupillaris, siue exemplaris quæ hac formula, si filius meus furiosus hæres non erit, vel mentis suæ compos factus non fuerit & decesserit: militaris quæ compendio ver-*

borum, priuilegio militiæ fit hoc modo, quandocumque filius meus decesserit: fideicommissaria quâ hæres institutus rogatur præcariis verbis hæreditatem post certum tempus vel cum morietur ipse hæres alicui restituere, reciproca cum duo pluresve hæredes instituti, sibi inuicem substituuntur hac verborum conceptione, heredes quos scripsi sibi inuicem substituo; vel si aliquis eorum quos scripsi, hæres mihi non erit, cæteri hæredes sunto. Vulgaris continet casum delatæ tantum. Pupillaris, quasi pupillaris, & militaris, continent casum vtrumque delatæ & acquisitæ: Fideicommissaria casum acquisitæ tantum: Reciproca casum vtrumque, si facta sit à patre duobus pluribus-ve filiisfam. impuberibus quos in potestate habet: casum delatæ tantum, si facta sit à pagano extraneis hæredibus vel liberis imparis conditionis quorum vnus sit in potestate alter non, vel quorum vnus fuerit pubes alter impubes, nam quia incongruens esset vt hæc verba (eosque inuicem substituo) in filiofam. impubere haberent vim & effectum pupillaris & vulgaris substitutionis, id est continerent casum delatæ & acquisitæ hæreditatis, in pubere vero vel emancipato haberent tantum effectum vulgaris, propterea quod in eorum persona pupillaris sustitutio constare non potest, consequens quoque est vt hinc inde reciproca eiusmodi substitutio contineat

tantum casum delatæ hæreditatis, quia in omnium hæredum institutorum persona vulgaris locum habere potuit. l. 6. in testamento. C. de mil. test. l. 2. & 4. C. de impub. & al. subst. l. 4. § sed si aliter. hoc tit.

VII. DE CONDITIONIBVS INSTITVTIONVM.

Conditio est modus qui suspendit id quod agitur quoad ex post facto confirmetur. Vel, euentus futurus qui in dubio est sit an non sit.[a] Et forte quia substitiones omnes in casum & sub conditione fieri videntur. l. Iulianus. si quis omiss. cau. test. inde auctori subiit animum tractare generaliter de conditionibus institutionum, vtilibus scilicet & inutilibus, vel quæ remittuntur quæ ve circumscribũtur:[b] quę tractatio porrigi etiam potest ad conditiones quæ substitutionibus inseruntur, præter eas quæ inseri aut intelligi in eis communiter solent.[c]

a *Cætera quid differat conditio à modo, caussa, & demonstratione, & quot conditionum species v. inf. tit. de condit. & dem.*

b *Remittuntur quæ turpes aut contra bonos mores circumscribuntur quæ impossibiles & vtræque pro non adiectis habentur.*

c *Illæ sunt quæ ex natura ipsius substitutionis insunt: quales enumeratæ superiori titulo, si institutus hæres non erit, si decesserit, si compos mentis factus non erit, & eiusmodi similes; vnde substitutio vulgo definitur conditionalis institutio. Eiusmodi conditiones quæ ex ipsa rei natura insunt non faciunt substitutionem conditionalem, sed eæ quæ insuper adiiciuntur, veluti si Mænius hæres non erit, Sempronius si nauis ex Asia venerit, hæres esto & similes l. 8. in pr. tit. superiori.*

VIII. DE IVRE DELIBERANDI.

SVbstituti scribuntur vulgari modo sub conditione, si non creuerint [a] instituti in diebus C. l. 72. D. adq. hered. quod tēpus, herodibus institutis dari solebat à testatore ad consultandum & d[illegible]ndum vtrum expediret eis adire he[illegible]tē nec ne, & imitatione testatorum, si forte heredes instituerint, sine cretione, prætor postulantibus institutis extraneis vel etiam suis, non necessariis, totidem dies dabat. Sed & substitutis. l. pen. Iustinianus alia tempora aliúmque ordinem deliberandi excogitauit, ac multo tutiorem vtiliorém-

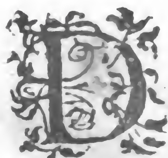
que rationem adquirẽdę hereditatis quam ex deliberatione, nempe ex inuentario, neque enim detrimentosa esse hereditas potest ei qui facto inuentario adiuit. [b]

a *Cernere est adire vel decernere vtrum velimus esse hæredes an non; vnde cretio, quæ definitur à Cuiacio tit. 2. lib. sequentis. vid. ipse Cuiacius & Godofredus in notis ad Vlpiani fragmenta tit. 22. §. 27. cretio.*

b *Et hoc iure in Francia vtimur, sed rescriptum à principe impetrari opportet, vt ius eiusmodi competat, quin & rescriptum actis insinuari coram iudice ordinario debet.*

LIBER XXIX. TIT. I.

DE TESTAMENTO MILITIS.

E testamento militis separatim titulus datur, quoniam in eo non seruantur regulæ iuris ciuilis, quæ in testamento pagani seruantur: nam nuda voluntas militis, testamentum est, voluntas pagani, nisi solemnis, testamentum non est. & hoc quidem priuilegium militiæ Constitutiones principum dederunt itaque solemnia iuris quæ exposita sunt

ſupra, non deſiderantur in teſtamentis militum, quæ fecerunt in expeditione manentes innumeris.

II. DE ADQVIRENDA VEL OMITTENDA HEREDITATE.

POſteaquam exemit militum teſtamẽta iure communi ciuium Romanorum, redit ad inſtitutum ordinem, & quia deliberationem ſequitur aditio vel repudiatio hereditatis, ſubiicit titulum de adquirenda vnl omittenda hereditate. In indice titulorum eſt, amittenda, quod forſitam rectius, quaſi amittere ſit genus, omittere ſpecies. Sed & omittere generaliter accipitur tit. 4. & quæ vulgo amitti animo, & omitti dicitur. l. penult. De vi. Amittitur repudiatione, abſtentione, recuſatione, & omiſſione, id eſt, ſi intra præſtitura tempora non adeatur. Omittere proprie eſt tempore excludi vel non petere intra tempus. l. quod ſi minsr §. Sceuola. De minor. l. j. § vlt. vt in poſ. leg. l. j. C. quan. non pet. par. Adquiritur autem cretione, aditione, geritione pro herede, immiſtione, agnitione: quibus modis opera heredis interuenit aliqua. Sed & ſine facto

vllo suis heredibus adquiritur iure ciuili etiam inuitis & ignorantibus, & ante apertas tabulas: eâ re existere dicuntur, non fieri. Hereditas est ius successionis directæ in dominium singularum rerum, & in omne ius mortui. Aditio est actus solemnis vindicandæ hereditatis delatæ ex testamento vel ab intestato. Cretio est aditio ex deliberatione testamento præfinita. Pro herede gestio est actus quilibet quasi heredis. Mistio est iure prætorio data suis heredibus forma adquirendæ hereditatis. Agnitio est nuda voluntas suscipiendæ hereditatis Repudiatio est declaratio constituentis nolle se heredem esse, quæ fit in iure solemniter. Recusatio quæ fit quoquo modo. Abstentio est iure prætorio data suis heredibus forma spernendæ dereditatis

III. TESTAMENTA QVEMADMODVM APERIANTVR INSPICIANTVR ET DESCRIBANTVR.

QVamuis ex asse heredes scripti hereditatem adquirere possint clausis tabulis testamenti, non tamen ex

parte scripti, nisi sui heredes sint, ideóque post titulum de adquirenda hereditate, recte subiicitur quemadmodum testamenta aperiantur, recitentur, describantur: hoc vero fit lege Iulia vicesimaria,[a] & remedio extraordinario ex edicto in eum qui fatetur penes se tabulas esse, nec vllam non exhibendi causam allegat, vel interdicto de tabulis exhibendis in eum qui inficiatur aut litigat.

a *Hac lege vicesima hæreditatum legatarum aut fideicommissorum, quæ extraneis relicta aut data essent fisco addicebatur. vid. Lips. ad lib. 13. annal. Taciti & Cuiac. lib. 9. obs. cap. 24. & lib. 4. sent. Pauli tit. 6. vbi etiam de forma aperturæ tabularum agitur. Sed hæc lex postmodum sublata fuit. l. vltim. C. de edicto D. Hadr. toll. Postmodum vero quid simile fuit introductum ex N. Leonis & Maioriani de sanctimon. & vid. in fi. vt scilicet ex rebus relictis extraneis nulla consanguinitate coniunctis tertia porrio in publicum inferatur, siue sit hæreditas aut legatum Sed hoc improbatum fuisse Iustiniano ex eo constat quod hanc constitutionem Codici suo non inseruerit.*

IV. SIQVIS OMISSA CAVSA TESTAMENTI AB INTESTATO VEL ALIO MODO POSSIDEAT HEREDITATEM.

HEres qui omisit hereditatem testamento delatam, non obligatur legatariis aut fideicommissariis aut libertatibus: sed excipitur hoc edicto is qui omisit hereditatem ex testamento, forte agnatus proximus qui etiam ab intestato heres futurus erat, fraudandorum scilicet eorum causa qui quid in testamento acceperunt si eam possideat ab intestato pro herede vel pro bonorum possessore (nihil enim refert) vel etiam alio modo, vt puta pro possessore. l. ji §. totiens l. vlt. hoc tit. [a] Hic honorarius est successor, quia ex edicto prætoris perinde obligatur legatariis & fideicommissariis & libertatibus, atque si ex testamento bona vel hereditatem adquisisset, salua Falcidia tamen l. j. §. ad eos. Ad leg. Falcid. l. 18. hoc tit. & saluo iure patronatus l. pen. Si quæras de continuctione nulla est apertior. Cum enim & is qui præcedit ad adquirendam, & iste ad omittendam he-

reditatem pertineat, quis non videt recte subiectos titulo. De adquiren. vel omit. hered.

a *Competit etiam quando alius quam hæres à quo quid relictum est possidet, veluti si hæres institutus omiserit dolo malo, vt ad substitutum vel legitimum hæreditas perueniret. v. Cuiac. lib. 18. obs. cap. 8.*

V. DE S. C. SILLANIANO ET CLAVDIANO, QVORVM TESTAMENTA NE APERIANTVR.

INcipit ab hoc titulo tractare de hereditate quæ vt indigno aufertur. Neque enim adiri posse hereditatem vel bonorum possessionem peti neque aperiri tabulas testamenti, vel quodcumque aliud pertinens ad causam testamenti eius quià familia necatus esse dicitur, antequam publica quæstio habita sit de seruis qui sub eodem tecto loco ve fuerũt, sumptúmque supplicium de noxiis, déque his qui auxilium domino non tulerunt quod est S. C. Silaniano temporibus Augusti introductum, [a] & confirmatum S. C. Claudiano, [b] quod & Pisonianum & Neroniarum dicitur, [c] temporibus Neronis, & edicto

prætoris; hac ratione ne heres propter compendium suum familiæ facinus occultaret. alioquin bona quasi indigno heredi eripi & publicari, si adierit contra quam S.Consultis & edicto cauetur, [d] vel vltus non si necem defuncti, & si tabulas aperuerit, recitauerit, descripserit vel ipse vel alius, ex eodem edicto in eum qui id fecerit dari C. aureorum iudicium, quod populare est.

a *Idque etiam ipse Cuiacius euidentius docet lib. 1. obs. cap. 18.*

b *Et hoc S. C. etiam constitutum est, vt de seruis testamento domini manumissis quæstio sumeretur perinde ac si serui mansissent. Tacitus lib. 13. annal. vbi videndus Vertranius & Lipsius.*

c *Quia scilicet hoc S. C. factum est Nerone & Pisone consulibus. Claudianum vero dictum est quod Nero ab Imp Claudio adoptatus in Claudiam familiam & nomen transierit.*

d *Secus obtinet si ab alio quam à familia seruorum dominus occisus dicatur, tunc enim hæres non prohibetur hæreditatem adire vt Cuiac. ipse tradit lib. 18. obs. cap. 6.*

VI. SI QVIS ALIQVEM TESTARI PROHIBVERIT VEL COEGERIT.

NOn ex ea tantum causa S. C. quam exposuit supra, heredi quasi indigno eripitur hereditas, sed etiam ex Constitutione Hadriani si adierit hereditatem ex testamento vel ab intestato is qui volentem mutare aut facere testamentum prohibuerit, quo de crimine in oratione Isæi περὶ τοῦ Κλεωνύμου κλήρου. Idémque erit si quis quem coëgerit testari & sibi hereditatem relinquere. l. j. C. eod. quia & hic non habet defuncti voluntatem, & licet sub hoc titulo nihil de hac specie tractetur nominatim, tamen titulus indicat quæ sub eo dicuntur de illo qui prohibuit, porrigenda ad illum esse qui cogit. Aliæ caussæ eripiendæ hereditatis reseruantur XXXIV. tit. IX. in quo communes proponuntur legati vel hereditatis eripiendæ, in his duobus titulis, hereditatis solummodo.

VII. DE IVRE CODICILLORVM.

PErſequitur modo ceteras teſtamenti partes. Alia pars teſtamenti ſunt codicilli, maxime ſi fiant ex teſtamento, l. penult. Teſt. quemad. aper. Si ab inteſtato, imitatio teſtamenti, vt epiſtola imitatio codicillorum. l. vnica §. ſancimus. C. de lat. lib. tol. vel epiſtola codicillorum ſupplementum. l. 41. §. Codicillis, libro 32. vt codicilli quandoque teſtamenti, quæ epiſtola fideicommiſſaria l. cum quis. §. pater eod. ac ſimiliter vt vnius teſtamenti plures poſſunt eſſe codicilli, ita vnius codicilli plures epiſtolæ l. 34. §. 1. lib. 31. eadémque differentia epiſtolæ & literarum. M. Tullius. Ternas accepi literas vna epiſtola. Verum vt inſtituto more nullam definitionem prætermittam & inopiæ perſequentem ſubuenire neſcientium adhuc definire res, quibus tamen ſtudendis nequidquam ætatem conſumpſerunt ſuam, codicilli ſunt teſtati vel inteſtati voluntas minus ſolemnis. Ius ergo codicillorum hoc, ne in eis diligentia legum ea ſeruetur quæ in teſtamentis, ne hereditas in eis dari vel adimi poſſit verbis ciuilibus:

nec si testamento confirmati sint, & vt neque aliud quidquam in eis verbis ciuilibus scriptum valeat, nisi testamento confirmati sint, & vt scripta in codicillis perinde habeantur atque si testamento scripta essent. Codicilli si solius nominis rationem quæras pugillares sunt. Homerus, σήματα ἐν πίνακι πτυκτῷ, Plinius codicillos.

a *Verba ciuilia ea dicuntur quæ alias directa & imperatiua: sic dicta scilicet quod talia sint qualia legum ciuiliũ verba, cuiusmodi hæc: hæres esto, dato, sumito, habeto, & alia similia: ad differentiam eorum quæ precaria & obliqua, quibus fideicommissa relinquuntur qualia hæc in l. vlt. de reb. sing. per fideicom. rel. apud Iustin. rogo, mando, fidei tuæ committo & cætera. vid. Cuiac. lib. 11. obs. cap. 25. & ad lib. 4. sent. Pauli. tit. 1. & ad lib. 19. quæst. Papiniani ad l. vnum. 67. §. vlt. ff. de leg. 2. Verbis autem ciuilibus, & directis in Codicillis dari vel adimi hæreditas non potest, ne confundantur iura Codicillorum. §. fin. hoc tit. apud Iustin. ne etiam per eos qui ex testamento quasi eius sequela valent, ipsum testamentum vel confirmetur, vel infirmetur l. 10. hoc tit. vtique vero hæres testamento scriptus rogari potest vt alteri restituat l. 2. C. hoc tit. quo casu hæres scriptus retenta falcidia obsequi defuncti voluntati cogetur.*

LIB. XXX. DE LEGATIS ET FIDEICOMMISSIS.

EGATA quoque & fideicommissa partes testamentorum vel codicillorum sunt. Legatum est donatio quędam testamento, ab herede relicta. Donandi verbum est directum, hoc igitur verbo legatum à fideicommisso secernimus, nam fideicommissum neque datur proprie, neque donatur, neque relinquitur verbis directis. Et recte quædam, id est proprij generis donatio, neque donatio inter viuos neque donatio causa mortis, sicut quodam, accipi conuenit l. rogasti De præscr. verb. l. j. in prin. De obl. & act. Possim etiam definire liberalitatem, quanquam sit cõmune nomen legati & fideicommissi l. 6. Si cui plus quã per leg. Falc. l. 67 §. si de Falcidia lib. seq. l. penul. De man. test, nã à fideicommisso seiungitur satis sequentibus verbis, testamento, & ab herede. Legatum à testamento non separatur l. 4. De man. test. nec alium onerat quam heredẽ, fidei-

commissum etiam ab intestato relinquitur, & à legatario vel fideicommissario vel donatario mortis causa vel à marito qui morte vxoris dotem lucratur, qua de causa recte vetustiores adiiciebant in definitione Modestini, ab herede præstanda, non minus quam illud, quædam, quod exposui ante. Equidem semper existimaui manare ea verba ex antiqua prudentia iuris & fortasse an fuisset etiam ab ipso Modestino in suam definitionem iniecta. Multa enim ad nos per manus perque ora maiorum nostrorum venerunt, quæ in libris nostris non extant, admodum congruentia antiquæ prudentiæ, quæ existimator doctus & intelligens neque præterire neque aspernari debet. Et, ab herede, accipio proprie, qui heres sit suo nomine & ex sua persona, ab eo enim qui heres est alieno nomine, vt ab herede heredis, vel non ex sua persona, vt à patre vel domino heredis instituti, fideicommissum non etiam legatum relinqui potest. Definitio Florentini est secundum legem Falcidiam, [a] nam iure antiquo legata non tantum delibare, sed etiam exhaurire, absumere & onerare hereditatem poterant; Lege Falcidia quadrans illibatus apud heredem remanere debet. l. si filia. § Pap.

Famil.

Famil. erciſcund. quæ lex valet etiam in fideicommiſſis, ex, S. C. Pegaſiano. & vt lex prima huius tituli ait, quæ propriè pertinet ad legem Falcidiam, per omnia exæquata ſunt legata fideicommiſſis. Non dicit per omnia & in omnibus, vt l. ij. §. furioſus ſup. titu. proximo. Per omnia igitur exæquata in lege Falcidia, ſed non in omnibus: Conſtitutione tamen Iuſtiniani etiam in omnibus. Verum enimuero etſi legata & fideicommiſſa veluti delibationes quædam ſint propter modum rationémque legis Falcidiæ, legatum tamen delibat hereditatem ſolam, fideicommiſſum etiam legata & donationes cauſa mortis, vt ante dixi, & lucra nuptialia. Quod adiicit Florentinus ex eo quod vniuerſum heredis foret, id eſt, ab herede: nam ex herede & ab herede tantundem poteſt, vt ex filio l. ij. li. 32. & ex fideicommiſſario l. 38. §. vltim. De vulg. ſubſt. Quod ſi ex herede, & ex hereditate & ex teſtamento. l. cum virum. C. De fideicommiſſ. l. ij. §. vlt. infra De do. præleg. Id ſecus ſe habet in fideicommiſſis, nec enim ex teſtamento vel ex hereditate fideicommiſſa ſunt ſemper. Placet etiam definitio Vlpiani, Quod legis modo, id eſt verbis ciuilibus teſtaméto reli

quitur. Fideicommissum est liberalitas quæ verbis precariis vel alio quocunque indicio præcariæ voluntatis testamento vel codicillis vel epistola vel quo alio genere vltimi iudicij confertur in aliquem. Fecit autem tres libros de legatis motus vbertate materiæ, vt fecerat Gaius ad edictum prætoris vrbani, quorum quoque quæsid proprie tractetur non possis certe constituere, nec alia distinguendorum eorum inuicem ratio certior quam si dixeris primum librum potissimum esse confectum ex libris variorum anctorum ab Sabinum, ex Digestis Iuliani vel Africani discipuli eius, & ex Institutionibus diuersorum.

a *Definitio legati quæ in principio proposita & explicata est, erat Modestini. Alia est Florentini in l. 116. hoc tit. his verbis concepta. Legatum est delibatio hæreditatis, qua testator ex eo quod vniuersum hæredis foret alicui quid collatum velit. hanc definitionem hoc loco Cuiacius explicat.*

LIB. XXXI. DE LEGATIS ET FIDEICOMMISSIS.

Ecundum autem esse cõfectum ex libris diuersorum ad Plautium & ad legem Iuliam & Papiam, ex quæstionibus quoque & responsis diuersorum, ex libris Modestini, & Iauoleni, ex Digestis Celsi & Marcelli.

LIB. XXXII. DE LEGATIS ET FIDEICOMMISSIS.

Ertij, in quo magis ordo elucet aliquis, partem priorem, qua demonstratur precipue qui & à quibus & quibus verbis fideicommissum relinquere possint, ex libris fideicommissorum variorum auctorum, ex sentẽtiis Pauli, ex libris Labeonis,

ex Digestis Scæuolæ, posteriorem quæ ad verborum significationem pertinet cuiusque initium est l. 43. promiscue ex omnium auctorum libris.

LIBER XXXIII. TIT. I. DE ANNVIS LEGATIS ET FIDEICOMMISSIS.

N indice, De annuis & menstruis legatis. Hæc separatum titulum desiderabant, quod in eis sint propria quædam, nam & plura legata esse existimantur non vnum & morte finiuntur. Plerumque vero cum annua aut menstrua dicimus, alimenta dicimus. At certe non sunt omnia annua alimenta, nec omnia alimenta, annua: alioquin nihil distaret hic titulus à primo XXXIV.

II. DE VSV ET VSVFRVCTV ET REDITV ET HABITATIONE ET OPERIS PER LEGATVM VEL FIDEICOMMISSVM DATIS.

ANnuis legatis recte iungitur vſus & vſus fructus. ſimilia enim ſunt, cùm morte legatarij finiantur l.8. ſup. tit. prox. His etiam iungitur habitatio & operæ, & reditus quæ etiam vſum vel vſumfructum imitantur, vt libro ſeptimo didicimus. Sed habitatio & reditus morte legatarij finitur, operæ non finiuntur morte. Recte dixit, Operis, in infinitum, nam & liberi hominis operæ legari poſſunt. Quod additur, Et reditu, abeſt ab indice titulorum. Sed contractiores ſunt plerunque tituli indicis, & de reditu ſub hoc titulo eſt l. 22. & 38. quo nomine proprie ſignificantur penſiones quæ ex locatione rediguntur, improprie fructus omnes l. 17. 25.

III. DE SERVITVTE LEGATA.

ORdinarium hoc est, vt seruituti in personam iungatur statim seruitus in rem, quæ tamen sunt inter se valde distantes, nam seruitus est indiuidua, vsusfructus diuiduus, & ideo seruituti præstãdæ heredes singuli in solidum obligantur, vsufructui pro partibus hereditariis: item seruitus in heredem transfertur, non vsusfructus, & si legetur seruitus alternis annis, vnum est legatum, si vsusfructus, plura. l. 13. supra tit. prox. Imo & simpliciter legatus vsusfructus, quotidie legari, & legatario deferri videtur, adeo vt qui heri acquisitus est, si hodie etiam non adquiratur, collegatario adcrescat. l. 1. De vsufr. adcre.

IV. DE DOTE PRÆLEGATA.

CEtera dicuntur legari, dos prælegari, propterea quod sua res vxori legatur, & redditur verius quam datur, qũa de causa & relegari dicitur. Relegatum est redditio rei alienæ vel

quasi alienæ cum emolumento aliquo, & ita relegatæ doti inest emolumentum repræsentationis, quia presenti die legatur quæ reddenda foret annua bima trima die, [a] nec male in Norica editione, de dote relegata, cum & Basilica sic habeant, περὶ προικὸς ἀντιλεγατευθείσης. & formula relegandæ eius hæc, Quanta pecunia dotis nomine ad me peruenit, tantum heres meus dato l. quisquis De leg. 3. Id vero est ex lege Papia, vt præter decimam vxori dos relegari possit, Vlpiano auctore. Ad hæc singulare id est in hoc legato, vt legi Falcidiæ non subiiciatur, vt petita bonorum possessione contra tabulas debeatur, nec ad virilem mulier redigatur. [b]

a *Quid illis verbis significetur explicatum est sup. ad tit. de diuort.*

b *Quod fit tamen in legatis parentibus vel liberis relictis, aut portione hæreditatis iisdem relicta, cum enim æquum non sit plus eos consequi, quam ad emancipatos præteritos peruenturum est, aut ad liberos suos quibus occasione emancipati præteriti commissum est edictum, ad virilem, id est partem eandem quam emancipati consecuturi sunt, legatum, vel portio hæreditatis parentibus, aut liberis aliis relicta redigitur. l. 6. Saluius cum seq. inf. de legatis præstandis. At cum vxori dos sua*

relegatur legatum non minuitur etiam si plus sit consecutura quam liberi, qui contra tabulas bonorum possessionem petunt, quia scilicet non ad lucrum venit, sed suum repetit nec tam maritus aliquid ei donauit quam quod suum erat legando reddidit.

V. DE OPTIONE VEL ELECTIONE LEGATA.

OPtio actus est legitimus, nam solemniter fit publice exhibita vniuersa familia, si optio serui legata sit, vel alia res exhibitis vniuersis rebus eiusdem generis quæ inueniuntur in hereditate, & herede præsente, eáque re ante aditam hereditatem non fit, & certis, vt opinor, verbis testibusque præsentibus & interdum prætore ad optandum diem decernente, & semel & pure, & iussu patris vel domini, si filiofam. vel seruo data sit l. 5. & 10. De leg. 1. l. 25. in prin. De lib. cau. & hoc inest proprium optioni legatæ. [a] Electio videtur non fuisse actus legitimus.

a *Optionis vero legatum erat conditionale, quasi ex tacite contineretur, si legatarius ipse elegisset: qua ratione fiebat, vt post mortem testatoris legatario moriente, antequam optasset & elegisset, legatum ad haredem ipsius legatarij*

non transmitteretur, iure nouo purum est §. optionis. de legatis apud Iustin. l. fin. C. commun. de legatis. Nihil igitur aut parum interest, vtrum serui vel equi relicta sit optio, an seruus vel equus generaliter sit legatus, quia vtroque casu electionem habebit legatarius, & vtroque casu legatum erit purum, qua tamen in re olim fuerat distinctio quædam: nam optionis vel electionis expressa mentio legatum conditionale faciebat: omissa vero, sed tacite tantum subintellecta eligendi conditio, qualis per generale legatum, conditionem legato non adiiciebat, ad quem casum referri potest regula iuris, expressa nocent non expressa non nocent. Hac collectione expreßim legatario permissa eligendi facultas, conditionale legatum faciebat: quæ non expreßim sed tacite data, conditionale non faciebat. ad hanc quæstionem ea pertinent, quæ Cuiacius tradit. lib. 23. obs. cap. 14.

VI. DE TRITICO VINO VEL OLEO LEGATO.

QVa de re aut iure aut causa legata hactenus specialem titulum dedit, ea ferè singulare & proprium aliquid habet quod in alias transferri non potest. Nunc de his rebus tractare incipit quarum appellatione quid veniat quid ve testator in-

tellexerit ambigitur, vt hoc titulo tritico vino vel oleo legato quid cōtineatur. Triticum ſpecies eſt frumenti ſine ariſta.

VII. DE INSTRVCTO VEL INSTRVMENTO.

HOc autem titulo declaratur quid instructo vel inſtrumento contineatur ruſtico, vrbano, balneatorio, piſcatorio, vel cuius alterius rei, & plenius quidem eſt legatum inſtructi quam inſtrumenti. Inſtrumento tabernæ non continentur inſtitores, inſtructo continentur. Inſtrumento fundi non continetur ſupellex vel penus, inſtructo continetur, & ſic inſtructo pecora paſcendi cauſa parata, vt ex eis fructus capiatur, non inſtrumento, hoc ἐξοπλισμόν, illud παρασκευὴν Græci vocant, quanquam inſtrumentum ſit etiam παρασκευὴ ſiue apparatus l. 12. in prin. hoc tit. l. 5. §. ſi prætor. De trib. act. nimirum quia inſtructi pars, quod Varro & Ariſtoteles partiuntur recte in vocale,[a] ſemiuocale & mutum exploſa enim eſt Alpheni ſententia animalia non locantis in inſtrumento.

a *Vocalis inſtrumenti nomine homo ſiue ſeruus venit cuius ſumma vtilitas, quod ipſe multa expediat nullius ductu egens. Serui igitur vocan-*

tur instrumenta uocalia quod voce vtantur, & habeant λόγον προφορικόν. Instrumenti semiuocalis nomine uenit, quodlibet aliud animal rationis expers veluti boues, equi, muli, asini, cameli, & cætera id genus: nam & eorum vtilitas magna, ad ferenda & vehenda onera, & quod habeant in se principium motus, vt ipsi homines, vnde mouentium appellatione veniunt, & separantur ea in re a bonis quæ vulgo mobilia vocantur. l. 93. mouentium ff. de verb. signif. & apud Græcos quoque jurisconsultos vocantur κινούμενα, siue αὐτοκίνητα. Semiuocalia instrumenta cur vocentur, palam est, quod scilicet habeant sonum vocis imperfectæ, & quandam ἄναρθρον φωνήν, & rationem ἀδιάκριτον, si quæ ratio fingi in brutis animantibus potest. Mutum denique instrumentum est genus quodlibet supellectilis rusticæ vel vrbanæ, veluti mensa, arca, scamnum, aratrum, & cætera eiusmodi quæ principium motus in se non habent, nec sonum aut vocem aliquam ex se edunt. Cæterum non occurrit quo in loco Aristoteles eiusmodi diuisionem fecerit, quam hoc loco Cuiacius proponit. Certe lib. 1. polit. cap. 3. idem Aristoteles instrumenta alia facit inanimata, vt proram nauis, alia animata, vt eum qui prorã gerit: & generaliter, vt ipse definit δοῦλός ἐστι κτῆμά τι ἔμψυχον καὶ ὥσπερ ὄργανον πρὸ ὀργάνων

πᾶς ὑπηρέτης, sed & animalia quoque numeranda, inter instrumenta animata.

VIII. DE PECVLIO LEGATO.

ERgo instructi appellatione continentur etiam serui. An & peculia eorum? Sic videtur l. 22. §. vlt. sup. titulo prox. Quid autem is qui peculium legat, legato complectatur, hic titulus declarat, nam ex mente defuncti plus aut minus continetur peculij legato, quàm inesse docuerit actioni de peculio lib. xv. titulo I. Vterque tamen titulus est tam de peculio filij quam serui, Sed interim ne dixeris peculium esse accessionem serui, alioquin legatum serui sequeretur omnimodo. l. librorum. §. vlt. De legatis 3. nec sane est accessio, nisi seruus legetur cum peculio. Vicarius autem nec si seruus legetur cum vicario, [a] si tamen legetur cum peculio, sub peculij nomine vicarius etiam accedit, & quamuis omnis vicarius peculiaris sit, alio tamen iure est peculium, alio seruus peculiaris, sicut alio peculium, alio merx peculiaris in titul. De trib. act.

a *Id est vicarius non est accessio serui ordinarij, etiam si ipse seruus ordinarius legatus sit*

cum vicario; quod eo pertinet, vt seruo ordinario mortuo legatum vicarij non extinguatur, quod extingueretur tamen si vicarius accessionis vice fungeretur: quemadmodum seruo legato cum peculio, extincto seruo legatum peculij, quod accedit extinctum censetur. §. si quis ancillas de legatis, apud Iustin.

IX. DE PENV LEGATA.

INstructi alia pars est penus, quam recte veteres glossæ ita definiunt ὅσα εἰς πόσιν καὶ βρῶσιν συνάθροίζεται. idque hoc titulo diligentius explicatur simul ac penus quæ accessiones sint.

X. DE SVPELLECTILE LEGATA.

INstructi pars alia est supellex, id est instrumenttum patrisfamilias, Græcè ἐνδομενία καὶ οἰκοσκευή. & enumerantur hoc titulo res quæ sub eam appellationem cadunt.

LIBER XXXIV. TIT. I.

DE ALIMENTIS VEL CIBARIIS LEGATIS.

HIC titulus quid alimentorũ vel cibariorum legato contineatur, explicat, & plenius quidem est alimentorum legatum, qua de causa cibaria & vestiaria, inuenias nominatim legari sæpe, alimentis vestiaria iungi superuacuò, non item. Sed & præcipua quædam in his esse hic titulus declarat veluti vt deportatis vel seruis pœnæ, vel etiam seruis propriis sine libertate, [a] alimenta aut cibaria relinquantur recte, vt si relicta sint vsque ad pubertatem, extendantur vsque ad plenam pubertatem; vt non minuantur propter prædia eo nomine postea obligata; vt ex reditu eorum percipiantur, sed minuuntur tamen per legem Falcidiam. l. Diuus, inf. ad l. Fal. [b]

a *Igitur extra hanc causam seruo proprio legatum relictum non constitit: ne scilicet hæres idem sit debitor legati & creditor. Cuiac. tr. 2. ad Afric. ad l. 107. §. vlt. ff. de leg. 1. Hodie quod libet legatum seruo proprio*

relictum valet ex benignitate, nec tamen libertas non ascripta debebitur. l. vlt. §. de illo. C. de necess. seru. hær. inst. Cum hæres instituitur, sine libertate libertas tamen debetur. Ratio differentiæ hæc, quod hæredis institutio vires det testamēto, quod totum corrueret, nisi cum hæreditate libertas quoque data censeretur seruo: At quoties seruo legatum adscriptum est sine libertate, nullum inde periculū, ne defunctus intestatus decedat, cū de cætero testamentū valeat.

b *Sed & illud etiam est præcipuum, vt de alimentis testamento relictis trāsigi non poßit sine prætoris autoritate, ne facile alimentorum legatarius modico præsenti contentus vitæ suæ subsidium, in posterum amitteret, l, 8. ff. de transact. l. 23. eleganter. §. item si. ff. de condict. indeb. quod non idem tamen obtinet in alimentis quæ ex conuentione inter viuos facta debentur, vt tradit ipse Cuiac. ad l. 16. ff. de verb. obl. hac scilicet ratione, quod in alimentis testamento relictis personæ legatarij consultum voluit testator, quasi minus idoneus & industrius esset ad paranda sibi alimenta, vt ob id non oporteat irritam fieri eius voluntatem transactione interueniente arg. l. 71. Titio. in pr. ff. de condit. & dem. At cum ex contractu debentur, sibi potius consuluisse promissor censetur, vt magis præstatio divideretur in plures annos, quam vna solutione magnam pecuniæ quantitatem*

III. DE SERVITVTE LEGATA.

ORdinatium hoc est, vt seruituti in personam iungatur statim seruitus in rem, quæ tamen sunt inter se valde distantes, nam seruitus est indiuidua, vsusfructus diuiduus, & ideo seruituti præstãdæ heredes singuli in solidum obligantur, vsufructui pro partibus hereditariis: item seruitus in heredem transfertur, non vsusfructus, & si legetur seruitus alternis annis, vnum est legatum, si vsusfructus, plura. l. 13. supra tit. prox. Imo & simpliciter legatus vsusfructus, quotidie legari, & legatario deferri videtur, adeo vt qui heri acquisitus est, si hodie etiam non adquiratur, collegatario adcrescat. l. 1. De vsufr. adcre.

IV. DE DOTE PRÆLEGATA.

CEtera dicuntur legari, dos prælegari, propterea quod sua res vxori legatur, & redditur verius quam datur, quã de causa & relegari dicitur. Relegatum est redditio rei alienæ vel

quasi alienæ cum emolumento aliquo, & ita relegatæ doti inest emolumentum repræsentationis, quia presenti die legatur quæ reddenda foret annua bima trima die, [a] nec male in Notica editione, de dote relegata, cum & Basilica sic habeant, περὶ προικὸς ἀντιλεγατευθείσης. & formula relegandæ eius hæc, Quanta pecunia dotis nomine ad me peruenit, tantum heres meus dato l. quisquis De leg. 3. Id vero est ex lege Papia, vt præter decimam vxori dos relegari possit, Vlpiano auctore. Ad hæc singulare id est in hoc legato, vt legi Falcidiæ non subiiciatur, vt petita bonorum possessione contra tabulas debeatur, nec ad virilem mulier redigatur. [b]

a *Quid illis verbis significetur explicatum est sup. ad tit. de diuort.*

b *Quod fit tamen in legatis parentibus vel liberis relictis, aut portione hæreditatis iisdem relicta, cum enim æquum non sit plus eos consequi, quam ad emancipatos præteritos peruenturum est, aut ad liberos suos quibus occasione emancipati præteriti commissum est edictum, ad virilem, id est partem eandem quam emancipati consecuturi sunt, legatum, vel portio hæreditatis parentibus, aut liberis alius relicta redigitur. l. 6. Saluius cum seq. inf. de legatis præstandis. At cum vxori dos sua*

relegatur legatum non minuitur etiam si plus sit consecutura quam liberi, qui contra tabulas bonorum possessionem petunt, quia scilicet non ad lucrum venit, sed suum repetit nec tam maritus aliquid ei donauit quam quod suum erat legando reddidit.

V. DE OPTIONE VEL ELECTIONE LEGATA.

OPtio actus est legitimus, nam solemniter fit publice exhibita vniuersa familia, si optio serui legata sit, vel alia res exhibitis vniuersis rebus eiusdem generis quæ inueniuntur in hereditate, & herede præsente, eáque re ante aditam hereditatem non fit, & certis, vt opinor, verbis testibusque præsentibus & interdum prætore ad optandum diem decernente, & semel & pure, & iussu patris vel domini, si filiofam. vel seruo data sit l. 5. & 10. De leg. 1. l. 25. in prin. De lib. cau. & hoc inest proprium optioni legatæ. [a] Electio videtur non fuisse actus legitimus.

a *Optionis vero legatum erat conditionale, quasi ex tacite contineretur, si legatarius ipse elegisset: qua ratione fiebat, vt post mortem testatoris legatario moriente, antequam optasset & elegisset, legatum ad hæredem ipsius legatarij*

non transmitteretur, iure nouo purum est §. optionis. de legatis apud Iustin. l. fin. C. commun. de legatis. Nihil igitur aut parum interest, vtrum serui vel equi relicta sit optio, an seruus vel equus generaliter sit legatus, quia vtroque casu electionem habebit legatarius, & vtroque casu legatum erit purum, qua tamen in re olim fuerat distinctio quædam: nam optionis vel electionis expressa mentio legatum conditionale faciebat: omissa vero, sed tacite tantum subintellecta eligendi conditio, qualis per generale legatum, conditionem legato non adiiciebat, ad quem casum referri potest regula iuris, expressa nocent non expressa non nocent. Hac collectione expressim legatario permissa eligendi facultas, conditionale legatum faciebat: quæ non expressim sed tacite data, conditionale non faciebat. ad hanc quæstionem ea pertinent, quæ Cuiacius tradit. lib. 23. obs. cap. 14.

VI. DE TRITICO VINO VEL OLEO LEGATO.

QVa de re aut iure aut causa legata hactenus specialem titulum dedit, ea ferè singulare & proprium aliquid habet quod in alias transferri non potest. Nunc de his rebus tractare incipit quarum appellatione quid veniat quid ve testator in-

tellexerit ambigitur, vt hoc titulo tritico vino vel oleo legato quid cõtineatur. Triticum species est frumenti sine arista.

VII. DE INSTRVCTO VEL INSTRVMENTO.

HOc autem titulo declaratur quid instructo vel instrumento contineatur rustico, vrbano, balneatorio, piscatorio, vel cuius alterius rei, & plenius quidem est legatum instructi quam instrumenti. Instrumento tabernæ non continentur institores, instructo continentur. Instrumento fundi non continetur supellex vel penus, instructo continetur, & sic instructo pecora pascendi causa parata, vt ex eis fructus capiatur, non instrumento, hoc ἐξοπλισμόν, illud παρασκευὴν Græci vocant, quanquam instrumentum sit etiam παρασκευὴ siue apparatus l. 12. in prin. hoc tit. l. 5. §. si prætor. De trib. act. nimirum quia instructi pars, quod Varro & Aristoteles partiuntur recte in vocale, [a] semiuocale & mutum explosa enim est Alpheni sententia animalia non locantis in instrumento.

a *Vocalis instrumenti nomine homo siue seruus venit cuius summa vtilitas, quod ipse multa expediat nullius ductu egens. Serui igitur vocan-*

tur instrumenta uocalia quod voce vtantur, & habeant λόγον προφορικόν. Instrumenti semiuocalis nomine uenit, quodlibet aliud animal rationis expers veluti boues, equi, muli, asini, cameli, & cætera id genus: nam & eorum vtilitas magna, ad ferenda & vehenda onera, & quod habeant in se principium motus, vt ipsi homines, vnde mouentium appellatione veniunt, & separantur ea in re a bonis quæ vulgo mobilia vocantur. l. 93. mouentium ff. de verb. signif. & apud Græcos quoque jurisconsultos vocantur κινούμενα, siue αὐτοκίνητα. Semiuocalia instrumenta cur vocentur, palam est, quod scilicet habeant sonum vocis imperfectæ, & quandam ἄναρθρον φωνὴν, & rationem ἀδιάθετον, si quæ ratio fingi in brutis animantibus potest. Mutum denique instrumentum est genus quodlibet supellectilis rusticæ vel vrbanæ, veluti mensa, arca, scamnum, aratrum, & cætera einsmodi quæ principium motus in se non habent, nec sonum aut vocem aliquam ex se edunt. Cæterum non occurrit quo in loco Aristoteles einsmodi diuisionem fecerit, quam hoc loco Cuiacius proponit. Certe lib. 1. polit. cap. 3. idem Aristoteles instrumenta alia facit inanimata, vt proram nauis, alia animata, vt eum qui proram gerit: & generaliter, vt ipse definit δοῦλός ἐστι κτῆμά τι ἔμψυχον καὶ ὥσπερ ὄργανον πρὸ ὀργάνων

πᾶς ὑπηρέτης, sed & animalia quoque numeranda, inter instrumenta animata.

VIII. DE PECVLIO LEGATO.

ERgo instructi appellatione continentur etiam serui. An & peculia eorum? Sic videtur l. 22. §. vlt. sup. titulo prox. Quid autem is qui peculium legat, legato complectatur, hic titulus declarat, nam ex mente defuncti plus aut minus continetur peculij legato, quàm inesse docuerit actioni de peculio lib. xv. titulo 1. Vterque tamen titulus est tam de peculio filij quam serui, Sed interim ne dixeris peculium esse accessionem serui, alioquin legatum serui sequeretur omnimodo. l. librorum. §. vlt. De legatis 3. nec sane est accessio, nisi seruus legetur cum peculio. Vicarius autem nec si seruus legetur cum vicario, [a] si tamen legetur cum peculio, sub peculij nomine vicarius etiam accedit, & quamuis omnis vicarius peculiaris sit, alio tamen iure est peculium, alio seruus peculiaris, sicut alio peculium, alio merx peculiaris in titul. De trib. act.

a *Id est vicarius non est accessio serui ordinarij, etiam si ipse seruus ordinarius legatus sit.*

cum vicario ; quod eo pertinet , vt seruo ordinario mortuo legatum vicarij non extinguatur , quod extingueretur tamen si vicarius accessionis vice fungeretur : quemadmodum seruo legato cum peculio , extincto seruo legatum peculij , quod accedit extinctum censetur. §. si quis ancillas de legatis, apud Iustin.

IX. DE PENV LEGATA.

INstructi alia pars est penus , quam recte veteres glossæ ita definiunt ὅσα εἰς πόσιν καὶ βρῶσιν συναθροίζεται. idque hoc titulo diligentius explicatur simul ac penus quæ accessiones sint.

X. DE SVPELLECTILE LEGATA.

INstructi pars alia est supellex , id est instrumentum patrisfamilias , Græcè ἐνδομενία καὶ οἰκοσκευή. & enumerantur hoc titulo res quæ sub eam appellationem cadunt.

relictum valet ex benignitate, nec tamen libertas non ascripta debebitur. l. vlt. §. de illo. C. de necess. seru. hær. inst. Cum hæres instituitur, sine libertate libertas tamen debetur. Ratio differentiæ hæc, quod hæredis institutio vires det testamēto, quod totum corrueret, nisi cum hæreditate libertas quoque data censeretur seruo: At quoties seruo legatum adscriptum est sine libertate, nullum inde periculū, ne defunctus intestatus decedat, cū de cætero testamentū valeat.

b Sed & illud etiam est præcipuum, vt de alimentis testamento relictis trāsigi non possit sine prætoris autoritate, ne facile alimentorum legatarius modico præsenti contentus vitæ suæ subsidium, in posterum amitteret, l, 8. ff. de transact. l. 23. eleganter. §. item si. ff. de condict. indeb. quod non idem tamen obtinet in alimentis quæ ex conuentione inter viuos facta debentur, vt tradit ipse Cuiac. ad l. 16. ff. de verb. obl. hac scilicet ratione, quod in alimentis testamento relictis personæ legatarij consultum voluit testator, quasi minus idoneus & industrius esset ad paranda sibi alimenta, vt ob id non oporteat irritam fieri eius voluntatem transactione interueniente arg. l. 71. Titio. in pr. ff. de condit. & dem. At cum ex contractu debentur, sibi potius consuluisse promissor censetur, vt magis præstatio diuideretur in plures annos, quam vna solutione magnam pecuniæ quantitatem

repræsentaret: ideoque transactio valebit etiam si autore prætore facta non sit. Illud etiam obtinet summo alimentorum fauore, vt legatarius aquo alimenta per fideicommissum relicta sunt non poßit alimentariis falcidiam imputare, quam ipse passus est ab hærede in re aut fundo sibi legato, dummodo id quod superest alimentis sufficere poßit. l. 77. cum pater §. 1. ff. de leg. 2. l. 21. liberto. §. 1. ff. de ann. leg. l. 25. maritum. §. 1. ff. ad leg. falc. quod in alio legato non obtinet, cum legatarius aliquo fidei commisso grauatus est. l. 32. pœnales. §. si Titio. ff. eod.

II. DE AVRO ARGENTO MVNDO ORNAMENTIS VNGVENTIS VESTE VEL VESTIMENTIS ET STATVIS LEGATIS.

HIc titulus variorum legatorum continet interpretationem auri & argenti, tam facti quam infecti. Factum dicimus vasa, signa, emblemata, quæ sub nullo alio quam argenti genere continentur, Infectum quod in massa vel lamina. item mundi, muliebris quo mulier fit mundior, & ornamentorum quo fit ornatior. Sed sunt etiam ornamenta virilia quædam,

quædam, non mundus, & mundi pars, vnguenta, non omnia tamen vnguenta, mundo continentur: ideoque separatim tractatur etiam de vnguentis, legatis. Vestis autem Festo est genus, vestimentum pars, sed nobis nihil interest vestis an vestimentum legetur, idque vestimentum definitur quod pertextum est, vt liber qui perscriptus est. Sed & de statuis legatis non nihil hoc titulo agitur, vel imaginibus. l. 8. §. vlt.

III. DE LIBERATIONE LEGATA.

OLim non satis bene constabat an debitoribus posset liberatio legari, sed vt ait l. 3. iam certum est posse, & quidem omnibus. leg. 1. id est. siue iure ciuili debeant siue honorario, siue ex contractu, siue quasi ex contractu leg. 24. De leg. 3. & siue rem suam siue rem nostram l. 9. §. vlt. hoc tit. l. cum seruis §. si Titius. De leg. 1. & in totum vel pro parte l. cum quis §. nuptura. De leg. 3. & effectus legati hic, vt legatarius possit agere vt acceptilatione vel pacto liberetur, & si conueniatur tueri se exceptione doli mali: quare

legati huius cautionem ex edicto [a] postulat nullam.

a *De quo inf. lib. 36. tit. 3. cum enim id quod sibi legatum est teneat ipse legatarius, qua ratione petet, sibi legati exoluendi nomine cautionem ab hærede præstari?*

IIII. DE ADIMENDIS VEL TRANSFERENDIS LEGATIS VEL FIDEICOMMISSIS.

QVia de dandis legatis & fideicommissis satis egit, par erat tradi etiam aliquid de eis adimendis Et legata quidem non adimuntur ipso iure nisi eodem testamento vel codicill[illegible] confirmatis, & ciuilibus contrariisque verbis, [a] beneficio autem exceptionis, & per epistolam adempta & nuda vel tacita voluntate & quibuscumque verbis non valent. Fideicommissa ipso iure adimuntur quacumque voluntate, quocunque sermone, quia in his præcipuè voluntas dominatur, in legatis rigor & diligentia iuris ciuilis, adeo vt in legatis verba si sint perspicua non admittatur quæstio voluntatis, in fideicommissis admittatur l 25. l. 95. De leg 3. l. si alij De vsufr. leg. l. cum virum. C.

De fideicommiſſ. Translatio plus eſt quam ademptio, nam & ademptionem & dationem in ſe continet, adimit enim vni quod det alij, vel ab vno quod det ab alio, vel rem vnam, vt pro ea det aliam, vel cauſam legati, vt adſcribat aliam.

a *Veluti illis: quod Titio dedi aut legaui neque do neque lego.*

V. DE REBVS DVBIIS.

HVic fere reſpondet titulus qui eſt in Codice De verborum & rerum ſignificatione, nam & ſi hac de re dictum ſit poſtrema parte libri tertij de legatis, reſtabant tamen pleraque dicenda de ambiguo ſermone legatorum & fideicommiſſorum, qui rem dubiam plerumque efficit, quamquam & detracto ſermone ambigua res dubia dici poſſit, quæ in ſuſpenſo eſt quoad ex poſtfacto confirmetur, quia res qua de agitur nondum certum eſt valeat nec ne. l. 15. Res item dubia ſiue ambigua eſt, ſi incertus ſit ordo naſcentium vel morientium in ſpecie l. 11. §. vltim. & aliarum legum, quæ ſunt de commorientibus, vel ſi incertis perſonis [a] legatum relinquatur, nam & de incertis perſonis in hoc titulo agitur.

a *Incertæ personæ hæ sunt, in quas certum animi iudicium, aut affectum testator conferre non potest: veluti si dicat ei qui ad funus meum primus venerit centum lego; nec enim cogitatione sola scire potest quis primus venturus sit. & legata quidem relicta incertis personis relicta hoc colore non valebant quod certum debeat esse testantis consilium, vt ait Vlpianus in fragm. tit. 22 quin etiam legatum aut hæreditas non nisi in bene merentem confertur, aut ei cui honorem habitum voluit testator. l. 36. amicißimos. ff. de excus. tut. l. 3. sed et si §. hoc autem. ff. de leg. præst. At beneficium nec dari incertæ personæ, neque ab ea accipi potest. Iustinianus tamen incertis personis legari posse constituit. §. incertis de leg. apud Inst. v. Cuiac. in par. C. tit. de incertis pers.*

VI. DE HIS QVÆ POENAE CAVSA RELINQVVNTVR.

DEdit quodammodo ansam superior titulus tractandi de legatis inutilibus: nam de incertis personis egit, quibus quod legatur, est inutile regulariter, & his adiicit legatum relictum pœnæ causa, quia contra naturam legati est, vt pœna honori insit, vt sit legatum honori

vni, pœnæ alteri, præponderare enim honori videtur pœna quasi præcipua caussa legandi, atque adeo ne honor quidem esset tale legatum. Hodie tamen valet, nisi illicitum vel probrosum vel impossibile sit ex constitutione Iustiniani, ex qua Tribonianus l. 1. inseruit hæc verba, illicitè vel probosè, itemque verbum, Tale, quo repetuntur illa, illicitè vel probrosè;

VII. DE REGVLA CATONIANA.

SEquebatur titulus de caducis & de his quæ sunt in caussa caduci. Vtilia hæc sunt ab initio, sed postea deficiunt viuo aut mortuo testatore ante apertas tabulas, [a] & in fiscum cadunt ex legibus nouis Iulia & Papia, sed cum abolitæ iam essent eæ leges à Iustiniano & restitutum ius antiquum, maluit Tribonianus omisso caducorum iure nouo ponere hoc loco regulam iuris antiqui, secundum quam non ex apertis tabulis cedunt legata, vt voluere leges caducæ Iulia & Papia, sed à morte testatoris, & regula hæc est, Quod inutile foret id est cuius dies inutiliter cederet si testamenti facti tempore mortuus

fuiſſet teſtator, id legatum quandocunque deceſſerit ex poſtfacto non conualeſcere, [b] quæ & ſententia dicitur l. Iulianus De cond. & demonſt. vt Marcellino xxv. Catonianæ vel Caſſianæ ſententiæ.

a *Quod ſit cum legatarius, aut hæres ex parte ſciptus mortuus eſt, aut ſeruus pœnæ effectus, vel deportatus eſt, & aliis modis ſimilibus: nam tum ea legata apud hæredem non manebant, niſi eſſet ex parentibus, vel liberis defuncti teſtatoris, vſque ad tertium gradum, ſed ad fiſcum deuoluebantur. Hodie ſublato caducorum iure, apud hæredem indiſtincte remanent, niſi datus ſit ſubſtitutus aliquis in caſum deficientis legati, vel hæreditatis. Caducorum integram hiſtoriam retegit ipſe Cuiac. in Parat. C. ad tit. de cad. toll.*

b *Plures vero caſus intercedunt quibus hæc regula perdit officium ſuum, de quibus gl. in l. 1. hoc tit. & Cuiac. lib. 15. quæſt. Papiniani ad l. 3. hoc tit.*

VIII. DE HIS QVÆ. PRO NON SCRIPTIS HABENTVR.

CAduca ſequebantur ea quæ pro non ſcriptis habentur, hæc ab initio iuri-

lia sunt, & tam nouo quam antiquo iure apud heredem remanēt, si nullus sit substitutus in cuius persona legatum consistat, vel si nullus collegatarius cui adcrescat, & licet pro non scriptis etiam fuerint ea quæ incertis personis, vel quæ pœnæ causa relinquerentur, tamen quia hodie vtilia ea permanent regulariter, his primum subductis simul ac caducis, quæ ab initio vtilia sunt & ante cessionem intercidunt, quia eodem iure sunt hodie quo & ea quæ ab initio inutilia sunt, id est quæ pro non scriptis habentur, dedit primum de his regulam Catonis. est enim ea regula de inutili legato. Inutile autem legatum semper id quod pro non scripto est, nunc quæ pro non scriptis habeantur enarrat hoc titulo multa, veluti quæ incapacibus [a] relinquuntur, quæ sibi testamentarius [b] adscribit, quæ sunt captatoria, [c] quæ non intelliguntur, quæ ei qui in rebus humanis non est adscribuntur. Sed hoc tamen interest quod ab initio inutilia apud hæredem remanent sine onere, exceptis duobus casibus, [d] caduca vel in causa caduci cum onere, sicut & ad fiscum transibant cum onere l. in facto §. vlti. De cond. & dem. non quidem ex lege Iulia & Papia, sed ex constitutionibus.

a *Eiusmodi sunt damnati in metallum, deportati; Cœlibes, non sunt omnino incapaces, sed si post mortem testatoris, intra centum dies matrimonium contraherent, ex cuiuslibet testamento capere poterant: ex testamentis cognatorum vsque ad sextum gradum, etiamsi matrimonium non contraxissent. deinde quod ipsis relictum, erat si legi Papiæ non parerent, intra præstitutum tempus, non remanebat apud hæredem, quasi esset pro non scripto, sed fisco applicabatur quasi caducum. v. Cuiac. in Parat. C. ad tit. de cad. toll. & ad tit. de infirm. pœnis cœlib. & orb. Et Lipsius ad Tacitum lib. 3. annal. in excursu.*

b *Testamentarius ille est, qui testamentum alienum dictante ipso testatore scribit, siue sit notarius publicus siue alius.*

c *Ea scilicet quibus magis hæreditatem aut liberalitem alienam captamus, quam quid damus: veluti cum testator alicui legat, aut aliquem instituit hæredem, si inuicem a legatario, aut hærede instituatur, aut ei legetur. v. Cuiac. lib. 16. obs. cap. 11.*

d *Illi casus sunt, Primus cum is qui sibi quid adscripsit, illud idem restituere alteri rogatus est, l. vlt. hoc tit. l. 14 filius §. fin. ff. ad leg. Corn. de falsis. vel cum seruum sibi sua manu quis adscripsit, & eidem seruo à testatore libertatem dare rogatus est, licet enim respectu*

eius, qui sibi adscripsit, legatum sit pro non scripto, tamen libertatem seruo hæres necesse habebit dare leg. 17. cum quidam. ff. ad l. Corn. de falsis. Secundus cum ex alia causa seruus pro non scripto habitus, sit alicui legatus, cui legatarius libertatem per fideicommissum debebat, l. 26. §. si pro ff. de fid. lib.

IX. DE HIS QVÆ VT INDIGNIS AVFERVNTVR.

SEquuntur, quæ veteres dicebant Ereptitia, hæc vtilia sunt omni tempore, & cedunt & adquiruntur vtiliter, sed quasi indignis eripiuntur variis ex causis, quæ hoc titulo enumerantur, & male iuris decoctores vbique eosdem faciunt incapaces & indignos: [a] incapacibus enim relicta ab initio inutilia sunt, & apud heredem remanent sine onere: indignis relicta ipso iure valent, sed ad fiscum plerumque transferuntur, vel ad heredem vel ad aliam personam cum onere.

a *Incapaces sunt, vt dictum est tit. superiori, qui omnino non habent testamenti factionem, nec sibi nec aliis possunt acquirere, qualis seruus pœnæ, & deportatus. Indigni habent testamenti factionem & possunt capere,*

ſed non ex teſtamento quod impugnauerunt, aut ab ea perſona contra quam iniurioſum aliquid moliti ſunt, cuiuſmodi cauſæ hoc titulo enumerantur plures.

LIB. XXXV. TITVL. I.

DE CONDICIONIBVS ET DEMONSTRATIONIBVS ET CAVSIS ET MODIS EORVM QVAE IN TESTAMENTO SCRIBVNTVR.

T ſpecialem titulum dedit ſupra de condicionibus inſtitutionum cum tractaret de inſtitutionibus, ita conſequens fuit in hoc tractatu de legatis & fidei commiſſis, de condicionibus eorum ſpecialem titulum poni. Sed condicionibus etiam adiicit demonſtrationes & cauſas & modos. Condicio eſt cauſa quæ ſuſpendit legatum. [a] Demonſtratio eſt ſignificatio accommodata rei legatæ. Cauſa eſt ratio legandi. Modus eſt adiectio quę oſtendit quid legatarium ex lègato facere teſtator velit. Condicio pro-

pric confertur in futurum, [b] Demonstratio in præſens vel in præteritum. l. nuper. De leg. 3. l. 34. inf. Condicioni ſimilis eſt modus adeo, vt in his libris ſæpe modus conditionem, conditio modum ſignificet, & nonnunquam qui figura verborum eſt modus, ex mente defuncti pro condicione habetur. [c] Condicionem enim voluntas facit non verba, ſed hoc intereſt quod ſi ſuis verbis condicio concipiatur, fideicommiſſum non facit; [d] modus vel etiam condicio concepta, vt ita dixerim, verbis modalibus, fideicommiſſum facit, quia conceptio verborum talis, enixæ voluntatis argumentum eſt, ſicut condicio iuriſiurandi quæ etiam fideicommiſſum parit. Igitur ex his verbis, Titio C. ita vt x. Mæuio adnumeret, Mæuio fideicommiſſi petitio eſt ſtatim, ſi preterea adiecerit, Si nauis ex Aſia venerit, poſteaquam nauis venerit l. 2. C. de his quæ ſub modo rel. Cauſa ſimilis eſt demonſtrationi, nam & in præſens hæc, vel in præteritum confertur, & vtraque abundat nec certo corpore legato vitiat legatum ſi forte ſit falſa. Ait, Eorum quæ in teſtamento ſcribuntur. In teſtamento ſcribuntur inſtitutiones, ſubſtitutiones, legata, fideicõmiſſa, tutelæ, libertates, adſignatio-

nes libertorium, Iniunctiones, Præcepta, Consilia, Commendationes, Codfirmationes, Mortis causa donationes, Mortis causa capiones, Æstimationes, Adeptiones, Confirmationes codicillorum, Exhedationes. Sed non omnia condicionem recipiunt, & de condicionibus institutionum proprium titulum iam habuimus supra, & hic præcipuè est de condicionibus legatorum & fideicommissorum.

a *Interdum conditio non differt aut suspendit præstationem legati, scilicet si in non faciendo consistat, veluti si cui legatum sit si in capitolium non ascendat, statim enim potest peti legatum præstita cautione muciana quam scilicet introduxit Mutius Scæuola, qua legatarius promittit se legatum cum fructibus restituturum si fecerit quod fieri ab eo testator noluit. l 8. l. 79. hæres. §. qui post. ff. hoc tit. & N. περὶ δευτερογαμούντων cap. 43.*

b *Conditio igitur quæ in præsens vel in præteritum confertur, quasi καταχρηστικώτερον conditionis nomen obtinet, quia non suspendit sed vel statim vera est vel falsa. l. 37. & cum in præsens cum seqq. ff de rebus creditis. §. pen. de verb. oblig. apud Iustin. Conditionum autem aliæ in dando, aliæ in faciendo: alia potestatiuæ quæ pendent ex voluntate eius cui impositæ sunt, veluti si in capitolium ascenderit;*

aliæ casuales quæ in totum ex casu, veluti si Titius consul factus fecerit; aliæ mixtæ quæ partim ex voluntate eius pendent cui impositæ sunt, partim ex casu. Potestatiuæ dicuntur promiscuæ, casuales non promiscuæ l.11 hoc tit. Cuiac. lib.14. obs. cap. 2. & in recit. ad l. vn. §. sin autem. C. decad. toll. Sed & conditiones aliæ sunt intrinsecæ quæ testamento sunt ascriptæ; aliæ extrinsecæ quæ tacitè intelliguntur, nec ex testamento veniunt ac per hoc non faciunt legatum conditionale: quemadmodum si legentur fructus fundi, nam extrinsecus hæc tacite subintelligitur conditio, si nascantur. l 99. conditiones. hoc tit. l. 6. quod pure. §. 1. & l. 25. cum illud. §. fin. ff. quando dies leg. cedat.

c *Sed eo differt quod conditio impleri debeat antequam capiatur legatum; modus autem vt plurimum impletur ante perceptionem legati. Deinde modale legatum transmittitur ad hæredem, etiam si modus nondum sit impletus; conditionale non item, nisi conditio extiterit. v. Cuiac. lib. 17. quæst. Papin. ad l. 71. in pr. ff. hoc tit*

d *Si enim alicui legatum sit si Titio decem det, Titius legatarius non est l. 8. ff si quis omiss. causa testam. ideoque decem non petet, & ea decem non ex causa legati aut fidei commissi, sed mortis causa capere dicitur, quasi non tam eius personam testator intuitus sit,*

quam conditionem impleri quoquo modo voluerit. At cum centum legata sunt alicui ita vt ex his quinquaginta Titio dentur (cuiusmodi legatum est sub modo) maior circa Titium testatoris affectus apparet vt quidem, quasi maxime ei consultum testatur voluerit, actionem habeat.

II. AD LEGEM FALCIDIAM.

DOnationibus modum imposuit lex Cincia, [a] Dotibus lex Papia, [b] Manumissionibus lex Caninia, [c] Legatis & mortis causa donationibus lex Furia [d] primum, deinde lex Voconia [e] & ad extremum lex Falcidia [f] legatis præscripsit modum dodrantis, qui ciuilis modus dicitur à Cornelio Tacito. Sed constitutione Seueri lex Falcidia porrigitur etiam ad donationes causa mortis, [g] & S. C. Pegasiano ad fidei commissa testamento relicta, & Constitutione D. Pij ad fideicommissa relicta ab intestato. Opus fuit speciali lege quia lex Falcidia est contra voluntatem testatoris (minuit enim legata quæ testator integra præstari voluit) ideóque interpretatione prudentum non potuit porrigi ad alia, nec hodie porrigetur ad mortis causa capiones [h] sine lege. Est autem hæc lex

valde à Iustiniano recisa. nam omisso inuentario cessat, & à testatore prohiberi potest, & dodrans mutatus est in bessem vel semissem institutis liberis & similibus qui de inofficioso agere possunt, [l] non etiam extraneis: placet enim magis Occidentalium [l] opinio, ne modus à Iustiniano dictus porrigatur ad extraneos, quia Nouella Iustiniani minuuntur legata plus quam lege Falcidia, contra voluntatem testatoris, & ideo melius est non diffundi eam Nouellam in omnes. Eademq; ratione non esse recipiendam opinor opinionem eorum qui filio rogato hereditatem restitnere semissem attribuunt [m] quo enim magis auges portionem heredis, eo magis recedis à voluntate. Ac prohiberi videtur etiam Falcidia in l. penult. De leg. 3. his verbis, Huic quoque omnia integra, quia scilicet ne ex vno vel altero legato deduceretur caueri poterat olim l. 64. 88. §. 1. & in totum prohibitam nonnunquam princeps detrahi non sinebat l. si legatus. §. vltim. Ad Treb. De continuatione quid dicam frustra? titulus est de modo legatorum: ipsa igitur se satis obstendit.

a *Ne scilicet plus ducentis aureis donare liceret, neue ob causam orandam munus donum ve*

caperetur. Hotomanus in indice legum Rom.

b *Illâ videtur inductum ne plus quam centeum millia nummorum dotis nomine darentur. Cuiac. lib. 29. quæst. Pap. ad l. 6. ff. de vsur. Non tamen Hotomanus in indice legum rom. aut Lipsius ad lib. 3. annal. Taciti in excursu tradunt de ea re caput vllum fuisse in lege Papia.*

c *Ea lex iis tantum manumißionibus modum imposuit, quæ testamento fiebant, non ijs quæ inter viuos, quod scilicet homines liberaliores esse soleant dum moriuntur. Et plerumque antea eueniebat vt testatores qui ingentem familiam seruorum haberent quò benefici viderentur & à pluribus libertis pileatis lectus eorum funebris ferretur, omnes seruos suos manumittebant, vt tradit Dionys. Halicarnac. lib. 4. atque ita dignitas ciuitatis romanæ impuræ mancipiorum turbæ communicata euilescebat. Viuorum restrictior solet esse liberalitas propter naturalem parsimoniam & egestatis metum, & ideo lege non opus fuit eam coerceri. Igitur ambitiosa morientium vota, & promiscuam testamento manumittendi facultatem hæc lex recîdit, & hunc modum præstituit vt à duobus ad decem, media tantum pars posset manumitti; à decem ad 30. tertia; à tringinta ad centum quarta; à centum vsque ad quingentos quinta; & ex quacumque numerosa familia non amplius quam centum, vt refert*

refert Gaius lib. 1. Instit. Vlpianus in fragmentis Paulus in sententiis, & ea quidem lata temporibus. Augusti cum Suetonius in eius vita tradat cap. 40. eum ciuitatem Romanam parcissime dedisse & manumittendi modum terminasse. Sed tamen nullus sub eo consul Fusius Caninius cum ea lex Fusia Caninia dicatur: Sed tempore Triumuiratus vnus tantum in fastis consularibus L. Caninius Gallus. Hanc autem legem à Iustiniano sublatam esse quasi libertatibus inuidam, ipsa iuris elementa tradunt.

d *Hæc lex (vt tradit Theoph. In Græca paraphrasi institutionum tit. de lege falc.) vetabat ne cui plus legare posset testator quam mille asses: sed eius legis sententia facile calumniam patiebatur cum pluribus legatariis, & singulis mille asses dando tota plerumque hæreditas legatis absumeretur.*

e *Hæc lex vt idem Theoph tradit, constituerat ne cui plus legatario legatare liceret quam ipse hæres erat habiturus. Sed eius legis sententia facile etiã eludebatur: nam cũ singulis legatariis tantũdem daretur quamtum hæredi relinquebatur, fiebat interdum vt ne quidem centesima pars plerumque hæreditatis (tanto legatariorum numero existente) apud hæredem remaneret.*

f *Et hæc introducta est cum duæ priores non sufficerent ad excludendam fraudem idque tem-*

V

peribus Augusti à Falcidio tribuno plebis ut refert Dio & Xiphilinus.

g *Scilicet cum testamentum subest; nam si res ab intestato agatur & mortis causa donatum sit, quasi cesset constitutio Seueri, Gordianus edixit falcidiam competere. l. 2. C. de morte caus. donat*

h *Quod nam sit genus acquisitionis mortis causa capio vid. inf. tit. vlt. lib. 39.*

i *Illi igitur non possunt grauari vltra bessem aut semissem siue legata sint relicta vel fideicōmissa, siue mortis causa sit donatū: nam quemadmodum. N. 18. Iustinianus pro numero liberorū si vnus, duo, tres, aut quatuor essent, legitimam eorum portionem defininit esse tertiam eius portionis quam habituri erant ab intestato, si plures dimidiam: ita si grauentur legatis vel fideicommißis trientem vel semissem, eiusdem numeri liberorum seruata distinctione iure falcidiæ aut Trebelliani S. C. voluit deducere.*

l *Occidentalium nomine Cuiacius intelligit doctores Italos aut Gallos veluti Accursium, Azonem, Bartholum, Paulum de Castro, Iasonem, Ioannem Fabrum, aliosque complures. Orientalum autem appellatione vt inf. tit. 5. lib. 37. accipit glossatores & enarratores βασιλικῶν, qui scilicet in oriente ius ciuile Constantinopoli vel Beryto profitebantur, quales*

Thalelæus, Cyrillus, Hagiotheodoretus, Theodorus Hermopolites, & alij. Illi dicebant sententiam d. N. 18. porrigi debere ad extraneos hæredes vt vltra semissem aut bessem legatis aut fideicommissis onerari non possent, eadem ratione habita in numero extraneorum hæredum quæ habetur in d. N. 18. in numero liberorum. Sed recte Cuiacius eorum sententiam improbat, quandoquidem in multis ius falcidiæ imminutum à Iustiniano. N. 1. de hæred & falcid.

m *Cuiacius hoc loco vt & lib. 8. obs. cap. 3. improbat constitutionem iuris pontificij in cap. Rainutius. & cap. Rainaldus. extr. de testam. qua filius à patre institutus & rogatus restituere hæreditatem, primum trientem detrahit vt filius proportione legitima ei iure naturæ debita, deinde ex residuo besse sextantem vt hæres scriptus, in vicem portionis Trebellianicæ: quo tamen iure vtimur: & nouissime in comitiis purpureis frequenti senatu est iudicatum hoc duplici iure vti posse filium pro tribunali ius dicente Dn.* de Verdun *Primicerio Præside.*

III. SI CVI PLVS QVAM PER LEGEM FALCIDIAM LICVERIT, LEGATVM ESSE DICETVR.

SEquitur ſtipulatio Falcidiæ prætoria vel cõmunis l. pœnales. §. Iulianus ſup. tit. prox. l. ex facto 2. De her. inſt. quam de legatariis ſingulis ſtipulatur heres qui ſolida præſtat legata, hoc fere modo, Quod amplius legatorum nomine quam per legem Falcidiam licuerit ceperis, quanta ea res erit, tantam pecuniam dari, dolúmque malum abfuturum eſſe. [a] quo exemplo etiam legis Papiæ ſtipulatio interponitur [b] l. 1. §. pen. & ceſſante etiam Falcidia in ſpecie. l. filiusf. §. apud De leg. j. d. l. j. §. in quibuſdam. Tractatur etiam nõnihil ſub hoc titulo de ſtipulatione, Euicta hereditate legata reddi, & Morientium partes reddi, & de ſtipulatione fructuaria.

a *Huic cautioni locus eſt cum dubitat hæres num ſit locum habitura lex falcidia, vt ſibi in futurum proſpiciat emergente ære alieno. cuiuſmodi cautio exigitur etiam cum ſoluuntur legata ex primis tabulis, quæ in contributionem venire poſſunt, ex pupillaribus tabulis vocato poſtmodum ſubſtituto qui & ipſe legatis eſt grauatus, cum*

enim in patris & filij testamento eadem ratio falcidiæ ineunda sit, & propter legata tabulis pupillaribus relicta poßint legata relicta paternis tabulis falcidiam pati, æquum est hanc cautionem interuenire vt si substitutio locum habeat, omnes legatarij vtrarũque tabularũ ad vnum eundemque calculum vocentur. l. 1. §. interdum. l. 31. is cui. ff. ad l. falcid.

b *Vt scilicet institutus à liberto patronus & legatis grauatus non quadrantem, sed integrum semissem, aut iure nouo trientem deducat: quem remota causa testamenti in succeßione liberti sui erat habiturus.*

LIB. XXXVI. TIT. I. AD S. C. TREBELLIANVM.

Lleganter Iustinianus peculiare & in Græca cõstitutione προσῆχον καὶ ἁρμόδιον nihil esse magis, quam vt legatis quidem iungatur narratio legis Falcidiæ: fideicommissis autem S.C. Trebelliani. Trebellianum prius fuit Pegasiano.[a] Et Trebellianum de transferendis actionibus in fideicommissarium, vt absq; metu heredes scripti adirẽt hereditatem,

nō deducta quarta. Pegasianū,si plus quā dodrantē vel totā hereditatē restituere rogati essent, de quarta deducēda non trāslatis actionibus, cōmunicatis tamē remedio stipulationū partis & pro parte, qua ex causa Trebellianus fideicōmissarius erat heredis loco Pegasianus nō itē. Sed & S.C. Pegasiano heres qui suspectā hereditatem dicit, adire cogitur & restituere non deducta quarta & translatis actionibus perinde atque si ex S.C. Trebelliano restitueretur. Est etiam opinor S.C. Pegasiani, quod est in l. 16. §. si quis heres & §. cum quidam & l. 17. in pr. Sed sublato non trāsferendarum actionum iure & remedio stipulationum cetera omnia adscribūtur & aguntur hodie S.C. Trebelliano ex Constitutione Iustiniani, secundū quā recte hic titulus ita cōcipitur, Ad S.C. Trebellianū, nec adiicitur, & Pegasianum, quod erat in veteri titulo edicti perperui, & est adhuc in indice titulorum Pandectis Florentinis præposito.

a *Forte non incongruum breuiter hoc loco repetere totam fideicommissorum historiam. Iustinianus tradit ante Augustum infirma fuisse fideicommissa. Hoc verum potest videri, si tantum hæres rogatus esset in testamento hæreditatem restituere nec fidem ipse suam adstrinxisset: Cæterum si fidem restituendæ*

hæreditatis testatori dedisset, etiam ante Augustum hæres à fideicommissario conueniri potuit ut constat ex Cicerone lib. 2. de finibus, vbi de Sextilio Ruso, & paulo post, vbi de Sexto Peducæo. Postquam autem Augustus induxit vt hæredes qui adijssent, hæreditatem restituere tenerentur, illud sequebatur incommodum vt licet nihil penes hæredes remaneret, illi tamen ferrent onus actionum, interpositis scilicet stipulationibus quasi emptæ & venditæ hæreditatis, vt par est credere. Secutum igitur S. C. Trebellianum Neronis temporibus de transferendis actionibus, vt post restitutam hæreditatem fideicommissarius actiones susciperet quasi iam tum hæredis loco haberetur. Sed & tum illud incommodi erat quod cum Augustus id tantum edixisset vt aditam hæreditatem necesse haberet restituere, nihil vero sanxisset de cogendo hærede si adire nollet, plerique hæredum renuebant adire hæreditatem odio fideicommissarij, cui lucrum restitutæ hæreditatis inuidebant, aut quod vererentur cumulum æris alieni, vel quia rogati totam aut fere totam hæreditatem restituere, nullum aut modicum lucrum erant sensuri, atque ita totum testamentum corruebat & fideicommissa intercidebant non adita hæreditate: Igitur S.C. Pegasianum Vespasiani temporibus de ea re factum, quo primum id fuit inductum, vt perinde quartam portionem hæres institutus ex fideicommissis

generalibus vel singularibus, quibus grauatus esset, posset detrahere, ac ex legatis lege falcidia deducebat; idque quo magis hæres ad adeundam hæreditatem inuitaretur, si rogatus esset totam hæreditatem aut partem dodrante ampliorem restituere, eadem ratione seruata in hærede instituto ex parte qua in eo qui exasse esset institutus: deinde & id introductum est vt si nollet adire hæreditatem tunc periculo fideicommissarij adiretur, & transferrentur ipso iure actiones in fideicommissarium nullo commodo & emolumento falcidiæ penes hæredem remanente. Post hoc S. C. hæ sunt admissæ distinctiones circa onus actionum. Cum volens & sponte adiret hæres, si quartam vel maiorem partem hæreditatis iudicio testatoris retinebat, quia deducto quadrante, triente, aut quincunve hæreditatis, aut portionis in qua institutus erat, hæreditatem partimve hæreditatis sibi datam restituere rogatus erat, pro rata restitutæ hæreditatis transferebantur actiones in fideicommissarium, perinde acsi in ea parte directo esset institutus: pro rata vero retentæ, remanebant actiones penes hæredem, perinde ac si in eâ tantum fuisset à principio institutus. Si vero quartam partem hæreditatis eiusve supplementum beneficio Pegasiani retineret hæres, quod vel totam hæreditatem restituere, vel partē dodrante maiorem rogatus esset, tunc hæres vniuersas ferebat actiones, id est &

agebat solus & conueniebatur; sed remedio stipulationum partis & pro parte communicabantur hæredem & fideicommissarium, ita vt hæres quod soluisset pro dodrante à fideicommissario rapeteret, & inuicem fideicommissarius exigeret ab hærede pro eadem parte quod ipsi debitoris hæreditarij soluissent: idque hac ratione quod licet restituta hæreditate ex Pegasiano fideicommissarius hæres non esset nec hæredis loco effectum tamen hæredis haberet, exemplo legatarij partiarij, cui non res certa sed portio hæreditatis aliqua titulo legati relicta erat. Cum autem sponte hæres adibat hæreditatem & vniuersam restituebat grato animo sine vlla lucri spe testatoris voluntati obsecutus, etiam actiones non transferebantur in fideicommissarium, quia semel volens hæreditati se implicueratn; sed penes eum remanebant & perinde ac si ille venditor, hic emptor hæreditatis fuisset, stipulationes quasi emptæ & venditæ hæreditatis inter eos interponebantur, quibus fideicommissarius promittebat se restituturũ hæredi quod à creditoribus conuentus ipsis soluisset, & inuicem hæres fideicommissario promittebat se restitutuum quod ipse à debitoribus hæreditarijs exegisset, & vt plurimum fideicommissarius fiebat procurator in rem suam, vt hæredis quidem nomine ageret, emolumentum vero actionis ipsum respiceret. Hæc ita ante Iustinianum. Cæterum ipse Iusti-

nianus sublato illo circuitu nec vlla facta distinctione vtrum hæres quartam habeat iudicio testatoris, an beneficio legis, constituit vt ipso iure pro rata portione restitutæ hæreditatis in fideicommissarium actiones transferrentur, pro rata retentæ apud hæredem remanerent, & vnusquisque pro parte sua agere posset & conueniri. Sustulit etiam mentionem Pegasiani S. C. & quod ex eo erat vt falcidiam hæres grauatus fideicommisso vniuersali vel singulari detrahere posset, & vt posset cogi adire periculo fideicommissarij, si suspecta hæredi videretur, id in Trebellianum transfudit, & ex duobus Senatusconsultis vnum fecit. Hæc fere omnia apud Iustinianum tit. de fideicommiss. hæred. quia tamen non eodem ordine nec tam accurata facilitate, visum est & hæc in hunc locum transferre: Sed cum Iosepho, εἴ τις ἄλλος δοξάζειν βούλεται, ἀνέγκλητον ἐχέτω τὴν ἑτερογνωμοσύνην.

II. QVANDO DIES LEGATORVM AVT FIDEICOMMISSORVM CEDAT.

NOndum peracta res est, nam restat adhuc de legatis & fideicommissis inspectio hæc, ex morte cedat dies eorum an ex apertis tabulis, an ex adita hereditate alióve tempore, & cedunt quidem iure antiquo pura ex morte, condicionalia vel in diem incertum [a] ex condicione vel die, postquam venerit aut euenerit, iure nouo pura ex apertis tabulis. Sed, vt Iustinianus loquitur quodam loco tractans de legitimis heredibus, ius nouum idem ipse iure nouissimo correxit, & restituit antiquum ius, cuius videtur & aliis plerisque partibus fuisse studiosissimus, Cedunt igitur hodie pura legata ex mortis testatoris tempore,[b] sublata lege Iulia & Papia,[c] exceptis quibusdam quæ cedunt ab aditione hereditatis, vt si legetur vsus, vsusfructus,[d] habitatio, si detur libertas; si libertati iungatur legatum, vel si seruo legato legetur. Cessionis effectus hic est vt quasi debitũ sit legatum & transmittatur in heredẽ legatarij l. 26. De vsufruct leg. l. 8. & 9. tit.

seq. vt recte Theophilus definierit, cessionem esse legatorum quæ nondum percepta sunt ad heredes transmissionem: nec tamen idem cessionis & delationis vel dies vel effectus. Cedunt, vt dixi, ex die mortis. Deferuntur ex die aditæ hereditatis, siue pertinent ad legatarium vel heredem eius: nam & pertinere in iure, deferri est. Cedunt vt sint debita & ad heredem legatarij pertinere possint. Deferuntur vt peti & adquiri vel repudiari possint. Semper excipio quæ non cedere dixi ante aditam hereditatem: his enim idem est cessionis & delationis dies: necessario quoque herede scripto cessionis & delationis idem dies est, mors testatoris, idem effectus nunquam, & imperitissimi sunt qui delationem & cessionem confundunt passim.

a *Quod hic dicit Cuiacius de die incerto, vt legatum non cedat nisi a die quo dies euenerit, id est accipiendum de die incerto qui pro conditione est, de eo scilicet qui potest non existere, veluti si alicui legetur cum erit annorum quatuordecim, nam potest incertus ille dies non existere, ante eam ætatem moriente legatario; Et verum est eiusmodi diem incertum haberi pro conditione, & efficere legatum conditionale. At si dies ille incertus sit, qui omnino sit extiturus, licet non constet quando, veluti si cui le-*

getur cum morietur, purum legatum est non conditionale; & cedit statim à morte testatoris licet præstatio aut exsolutio differatur in tempus mortis legatarij. Potest consuli Cuiacius lib. 18. obs. cap. 1.

b *At cur non ab aditione hæreditatis? ne scilicet hæres moram faciendo aditioni, transmissionem legati impediat, vt apud eum legatum remaneat quasi pro non scripto habitum. Cuiac. lib. 15. quæst. Papin. ad l. 3. sup. de reg. Caton.*

c *Quæ constituerat vt legata cederent tantum ab apertis tabulis, & quæ interim deficerent morte aut peregrinitate legatarij quasi caduca fisco vindicarentur Vid. Cuiac. ad tit. C. de cad. toll. in parat. & recit.*

d *Ratio exposita est sup. tit. 3. lib. 7. quæ in vsu, vsufructu, & habitatione similis est. In libertate relicta seruo, & legato eidem cum libertate dato, eadem prope ratio est, quia cum libertas non transmittatur, nec poßit competere ante aditam hæreditatem, consequens est nec diem legati antea cedere, ne inutiliter cedat & hæreditati magis in cuius dominio interim seruus esse fingitur, acquiratur legatum, quam ipsi seruo. Eadem quoque ratio interuenit in legato quod relictum est seruo legato: si enim dies eius legati cederet à morte testatoris, vel inutile esset quasi relictum seruo proprio, vel hæreditati ipsi*

acquireretur penes quam ipsius serui legati dominium est ante hæreditatis aditionem. l. 80. legatum. ff. de leg. 2.

III. VT LEGATORVM SEV FIDEICOMMISSORVM SERVANDORVM CAVSA CAVEATVR.

REstat etiam prætoria stipulatio legatorum seruandorum causa quæ vulgaris & communis cautio dicitur. l. filiusfa. §. iidem principes. De leg. j. l. creditoribus. De separat. & instar actionis obtinet. Hanc de herede stipulantur legatarij vel etiam dispensatores legatorum. l. quidam. §. penul. De leg. j. si in diem legata relicta sint vel in conditionem casualem, non, vt opinor, si in potestatiuam, nisi velit heres litigare: qua ratione etiam de puro legato hæc cautio interponitur. l. vxorem. §. vlt. De leg 3. l. 14. 15. hoc tit. Edictum prætoris fuit de legatis, sed quia defunctorum conseruat voluntates, facile producitur ad omnia fideicommissa interpretatione prudentum. d. l. 14. & 15. §. vlt. sicut edictum de legatis præstandis, eadem ratione. Lex Falcidia quia erat cōtra voluntatem, contra libertatem testa-

mentorum, contra XII. tab. non potuit produci ad fideicommissa sine speciali lege. Sed neque lex Iulia & Papia, quæ odiosa etiam est & quod est in l. 87. De le. 3. ex S C. est l. Senatus De donat. cau. mort.

a *De quo tit. 5. lib. seq. ex eo enim edicto quemadmodum legata liberis & parentibus relicta petita bon. poss. contra tabulas tuetur prætor: ita etiam portiones hæreditatis ipsis liberis & parentibus datas conseruat, quasi ex benignitate nomine legatorum veniant. l. 7. nam secundum. inf. de leg. præst.*

IV. VT IN POSSESSIONEM LEGATORVM VEL FIDEICOMMISSORVM SERVANDORVM CAVSA ESSE LICEAT.

HEres qui non paret superiori edicto id est qui legatorum nomine non satisdat, ex hoc edicto coërcetur misso legatario aut fideicommissario in possessionem legatorum seruandorum causa. In possessionem omnium bonorum quæ ex ea hereditate sunt, non in bona heredis propria, nisi certis modis ex Constitutione Antonini, quo genere pignus prætorium constituitur.

DIGESTORVM PARS SEXTA.

LIBER XXXVII. TIT. I. DE BONORVM POSSESSIONIBVS.

AB hereditatibus transit ad bonorum possessiones, quæ nec minus obligant nos quasi ex cõtractu quam hereditates, nec minus etiam actiones nanciscimur ex eis quam ex hereditatibus, quia hereditatis bonorúmve possessio, prætoria successio est, quam perinde prætor tuetur atque ciuilem. Non potuit heredem facere vel dominum: bonorum tamen possessorem veluti heredem fecit tam eum quem ius ciuile heredem facit, quam etiam eum quem ius ciuile non nouit, veluti posthumum alienum heredem institutum vel filium emancipatum ab intestato, & recte definitur bonorum possessio, ius successionis prætoriæ in vniuersa defuncti bona, vel ius persequendorum retinendorúmque

rumque bonorum defuncti, vel heredi-tas possessione retenta. Dominium tri-buere dicitur. l.j. Sed intelligo dominium possessionis, non dominium proprietatis: nec enim proprietatem tribuit sed posses-sionem tantum & retentionem. Et hoc generali titulo explicata definitione bo-norum, & bonorum possessionis, expli-cantur etiam genera bon. possessionis, & alia pleraque communia sequentibus titu-lis, veluti de his qui admitti ad bon. pos-sessionem possunt, qua de re erat proprie tit. 3. & de diebus petendæ bon. possessio-nis de qua lib. sequentis tit. 16.

II. SI TABVLÆ TESTA-MENTI EXTABVNT.

NVllus, vt opinor, fuit in edicto per-petuo titulus generalis, quàm hic primus qui conficitur ex primis verbis e-dicti, Si tabulæ testamenti extabunt: est enim generalis ad successiones testati. O-lim edicebatur: si tabulæ testamẽti profe-rentur. Hodie, si extabunt, quia sufficit ex-tare, licet non proferantur. l.j. §. sufficit. De bon. possess. secun. tab. Sequitur autem prætor ordinem legum, nam exemplo XII.

X

tabul. proponit prius bon. possessiones ex testamento, Contra tabulas, & secundum tabulas, ab his verbis, Si tabulæ testamenti extabunt: deinde bonorum possessiones ab intestato sub contrariis verbis, Si tabulæ testamenti nullæ extrahunt, lib. sequentis titu. 6. & vt speciem aliquam edicti proponam, ita perscripsisse prætor videtur, Si tabulæ testamenti extabunt, liberis præteritis potissimum bon. possessionem contra tabulas dabo, mox si ea parte bon. possessio occupata non esset, scriptis heredibus secundum tabulas bonorum possessionem pollicetur. At l. j. huius tituli non pertinet nisi ad bonorum possessionem secundum tabulas.

III. DE BONORVM POSSESSIONE FVRIOSO, INFANTI, MVTO, SVRDO CAECO COMPETENTE.

SEquebatur hic titulus quo de certis personis agitur de quibus ambigi poterat an admitti possint ad bon. possessionem & quemadmodum.

IV. DE BONORVM POSSESSIONE CONTRA TABVLAS.

QVo explicito, institutum agit ordinem, vt primo liberis deferat bon. possessionem contra tabulas, quem esse æquissimũ Vlpian. ait l. ij. De bonor. possess. sec. tab. & hac de causa de successione testati primum edictum: siue prima pars edicti accipitur frequentissime pro hac parte quæ liberis præteritis, id est neque institutis neque vti oportet exheredatis defertur bon. possessio contra tabulas.[a] & similiter libro sequenti de successione intestati generali capite proposito, Si tabulæ testamenti nullæ extabunt, subiicitur prima pars edicti, qua liberi vocantur. l.j § recte eod.tit. l. j. §.sed vidẽdũ. De suc.edict.

a *Hæc bonorum possessio propriè datur liberis emancipatis à patre præteritis: iure enim ciuili potuerunt impune præteriri. Sui hoc remedio non egent, quia eorum præteritione iniustum ac nullum testamentum est: potest tamen illis esse vtilis vt impediant quo minus hæres institutus obtineat bon. possessionem secundum tabulas, & eo casu locum non habebit beneficium tituli sequentis, nec vllo modo cuiquam legata debebuntur. l. 15. is qui. tit. seq. Hæc autem bon. poss. cõtra tab.*

multum differt a querela inofficiosi testamenti: nam datur tantum filiis emancipatis à patre præteritis nisi in casu supra relato. Querela vero latius patet, & datur filiis suis vel emancipatis exhæredatis à patre, vel præteritis aut exhæredatis à matre: datur etiam parentibus præteritis aut exhæredatis à liberis suis: datur etiam ijs qui sunt à latere, veluti fratribus aut sororibus consanguineis defuncti, si turpis persona illis sit prælata. Rursus querela totum testamentum rescindit iure digestorum, ita vt nec legata aut fideicommissa ab intestato repetita valeant in vim clausulæ codicillaris. l. 13. Titia. sup. de inoff. test. iure nouo sola institutio rescinditur, cætera firma manent. auth. ex causa. C. de lib. præter. Bonorum poss. contra tab. non in totum testamentum rescindit sed si quæ sunt in eo tabulæ pupillares, ratæ manent. l. 34. ex duobus in pr. ff. de vulg. & pup. subst. & legata parentibus vel liberis relicta præstantur, vt docet tit. sequens. Cur autem bon. poss. contra tab. totum testamentum non infirmet, querela vero infirmet, hæc ratio potest adferri, quia non tanta potestas edicti prætorij quanta legis Gliciæ, quæ induxit querelam vt constitit sup. tit. de inoff. test. deinde quod querelâ inofficiosi testamenti propositâ & perlatâ, fingatur defunctus fuisse insanus & furiosus, qui color cessat in bon. poss. contra tab. Vid. Viglius ad. §. li-

beris. de pupill. subst. apud Iust. Est & hæc differentia quod bonorum possessio contra tabulas detur contra testamentum, etiamsi hæres scriptus nondum adierit, quia nulla causæ cognitio requiritur, cum sufficiat filio emancipato docere se esse præteritum: Querela vero non nisi contra hæredem ipsum proponitur adita ab eo hæreditate, & causa cognitâ si nullæ aut non idoneæ appareant exhæredationis aut præteritionis causæ.

V. DE LEGATIS PRÆSTANDIS CONTRA TABVLAS BONORVM POSSESSIONE PETITA.

Bonorum possessio contra tabulas rescindit tabulas paternas non pupillares, & paternas, etiam si in eis alij filij præteritorum fratres instituti sint, quorum tamen institutione deducta in irritum, perinde ac si instituti non essent cum præteritis veniunt ad bonorum possessionem cõtra tabulas: institutis enim liberis præteriti, vt dicitur, cõmittunt siue patefaciunt edictum contra tabulas. [a] Rescindit etiam hæc bon. possessio, hæc actio præteriti,

vt Valentinianus Imp. loquitur, legata & fideicommissa nisi parentibus [b] aut liberis relicta sint,[c] vel vxori aut nurui dotis nomine. [c] his enim personis conseruantur ex hoc edicto, & præstantur vel à præteritis si sui non sint vtilibus actionibus vel ab institutis etiam suis quibus commissum est edictum, salua Falcidia. non probo opinionem Orientalium qui & hoc edictum hodie sublatum putant quasi legata sint præstanda omnibus, & edictum nouum quod est tit. 8. quasi emancipatus pater præferatur filiis suis.

a *Id est emancipati præteriti efficiunt, vt alij liberi sui, qui in minore parte quam ab intestato sperare poterant instituti sunt, possint omittere causam suæ institutionis, & petere bonorum possessionem contra tabulas, idque etiam si emancipati præteriti ipsi non petant bon. possessionem, quia sufficit eos petere posse l.* 10. *si post mortem. §. fin. tit. super.*

b *Parentes in hoc edicto strictim accipiuntur pro patre aut matre aliisque ascendẽtibus vtriusque sexus: nec enim iis qui sunt à latere legatum aut hæreditatis portionem ipsis datam conseruat prætor, ne fratri quidem aut sorori defuncti. l.* 3. *§.* 1. *hoc tit. liberis vero in infinitum legata præstantur, etiam si in eo statu sint, vt petere bon. possessionem non possint, quales hi qui tem-*

pore mortis testaris in adoptiua familia sunt, aut nepotes ex filia qui iure antiquo auo materno non succedebant. §. item vetustas. de her. quæ ab int. def.

c *Et hoc quidem casu id est cum vxori vel nurui dos est legata, mulier vel nurus non redigitur ad virilem, quia non tam ad lucrum quam ad æs alienum venit. l. 8. virilis. §. pen. hoc tit. & hoc quid significetur v. quæ supra sunt notata ad tit. de dote præleg.*

VI. DE COLLATIONE BONORVM.

LIberis emancipatis prætor promittit bonorum possessionem contra tabulas antequam eos iubeat suis bona propria conferre. quod iubet hoc edicto itaque hic ordo demonstrat collationem fieri post petitam bonorum possessionem contra tabulas. [a] Collatio est confusio bonorum propriorum cum paternis. Conferunt propria vt ferant tam ex propriis, quam ex paternis contingentem portionem. [b] & locus est huic collationi etiam inter eos quibus data est bon. possess. Vnde liberi.

a *iure antiquo collationi locus tantũ fuit ab intestato, aut petita bon. poss. contra tabulas ab emancipato. Cæterum si res ageretur ex testamento, nec dos nec quid aliud conferebatur l. 35. Põponius; ff. fam. hercisc. quia scilicet tum liberi non succedunt vt liberi, sed vt extranei. Hodie habet locũ etiam ex testamento nisi eam prohibuerit parens de cuius successione agitur. N. 18. cap. 6. quod ita tamen est accipiendum si ex certis partibus filij sint instituti: nam si singulis res certas assignauerit & bona sua parens inter liberos diuiserit, videbitur noluisse bonorum quæ liberis suis dederit ante testamentum collationem inter eos fieri.*

b *Soli autem emancipati conferunt; sui non conferunt, quia quæcumque acquisierunt censentur patri acquisiuisse, excepto scilicet castrensi aut quasi castrensi peculio quod præcipuum semper manet. Vide plura apud Cuiac. in parat. C. hoc tit. & ad N. 18.*

VII. DE COLLATIONE DOTIS.

SEparatim tractat de collatione dotis, quoniam quantum ad personas quæ conferunt attinet, alio iure est bonorum, alio dotis collatio. Bona soli emancipati conferunt, Dotem etiam suæ his quibuscum bonorum possessionem contra tabulas accipiunt siue sint præteritæ siue institutis commisso edicto aucta sit earum portio [a] siue miscuerint se bonis paternis. idémque seruatur in bon. possessione Vnde liberi.

a *Augetur earum portio cum ex minima parte institutæ propter emancipatum fratrem præteritum & occasione commissi edicti omittunt causam suæ institutionis, & cum fratre præterito veniunt ad bonorum possessionem contra tab. vt dictum sup. tit. 5.*

VIII. DE CONIVNGENDIS CVM EMANCIPATO LIBERIS EIVS.

HVic etiam edicto locus est tam in bonorum possessione contra tabulas quam vnde liberi, vt scilicet patri eman-

cipato iungatur in vnam eandémque partem filius natus ex eo & retentus in potestate aui, [a] vtque ei soli bona sua conferat pater, non fratribus, Filius dicitur coniungi patri, non pater filio: nam præualet ius præteritum. Sed ex hoc edicto iuri prętorio coniungitur ius ciuile. Edictum nouum dicitur & noua clausula l. j. § si pater nuru. tit. seq. l. qui duos hoc titu. & à Græcis ad l. 5. Si tab. test. nul. ext. quia in componendo edicto perpetuo auctoritate Adriani Imperatoris Iuliano vtile visum est hoc iuris introducere & inserere edicto prætoris. Saluianum edictum dicere soleo.

a *Ratio inducendi huius iuris & edicti ea est, quia vt filius nepotem excludebat gradus priuilegio, ita filiũ nepos præcedebat quod in aui morientis potestate fuerit: ideoque διὰ τὸ ἰσάζον vterque admittitur, & ne id oneri sit & fraudi cæteris defuncti liberis, emancipatus & liberi eius ad eandem partem vocantur.*

IX. DE VENTRE IN POSSESSIONEM MITTENDO ET CVRATORE EIVS.

SVperioribus titulis prospexit prætor natis, hoc titulo nondum natis, id est

ventri, non data bon. possessione contra tabulas, sed muliere prægnante ventris nomine missa in possessionem vice contra tabulas bonor. possessionis, vel etiam vice secundum tabulas, aut Vnde liberi, nam ex omnibus partibus edicti successorij venter in possessionem mittitur. Sed hîc potissimum agitur de bonorum possessione contra tabulas ventre præterito, cui etiam misso in possessionem curator dati solet, qui ventris curam administret eodem modo quo curatores & tutores pupillorum solent. Dari etiam solet curator bonis creditorum gratia, vt bona conseruet & distrahat res, quæ deteriores futuræ sunt, nec enim plenam rerum administrationem habet, vt curator ventris.

X. DE CARBONIANO EDICTO.

HOc quoque edictum principaliter pertinet ad bonorum possessionem contra tabulas, sed porrigitur etiam ad bonorum possessiones ab intestato, Consulitur eo liberis impuberibus, quibus fit controuersia status & bonorum paternorum, data bonorum

possessione quasi liberis præsumptione quadam, & quæstione status dilata in tempus pubertatis, quorum vtrunque fit caussa cognita. & ex eo intelligitur decretalem hanc bonorum possessionem esse, non edictalem vel ordinariam. [a] Inuenias & edictum & decretum Carbonianum dici l. ij. De ven insp. vel quia ex hoc edicto decretum interponitur, vel quia ex decreto Carbonis prætoris hæc res transiit in edictum, sed ita tamen vt semper decretum interponi necesse sit, etiam si forte liberi edictalem admiserint, quia edictalis sine re constituitur, mota cõtrouersia status. Possis eandem pupillarium bonorum possessionem appellare, quia solis pupillis datur, & finitur pubertate. Interim hunc effectum habet, vt impubes solus possideat, nisi aduersarius sit etiam ex liberis, vt alatur, vt exerceat actiones tempore perituras. hoc ita si satisdederit de restituendis bonis si iudicatum erit aduersus se. nam si non satisdederit nec solus possidet, nec alitur nisi causa cognita, nec exercet actiones, & bonorum administratio committitur aduersario satisdanti, neutro satisdante, custodiendis & administrandis bonis curator datur quod iudicatum sit.

a *Edictalis vel ordinaria, ea est quæ de plano*

est per libellum ex edicto datur: decretalis, quæ ex decreto & sententia datur causa prius cognitâ, & vocatis his quorum interest: & hinc generalis hæc definitio, omnia quæcumque causæ cognitionem desiderant, per libellum expediri non posse. l. 9. necquidquam. §. 1. ff. de off. proc. Edictalis datur ex dicto perpetuo, vel prætoris mortui edicto vt vocant: decretalis ex decreto prætoris viui siue iurisdictionem præsentaneam obtinentis.

XI. DE BONORVM POSSESSIONE SECVNDVM TABVLAS.

SEcunda pars edicti est de bonorum possessione secundum tabulas supremas, quæ omnibus heredibus scriptis datur si modo signatæ sint septem testium signis, & huius exemplo decernitur etiam heredibus institutis bonorum possessio secundum nuncupationem. [a]

a *Cum scilicet testamento in scripturam non relato, tantum coram septem testibus voluntatem suam de hærede instituendo, vel legatis aut fideicommissis relinquendis nuncupauit testator, §. fin. de testam. apud Iustin. Cuiusmodi testamenti vsus, in Gallia nullus quandoquidem constitutio Caroli 9. quæ supra centum libras con-*

tractus sine scriptura factos consistere non vult, nec eorum aliquam fieri probationem testium sola examinatione, ad testamenta & vltimas voluntates est perducta, vt tradit Aureliæ suæ perpetuum decus Annæus Robertus lib. 2. rerum iud. cap. 10. quare fit vt testamentum non valeat, nisi vel illud testator ipse sua manu integrum perscripserit, vel coram plebano ecclesiæ eius-ve vicario, aut tabellione publico testibus præsentibus in scriptum sit relatum, vel à duobus notariis nuncupante testatore nullis testibus desideratis perscriptum sit.

XII. SI A PARENTE QVIS MANVMISSVS SIT.

EX testamento duę sunt bonor. possessiones. Contra tabulas & secundum tabulas: quibus expositis subiicit duos titulos, quorum vnum referri vult ad bonorum poss. contra tabulas, alterum ad bono. poss. secundum tabulas. Primum, vt intelligatur non tantum liberis, sed etiam parentibus præteritis dari bono possessioné contra tabulas si in emancipatione manumissores extiterint, quasi patronis scilicet,[a] & rectè, si à parente quis manumissus sit, nam si à parente quis emancipatus non manumissus sit, cessat bon. possessio.[b]

a *Sed & querelam inofficiosi testamenti iter habet, non vt patronus sed vt pater, quæ bid ius antiquum dicitur in l. 1. §. vlt. hoc it. quod scilicet filium suum prius genuerit ater, quam manumiserit v. Cuiac. lib. 8. bs. cap. 23.*

b *Respectu patris naturalis, sed eam habe- it extraneus manumissor, siue pater fiducia- us, cui tamen ex edicto prætoris præferebantur ecem personæ ex edicto, vnde decem personæ, uod iure nouo cessat, quia fingitur omnis eman- patio facta contracta fiducia, vt semper ma- umissor filij sui a se emancipati pater existi- etur. §. sunt autem. vers. tertio. §. sed eas vers. uæ autem de bon. possess. apud Iustin.*

XIII. DE BONORVM POS- SESSIONE EX TESTAMEN- TO MILITIS.

SEcundum vero id est hunc titulum, vt intelligatur non tantum secundum ta- ulas vel nuncupatione paganorum bo- orum possessionem dari, sed etiam se- undum testamenta militum quoquomo- o facta. Ceterum contra testamenta mi- tum bonorum possessio, vel contra he- edes institutos à militibus querela inoffi- osi testamenti numquam datur.

XIV. DE IVRE PATRONATVS.

POst bonorum possessiones ingenuorum, quia daturus est nunc bonorum possessionem contra tabulas libertorum patronis præteritis, quæ pars est iuris patronatus, altius demonstrandæ rei initium petit & omnia iura & commoda patronatus sigillatim exponere parat, itemque, quod hoc titulo potissimum agit, quibus modis ius patronatus adquiratur vel amittatur.

a *Ea de re plura ipse Cuiacius, lib.* 10. *obs. cap.* 33. *&* *lib.* 20. *cap.* 34.

XV. DE OBSEQVIIS PARENTIBVS ET PATRONIS PRAESTANDIS.

IVris patronatus pars sunt obsequia iure naturali debita patronis, quo nomine honorem significamus, reuerentiam, pietatem, beneficij gratiam; quę omnia etiam vno *ὑποταγῆς* nomine Græci complectuntur, & huius quidem obsequij ratione, nec patronos liberti in ius vocare possunt sine venia, nec iudicio sisti ab eis locupletem fideiussorem desiderare, [a] nec famosa aut veluti

'eluti famosa actione cum eis experiri, ıec iusiurandum calumniæ exigere, nec n solidum eos condemnare, & si quid ontra officium pietatis fecerint, in liberos proposita est querela vel actio ingra- ı.[b] Eandem pietatem liberi parentibus ebent etiam non manumissoribus, & ınt tam parentum, quam patronorum, ıcra nomina

a *Ea de re actum tit. 6. & 8. sup. lib. 2.*

b *Ea est quæ apud Athenienses dicebatur δίκη ἀποστασίου, siue iudicium defectionis, quæ patro- is contra libertos dabatur, si a debitis obsequiis stitissent & desciuissent, & ideo ut iure ci- li obtinet, ingrati in seruitutem vindicaban- ır. Pollux lib. 8. Suidas & Harpocration in xico decem Rhetorum.*

LIB. XXXVIII. TIT. I.

DE OPERIS LIBERTORVM.

ITEM operæ pars sunt iuris patronatus, id est officia diurna siue in ministerio siue in artificio consistant[a] libertatis causa imposita libertis per stipula- ıonem vel iusiurandum, [b] qua ex re dat

præter iudicium operarnm, & recte veteres glossæ. Operarum, τῶν ὑπηρεσιῶν ὧν παρέχουσιν οἱ ἀπελεύθεροι τοῖς πάτρωσιν. nam in liberos parentibus iudicium operarum non est. Sed & præter operas, doni aut muneris patrono promissi vel iurati actio est.

a *Sunt autem operæ officiales illæ, quia scilicet illas officij causa patrono libertus præstat. Aliæ sunt fabriles aut cuiuslibet alterius artificij, quæ cuilibet etiam non libertatis causa possunt deberi, officiales ad hæredes extraneos non transeunt, nisi indictæ aut petitæ: nec debentur liberis patroni vt hæredibus, sed vt patronis, ideoque pro virilibus non pro portionibus hæreditariis l. 7. §. 6. hoc tit. fabriles transeunt ad hæredes quoscumque proportionibus hæreditariis. Vid. Cuiac. lib. 17. obs. cap. 14. & lib. 20. quæst. 18. Papin. ad l. 55. ff. ad Trebell.*

b *Recte per stipulationem, vel iusiurandum; nam si promissæ non sint non debentur, & in hoc differunt ab obsequiis & reuerentiæ iuribus, quæ semper debentur, etiamsi non sint promissa aut iurata, & propter hæc non exhibita potest institui actio ingrati.*

II. DE BONIS LIBERTORVM.

SEquitur ea pars iuris patronatus, cuius demonstrandæ causa prætulit superio-

a, Bonorum possessio contra tab. liberti
quæ patrono præterito cōpetit in partem
dimidiam contra heredem scriptum, [a] &
b intestato bonorū possessio Vnde legiti-
ni. In partem dimidiam iure veteri l. j. §.
en. Si cui plus quam per leg. Fal. l. debi-
or §. 1. De pig. act. hodie in partem ter-
am. [b] Quæ liberis præteritis datur, in as-
m competit & contra lignum [c] non con-
a heredem scriptum, ac præterea in bo-
is liberti cessat edictum nouum l. ij. §.
t. Sed adnotandum illud est, patronum
ui elegit superiorem titulum, ab isto re-
elli l. ij. §. de bon. poss. contr. tab. lib. l.
cut. supra de iu. pat. nec enim omnia iura
atronatus in vno concurrunt semper. [d]

a *Igitur debet esse adita hæreditas ab hærede*
ipto l. 4. sup. de bon. poss. contra tab.

b *Hæc verba referuntur ad bon. poss. contra*
ulas quæ competit patrono cum hæredem ex-
neum instituit libertus, alioquin si res agatur
intestato, & nulli sunt liberi naturales ipsius
erti, patronus per edictum vnde legitimi so-
s venit ad successionem. Sane ex noua con-
utione Iustiniani, quam dn. Cuiacius resti-
t lib. 20. obs. cap. 34. etiam fratres ipsius li-
ti sororesve, pater & mater ipsi patro-
præferuntur, cuius constitutionis fit men-
in titul. de seru. cogn. in princip. apud

tractus sine scriptura factos consistere non vult, nec eorum aliquam fieri probationem testium sola examinatione, ad testamenta & vltimas voluntates est perducta, vt tradit Aureliæ suæ perpetuum decus Annæus Robertus lib. 2. rerum iud. cap. 10. quare fit vt testamentum non valeat, nisi vel illud testator ipse sua manu integrum perscripserit, vel coram plebano ecclesiæ eius-ve vicario, aut tabellione publico testibus præsentibus in scriptum sit relatum, vel a duobus notariis nuncupante testatore nullis testibus desideratis perscriptum sit.

XII. SI A PARENTE QVIS MANVMISSVS SIT.

EX testamento duę sunt bonor. possessiones. Contra tabulas & secundum tabulas: quibus expositis subiicit duos titulos, quorum vnum referri vult ad bonorum poss. contra tabulas, alterum ad bono. poss. secundum tabulas. Primum, vt intelligatur non tantum liberis, sed etiam parentibus præteritis dari bono possessioné contra tabulas si in emancipatione manumissores extiterint, quasi patronis scilicet,[a] & rectè, si à parente quis manumissus sit, nam si à parente quis emancipatus non manumissus sit, cessat bon. possessio.[b]

a *Sed & querelam inofficiosi testamenti ...iter habet, non vt patronus sed vt pater, quæ ...b id ius antiquum dicitur in l. 1. §. vlt. hoc ...t. quod scilicet filium suum prius genuerit ...ater, quam manumiserit v. Cuiac. lib. 8. ...bs. cap. 23.*

b *Respectu patris naturalis, sed eam habe... ...it extraneus manumissor, siue pater fiducia... ...us, cui tamen ex edicto prætoris præferebantur ...ecem personæ ex edicto, vnde decem personæ, ...uod iure nouo cessat, quia fingitur omnis eman... ...patio facta contracta fiducia, vt semper ma... ...numissor filij sui a se emancipati pater existi... ...etur. §. sunt autem. vers. tertio. §. sed eas vers. ...uæ autem de bon. possess. apud Instin.*

...XIII. DE BONORVM POSSESSIONE EX TESTAMENTO MILITIS.

SEcundum vero id est hunc titulum, vt intelligatur non tantum secundum ta...ulas vel nuncupatione paganorum bo...orum possessionem dari, sed etiam se...cundum testamenta militum quoquomo...o facta. Ceterum contra testamenta mi...itum bonorum possessio, vel contra he...redes institutos à militibus querela inoffi...ciosi testamenti numquam datur.

XIV. DE IVRE PATRONATVS.

POst bonorum possessiones ingenuorum, quia daturus est nunc bonorum possessionem contra tabulas libertorum patronis præteritis, quæ pars est iuris patronatus, altius demonstrandæ rei initium petit & omnia iura & commoda patronatus sigillatim exponere parat, itemque, quod hoc titulo potissimum agit, quibus modis ius patronatus adquiratur vel amittatur.

a *Ea de re plura ipse Cuiacius*, *lib*. 10. *obs*. *cap*. 33. *&* *lib*. 20. *cap*. 34.

XV. DE OBSEQVIIS PARENTIBVS ET PATRONIS PRAESTANDIS.

IVris patronatus pars sunt obsequia iure naturali debita patronis, quo nomine honorem significamus, reuerentiam, pietatem, beneficij gratiam, quę omnia etiam vno ὑποταγῆς nomine Græci complectuntur, & huius quidem obsequij ratione, nec patronos liberti in ius vocare possunt sine venia, nec iudicio sisti ab eis locupletem fideiussorem desiderare,[a] nec famosa aut

veluti

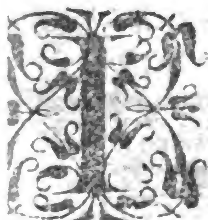
cluti famosa actione cum eis experiri, ec iusiurandum ca'umniæ exigere, nec isolidum eos condemnare, & si quid ontra officium pietatis fecerint, in liber- os proposita est querela vel actio ingra- .[b] Eandem pietatem liberi parentibus ebent etiam non manumissoribus, & int tam parentum, quam patronorum, cra nomina

a *Ea de re actum tit. 6. & 8. sup. lib. 2.*

b *Ea est quæ apud Athenienses dicebatur δίκη ... τοςασίυ, siue iudicium defectionis, quæ patro- s contra libertos dabatur, si a debitis obsequiis stitissent & desciuissent, & ideo vt iure ci- li obtinet, ingrati in seruitutem vindicaban- r. Pollux lib. 8. Suidas & Harpocration in xico decem Rhetorum.*

LIB. XXXVIII. TIT. I.

De operis libertorum.

TEM operæ pars sunt iuris patronatus, id est officia diurna siue in ministerio siue in artificio consistant [a] libertatis causa imposita libertis per stipulationem vel iusiurandum, [b] qua ex re dat

prætor iudicium operarnm, & recte veteres glossæ. Operarum, τῶν ὑπηρεσιῶν ὧν παρέχουσιν οἱ ἀπελεύθεροι τοῖς πάτρωσιν. nam in liberos parentibus iudicium operarum non est. Sed & præter operas, doni aut muneris patrono promissi vel iurati actio est.

a *Sunt autem operæ officiales illæ, quia scilicet illas officij causa patrono libertus præstat. Aliæ sunt fabriles aut cuiuslibet alterius artificij, quæ cuilibet etiam non libertatis causa possunt deberi, officiales ad hæredes extraneos non transeunt, nisi indictæ aut petitæ: nec debentur liberis patroni vt hæredibus, sed vt patronis, ideoque pro virilibus non pro portionibus hæreditariis l. 7. §. 6. hoc tit. fabriles transeunt ad hæredes quoscumque proportionibus hæreditariis. Vid. Cuiac. lib. 17. obs. cap. 14. & lib. 20. quæst. 18. Papin. ad l. 55. ff. ad Trebell.*

b *Recte per stipulationem, vel iusiurandum; nam si promissæ non sint non debentur, & in hoc differunt ab obsequiis & reuerentiæ iuribus, quæ semper debentur, etiamsi non sint promissa aut iurata, & propter hæc non exhibita potest institui actio ingrati.*

II. DE BONIS LIBERTORVM.

SEquitur ea pars iuris patronatus, cuius demonstrandæ causa prætulit superio-

i, Bonorum possessio contra tab. liberti
uæ patrono præterito cōpetit in partem
imidiam contra heredem scriptum, [a] &
o intestato bonorū possesio Vnde legiti-
ni. In partem dimidiam iure veteri l. j. §.
en. Si cui plus quam per leg. Fal. l. debi-
or §. 1. De pig. act. hodie in partem ter-
am. [b] Quæ liberis præteritis datur, in as-
m competit & contra lignum [c] non con-
a heredem scriptum, ac præterea in bo-
s liberti cessat edictum nouum l. ij. §.
:. Sed adnotandum illud est, patronum
ui elegit superiorem titulum, ab isto re-
elli l. ij. §. de bon. poss. contr. tab. lib. l.
cut. supra de iu. pat. nec enim omnia iūra
itronatus in vno concurrunt semper. [d]

a *Igitur debet esse adita hæreditas ab hærede*
ipto l. 4. sup. de bon. poss. contra tab.

b *Hæc verba referuntur ad bon. poss. contra*
bulas quæ competit patrono cum hæredem ex-
neum instituit libertus, alioquin si res agatur
intestato, & nulli sunt liberi naturales ipsius
erti, patronus per edictum vnde legitimi so-
s venit ad successionem. Sane ex noua con-
tutione Iustiniani, quam dn. Cuiacius resti-
t lib. 20. obs. cap. 34. etiam fratres ipsius li-
rti sorores-ve, pater & mater ipsi patro-
præferuntur, cuius constitutionis fit men-
in titul. de seru. cogn. in princip. apud

Iustin. Etiam ex lege Papia liberis existentibus liberti, si maior centenario esset libertus, id est si plus quam centum millia sestertiorum in bonis habebat, patronus admittebatur in virilem, nisi tres essent, idque siue ex testamento, siue ab intestato. Sed Iustinianus hoc correxit & noluit aliqua ratione succedere patronum, si vel filius aut filia aliquis-ve ex liberis liberti intercedat, qui possit vel ex testamento vel ab intestato, vel per querelam inofficiosi testamenti, vel petita bon. poss. contra tab. paternam, aut auitam successionem sperare. §. postea cum seq. de success. libert. apud Iustinianum.

c *Id est contra testamentum, etiamsi hæreditatem nondum adierit hæres. d. l. 4. & l. 19. ff. de bon. poss. contra tab & dicitur contra lignum quia ligneæ, vt plurimum tabulæ erant l. 1. in pr. sup. de bon. poss. contra tab. & scriptura antiquorum fere omnis in dedolatis, è ligno codicillis. D. Hieronymus ep. 1. lib. 1. Virgil. ecl. 5. & vlt. Cuiac. lib. 11. obs. cap. 14.*

d *Adnotari & illud potest beneficium huius tituli non dari extraneis patroni hæredibus, vt de operis superiori titulo est definitum: nam nec ius patronatus ad eos transit, l vn. §. sed etsi C. de lat lib. toll. & hæredes extraneos ab hæreditate liberti repelli nominatim est de-*

iitum Græca constitutione Iustiniani, quam uiacius restituit, lib. 20. obs. cap. 34. quod letur nequaquam obtinuisse, iure antiquo, item in bonis libertorum latinorum. §. sed cc. vers. postea. de successione libert. apud ustinianum.

III. DE LIBERTIS VNIVERSITATVM.

ADiungitur hic titulus, vt intelligatur municipibus, collegiis, vniuersitatius etiam dari bonorum possessionem ontra tabulas libertorum, & Vnde legimi, quamuis incerta sint corpora. In inice legitur, De libertis municipum & iarum vniuersitatum.

IV. DE ASSIGNANDIS LIBERTIS.

HIc vero titulus eò spectat vt intelligatur, quod libertus vni ex filiis patroi adsignatus sit, non ideo in perpetuum pelli ceteros à bonorum possessione cõa tabulas, vel vnde legitimi, nam S. C. uo confirmatur adsignatio, ita facit intem eum solum patronum cui facta adsiiatio est, vt tamen ceteri non desinant

esse patroni l. 3 §. si capitis sup. de bonis libert. Adsignat libertum patronus qui significat cuius ex liberis suis libertum eum esse velit. Iudex adsignat res, non libertos l. quædam famil. erciscund.

V. SI QVID IN FRAVDEM PATRONI FACTVM SIT.

SEquitur portio alia iuris patronatus, actio Fabiana quæ patrono competit liberto testato, & actio Caluisiana, quæ intestato [a] l. 3. §. si intestatus inf. l. 3. C. eod. ad detrahendam portionem debitam verecundiæ patronali, quam dixi sup. esse semissem bonorum liberti vel trientem, ex alienationibus inter viuos factis in fraudem patroni [b] & ex mortis causa donationibus & legatis. Patronus non est creditor l. 6. in fi. ad legem Cornel. de fal. alioquin haberet Paulianam actionem.

a *Hæ duæ actiones prætoriæ sunt, & in personam, quamuis Paulianæ actioni quæ in rem est sint absimiles, idque Cuiacius docet in prioribus notis instit. ad tit. de act. §. 6. Item si quis, vtraque etiam rei persecutoria, in simplum, stricti iuris, datur hæredibus & contra hæredes, l. 1. §. 26. hæc actio. hoc tit. vtraque est perpetua, priuata, non famosa.*

b *Rectè in fraudem patroni; nam si in fraudē legis Papiæ alienatio facta est Fabiano vel Caluisiano iudicio non est opus, sed alienatio ipso iure non valet. l. 16. si libertus (iuncta inscriptione) sup. de iu. patron. Alienatio in fraudem legis Papiæ facta dicitur, cum libertus alienauit vt se minorem centenario faceret, quò deinde testamento suo impunè præterire patronum suum posset, nam in liberti bonis qui minus centum millisestertiorum haberet, lex Papia nullum ius liberto concedebat, si testamentum fecisset. Alienatio facta in fraudem legis Papiæ est etiam in fraudem patroni, sed non è contra: At Caluisiana vel Fabiana actio locū habet, quando post alienatione factā adhuc patronus est maior cētenario.*

VI. SI TABVLÆ TESTAMENTI NVLLAE EXTABVNT VNDE LIBERI.

POst bonorum possessiones ex testamento, daturus bonorum possessiones ab intestato edicti prima verba proponit, Si tabulæ testamenti nullæ extabunt, contraria his à quibus cœperat prætor edicere de bon. possessionibus ex testamento, Si tabulæ testamenti extabunt, libro superiore, vtrumque est generale caput, & licet vtriusque prima parte detur bonorum possessio libe-

ris, tamen & in hoc l. penult. est etiam de bon. poss. Vnde cognati, & in illo quæ lex sola est, de bon. poss. secundum tabulas, quia scilicet generale caput, vt dixi. Specialis autem titulus, & prima pars edicti quia liberi ab intestato vocantur, his verbis significatur, Vnde liberi.

VII. VNDE LEGITIMI.

SEcunda pars edicti ab intestato vocat legitimos. Legitimi sunt consanguinei, agnati, patroni, quia non ex hac parte tantum ad bon, possessionem intestati vocantur, sed etiam ad hereditatem, ex XII. tabul. & ideo non est eis hæc bonorum possessio valde necessaria l. 3. C ad S. C. Orf. l. 1. C. Th. de leg. hæred. Superior est necessaria his qui sui futuri erant, licet ius suorum atque adeo legitimorum non habeant, nam & his ex superiori parte defertur bonorum possessio, quamobrem non dicitur, Vnde sui, sed vnde liberi. Liberorum enim nomẽ naturale est, suorum ciuile. Porro legitimis etiam adnumerantur liberi sui, quia si sui sunt & agnati sunt, & omissa forte priori parte, Vnde liberi, hanc occupare possunt.

VIII. VNDE COGNATI.

POst legitimos cognatis datur bonorum possessio intestati, & necessaria est l. 2.& vlt. C. Vnde leg. quia iure ciuili deficiuntur. Cognatorum nomen specialiter accipimus pro his qui per fœminas coniuncti sunt: Sed generaliter accepto nomine, verum etiam est hoc edicto agnatis deferri bonorum possessionem Vnde legitimi, & sunt fere eæ tres partes edicti ita vinctæ vicissim, vt qui potest venire prima possit, & secunda, & tertia; qui secunda, & tertia.

IX. DE SVCCESSORIO EDICTO.

CVm prætor primum vocasset liberos ab intestato: deinde legitimos, post cognatos, tum hac parte inter eorum quosque successionẽ dedit, id est vt prioribus non petentibus sequentes admitterentur, qua de causa successoria pars dicitur & successorium caput & successorium edictum l. 1. §. sed videndum l. 2. hoc tit. l. 1. C eo. l. 1. §. penult. De iuris & fac. ign. Quia vero duo potissimum ad suc-

cessionem hanc veluti aperiunt fene-stram, tempus & repudiatio (nam priores vel tempore excluduntur vel repudiatione) ideo de repudianda etiam bonorum possessione & de tempore admittendæ bonorum possessionis sub hoc titulo tractatur.

X. DE GRADIBVS ET ADFINIBVS ET NOMINIBVS EORVM.

ALij sunt gradus intestati, alij gradus cognationis. Hic titulus est de gradibus cognationis, non quemadmodum alij aliis succedant, qua de re est superior titulus, sed queadmodum numerentur, quod magni intererat scire propterea quod bonorum possessio Vnde legitimi proximo heredi defertur, Vnde cognati proximo cognato. Non possis autem scire quis sit proximus, nisi noueris gradus. Et quamuis adfinitatis iure nulla detur bonorum possessio, tamen tractat etiam hoc titulo de adfinibus & de nominibus tam affinium quam cognatorum, non de gradibus etiam adfinium, qui nulli sunt. Gradus enim alius ex alio nascitur & generatio quælibet facit gradum,

Adfines non nascuntur alij ex aliis sed vt cognatorum limites vel ordines alij directi alij transuersi constituuntur, limites ab agris translatione sumpta, ordines à tabula lusoria, ita non negauerim tales etiam ordine adfinium institui posse. Est autem cognatio, si & hoc scire aues, necessitudo quæ nobis intercedit cum his qui sunt ex eodem sanguine vel perinde vt sanguine: quę definitio etiam agnationem complectitur, id est necessitudinem quæ nobis est cum his qui sunt ex eadem familia, & eam quæ per adoptionem adquiritur. Adfinitas est ius necessitudinis contractæ inter coniugem & alterius coniugis cognatos.

XI. VNDE VIR ET VXOR.

SEquitur quarta pars Edicti, qua deficiente omni cognatione ad vxorem quæ in manum non conuenit [a] bona mariti intestati pertinent, & vicissim ad maritum vxoris, [b] si tempore mortis iustum matrimonium fuerit, nam deportato, exempli gratia, in bonis quæsitis post deportationem fiscus succedit, non vxor, quia desiit esse iusta vxor.

a *Rectè quæ in manũ non cõuenit; nã si matrimoniũ cõtractũ fuisset per coemptionẽ, siue in ma-*

nũ conuentionẽ, vxor marito erat loco filiæ, & ei quasi hæres sua succedebat, vt tradit A. Gell lib. 18. cap. 6. in fi. & Caius I. C. apud pariatorem legis Mosaicæ tit. vlt. Petere igitur poterat bonorum poss. vnde liberi. Sed & si ex eo matrimonio liberi nati forent, nec pater esset in viuis, mater etiam ante S. C. Tertullianum iis morientibus succedebat, non tanquam mater sed tanquam soror consanguinea: & illi inuicem ante Orficianum matris hæredes erant tanquam sororis & agnatæ, non tanquam matris: in manum enim conuentio speciem agnationis inducebat, quod & Cuiacius ipse innuit. lib. 7. obs. cap. 11. Tribus modis olim contrahi solitum matrimonium, vsu, confarreatione, & coemptione siue in manum conuentione satis notum, & ea ea de re Lips. ad lib. 4. anna. Corn. Taciti & alij eius autoris enarratores, Sigonius lib. 1. de iure antiquo ciuium Rom. cap 8. & alij.

b *Illo iure etiam Francia vtitur si modo coniux vterque sit indigena; si enim coniux qui decessit sit alienigena, nec ius natalium à principe nostro impetrauerit vt eodem iure vtatur quo, ipsi Francigenæ, fiscus coniugem superstitem vtcumque indignam in hæreditate defuncti excludet, vt pluribus docet Dn. Loïiet in collecta decretorum Senatus Parisiensis in litt. V. num. vlt. & ibidem Iulianus Brodæus consobrinus meus in locupletissimis commentariis. Pari ratio-*

ne non erit dubitandum, eo ex coniugibus sine cognatione mortuo, qui Franciæ originē suam & primam lucis fruitionem debet, non successurum coniugem superstitem qui nondum in iura ciuitatis beneficio principis est adoptatus.

XII. DE VETERANORVM ET MILITVM SVCCESSIONE.

DAtur specialis titulus de intestatorum veteranorum & militum successione, quoniam in militibus hoc proprium est ex Constitutione Hadriani, si capite damnati sint ex militari delicto, ª vt sententia damnantis eorum hereditas aut possessio castrensium bonorum ab intestato conseruetur legitimis vel cognatis vsque ad quintum gradum; nam paganis certè capite damnatis fiscus succederet non cognati. Et titulus demonstrat idem priuilegium dati vetraenis, idest militia honesta missione demissis

a *Militare delictum dicitur quod nisi in militem cadere non potest, quod-ve quis vti miles admittit: veluti si miles sit desertor, vel emansor, si vallum transcendat, si per murum castra ingrediatur, si fossam transiliat, si seditionem atrocem concitauit, & sic de aliis quæ enumerantur. in f. tit. de re milit.*

XIII. QVIBVS NON COMPETIT BONORVM POSSESSIO.

COnstitutioni Hadriani subiicitur alia eiusdem Hadriani constitutio, nam & quod hoc titulo comprehenditur originem capit ex Constitutione Hadriani, qua ei qui ab intestato hereditatem adiuit hereditatem fiscus aufert quasi indigno, si volentem facere testamentum prohibuerit, vt ad se potius hereditas ab intestato perueniret, de qua libro 29. tit. 6. Quod enim de hereditate Hadrianus, edicto trahitur etiam ad bonorum possessionem. Opus fuit edicto: quia in odiosis hereditatis appellatione bonorum possessio non continetur. Continetur in lege Iulia & Papia l. 138. De verb. sign. quæ quam sit odiosa notissimum est, sed continetur ex S. C. vt quem scilicet ea lex capere hereditatem vetat, is etiam non possit admittere bonorum possessionem, sicut ex eodem S. C. in ea lege placuit legati appellatione & fideicommissum contineri & donationem causa mortis. Non competere dicitur possessio si non competant possessoriæ actiones.

XIIII. VT EX LEGIBVS SENATVSVE CONSVLTIS BONORVM POSSESSIO DETVR.

REstabat hæc edicti pars subsidiaria, nam si ex aliis partibus non sit bonorum possessio, hæc superest his scilicet quibus leges vel S. C. vel Constitutiones specialiter bonorum possessionem detulerunt, & si hereditatem etiam, vt in exemplo tituli duodecimi, concurrit hæc cum bonorũ possessione. Vnde legitimi.[a]

a *Vid. Cuiac. lib.* 11. *obs. cap.* 14.

XV. QVIS ORDO IN POSSESSIONIBVS SERVETVR.

IN indice, Quis ordo in bonorum possessionibus detur. Vtraque scriptura recta est. Atquin titulus etiam de successorio edicto est de ordine seruando in possessionibus dandis, sed non de eodem ordine. Hic de ordine graduũ cognationis,[a] quanquã & obiter in eo demõstretur eũdẽ

sibi ipsi succedere secundum gradus intestati. Vtrumq; ordinis genus recipit hanc quæstionem, intra quæ tempora petenda vel admittenda sit bon. possessio, quia finito tempore quod primo gradui intestati vel cognationis datur, sequens gradus succedit, & ob id vtriusque tituli promiscua & communis est tractatio de tempore possessionum admittendarum, & sane quæ hic præponuntur l. 2. Vlpianus scripserat ad edictum successorium, ad quod etiam referri debet l. 3. itémque l. 4. sententia expressa est in l. 1. De succes. edicto. Et de bonorum possessionibus quidem hactenus.

a *Hæc verba enarratione indigent, ordo graduum intestati est cum à liberis ad agnatos ab agnatis ad cognatos ius succedendi deuoluitur: mox illis omnibus deficientibus vir & vxor vocantur: ordo graduum cognationis est cum in gradu liberorum primis non adeuntibus sequentes admittũtur qui ex numero & serie liberorũ sunt: vel primis agnatis repudiantibus aut omittentibus, admittuntur sequentes: nec prius ad cognatos successio peruenit quam in totum agnati deficiant. Sic vero res se habet. Primum nullus ordo erat successionis vt à liberis ius succedendi transiret ad agnatos, vel ab agnatis ad cognatos: sed vbi primi gradus liberis delata erat successio, ea in*

non

non admittebant, nec sequentes eiusdem ordinis succedebant, nec ordo agnatorum succedebat, sed bona fiebant vacantia & in ærarium populi in libera republica vel in fiscũ Principis deferebantur. Primum prætor induxit vt ab ordine liberorum ad ordinem agnatorum, ab ordine agnatorum in ordinem cognatorum ius successionis trãsiret, de ca re hic titulus. Deinde quia proximis agnatis repudiantibus statim ad cognatos deferebatur bon. pos. & successioni legitimæ locus non erat, quia proximum agnatum tantum lex vocauerat vt Paulus tradit. lib. 4. sent. tit. 8. rursus Prætor induxit, vt in eodem ordine agnatorum, repudiante eo cui tempore mortis delata erat hæreditas, possent admitti sequentes eiusdem ordinis, vt non prius ad ordinem cognatorũ bon. poss. veniret quam agnati omnes essent admissi. De ea re erat successoriũ edictum. Sed quia proximus tantum agnatus à lege vocabatur, ideo sequentis gradus agnatos non vt agnatos sed velut cognatos prætor vocabat. §. placebat de leg. agn. succ. apud Instin. ita vt qui ex capite vnde liberi petere bon. poss intra annum omisisset. idẽ postea tanquã agnatus proximior ex edicto vnde legitimi admitteretur: & qui tanquam agnatus intra centum dies vtiles omisisset petere bon. poss. vnde legitimi, idem ipse obtineret possessionẽ tanquã cognatus: qua ratione fiebat vt idẽ sibi succedere posset et quod quis amisisset vt filius, idẽ cõsequere

tur vt agnatus & qui exclusus est vt agnatus idem admittatur vt cognatus.

XVI. DE SVIS ET LEGITIMIS HEREDIBVS.

Sequitur de hereditabus quod prætermiserat ante bonorum possessiones, quodq; videbatur etiã proponere debuisse, sed testamentariis hereditatibus adfectauit iungere bonorũ possessiones quę ex causa testamẽti pendent & ab his vltro delapsus est ad bonorũ possessiones, intestati, quibus modo iungit hereditates, vt retro testati hereditatibus iũxerat bonorum possessiones, & sane facilis est propter similitudiné vtrarumq; permistio. Porro legibus ab intestato hæreditas redit tantum ad suos vel ad legitimos. Sui sunt qui definiti sunt quintæ partis titulo secundo. Legitimi sunt cõsanguinei & cæteri agnati & patroni, qui lege vocantur ad hereditatem intestati, quibusque edicto prætoris defertur bon. possessio vnde legitimi. Cognati ad hereditatem non vocantur. [a]

a *Veniunt enim tantum ex edicto prætoris: at Prætor non facit hæredes, sed bonorum possessores tantum, quod tamen effectu idem est.*

XVII. AD S. C. TERTVLLIANVM ET ORPHITIANVM.

LEgitimis hoc titulo iunguntur qui licet cognati sint non agnati, inter legitimos vocantur, vt mater quę vocatur in hereditatem filij totam post consanguineos fratres, & post patrem vel cum consanguineis sororibus in semissem ex S. C. Tertulliano, [a] siue Oratione D. Pij hodie simul in capita, & vice versa filius qui ad matris hereditatem vocatur ex S. C. Orphitiano, siue Oratione D. Marci, exclusis consanguineis & agnatis defunctæ matris: quibus etiam placet dari bon. possessionem, Vnde legitimi.

a *ante S.C. Tertullianum vel Orficianum inter matrem & filios ius fuit mutuæ successionis si matrimonium inter virum & vxorem cōtractum esset per conuentionem in manum vt supra constitit tit. 11. huius libri. Quod autem Cuiacius ait admitti matrem post consanguineos fratres & post patrem, vel cum consanguineis sororibus in semissem, id referendum ad ius Digestorum nam Codicis iure nouo aliter est cōstitutū ea de re: siue enim defuncti filij aut filiæ fratres existant & sorores siue fratres tantum, cum illis mater admit-*

titur in virilem vt tantumdem ferat quantum vnus frater vel soror. §. antea. de S. C. Tertul. apud Iust. l. fin. C. eod. Pater etiam, si intercedat ex d. l. fin. mater non excluditur sed (si defunctus sui iuris fuerit) cum eo pariter vocatur ad bessem vsusfructus bonorum defuncti (alij legunt semissem) proprietate integra & triente (aut vt alij semisse) penes fratres sorores-ve defuncti remanente: Si vero in potestate patris constitutus fuerit defunctus, vsusfructus integer ad patrem pertinet: mater cum fratribus & sororibus vel cum fratribus solis in virilem admittitur, cum sororibus solis in dimidiam. Ex N. autem 22. cap. 47. cum solæ sorores defuncti intercedunt non in semissem integrum vt antea sed in virilem vocatur, vt non plus ferat quam ex sororibus vna. Si nec pater nec fratres sororesue defuncti filij intercedant, sola mater admittitur sublato iure veteri (de quo Theoph. in §. sed cum antea de S. C. Tertull. apud Iustin.) quo etiam post S. C. Tertull. agnati defuncti filij, id est patruus, frater patruelis, & nati ex eo trientem matri auferebant si mater iure liberorum esset subnexa, bessem vero si mater ius trium liberorum à principe impetrasset. Verum iure Francico ex constitutione Caroli IX. mater filio vel filiæ non succedit in bonis paternis, sed hæc pleno iure ad hæredes ex paterna linea defuncto vel defunctæ coniunctis trāseunt etiam si remoti sint: sola mobilia vel

immobilia quæ sua ipsius industria, vel aliūde filio obuenerūt, mater lucratur: quod si nihil eorum sit, aut de bonis suis filius sit testatus, vsumfructū dimidiæ partis bonorū, quæ ex paterna successione filio obuenerunt mater iure portionis legitimæ nanciscitur: ideoq; nullā facultatem habet instituendæ querelæ inofficiosi testamēti aduersus testamentum filij à quo præterita est, cum petere possit ius quod sibi ex dicta constitutione competit: atque ita S.C. Parisiensi in solenni purpurato iudicatum fuit, comitia habente & pro tribunali pronuntiante illustrissimo viro Dn. de Verdun *eiusdem supremi senatus principe.*

LIB. XXXIX. TIT. I. DE OPERIS NOVI NVNTIATIONE.

NON potest ratio ordinis intelligi, nisi repetantur summôtenus ab initio omnia quæ antecesserunt. Propositis partibus iuris vniuersi & partibus deinde iuris ciuilis, legibus puta, & senatusconsultis & aliis quibusdam, cœpit de iure hominum rerúmque diuisione tradere nonnihil; mox, quia homines de rebus disceptant apud magistratus vel iudices, varia genera magistratuum &

& de iurisdictione eorum edicta varia, déque ordine quo agi solet apud eos ac postea à magistratibus transitũ fecit ad iudices cõpromissarios & ad delegatos, eáq; omnia breuiter exposuit. Quidquid praeterea est in Pandectis, omne consumitur in variis actionibus aut remediis, quae vice actionum sunt enarrandis & explicandis, vt paruulae videantur illae partes, quae sunt de hominibus & de rebus prae eâ, quae est de actionibus, quae totas fere Pandectas occupat, nec abs re maiores nostri, eum qui bene nosset actiones, totum ius nosse, ac primum quidem exposuit vindicationes, deinde condictiones & actiones in personã quę ex variis contractibus, & transiens à contractibus ad quasi contractus, omisit quos è re nata exposuerat ante, veluti negotia gesta, & indebiti solutionem, vt libris de interdictis omittit tractationẽ specialem eorum quae prout occasio ferebat explicare occupauerat ante, veluti de mortuo inferendo, de sepulchro aedificando, de operis noui nuntiatione, & interdictum fraudulatorium:[a] & titulis de praetoriis stipulationibus, stipulationem legatorum & Falcidiae & duplae [b] & de operis noui nuntiatione, & damni infecti, quas etiam pro re nata exposuerat ante, & in

ea parte qua causæ explicantur mittendi in possessionem, ventris nomine aut damni infecti aut legatorum, & libro de actionibus quæ ex maleficiis nascuntur, actionem legis Aquiliæ. Vnus quidem est & certus ac perpetuus ordo, quo catenati inuicem tituli sunt ita vt alius ex alio necti videatur, sed rerum de quibus agitur ea est inter se cognatio vt non possit qui tractat vnam non attingere vel coniungere etiam alteram vel mutuari ex vna quod in præsens conducat in alia: eáque re fit vt procuratori iungatur gestor, quorum tamen obligatio non ducitur ex fonte eodem, ac similiter condictioni ex mutuo dictio ex promutuo, actioni interdictum vel stipulatio prætoria, stipulationi missio in possessionem, id est antecedenti consequens & rursus bon. possessioni missio in possessionem quæ etiam bonorum possessio nonnunquam appellatur, & vt breuiter dicam principali rei qua de agitur ea quæ instar illius obtinet quæve propter eam inducitur, sed qua de re hac occasione dictum est semel, ea non iteratur postea, succedente proprio loco in quem reseruari & coniici ea potuisset, & ita, vt cœpi dicere, à contractibus transiens ad quasi contractus, omisit quasi contractus

expositos ante, & reliquos proposuit, tutelam & curationem primum, deinde aditionem hereditatis similémve successionem; & hic quidē quasi contractus à titulo, Qui test. fac. pos. traxit secum cæteros omnes vsq; in hunc locum. Nunc post tot actiones pergit proponere alias vel vice actionum alia remedia, ea scilicet quæ sunt de damno nondum facto, qua de re nullam ante proposuerat actionem nullúmque remedium; ac primum quidem remedium edicti de operis noui nũtiatione, id est ne fiat opus nouũ quod nõdum factũ est, c mox remedium edicti de cautione damni infecti, post actionem legitimam aquæ pluuiæ arcendæ quæ etiam est de damno nondum facto. Sed præter edictum de operis noui nũtiatione, proponitur etiam hoc titulo interdictum & satisdatio, vno scilicet titulo quæ Vlpianus diuersis libris, edictum III. interdictum LXXI. Satisdationem LXXX. Edicto promittitur remedium triplex. Primum vt siue iure siue iniuria opus fieret interim per testationem denuntiationemque inhiberetur, quod necessariam prætoris aditionem non habet. Secundum vt remitteretur nuntiatio, quod necessariam prætoris [illegible]onem & cognitionē habet. Tertium

vt satisdaretur de opere restituendo, quod æque vt primum necessariam prætoris aditionem non habet, nam stipulatio adhibetur inter conuenientes. Primum ergo denunciatori datur, alia duo denuntiato, & consequenter inde nascitur triplex interdictum. Vnum quod nuntiatori datur, si is cui ita nuntiatum est, Denuntio tibi ne quid in illo loco noui operis me inuito facias, nuntiationi non paruerit, id est confestin non discesserit ab opere quod moliri aut demoliri cœperat posito vel deposito forte vno vel altero cemento, vel etiam operis facta parte iam aliqua, vt quidquid fecerit post nuntiationem ante remissionem vel satisdationem restituere compellatur: est enim interdictum restitutorium, [d] & ex eadem causa competit etiam interdictū: Quod vi aut clam. Alterum & terium prohibitoria sunt, & denunciato dantur, secundum post satisdationem, tertium post remissionem, sed hoc postremum quod potuisset iungere aliis duobus in leg. 20. maluit reiicere in titulum de remissionibus. De satisdatione ex operis noui nuntiatione est l. 21. quæ concipitur in hunc fere modum. Quod acturus sum ius mihi esse prohibendi te opus nouum inuito me facere, cuiûs rei L.

Titius iudex sumptus est, eam recte defendi, aut si ea res intra illum diem aduersus te heredémve tuum iudicata erit, quod factum opus erit, id opus bonus boni viri arbitratu restitui, dolúmque malum absfuturum esse, aut quanti ea res erit tantam pecuniam dari spondes? eodem igitur fere modo quo & iudicatum solui stipulatio.

a *De hoc interdicto nullus titulus specialis in digestis: de eo agitur in l. 67. si postulante. ff. ad S. C. Trebell. in l. 96. si pupilli in pr. ff. de solut. Proponitur autem in l. 10. ait prætor inf. quæ in fr. cred. Eô autem reuocatur intra annum possessio earum rerum quæ in fraudem creditorum sunt alienata.*

b *De ea agitur in tit. de euictionibus sup.*

c *Opus autem nouum facere dicitur, qui aut ædificando, aut detrahendo aliquid pristinam faciem operis mutat. l. 1. §. 11. opus. hoc tit. Nuntiatio autem fit vel iuris nostri conseruandi causa vel publici tuendi. Iuris publici tuendi gratia, si quis velit in via publica, vel flumine publico, in loco sacro, vel religioso opus nouum facere, quilibet opus nouum nunciare poterit vt opus impediat. Iuris nostri tuendi causa, si quis in nostro velit ædificare, aut quid demoliri vel si quis in suo opus faciat, & inde damnum consequamur: quemadmodum si aduersus ius seruitu-*

tis nobis debitæ vicinus ædificet in suo. l. 5. §. & belle hoc tit. l. 47. in iudicio ff. fam. hercisc. l. 1. §. ius habet. inf. de remiss. Sed hoc ita verum est si eius conditionis sit seruitus vt opere facto omnino tollatur; cuiusmodi est seruitus ne luminibus ne ue prospectui officiatur d. l. 5. in pr. hoc tit l. 17 inter. de seru. vrb. præd. aut seruitus oneris ferendi l 6. §. vlt. ff. si seru. vind. si enim altius ædificium tollatur vltra morem antiquum aut paries oneri ferendo positus deterior fiat, continuò fraus fiet ei qui eiusmodi seruitutem habet, ideoque poterit nuntiare nouum opus At si opere facto possit ipsa seruitus remanere salua, ei cui seruitus debetur sufficit seruitutem vindicare, nec poterit opus nouum nuntiare vt statim opus impediat Sic accipienda vexata lex 14. qui viam. hoc tit. in qua qui viam habet nuntiare nouum non potest aduersus eum que in via ædificat, sed tantum vindicare seruitutem potest, id est contendere se viam habere, cum enim eius cõditionis sit viæ seruitus, vt æquè commodè sine vllo dominantis prædij detrimento in alio loco dari possit, vel ducto in fornicem opere in eodem loco vbi ædificatur &c. qua constituta est seruitus spatium dari posit, quo liberum habeat commeatum is cui seruitus debetur, iniquum videretur inhiberi ædificantem per operis noui nuntiationem. Ita d. l. qui viam est explicanda: nec audiendus

Duarenus tum in comment. ad d. l. qui viam, tum lib. 2. disp. cap. 17. qui constituit faciendam differentiam inter seruitutes vrbanorum prædiorum & rusticorum: nam, vt ipse agnoscit nulla satis idonea ratio huius differentiæ assignari potest: deinde in seruitute stillicidij quæ est vrbani prædij si quid fiat contra seruitutem, opus nouum non nunciatur, sed seruitutem vindicare sufficit. l. 9. si eo. §. 1. ff. si seru. vind. non alia scilicet ratione, quam quia ita supra stillicidium ædificari potest, vt ius seruitutis integrum remaneat. l. 20. seruitute. §. fin. ff. de seru. vrb. præd. Quantum ad. d. l. 9. in pr. quæ ædificante vicino in eo loco qui seruitutem debet ait posse dominum prædij dominantis contendere iure sibi esse ire agere, manifestissime loquitur de confessoria actione qua vindicatur seruitus non de operis noui nuntiatione: nec quicquam facit in contrarium, quod ibidem dicitur, si probauerit actor ius suum inhiberi opus ædificantis; nam hoc verum est nisi paratus sit reus locum alium seruituti æque idoneum dare, aut ita ædificet vt arcuato opere facto, saluum remaneat ius seruitutis in eo ipso loco quo ius erat ire agere. Hoc ita sensisse videtur Cuiacius lib. 1. obs. cap. 17. tum etiam lib. 21. ad edictum Pauli, & in recitat. ad tit. si seru. vind. ad. d. l. 9. si eo loco: nec id palam definit tamen: imo dum dicit in d. l. si viam, ita non esse concesſ-

ſum ius ſeruitutis vt recte.poſſet is cui ceſſa erat ſeruitus intendere ius non eſſe domino inuito ſe ædificare, pro argumento ſumit quod in diſquiſitione poſitum eſt, quod vitioſum eſſe docet liber 2. ad Herennium: Rem vero dubiam & anxia ac difficili diſputatione controuerſam diſtinctio ſuperior facit perſpicuam: quæ etiam ſumma æquitate nititur, nec vllo poteſt ſatis idonea rationis cõmento euerti. Ea ſubuerecũdius dicerẽtur, niſi diſſentiens à Platone Ariſtoteles libro primo Ethic. palam moneret ἀμφοῖν ὄντοιν φίλοιν, ὅσιον εἶναι προτιμᾶν τὴν ἀλήθειαν.

d *Non quia reſtituit poſſeſsionem, ſed quia reſtituit opus quodcumque factum eſt poſt nunciationem: ſunt enim genera duo reſtitutoriorum interdictorum, vt ipſe Cuiacius definit inf. tit. de vi & vi arm.*

e *Vtroque prohibet prætor ne vis fiat denunciato, quo minus poſt remiſsionem nunciationis à prætore factam, vel poſt ſatis dationem præſtitam de opere reſtituendo, ædificet vel demoliatur, cœptum-ve opus peragat.*

II. DE DAMNO INFECTO ET DE SVGGRVNDIS protectionibus.

VT superius edictum prospicit damno nondum facto ne quod à vicino fiat nobis opere nouo, ita & hoc edictum ne quod nobis contingat ruinâ vicinarum ædium: & ex vtraque causa denuntiatio fit; ex illo iuris nostri conseruandi causa vt discedatur ab opere, ex hoc damni depellendi causa vt caueatur damni infecti, cui nuntiationi si non pareatur, nuntiator vice cautionis mittitur in possessionem ædium vitiosarum ex decreto prætoris vel præsidis aut magistratus municipalis, & si perseueret nō cauere, etiam eas ædes nuntiator possidere iubetur secundo decreto prætoris vel præsidis. Primo decreto dominus non deiicitur possessione, secundo deiicitur. Sed & is qui ex priori edicto nuntiauit nouum opus, potest desiderare ex hoc edicto caueri sibi damni infecti, id est de damno vitióque futuri operis, quæ postulatio actionem imitatur & dicitur etiam actio damni infecti. Stipulationis hæc fere formula est,

Quod ædium tuarum, arborum, loci, operisve vitio intra diem illum damnum mihi contigerit, siue quid ibi ruet, siue scindetur, fodietur, ædificabitur, eius rei nomine mihi heredíve meo successorive eive ad quem ea res qua de agitur pertinebit, quanti ea res erit, tantam pecuniam dari? Proponuntur etiam hoc titulo actiones in factum in vicinum qui prohibet iri in possessionem, in magistratum municipalem qui non curat caueri damni infecti aut vice cautionis iri in possessionem & interdicta quædam. [a] Additur in hoc titulo, Et de suggrundis & protectionibus, quia eodem edicto de his etiam forte prætor aliquid edixerat, vel quia stipulatio damni infecti quam ad omnia opera accõmodari ait l. 30 ad suggrunda, ergo etiã & protecta accõmodatur, si quod damnum acciderit eorum vitio. Suggrunda dicimus tabulas circum ædificia à summo extẽsas, quæ ædes tuẽtur ab iniuria imbriũ atque etiã si larignæ fuerint à periculo incẽdiorũ Palladio & Vitruuio auctoribus, quorum vnus in hac re cõmemoranda, suggrunda dicit, alter tabulas suffixas in fronte atque extremitate tectorũ, quæ collatio suggrũda quid sint plane declarat, sic dicta forte quod suggrediantur foras, grunda, vt Italis

hodie, quod ædes extragrediantur, & veteribus glossis, Grunda, στέγη καὶ τὸ ὑπὲρ τοῦ πυλῶνα ἐξέχον, nec sine ratione Rutilius Geminus qui paruula sepulchra quasi iustorũ sepulchrorũ appẽdices, suggrundaria vocat. Melius, inquit, suggrundarium quæreres, quàm sepulchrũ. Protecta sunt proiecta tecta, quæ Græci ἔκθετα. In indice titulorum est, proiectionibus, non protectionibus, & latius proiectionum nomen: nam & mœniana complectitur & stillicidia & porticus & quæcunque extra ædes proiiciuntur.

a *Veluti interdictum de ruderibus tollendis, per quod dominus ædificij quod ruit, ab eo in in cuius ædes rudera deciderunt compellitur, vt ea rudera tollat damnumque datum ex ruina domus sarciat, aut totas ædes pro derelicto habeat l.7.§. 1. Aut illud per quod prohibet prætor, ne vis fiat dominisquo minus dãni infecti cautione aut repromissione præstita sua tollãt, auferãt, quæ vis fluminis in aliena ædificia detulerit. l. 9. §. 1. Sed est & aliud interdictum ne vis fiat ei qui in possessionem missus est, quod pertinet etiam ad eum qui propterea quod non cauetur damni infecti nomine, missus est in possessionem vitiosarum ædium. l. 4. in pr. inf. ne vis fiat ei qui in poss. missus est.*

III. DE AQVA ET AQVAE PLVVIAE ARCENDAE.

IN hoc titulo proponitur ex XII. tab. actio aquæ pluuiæ arcendæ, quæ etiam est de damno nondum facto, vt liquet ex formula, Si paret futurum vt aqua pluuia noceret l. 24. & de opere in agris manu facto ex quo aqua pluuia nocere potest, vt eo restituto aqua auertatur, aut quanti interest opus restitui, tāti dominus operis condemnetur, ac prætere a damnum sarciat quod contigerit post litem contestatam, & de eo quod post sententiam futurum est caueat damni infecti. Huic contraria est actio in Africa, vt Aggenus scribit lib. 2. Cum enim sit regio aridissima, nihil magis in querela est, quam si quis inhibuerit aquam pluuiam in agrum vicini influere, nam & aggeres faciunt & excipiunt ac continent eam, vt ibi prius consumatur quàm influat: & consumetur sufficiēs, De superficiente ne arceatur agere possunt. At præter actionem aquæ pluuiæ arcendæ, occasione data tractat etiam hoc titulo de aqua, id est seruitute aquæ ducendæ vel hauriendæ vel immitendæ.

III. DE PVBLICANIS ET VECTIGALIBVS ET COMMISSIS.

IDem dicam de hoc titulo quod dixi primæ partis titulo vltimo, homonymiam fecisse vt titulis superioribus hic coniungeretur. Ex titulo de operis noui nunciatione constat, operis noui nuntiationem fieri etiam si in publico opus fiat, & ex titulo de damno infecto, satisdari damni infecti de eo opere quod fit in publico, ne per hoc, damno priuati contingantur, & ex titulo de aqua, agi posse aquæ pluuiæ arcendæ etiam si ex publico oriens aqua per vicini fundum decurrat, vel si publicum interueniat, non si opus in publico fiat, & posse aquæ seruitutem cedi etiam loco publico interueniente, modo si per viam publicam ducatur permissu principis. Hoc etiam titulo agitur de publico, licet alio sensu, siue de eo quod publicanus eius publici nomine, &c. Sic enim lego initio edicti, ex Basilicis, in quibus est ὀνόματι τοῦ τέλους. Et publicũ vectigal interpretor fisco debitum, ex mercibus, quæ aduehuntur, vel euehũtur, ex prædiis fiscalibus aut publicis, vel aliis rebus, cuius con-

ductores publicani dicũtur. Hi quam ſraude auaritia, immodeſtia audacia ſuperent ceteros homines nemo eſt qui neſciat, & vel M. Poſthumij publicani, quæ refertur à Liuio xxv. exemplo ſufficiet, quoq; de horũ moribꝰ à Suida deſcriptio his verbis, πεπαῤῥησιασμένη βία, ἀνεπιτίμητος ἁρπαγὴ, ἀναίσχυντος πλεονεξία, πραγματεία λόγον μὴ ἔχουσα, ἀναιδὴς ἐμπορεία: qua de cauſa ex edicto Neronis aduerſus publicanos primum prætores & præſides extra ordinem iura reddiderunt, vt Cornelius Tacitus ſcribit, deinde prætores ipſi ordinariam actionem dederunt, quæ hoc titulo proponitur ſi quid publici nomine publicani, vel familia eorum vi ademiſſet, aut damnum iniuria furtúmue feciſſet intra annum in duplum, [a] poſt annum in ſimplum, quæ grauior eſt quam actio damni iniuria ex lege Aquilia, & mitior quam furti aut Vi bon. raptorum, ſed non ideo tamen minus tenentur furti aut vi bonorum raptorum, ſicut raptor ſi apprehendatur præter actionem vi bon. rap. etiam furti manifeſti tenetur, imo vero in eo quoque grauior eſt hæc actio, quod ſi non exhibeant familiam quæ damnum, vim aut furtum fecit, aut aliquid illicite exegit, inſolidum ſuo no-

mine teneantur. Sed & pleraque alia non pertinentia ad hanc actionem hoc titulo continentur, de vectigalium locatione, & reb. immunibus à præstatione vectigalis, & de pœna fraudati vectigalis improfessis mercibus, & de pœna illicitarũ mercium, vt & improfessæ & illicitæ fisco comittãtur. Commissa sunt res quæ ex his causis fisco vindicantur, vel crimina ipsa propter quæ vindicantur.

a *Mixta vero est, quia quia in duplo simplum continetur, arbitraria etiam est, quia si restituere parati sunt veniam pœnæ consequuntur.*

V. DE DONATIONIBVS.

IN hac diligẽti actionum omnium narratione, quam in his Pandectis potissimũ instituï iam ante dixi; nõ erat omittẽda hæc quæ occurrebat inspectio, an ex causa donationis aliquæ essent actiones: donatio enim hoc iure conuentio nõ est, sed adquisitio ciuilis aut naturalis ex qua de euictione vel redhibitione nulla est actio, sed neque alia videtur esse. [a] Ceterũ ex conuentione adiecta donationi potest esse de euictione & præscriptis verbis & vindicatio & cõdictio ob rem dati, & actio ex stipulatu, & condictio ex lege Cincia

[b] vel exceptio, Quod supra legitimū modum facta donatio est, & actio de dolo si fortecis qui donauit rem alienam dolo fecerit.[c] Et est proprie donatio.alienatio rei quæ liberalitatis causa fit hac mente vt nullo casu recipiatur, hæc est vera, absoluta, directa donatio. Donatio, causa mortis vel sub modo nō est proprie donatio, quia accipientem obligat libro 19. De rebus cred.

a *Hinc illud Arnulphi Lexoniensis Episcopi Epist. 58. in rebus donatis nec quanto minoris, nec redhibitoria actio locum habet, sed omnem actionem exceptio spontaneæ liberalitatis excludit.*

b *Si quid vltra ducentos aureos donatum esset vt dictum sup. ad leg. falcid.*

c *Vtique enim beneficio adiuuari nos oportet, non decipi. l. 17. in commodato §. sicut ff. cōmod.*

VI. DE MORTIS CAVSA DONATIONIBVS ET CAPIONIBVS.

DOnatio causa mortis est liberalitas quæ ita fit vt non nisi morte donatoris confirmetur, qua de causa legato comparatur,[a] & donatario res ita donata mor-

tuo donatore ipso iure adquiritur etiam si tradita à defuncto non fuerit leg. 2 De publ. in rem act. & pœnitentia reuocatur, sicut legatum, & lege Falcidia minuitur, & si res tradita non sit à donatore interdicto Quod legatorum continetur, Cōtinetur etiā actione Fabiana.[a] Mortis causa capio legato non comparatur, & est acquisitio quæ propter mortem alterius obueniens alio nomine non appellatur, vt si moriens legauerit Titio fundum sub conditione si dederit Gaio decem, eam pecuniam Gaius capit mortis causa, non iure legati vel fideicommissi vel donationis mortis causa: hæc enim peti possunt, mortis causa capionis petitio non est, & ex his Falcidia detrahitur, non ex mortis causa capione, atque ideò male in l. in quartam Ad leg. Falc. Sed & quod implendæ cōdicionis causa fideicommissum heredi datur, &c. Diuersa enim hæc sunt, Fdeicommissum & mortis causæ capio, nec cadere simul in eadem speciem possunt, ac præterea versus ille παρέγγραφος est.

a *In multis, non in omnibus, & ob id Iustin. tit. de donat. ait legatis per omnia fere connumerari: quo loco Accurs. plures differentias proponit, Alias Cuiacius tr. 1. & 2. ad Africanū ad l. 22. & l. 23 hoc tit.*

b *Vt possit hæres reuocare possessionem sine voluntate sua apprehensam, vt sibi adepta possessione falcidiam seruet per retentionem. Igitur cum dicitur in l. 1. §. 5. si quis inf. quod legatorum, si quis ex mortis causa donatione possideat, cessare hoc interdictum, ad eum casum est restringendum, quo viuo defuncto translata erat possessio rei donatæ in ipsum donatarium, quod ipse Cuiacius admittere videtur lib. 8. obs. cap. 2.*

c *De ea dictum sup. tit. 5. lib. 38.*

d *Ratio fuit exposita supra tit. de condit. & dem. id est lib 35. tit. 1.*

e *In eadem sententia est ipse Cuiacius lib. 8. obs. cap. 4. vbi hunc eundem versum ait abesse à Pandectis florentiuis, & in basilicis etiam deesse. Sed vix est admittendum, vt quicquam obsit vulgata lectio, & retentus ille versiculus, vt etiam plerique omnes vulgarem lectionem tuentur. Vt vero omnium ingeniis nobilitata quæstio, & plurimorum commentariis vexata, commodissime discingatur; fatendum est ex mortis causa capionibus non detrahi falcidiam ab eo in cuius persona debuit impleri conditio, veluti a Gaio, eâ specie retenta quam hoc loco posuit Cuiacius. Fatendum quoque illud est, quod conditionis implendæ causa capit hæres, id est mortis causa, in falcidiam ei non imputari, sed ea supra falcidiam habere. Sed ibi distinguendum, vbi Cuiacius non distinguit.*

Quod implendæ conditionis causa hæredi datur imputat hæres in quartam; hoc verum est, si a legatariis, vel a singularibus fideicommissariis illud accipiat: tunc enim, id non vt hæres, sed vt quilibet capit. Et quemadmodum, si in persona extranei esset implenda conditio, ab eo falcidia non deduceretur; ita cum in persona hæredis impleri conditionem voluit testator, id in quartam imputare non debet. Atquando aliquid hæres accipit ab eo ipso, cui vniuersale fideicommissum debet, cui-ve hæreditatem restituere iussus est sub conditione dandi (ad quam speciem est referendum, quod est in d. vers. sed & quod implendæ d. l. in quartam) cum id non videatur alio iure sumere quam hæreditario, Et id accipiat, vt hæres non vt alius quilibet (quandoquidem non alius potest eiusmodi fideicommisso grauari quam ipse hæres.) consequens est, vt id imputet in quartam: quod eo magis est admittendum, quod ab eo ipso quartam detrahat, a quo inuicem aliquid accipit; quod quoties intercedit, ea etiam quæ non imputantur in falcidiam, compensari solent. l. 22. Nesennius in pr. ff. ad leg. falcid. l. filium quem. 24. C. famil. herisc. Quinetiam in l. 93. acceptis eod. tit. hæres qui acceptis centum a Mæuio eidem hæreditatem restituere iussus est, non ob aliā rationem illa centum in quartam non imputat, quam quia ipse hæres, eadem post mortem suam

alij restituere rogatus est: igitur cessante hac ratione cederent pro quarta aut in quartam imputarentur licet in eadem specie mortis causa, id est conditionis implendæ gratia (nam hæc duo fere in iure idem efficiunt) capi dicantur. Nec quiquam facit quod in d. l. 93. proponitur quod centum illa, quæ accipiebat hæres a fidei commissario, quartam bonorum efficiebant: ex quo ipse Cuiacius lib. 20. quæst. Papin. vbi d. legem 93. interpretatur, vult esse speciale in eo casu, vt pro falcidia cedant, quo casu nulli ea restitueret, licet mortis causa, id est conditionis implendæ gratia accipiantur: illud enim nullam habet idoneam rationem: cum enim sit eadem proportio partis ad partem, quæ totius ad totum & è contra. l. 76. quæ de tota. ff. de rei vind. non occurrit cur potius hæredi pro falcidia cedat summa, quam accipit a fideicommissario mortis causa & conditionis implendæ gratia, quando eadem summa cum quarta parte bonorum concurrit; quam imputetur in falcidiam, partemve eius faciat, quando quartam bonorum non efficit. Et vero quod hæres iussu testatoris accipit a fideicommissario, vt conditioni dandi fideicommisso adscriptæ pareatur, videtur semper accipere pro pretio hæreditatis, non tantum figura conditionis. Itaque illa verba l. 30. in ratione. §. tametsi ff. ad leg. falcid. (quia non conditionis implendæ causa, sed quodammodo pro pretio in-

ferre iussi sunt) sic sunt accipienda græco more, non tantum conditionis &c. (vt in l. 20. de acq. hær. non esse facti quam animi, id est non tam facti quam animi) cuiusmodi formulæ loquendi in iure plures notauit Antonius Augustinus vir multis nominibus ab ipso Cuiacio commendatus lib. 2. emend. cap. 1. & lib. 4. cap. 8. Sunt etiam accipienda verba d. §. tametsi, non θετικῶς sed συγκριτικῶς, vt scilicet etiam conditionis implendæ gratia accipere aliquid a fideicommissario dicatur, sed magis tamen quasi pro pretio hereditatis. Priorem vero sententiam adiuuant verba d. l. in quartam: nam vbi Marcianus definiuit hæredem generali fideicommisso grauatum, qui accepta ac veluti ex hæreditate præcepta pecunia restituere eandem hæreditatem iussus est, eam in quartã falcidiã imputare: adiicit deinde in d. v. sed & quod implẽdæ, idem obtinere in eo hærede, qui sub cõditione dandæ a fideicõmissario pecuniæ restituere hæreditatẽ iussus est, vt scilicet id quod eo modo accipitur hæres etiã in falcidiã imputare debeat. Mox ne temere id quisquam intelligeret de eo omni quod implendæ cõditionis causa hæredi datur; in vers. si quid vero, qui sequitur, subinfert iurisconsultus quod cõditionis implendæ causa accipit hæres à legatariis (eadem fideicommissariorũ singularium ratio) in falcidiæ cõputationem non venire. Et serua quod ait: (à legatariis) πρὸς διχοτελὴν superioris enunciati, vt scilicet separaret id quod accipit hæres a

fideicõmissario vniuersali: nam si generaliter aut indistinctè quodcumque accipit hæres conditionis implendæ causa in falcidia non imputaretur, non oportuit ius speciale inducere in eo quod capit hæres à legatariis, sed generaliter definire quodcũque conditionis implendæ causa accipit in falcidam non imputari. Ex his concludendũ aut iuris ciuilis fallacem esse omnem disciplinam, aut verã esse hanc enarrationem d. sed & quod implendæ, qui non modo genuinus est, sed abesse a d.l. in quartam, propitiâ iurisprudentiâ non potest. Inuitus iam bis tèr-ve adnotandi leges sum prætergressus, erumpente nec habenas audiente stilo. Illud etiam ἑκὼν ἀέκοντι θυμῷ, vt cum Homero loquar, quod paulum interquiescente iusti obsequij & pudoris ratione, a mente Cuiacij discessi, cui animus omnis, vel aduersis gratiis & beneuolentia natus, omnem ciuilis philosophiæ curam & culturam debet acceptum ferre. Hoc nimirum exegit, vt reor, veritas, cui, vt inquit, Tertullianus, nemo præscribere potest, non spatia temporum, non patrocinia personarum, non priuilegia regionũ. Alioquin & à Celso patre dissensit Celsus filius, id est a maximo Iurisconsulto summus Iurisconsultus: nec ideo officia pietatis, & iusta paternæ maiestati debita obsequia neglexisse censetur, quæ religiosè colenda esse ipsa legum scientia sanctè præcepit: Quin a Celso filio Vlpianus stetit, quia eius sententia quam patris eidem Vlpiano visa est verior.

LIB. XL. TITVL. I.

DE MANVMISSIONIBVS.

OST hæc tractaturus de præiudicialibus actionibus, [a] quibus quæritur seruus quis an liber, libertinus an ingenuus sit, non de liberis agnoscendis de qua è re nata iam anteuertit dicere lib. 25. altius rem orditur: & quia manumissione fiunt libertini, more suo generalem inprimis titulum exponit, De manumissionibus, quo declarat qui manumitti vel manumittere possint & apud quos. Manumissio est datio libertatis.

a *Præiudicium siue præiudicialis actio quænam sit, iam Cuiacius dixit sup. tit. de lib. agnosc. Videndus etiam inf. index actionum.*

II. DE MANVMISSIS VINDICTA.

A Genere transit ad species manumissionum scilicet quæ iustam libertatem tribuunt, [a] sublata à Iustiniano iam

Latina &, Dedititia libertate. Vna est vindicta quo nomine significatur festuca, cuius impositione apud magistratum qui legis actionem habet, serui ad ciuitatem Romanam perducuntur, sicut festucæ ablatione id est ramo ex arbore detracto vindiciæ [b] sumebantur olim, ac per hanc causam imago quædam vis possessori fiebat, vt per lapilli iactum aliis in causis, [c] qua ex re possessori erat interdictum Vnde vi, imo & Quod vi aut clam. l. nam & si ramos. Quod vi aut clam. & hanc quidem manumissionem quæ vindicta fit Ouidius intellexit illo loco,

Te quoque seruari modo quam vindicta redemit
Quis ferat?

a *Fuere autem tres modi acquirendæ iustæ libertatis: Censu, cum in libera republica a censoribus lustralis census agebatur, cuius toties mentio repetita apud Titum Liuium: tum enim si iubente vel consentiente domino seruus nomen suum in censum, id est tabulas censorias detulisset, fiebat ciuis romanus & seruitutis vinculo soluebatur: Vindicta, cum virgulam quandam lictor capiti serui, qui manumittebatur, imponebat, & eundem seruum in libertatem vindicabat apud magistratum solemnibus verbis adhibitis, hæc virgula siue festuca, vindicta appellatur. Demū*

testamento cum dominus seruo suo libertatem dabat. ea de re Cicero in top. & ibi Boet. in comment. lib. 1. Vlp. in fragm. Theoph. in paraphrasi instit. tit. de libertinis in fi. Cuiac. in par. C. hoc tit. & alij plerique. Qui per epistolam, vel inter amicos erant manumissi, non fiebant ciues rom. & iustam libertatem non adsequebantur, nisi vindicta rursus apud magistratum manumitterentur. Plinius secundus lib. 7. epist. ad Fabatum, vbi de Proconsulis transitu. spero, imo confido facile me impetraturum, vt ex itinere deflectat ad te, si voles vindicta liberare quos proxime inter amicos manumisisti. Sed hoc non licebat, nisi & seruus & dominus, vterque esset annos natus triginta, vt docet Theoph. de loco ad quod pertinent verba Iustiniani tit. de libert. in fi. vbi dicit se libertos omnes donasse ciuitate romana, nullo nec ætatis manumissi nec domini manumissoris, nec in modo manumittendi discrimine habito.

b *Vindiciæ id est possessio, vnde ex l. 12. tab. vindiciæ dantur secundum libertatem, id est is qui de suo statu litigat lite pendente pro libero habetur: & in alio capite eiusdem legis, qui in iure manum conserunt vtrique superstitibus (id est testibus) vindicias summunto, id est in possessionem eunto; Vid. Cuiac. in parat. C. ad tit. de rei vind. Marcilius in collecta legis 12. tab. cap. 11. 12. & 13. & alij eius legis enar-*

ratores. Budæus ad l. 2. ff. de orig. iu.

c *Veluti in noui operis nunciatione, l. 6. §. sciendum. si seru. vind. l. 5. §. meminisse sup. de noui op. nunc.*

III. DE MANVMISSIONIBVS QVAE SERVIS AD VNIVERSITATEM PERTINENTIBVS IMPONVNTVR.

ET vindictam hoc titulo iure imponi docet seruis vniuersitatum, collegiorum puta, aut municipiorum aut decuriarum, quamuis incerta sint corpora, per actores earum forte ex lege Vettilibia quod tamen priuati per procuratores suos exequi non possunt.[a] idque congruit cum titul. 3. libri 38.

a *Quia scilicet manumissio est legis actio, quæ per procuratorem expediri non potest.*

IV. DE MANVMISSIS TESTAMENTO.

ALtera species apiscendæ iustæ libertatis in hoc titulo demonstratur, si quis nominatim iusto testamento manumissus sit. Nominatim ex lege Caninia.[a]

Omittit manumissionem quæ censu fiebat,[b] quia desierat esse in vsu, & ceteras quibus non dabatur iusta libertas, quanquam & earum non desint vestigia in his libris, vt manumissionis per epistolam l. qui absenti De adq. pos.

a *Aliquid de ea adnotatum sup. tit. ad leg. falcid.*

b *V. quæ supra tit. 2. huius libri.*

V. DE FIDEICOMMISSARIIS LIBERTATIBVS.

SVperior titulus est de directa libertate, hic de fideicommissaria codicillis vel testamento relicta, de qua re feruntur pleræque Constitutiones principum, & S.C. veluti Rubrianum,[a] Vitrasianum,[b] Dasumianum,[c] Articuleianum,[d] Iuncianum:[e] & Iuncianum à Consule Iunco, corrupte legebatur antea, Vinco, atque etiam hodie Iuuenalis Satyra nescio qua, & in Lampridij Commodo, Iuncto.

a *Illo inductum est vt si hi a quibus libertatem præstari oportet euocati a prætore adesse noluissent, eodem iure libertas esset, ac si directo data esset. l. 26. §. subuentum hoc tit.*

b *Hoc S. C. ad id pertinet, vt si quidam ex hæredibus rogati sint seruo testatoris dare libertatem,*

tatem, & vnus ex heredibus qui non est rogatus infans sit, ita vt vendere partem suam illis qui libertatem fideicommissariam seruo debent non possit, tunc pars eius aliorum-ve æstimetur, ac libertate præstitâ seruo, cohærede fideicommissaria libertate grauati pecuniæ debitæ nomine perinde teneantur, ac si ex causa iudicati cum his ageretur, l. 30. §. si plures eod.

c *Quo senatus constituit, vt si ex iusta causa absit qui debet fideicommissam libertatem, perinde competat libertas, ac si vt oportet ex causa fideicommissi seruus manumissus esset. l. neque 36. l. non tantum 51. §. 5. eod.*

d *Cautum est eo S. C. vt cum in prouinciis de præstanda libertate fideicommissaria ageretur, præsides prouinciæ cognoscant, licet hæres non sit eius prouinciæ d. l. 51. §. 7 sed Articuleiano.*

e *Illud est de seruo proprio quem hæres manumittere rogatus est, vt ex quacunque causa dominus absit, seruus ad libertatem perueniat. d. l. 51. §. 8. sed si non hoc tit.*

VI. DE ADEMPTIONE LIBERTATIS.

TAntus fuit olim fauor libertatis, vt semel data testamento vel codicillis adimi non potuerit, sed hodie potest, si tamen adimatur nominatim sicut data est l.

si seruus. supra tit. prox. l. 10. §. vlt. De man. test. & non à semetipso [a] l. 13. §. pen. De lib. & post.

a *Id est cum seruus ipse institutus est ex parte vel ex asse, & liber esse iussus est: nam vt id quod legatur, ab ipso hærede legatur, ita quod aufertur, ab ipso adimitur; At natura non patitur, vt se quis sibi, aut a se aliquid adimat.*

VII. DE STATV LIBERIS.

MVltum interest dixeris statu-liberum an statim liberum, & in l. pen. §. vlt. C. de nec. seru. her. inst. placet vetus scriptura, Quatenus in suspenso fiat libertas nec statim liber intelligatur, & contra l 33. infra. Qui & à quibus man. rectius Flor. statuliber, quàm statim liber: sunt enim statuliberi hi qui statim liberi non fiunt, sed ex die aut conditione: Vel potius, Testamento aut codicillis confirmatis directo manumissi in diem vel conditionem. nec enim sunt statuliberi qui per fideicommissum manumittuntur in conditionem vel in diem l. eius serui Ad leg. Flacid. l. 59. De man. test. l. in bello §. si statuliber, adhibito §. si fideicom. De capt. & postl. Manumissio quoque vindicta sub conditione vel ex die non fit, vt

tutela quæ testamento recte datur sub cõditione, vel in diem, sed non à magistratu. [a] Vel statuliberi, qui sunt in spe libertatis. Superiores tituli sunt de libertate, hic de statu-libertate.

a *Ratio differentiæ forte illa, quod quæ a iudice proficiscuntur pendere non debeant, cum incerta & imperfecta iudicis actio esse non debeat. l. 35. non quemadmodum. ff. de iudic. l. 1. §. biduum, ff. quando appell. sit. Deinde etiam quia actus legitimi non recipiunt conditionem neque diem; At datio libertatis quæ vindicta fit, & tutela datiua quæ a magistratu venit, actus legitimi sunt; & omnimodo de tutela honoraria siue eâ quæ a magistratibus datur, lex legitimi. inf. de reg. iu. accipienda est, non de testamentaria.*

VIII. QVI SINE MANVMISSIONE AD LIBERTATEM PERVENIVNT.

Sine manumissione liberi, id est libertini fiunt qui ipso iure liberi fiunt ex S. C. vel Constitutione aliqua, quorum exempla suppeditat hic titulus.

IX. QVI ET A QVIBVS MANVMISSI LIBERI NON FIVNT ET AD LEGEM AELIAM SENTIAM.

Contra manumissione liberi nō fiunt serui relegati si in vrbe morentur, pignori dati, & qui à domino extorserunt libertatem, & qui testatoris vel venditoris vel præsidis iussu prohibiti sunt manumitti, & ex lege Iulia manumissi à muliere dimissa & adulterij rea intra sexagesimum diem,[a] & ex lege Ælia Sentia manumissi à minore xx. annis citra concilium,[b] & manumissi in fraudem creditorum vel patronorum. Sed & alia legis Æliæ Sentiæ capita notantur in hoc titulo, vt ius patronatus quod ex lege Iulia & Papia venit amittatur, si patronus libertam iureiurando adigat vel stipuletur ab ea ne nubat, idemque si libertum; vel si obligauerit sibi libertum aut libertam in hoc vt operarum mercedem acciperet, vt sit actio ingrati aduersus libertos. Quinque igitur ad summam, & tria posteriora repetita ex lib. 37. titul. pen. & vlt. Sed & magna pars huius tituli repetita videtur ex primo, nisi quod hic aliquanto amplius explicatur qui

& quibus ex causis manumittere non possunt.

a *Idque ita prouisum, ne posset seruos suos à quæstione subducere. Dicit (intra centesimum diem) quia id spatij marito datum est, vt posit iure mariti agere, id est citra inscriptionis vinculum & calumniæ metum, l. 37. auxilium §. 1. ff. de minor.*

b *Id est causa non cognita apud consilium siue conuentum iuridicum, prætore scilicet in vrbe pro tribunali sedente, adsidentibus quinque senatoribus, & quinque equitibus; in prouinciis vero præside vel proconsule, assidentibus viginti recuperatoribus, qui iudices erant rerum priuatarum, vt docet Theoph. in tit. instit. quib. ex causis man. licet vel non, & Vlpianus in fragmentis tit. 1. Iustinianus autem anno decimo septimo impleto, & decimo octauo cœpto, citra causæ cognitionem vllam quemlibet manumittere seruos suos posse primum constituit, §. fin. qu. ex cau. man. non licet in instit. Mox etiam N. 119. eadem ætate, qua minor testari potest, manumittere etiam potest, id est annos natus quatuordecim, quod ad eam speciem manumissionis tantum pertinet, quæ testamento fit, quandoquidem illa minoribus obesse non potest, cum libertas tantum post mortem eius competat: At quæ inter viuos, ipsis obesse potest, si videlicet, vt ea est ætas fraudibus obnoxia & consilium infirmum, seruos sibi*

necessarios delinimentis eorum corrupti manumitterent.

X. DE IVRE AVREORVM ANVLORVM.

Regulariter serui manumissione libertini fiunt, sed vno casu etiam iura ingenuitatis habent, saluo iure patronatus, vt puta si ius annulorum aureorũ à principe impetrauerint, id est equestrem dignitatem aut beneficium equestri dignitati compar. [a] hac enim dignitate quæsita, deponebant fereum annuium, sumebant aureum. Papinius III.

Atque idem in cuneos populus cum duxit equestres,
Mutauitque genus, læuæque ignobile ferrum
Exuit.

Et ob id libertinus in Arriani epicteto III. ἐὰν δακτυλίους, φησὶ, λάβω, τότε γ' εὐρούστατα διάξω.

a *Vid. ipse Cuiac. lib. 7. obs. cap. 4. Ex Iustiniani N. 78. iam libertini non egent hoc beneficio, quia iura ingenuitatis nanciscuntur iure patronatus illæso.*

XI. DE NATALIBVS RESTITVENDIS.

ALtero autem casu non iura tantum ingenuitatis, sed ingenuitatem plenissimam habent, & ius patronatus extinguitur,[a] puta si à principe natalibus restituti fuerint, quando quidem eis natalibus restituuntur in quibus homines fuerunt nondum neque naturali neque ciuili iure descripto. l. Imperialis. C. de nupt.

a *Qui ius aureorum annulorum obtinuit imaginem tantum non statum ingenuitatis obtinet. l. vn. C. ad leg. Viscell. qui autem natalibus restituitur ingenuus fit, & ideo patrono reuerentiam non debet, & potest eum in ius vocare venia non impetrata, quod non potest qui ius aureorum annulorum habet. l. 10. sed si §. sed si ius ff. de in ius voc.*

XII. DE LIBERALI CAVSA.

VIx tandem in hoc titulo proponuntur præiudiciales actiones, Liberalis enim causæ cognitio aut præiudicialis actio est de libertate aut de seruitute, de ingenuitate aut de libertinitate: de qua maiores iudices cognoscunt,[a] & de liber-

tate quidem agit non is tantum qui proclamat in libertatem, sed & alius fere quilibet eo inuito. [b] Proponitur etiam in hoc titulo actio in factum pœnalis aduersus eum qui sciens pro seruo venit quæ emptori ignoranti iure prætorio competit. [c]

a *Et hac ratione de liberali causa compromisso facto arbiter recte non compellitur sententiam dicere l. 32. non distinguemus, §. de liberali. ff. de receptis arb. Cæterum de ordinatione liberalis causæ videndus ipse Cuiac. lib. 18. obs. cap. 23.*

b *Quia scilicet quodammodo causa libertatis publica est & popularis, & inde interdictum de homine libero exhibendo populare quoque est inf. lib. 43. tit. 29.*

c *Et est in duplum mixta, quia in duplo simplum pretij, quo veniit liber homo continetur; est etiam temporalis intra annum, vt omnes prætoriæ, & priuata: famosam eam esse palam iurisconsulti non definiunt; certe ad doli actionem quæ famosa est aliqua ratione accedit.*

XIII. QVIBVS AD LIBERTATEM PROCLAMARE NON LICET.

QVibus dixit superiore titulo denegari præiudicium libertatis, vt adiun-

gat alios vtque de illis tractet plenius, specialem titulum facit de his quibus denegatur proclamatio ad libertatem, id est præiudicium, cui inde leges, vt opinor proclamationis nomen dederunt, quod iteraretur ter quaterque. [a] Martialis, Hoc si ter quaterque clamitaris, & in l. j. C. de adsf. toll. horum verborum loco, secunda & tertia vice, Græci habent ἐν τῇ τρίτῃ καὶ ἐν τῇ τετάρτῃ. Petitio in seruitutem non iteratur l. 4. C. de libr. cau.

a *Inde secunda assertio. Vide Cuiacium ad lib. 5. sent. Pauli. tit. 1.*

XIV. SI INGENVVS ESSE DICETVR.

QVam rem etiam attigerat titulo XII. eam specialiter resumit isto, hoc est de ingenuitate præiudicium & de libertinitate, quasi ille magis fuerit de libertate & seruitute, & S. C. de bonis eorum, qui agnitis natalibus ingenuitatem repetierunt, restituendis ei cuius familia exierunt, vel secum auferendis.

XV. NE DE STATV DEFVNCTORVM POST QVINQVENNIVM QVAERATVR.

SEquitur in hoc titulo aliud S. C. ne de statu defunctorum post quinquenniũ quæratur in deteriorem conditionem. [a] Malo dicere quæratur quam retractetur, quamquam & hoc quoque rectum sit: tam enim recte dicitur retractari status de quo nunc primum quæritur, quam is de quo litigatum & pronuntiatum est ante. sed hoc posteriore sensu cuius de statu viui pronunciatum est ne intra quinquenniũ quidem retractari eo mortuo potest: priore sensu potest. Sed & post quinquenniũ in honestiorem conditionem, non in deteriorem. De statu autem viuorum quęritur semper. At post quinquennium sententia non retractatur in deteriorem conditionẽ l. ij. De iu. an. aur. l. 29. §. vlt. De li. cau. nisi causa prior acta sit ignorante patrono l. j. & pen. supra tit. prox. In honestiorem, vt opinor, retractari potest. [b] Et consequenter post manumissionem videretur esse admittenda de statu quæstio sine præscriptione quinquenni quasi honestior, atque ita à Iustiniano constitutum est:

hoc iure obstat præscriptio quinquennij, nisi extra ordinem subuenerit princeps. [c]

a *Id est ne status eius, qui vt liber & ingenuus vixit, in controuersiam ducatur quasi seruus aut libertinus fuerit: ne-ve quæ vt ingenua vixit, ancilla fuisse arguatur; quod fit plerumque propter bona aut liberos, aut propter vtrumque, in his propter defuncti aut defunctæ statum aliquo dominium vindicante. Hoc autem introductum fuisse à Marco Antonino Philosopho testatur Iulius Capitolinus in eius vita.*

b *Id est vt de eius statu qui quasi seruus aut libertus vixit etiam post quinquennium poßit quæri, quasi liber & ingenuus fuerit: quod plerumque necessarium est propter liberos.*

c *Id est si quis quasi seruus manumissus esset, & per quinquennium vt libertus vixisset, postea non poterat in ingenuitatem proclamare, nisi id ex magna causa permitteret princeps. Itaque quod dicitur tit. de ingenuis apud Iustin. sæpißime rescriptum natalibus non officere manumißionem, id intelligendũ, si liber homo, qui manumissus erat tanquã seruus, & postea in ingenuitatem vult proclamare, per quinquenniũ in statu libertinitatis non sit moratus. Iustinianus autem hãc quinquennij præscriptionẽ sustulit, l. fin. C. vbi causa status. Sed cur ei qui quasi libertus vixit, opponi potuit præscriptio quinquennij, si*

postea velit in ingenuitatem proclamare, cum etiã sexaginta annorum præscriptio non poßit opponi ei qui tamdiu in seruitute moratus est, quominus ad libertatem & ingenuitatem poßit proclamare l. fin. C. de præscr. quæ pro lib. non contra lib. op. Ratio est quia is qui in statu libertinitatis manet saluam libertatẽ habebat', etiamsi post quinquennium in ingenuitatem proclamare non posset; Atqui pro seruo est habitus & possessus est, omnino damnum libertatis pateretur, si præscriptione temporis cuiuscumque impediretur in libertatem vel ingenuitatem pr oclamare.

XVI. DE COLLVSIONE DETEGENDA.

EST etiam in hoc titulo aliud S. C. quod Ninnianum dicitur l. ij. C. eod. (sic habent Basilica) vt qui colludente domino vel patrono ingenuus pronuntiatus est, seruus aut libertus fiat eius qui detexerit collusionem intra quinquennium. Collusio est sub specie litis lusus veluti quidam inter duos litigatores id agentes ex compacto vt vnus sinat se vinci ab altero Græce συνδυασμὸς.

LIBER XLI. TIT. I. DE ACQVIRENDO RERVM DOMINO.

Præiudicialibus actionibus transiturus ad interdicta, quę instar actionum habent & actiones appellantur sæpe, & hodie conuersa in actiones sunt, repetit rem suo more aliquanto longius. Et quia plurimum interdicta de possessione sunt, de possessione primum agere instituit, & rursus possessionis & dominij quia frequens collatio distinctióque est, & per possessionem plerúmque dominium adquiritur, & interdicto de possessione præparatur & ordinatur causa de iure vel dominio, declarat ante omnia quibus modis iure gentium vel iure ciuili dominium adquiratur & per quas personas. Dominium est proprietas rei:[a] sed per abusionem etiam dominium vsusfructus & dominium pôssessionis dicimus.

a *Vulgo dominium definitur hoc modo. Dominium est ius de re corporali perfecte disponēdi, aut vindicandi, nisi quid lex aut conuentio pro-*

hibeat. Ius dicitur id est facultas vel potestas. Mentio fit rei corporalis, quia rerum incorporalium proprie dominium non est, & ideo nec traditionem recipere dicuntur l. 43. seruus. §. 1. hoc tit. Et hæ tamen aliqua ratione possunt vendi & distrahi, quemadmodum solent hæreditas, actio, seruitutes rusticorum vel vrbanorum prædiorum, & cætera eiusmodi, in quibus patientia pro traditione est l. 1. §. vlt. ff. de ser. rust. præd. Adiicitur (perfecte disponendi aut vindicandi) quibus verbis duo præcipui effectus dominij designantur. Primus est, vt vnusquisque rei suæ sit moderator & arbiter l. in re. C. mand. id est vt eam poßit vendere, alienare, pignori dare, donare, testamento relinquere & quacumque ratione illam à se dimittere. Secundus est, vt si quo casu rem nostram amiserimus, & sine consensu nostro ad alium sit translata, eam poßimus repetere & quasi manu iniecta vindicare. Postrema definitionis verba sunt (nisi quid lex aut conuentio prohibeat) quibus excluduntur eæ personæ, quæ licet rerum suarum dominiũ habeant, liberam tamen earũ non habent administrationem, lege id prohibente; quales sunt pupilli, minores viginti quinque annis cum curatores habent, furiosi, prodigi, ij quibus bonis est interdictũ & alij eiusmodi, qui liberos contractus habere legibus prohibentur. Demum verbum, conuentionis, eos designat qui res suas pignori de-

derunt vel locauerunt, qui licet rerum suarum domini sint, tamen eas distrahere cum effectu non possunt, dum adhuc vinculũ pignoris durat, aut nondũ tempus locationis praeterierit, quasi eiusmodi praecedens conuentio eos prohibeat res eas pignori datas aut locatas in praeiudicium conductoris vindicare aut alij cuicumque concedere, ne vel exceptione doli mali repellantur, vel de rupta conuentionis fide postmodum conueniantur.

II. DE ADQVIRENDA VEL AMITTENDA POSSESSIONE.

PLacet definitio Ælij Galli. Possessio est vsus rei, si modo vsum accipias pro detentione, siue, vt in his libris scriptum est duobus locis, detentatione, non pro eo quod Graeci χρῆσιν dicunt: ab vsu enim huiusmodi plurimum possessio distat. plures eandem rem pro solido possidere non possunt[a], vti ea pro solido possunt. Seruitutes & forum non possidemus, eis vtimur tamen. & hic vsus in seruitutibus, quia tangi non possunt, pro possessione est. Adquiritur autem possessio corpore & animo, Amittitur etiam solo animo,

non corpore solo, quia animo retinetur siue proposito, vt loquitur l. 47. alibi voluntate, affectione, Græci etiam variè ψυχῇ, λογισμῷ, διαθέσει, προαιρέσει. Dominium longe aliter, potest enim adquiri ipso iure [b], & non amittitur nudo animo.

a *Eâ tamen de re dissensus fuit inter autores, id est inter Proculianos & Sabinianos vt ipse Cuiac. docet lib. 9. obs. cap. 32. & lib 18. cap. 24. Possessio autē duplex; vna ciuilis quæ apprehēditur & poßidetur ex iusta causa acquirendi dominij ab eo qui se dominum credit: quod fit in re ex causa emptionis, donationis, legati alicui tradita: naturalis quæ solo corpore consistit non iure dominij, vt in eo qui vel clam, vel precario, aut tanquam vsufructuarius, aut creditor poßidet: idem Cuiac. d. lib. 9. obs. cap. 33. & lib. 18 cap. 24.*

b *Exemplum in eo est quod adita hæreditate rei legatæ dominium transit ad legatarium l. à Titio. ff. de furt. licet possessionē non apprehenderit; & rerum quoque hæreditariarum dominium ad hæredem transit, licet nondum eas apprehenderit; & poßeßio etiam iure Francico, licet res hæreditarias non apprehēderit. Ita quodcumque seruus acquirit, eius dominium ad dominum inuitum & ignorantem ipso iure transit, nec id poßidet tamen dominus nisi sciat,*

aut

aut eius nomine seruus possessionem apprehenderit, excepta causa peculiari, ex qua etiam, ignorantibus dominis possessionem serui acquirunt l. 1. §. 5. item acquirimus hoc tit. vid. Cuiac. lib. 24. obs. cap. 9.

III. DE VSVRPATIONIBVS ET VSVCAPIONIBVS.

PEr possessionem adquiri dominium hic titulus demonstrat. nihil enim aliud est vsucapio quam adquisitio dominij per possessionem prolixam & iustam, vel adquisitio per vsum l. 23. §. vltim. Ex quibus cau. ma. quæ plenum ius tribuit l. 17. in fin. de rei vind. ex XII. tabul. atque ideo vetustissimum ius esse dicitur bonæ fidei possessoris l. in bello §. si quis seruum. De capit. & post. & vsus nonnunquam l. deducta §. ante ad Trebel. & possessio, vt l. cum miles. & l. denique. Ex qui. cau. ma. ex qua efficitur πλοκὴ elegans.[2] possessionem sine possessione non consistere. Aliud enim possessio in initio, aliud postea significat. Vsucapioni contraria est vsurpatio, est enim vsucapionis interruptio, quæ fit amissa possessione ante tempus complendæ vsucapioni finitum, vel interpellatione aut vsu domini, à Græcis

definitur στάσις τοῦ χρόνου ἤγουν τομὴ καὶ διακοπή.

a *Est autē figura quædā vbi vocabulū in oratione bis positum aliam in vno, aliā in altero loco significationē habet, vt hoc loco, possessio, initio sumitur abusiue pro vsucaptione, postea sumitur proprie pro detentione, quæ est ex iusta causa acquirendi. Πλόκην similem obseruauit Cuiac. in l. pacta. ff. de contr. empt. & l. 1. ff. de edendo. lib. 14. obs. cap. 28. Est etiam similis in l. 5. ff. de sol. matr. in constituendi verbo: nam primum dos constituta dicitur, id est promissa: deinde prædium dotale constitutum, id est traditum.*

IV. PRO EMPTORE.

SEquuntur tituli, id est causæ possessionum quas proposuerat generaliter tit. 2. l. 3. §. vltim. nunc singula exequitur. Pro emptore, id est quasi emptor possidet, qui ex causa emptionis vel ex negotio emptioni proximo rem nactus est.

V. PRO HEREDE VEL PRO POSSESSORE.

TItulo pro herede vel pro possessore possidet qui ex causa hereditatis vel bonorum possessionis rei incumbit.

VI. PRO DONATO.

TItulo pro donato possidet cui causa possidendi donatio est.

VII. PRO DERELICTO.

ET similiter titulo pro derelicto possidet qui rem à domino vel possessore derelictam occupauit. [a]

a *Sed si dominus sit is qui dereliquit, statim dominus fit qui occupauit. §. fin. de rerum diuis. apud Iustin. l. 1. hoc tit si vero possessor tantum erat, tunc vsucapione est opus. l. 4. & 5. hoc tit. Ita distinguendi hi casus.*

VIII. PRO LEGATO.

TItulo pro legato possidet is qui ex legati causa aut legati nomine rem habet.

IX. PRO DOTE.

TItulo pro dote possidet qui ex causa dotis rem sibi habet.

X. PRO SVO.

TItulus pro suo cohæret superioribus, Sed & hoc solo titulo pro suo possidemus ea quæ alium titulum non habent, vt quæ cęlo, terra, mari, vel ex hostibus cepimus, vel quæ ipsi vt in rerum natura essent fecimus, vel quæ alluuione fluminis adcreuerunt, & his similia. Additur in indice vndecimus titulus, Communia de accessionibus possessionum, & forsitan hic aliqua labes facta est, vt in titulo, De interdictis. & relegatis. & in titulo, De bon. damn. atque etiam vt opinor, in tit. De cond. instit. in cuius fine Papinianus ita videtur scripsisse, Quemadmodum si exheredato filio nepotes cum filius mo-

reretur fuissent, & heredes instituti postea repudiassent. Verum enimuero si fuit præter decem superiores hocloco alius, non fuit, vt opinor talis, Cõmunia de accessionibus possessionum qua de re est tit. 3. sed communia de causis possessionum, vel, vt in Codice, Communia, de vsucapionibus.

LIBER. XLII. TIT. I. DE RE IVDICATA ET DE REFECTV SENTENTIARVM ET DE INTERLOCVTIONE.

Issionem in possessionem Q. Mutius ponebat inter genera possessionum l. iij. §. vlt. de acquirẽd. possessio. ac sane possessio sæpe appellatur in his libris, sed distat tamẽ ab ea plurimũ, nec enim omnis qui est in possessione, etiam possessor est. Verum superiori tractatui de possessione quia adfinis hic est de missione in possessionem, de hac etiam tractare parat prius quam perueniat ad interdicta, quæ ex vtraque causa compe-

tunt siue possideat quis siue sit in possessione, & rursus quia non est cur dicat specialiter de missione in possessionem legatorum, aut ventris nomine, aut damni infecti, quas missionum causas è re nata explicuit ante: his omissis persequitur eas hoc libro tantum quæ restant, ac primum eam quæ fit iudicati seruandi, caussa, ad quam respicit hic titulus, De re iudicata & effectu sententiarum & de interlocutionibus. Res iudicata lis est de qua iudex sententiam dixit, vel lis finita sententia iudicis competentis: Et sententia, de re siue lite iudicis vltima definitio, comprobatione principis non indigens. Iudicis, ad differentiam arbitri compromissarij cuius sententia non est per omnia sententia l. 3. §. ex compromisso. De his qui no. infam. Definitio, ad differentiam iussi vel interlocutionis quæ rem non definit, quæ etiam mutari potest, non sententia, & appellari à sententia, non ab interlocutione: [a] Comprobatione non indigens, ad differentiam opinionis [b] l. 6. De interdict. & relegat. Et interlocutio tamen & opinio impropriè dicitur aliquando sententia. Interlocutio est sententia quæ neque condemnationem continet neque absolutionem. [c] Vel senten-

tia de articulo causæ quodam, non de summare. Effectum autem sententiarum vocat emolumentum & executionem, de cuius ordine tractatur hoc titulo, & post tempora faciendi iudicati legibus aut Cōstitutionibus humanitatis gratia concessa maxime in iudiciis personalibus, a constat iudicati actionem esse, in qua hoc tantum summatim quæritur an iudicatum sit l. 41. De minor. sicut in exceptione rei iudicatæ l. 1. §. pari De lib. exhib. & statim res iudicata ad finem perducitur captis & distractis pignoribus auctoritate magistratus, vel etiam si iudicatus non defendatur misso creditore in possessionem bonorum omnium iudicati seruandi causa l. 2. & 3. C. qui pot. in pign. hab.

a *Quod docet græca constitutio Iustiniani à Cuiacio restituta lib. 12. obs. cap. 2. & l. 2. C. de episc. aud. illâ scilicet ratione, ne eiusmodi appellationibus causa principalis protelaretur & lis in infinitum traheretur. In aliquibus tamen negotiis obtinuit apellari ab articulo posse, si graue præiudiciū causæ principali interlocutione fieret. Cuiac. dicto loco, & in recitat. ad cap. 12. extra de appellat. Iure gallico indistinctè, iure canonico quoque, in quolibet causæ articulo appellari potest.*

b *Opinio siue relatio est cum de re aliqua dubius & incertus iudex consulit principem, vt docet ipse Cuiacius inf. tit. de appell. & relat. & in Parat. C. tit. de relat. vel cum Præses Prouinciæ, qui ei quem deportandum censet insulam assignare non potest, ad principem scribit vt insulam assignet missa opinione plena, vt idem Cuiacius docet ad tit. de iniusto rupto & irr. fa. test. ad l. 6. §. eius qui deportatur.*

c *Veluti cum iubet testes produci iudex, cum inducias facit instrumentorum exhibendorum gratia & cætera eiusmodi.*

d *Iudicato faciendo triginta dierum induciæ datæ ex l. 12. tab. mox duo menses sunt præstituti. l. 31 debitori. ho[illegible] tit. Iure nouo induciæ sunt quadrimestres l. 2. C. de vsur. rei iud. Iure francico nullæ dantur, sed statim sententia potest executioni mandari, nisi iudex ipse ex rei natura & pensatis personarum circunstantiis tempus aliquod iudicato indulserit benignitatis gratia.*

II. DE CONFESSIS.

IVdicatis similes sunt in iure palam sua sponte confessi de intentione actoris, ex XII. tab. lege illa. Æris confessi rebúsque iure iudicatis. [a] Loquitur lex de ære confesso tantum, sed ex S. C. facto aucto-

re Diuo Marco in omnibus actionibus vel interdictis confessus pro iudicato habetur, & solutionis in vtroque tempus & executionis ordo obseruatur idem, non ille XII. tab. sed alius.

a *Contra eum qui vltro de intentione actoris in iure, id est pro tribunali iudicis confessus est, actio confessoria datur quæ quatenus differat ab interlocutoria, v. sup. tit. de interrog. act.*

III. DE CESSIONE BONORVM.

IVdicati beneficio legis Iuliæ, id est remedio cessionis bonorum etiam factæ extra ius, liberantur ignominia quam in executione iudicati infert possessio & distractio bonorum, nam & si bona, quibus sponte sua creditoribus cedunt, veneant, non proinde tamen irrogatur eis infamia ac si ex edicto possiderentur & proscripta venirent bonorum emptori, denique honestius est cedere bonis quam pati ex edicto bonorum venditionem, & huic simile est beneficium S. C. de bonis Senatorum distrahendis per curatorem, nam & hoc genere quæ fit venditio bonorum debitoris, non irrogat infamiam.

IV. QVIBVS EX CAVSIS IN POSSESSIONEM EATVR.

GEneralis est titulus, quia summatim in eo enumerantur causæ ex quibus fit missio in possessionem, damni infecti, ventris, legatorum aut fideicommissorum aut rerum seruandarum causa., Sic loquitur l. Celsus. Ad exhibendum: Specialis quia eam præcipuè persequitur quæ fit rerum seruandarum causa, & rei rerumve nomine complecti eum opinor creditum & dotem etiam ac iudicatum. Fieri autem eam his casibus hoc titulo declaratur, Si debitor vel possessor fraudationis causa latitet ne in ius vocari possit & boni viri arbitratu non defendatur, vel si postea quam in ius vocatus est & cauit iudicio sisti, aut latitet aut absens debitor non defendatur, vel si exilij causa solum verterit nec defendatur, vel si defuncto heres non extet.

V. DE REBVS AVCTORITATE IVDICIS POSSIDENDIS SIVE VENDENDIS.

CAusas exposuit superiore titulo, hoc vero nunc ordinem declaraturus est possidendorum & vendendorum bonorum debitoris, auctoritate iudicis id est prætoris vel præsidis, & quo loco fiat venditio bonorum, & quorum bonorum & quorum creditorum habeatur ratio ante alios, quæ actio sit ei & in eum qui cum esset in possessione aliquid communi nomine ex bonis debitoris quæsiuit vel impendit, & quis præferatur in emptione bonorum, & de eligendo vno qui locet vel vendat, vel qui rationes debitori conseruet, & de eo qui sciens cum fraudatore contraxit posteaquam consilium fraudandi cepit, ne veniat in portionem bonorum cum cęteris creditoribus. Missione in possessionem contrahi prætorium pignus, & fieri missionem vniuersorum bonorum nomine & vniuersorum creditorum, & eam sequi solemnem venditionem bonorum exceptis casibus certis. [b]

a *Nam etiam hoc titulo agitur de creditoribus priuilegiarijs, qui inter chirographarios creditores priuilegium habent exactionis, vt etiam si sint tempore posteriores præcipuo tamen iure ante alios debitum ferant, qualis vxor vel sponsa dotem repetens, respublica, is cuius pecunia nauis, domus-ve quæ venditur est refecta, is qui deposuit penes eum cuius bona ex edicto venduntur, & alij eiusmodi.*

b *Veluti si post bonorum possessionem vel post missionem in possessionem, existat aliquis idoneus fideiussor qui pro eo fideiubeat, & debitorem defendat: vel si ipse debitor, qui passus est missionem in bonorum possessionem, sine dolo malo reipublicæ causa absit, nam & tum venditio bonorum in id tempus differetur quo reipub. causa abesse desierit l. 33. §. fin. & l. 35. hoc tit. l. ignorare C. de restit. mil.*

VI. DE SEPARATIONIBVS.

ET hoc titulo postulantibus creditoribus defuncti intra quinquennium ab adita hereditate, decreto prætoris separari creditores & bona. Hereditarios solos venire in possessionem bonorum defuncti, Heredis æque solos in possessionem bonorum heredis, quod remedium perquam

vtile est hereditariis creditoribus, quibus sufficiunt bona defuncti, quæ non sufficerent si & in ea mitterentur proprij creditores heredis forte mediocris vel egeni. Sed & de alia separatione hoc titulo agitur quæ conceditur heredi necessario, ne creditores hereditarij etiam vendant bona eius propria quæ post domini mortem adquisiuit vel quæ ei dominus debuit, item de alia quæ conceditur patrono heredi libertæ, quæ Titio, exempli gratia, heres extitit ne creditores Titij etiam vendant alia libertæ bona, & de alia quæ castrensibus creditoribus vt separetur à paganis, vt cum non de vno genere separationis hoc titulo tractetur, recte videatur pluratiuo numero ita conceptus, De separationibus; maxima tamen pars eius est de separatione illa quæ hereditariis creditoribus conceditur, ne creditores heredis vendant etiam bona hereditaria aut ex venditione eorum bonorum partem aliquam ferant. Separatio est bonorum & creditorum aliorum ab aliis seorsum habita ratio.

VII. DE CVRATORE BONIS DANDO.

HIc quoque titulus ad missiones in possessionem venditionésque bonorum magnopere pertinet, nam missis creditoribus in possessionem, bonis debitoris custodiendis curator dari solet, & administrandis, exercendis & excipiendis actionibus vice latitantis debitoris, ac nonnunquam etiam vendendis, & ex redacto solutionibus faciendis pro modo pecuniæ cuiuscunque creditoris.

VIII. QVAE IN FRAVDEM CREDITORVM FACTA SVNT VT RESTITVANTVR.

HIc etiam titulus ad eandem rem omnimodo pertinet, nam ex die possessionis & venditionis bonorum debitoris, curatori bonorum vel creditoribus intra annum datur actio Pauliana, & interdictum fraudatorum ad reuocandum dominium vel possessionem eorum, quæ fraudator in fraudem creditorum gessit, & in fraudatorem etiam ipsum actio in id

quod facere potest quodve dolo malo desiit facere posse, non insolidum, sicut & in eum qui bonis cessit non est in solidum actio. Actio Pauliana proponitur in l. 1. Interdictum fraudatorium in l. 10. nisi quod in ea quod addit prætor, Interdum causa cognita & si scientia non sit, in factum actionem permittam, est de actione Pauliana. Discrimen autem huius tituli & superioris euidens; illo approbantur acta gesta à curatore bonorum, hoc improbantur acta gesta à fraudatore.

a *Hæc actio prætoria est in rem, temporaria intra annum. De interdicto fraudatorio dictum aliquid supra tit. de oper. no. nunc.*

LIB. XLIII. TIT. I. DE INTERDICTIS SIVE EXTRAORDINARIIS ACTIONIBVS QVAE PRO HIS COMPETVNT.

OSTEAQVAM de possessione satis superquè dixit comparans se ad interdicta quæ plerumque possessionis aut quasi possessisionis causam continent : hac veluti ianua tandem ingreditur ad enumerationem & explicationem singulorum interdictorum, nisi si qua iam è re nata explicuit ante, & enumerat ea summatim hoc titulo potissimum. Sunt autem interdicta formulæ quibus prætor iubet aut vetat aliquid fieri, quæ dantur illi ad quem ea res pertinet aduersus eum cum quo ille de possessione vel quasi possessione vel iure aliquo suo aut publico contendit, eadem dicta recte dixeris, vt l. 81. De verb. sig. Cum prætor dicat opus factum restituatur, id est interdicat, interdicto puta De operis noui

noui nuntiatione, vel Quod vi aut clam & Quod in loco ſacro, ſancto, religioſóve, & Quod in flumine publico ripáve publica, & Quod in via publica factum erit. Et in l. videamus. de vſuris, verbum restituas quod in hac re prætor dixit, id eſt interdixit interdicto fraudatorio ſcilicet & l. vlt. De precario Rectéq; dici Quod precario habes, ac ſcite potius quã vere in Institutionibus interdicta ex eo appellari, quod inter duos dicantur. Verius, vt interlocutiones, quod interim rogentur, vt loquitur l. 3. §. vltim. De ho. lib. exh. vbi Græci etiam ipſi verbo ἐξαιτεῖν vtuntur, quodque dicantur interim à prætore, quaſi momento valitura, niſi ſecundum eum iudicetur qui vtitur interdicto, qui ordo in actionibus nõ obſeruatur, nihil enim ante actionẽ interim quod obtineat dicitur decernitur ve. Et hodie etiam is ordo plerumque non obſeruatur, ſed ſtatim agitur ad exemplum interdictorum vtili in factum actione, vt iudicetur cuius poſſeſſio ſit qua de re agitur nullæque momentariæ poſſeſſiones ſunt; & ob eam rem addidit hoc titulo, Seu extraordinariis actionibus quæ pro his competunt. Ac præterea non fiunt ſponſiones [a] quæ interdictum ſequi ſolebant, vt dato inter-

dicto vnde vi, si aduersarius negaret vim factam, sponsio fiebat, Ni vis facta esset, vel si diceret se restituisse, sponsio fiebat, Ni restitutus non esset qui interdicebat, & ex interdicto sumebatur iudex.

a *Sponsio fiebat interposita stipulatione certæ pecuniæ nomine, quam perderet is qui sponsione vinceretur: idque maxime in interdictis, quoties actor diceret sibi vim factam, negaret vero reus: aut reus diceret restituisse se possessionem, negaret actor, vt apud Ciceronem in orat. pro Cæcinna. v. Budæus in annot. in Pandectas ad l. 2. ff. de orig. iu.*

II. QVORVM BONORVM.

EXplicationem inchoat ab interdicto de vniuersitate, quo præparatur petitio hereditatis (vt fere interdicto quoque aliqua actio ciuilis) quam etiam in ordine actionum prætulit actionibus singularum rerum, sed petitio hereditatis de iure est, Interdictum Quorum bonorum de possessione: est enim ex parte bonorum possessoris apiscendæ vel adprehendendæ, ex parte possessoris restituendæ possessionis. Et petitio hereditatis datur in

eum qui possidet ex eis bonis corpus vel minimum pro herede vel pro possessore, vel qui ius quasi possidet veluti in debitorem hereditarium, idémque est in interdicto, Quorum bonorum, nisi quod non datur in debitorem hereditarium.

III. QVOD LEGATORVM.

SEquuntur interdicta quæ ad res singulas pertinent, ac primum id quod dicitur à primis verbis, quemadmodum cetera fere omnia, Quod legatorum, æque apiscendæ ex parte actoris, restituendæ ex parte rei, sicut superius Quorum bonorum, quo vtitur heres aut bonorum possessor paratus satisdare legatorum nomine aduersus legatarium, aut fideicommissarium qui occupauit vacuam possessionem rei legatæ sine voluntate heredis, vt scilicet adepta possessione sibi Falcidiam seruet per retentionem, nec enim heredi erat Falcidiæ vindicatio, sed retentio tantum: [a] & ex eo intelligitur cessante Falcidia, huic interdicto locum non esse.

a *Ea de re vid. Cuiac. lib. 8. obs. cap. 2. & lib. 10. cap. 28.*

IV. NE VIS FIAT EI QVI IN POSSESSIONEM MISSVS ERIT.

TItuli verba, sunt interdicti prohibitorij verba, sed adiunctum statim erat restitutorium veluti de possessione, Quod dolo malo factum est, quominus is in possessionem bonorum veniret, id restituas: atque etiam pœnalis actio quæ proponitur l. 1. Itaque si quis post redditum interdictum prohibitorium dolo fecerit quominus quis in possessione bonorum sit, is vel interdicto restitutorio tenetur vel coërcetur actione in factum pœnali.

V. DE TABVLIS EXHIBENDIS.

SEquitur interdictum exhibitorium de tabulis proferendis, quo tenetur is qui tabulas testamenti supprimit his qui aliquid in eis ascriptum habent, pœnale interdictum, sicut superius, exhibitorium inquam sicut ex titu. 29. non prohibitorium. [a]

a *Quid autem differat hoc interdictum a titulo de edendo, vel actione ad exhibendum, vid. sup. tit. de edendo. Quædam autem ad hoc interdictum pertinentia tradit Cuiac. lib. 16. obs. cap. 28.*

VI. NE QVID IN LOCO SACRO FIAT.

SVb hoc titulo proponebatur interdictum prohibitorium & interdictum restitutorium siue de opere restituendo l. 2. De interdict. non tantum si quid fiat quo locus sacer deterior sit, fiat, sed etiam si quid aliud ex quo damnum ad priuatum redundet l. 2. §. locorum. tit. 8. qua ex causa licet etiam nuntiare nouum opus, sicut ex causa tit. 8. & 12. & 13. & ex nuntiatione agere interdicto, si ei non pareatur, sed deest hic pars restitutoria & ponitur tantum prohibitoria. Et rursus quamuis dicat, Nequid in loco sacro fiat, tamen porrigitur etiam ad locum sanctum l. 2 hoc ti. & locum religiosum l. 1. §. De op. no. nunt. & est, vt opinor populare, vt sunt fere quæ sequuntur vsque ad tit. 16. Et iuris vel vsus publici tuendi causa.

VII. DE LOCIS ET ITINERIBVS PVBLICIS.

IN hoc titulo est veluti petitorium iuris publici tuendi causa : puta vt constituatur via publica collatione facta ex agris priuatorum, & populare.

VIII. NE QVID IN LOCO PVBLICO VEL TRINERE FIAT.

COnstituta iam via aut itinere publico, ei cuius interest interdictum prohibitorium datur, Ne quid fiat in in via, itinere, vel alio loco publico quod actori nocere possit, & vti caueatur non fieri, sed de eo tamen quod factum est nemine prohibente licet ea res ad damnum priuati redundet priuato non datur interdictum restitutorium. Adiicitur tamen aliud interdictum tam restitutorium quam prohibitorium, Ne quid fiat in via publica itinereve publico, quo ea via, idve iter deterius sit, fiat, & quod factum erit vt boni arbitratu restituatur, quod populare est. Adiicitur & aliud prohibitorium, Ne vis fiat ei qui vtitur via publi-

ea itinerévе publico, etiam populare, l. licet in prin. De procurat. quo nomine actionem quoque ciuilem dari Paulus auctor est in sententiis veluti tuendi vsus publici causa. Et vtrúmque ita populare, vt tamen condemnatio fiat in id tantum, quod actoris intereſt eam viam ídve iter deterius non fieri, vel non prohiberi, vt & illud quod proponitur tit. XI. Locus publicus est qui est in vsu populi: vel, ad vsum populi communis locus.

IX. DE LOCO PVBLICO FRVENDO.

SEquitur aliud interdictum prohibitorium, ne publicanis púta qui conduxerunt areas, insulas, aut balneas publicas, aut porticus, lacus aut stagna, vel his quos in ea conductione socios sibi adiunxerunt vis fiat quominus ex lege locationis publicis locis fruantur, extra quam si quis cui id concessum est statuam vel imaginem in publico loco ponere velit, hoc enim potest inuitis conductoribus si Senatus aut princeps permiserit. Permissu opus est ex edicto Claudii quod refert Dio. LVIII. nisi quis publicum opus ædificet vel reficiat.

X. DE VIA PVBLICA ET SI QVID IN EA FACTVM ESSE DICATVR.

INterdictum quod habuimus tit. vij. Ne quid fiat, quo via publica itérve publicum deterius fiat, ad viam rusticam pertinet. Nam si quid in via vrbica fiat, huic rei ædiles occurrunt iure suæ potestatis, nec ciuibus necesse est ire ad interdictum l. 2. §. hoc interdictum tantum. eo tit. quod hoc titulo demonstratur propriè, est igitur de via vrbica & munere ædilium, non de rustica.

XI. DE VIA PVBLICA ET ITINERE PVBLICO REFICIENDO.

HIc vero titulus est de via rustica, & interdictum quod in eo proponitur prohibitorium & populare, Ne vis fiat ei qui viam publicam, itérve publicum reficere velit, non restitutorium. Sed si quid damni detur specie refectionis, vt si quis viam publicam reiecerit in fundum vicini, legis Aquillæ actio est vt quæ in ripa

reficienda obtinet l. 1. §. vlti. tit. 15. eadem obtineat in via reficienda l. 3. hoc tit.

XII. DE FLVMINIBVS NE QVID IN FLVMINE PVBLICO RIPAVE EIVS FIAT QVO PEIVS NAVIGETVR.

SEquitur interdictum prohibitorium & restitutorium, Ne quid in flumine publico ripáve eius fiat quo deterior statio vel nauigatio sit, fiat, & quod factum vel immissum erit vt restituatur, quod populare etiam esse arbitror. Et dari quoque vtiliter si quid fiat in mari vel in littore, quo portus, statio, vel nauigatio deterior sit, fiat, & in flumine non nauigabili si quid fiat quo exarescat, vel aquæ cursus impediatur, non si in torrente, id est quod flumen hibernum Horatius dixit, Ælius Gallus flumen subitis imbribus concitatum qui alioqui siccitatibus exarescit, definiuit. Flumen enim perenne est. Vtrumque Homeri verbis quid esset Vlpianus exposuit.

XIII. NE QVID IN FLVMINE PVBLICO FIAT QVO ALITER AQVA FLVAT ATQVE VT PRIORE AESTATE FLVXIT.

HOc quoque interdictum populare, & tam restitutorium quam prohibitorium est, Ne quid fiat in flumine publico quo aliter aqua fluat quam priore æstate fluxit, & quod factum erit, vt restituatur sumptibus eius qui fecit, hæc enim impensæ pœna inest omnibus interdictis quæ sunt de opere restituendo, in quam heres, vt arbitror, non succedit. [a]

a *Patientiam tamen destruendi operis præstare compellitur l. pen. sup. de oper. no. nunc.*

XIIII. VT IN FLVMINE PVBLICO NAVIGARE LICEAT.

HOc vero interdictum est populare, sed prohibitorium, non restitutoriũ, Ne vis fiat ei qui nauigat in flumine, lacu, fossa, stagno publico, vel qui in flumine publico piscatur, vel qui alias eo vti

oportet vtitur ripáve fluminis, quod exẽplo tituli 8. & 12. produceret quis etiam ad eum qui in mari vel in litore nauigare, piſcari aut ædificare prohibetur. Iure enim gentium cuilibet in mari & in litore ædificare licet, dum ne nauigationem, portum, aut ſtationem deteriorem faciat, non in flumine publico ripáve eius, & quod ſcribitur interdictum non dari ei qui in mari piſcari aut nauigare prohibetur, forſitan acciperet non male de directo interdicto, non etiam de vtili. idem ſi in mari vel litore ædificare prohibeatur.

XV. DE RIPA MVNIENDA.

ET hoc quoque interdictũ, Ne vis fiat tuenti, reficiẽti muniẽti ripã fluminis, agrúmve qui circa ripam eſt, prohibitorium eſt non reſtitutorium, ex hac enim cauſa etiam in flumine publico ripáve eius ædificare licet, nec aduerſus eum qui ædificat nunciatio tenet.

XVI. DE VI ET VI ARMATA.

IN hoc titulo proponuntur duo interdicta reſtitutoria. Et ſciendum eſt in-

terdicta restitutoria dici dupliciter, vel quod restituant possessionem, vt hoc tit. & 2. & 3. supra, vel quod restituãt opus vel aliud quodcumque factum est vt tit. 4, 6. 8. 12. 13. 20. 23. 24. Et quæ restituunt possessionem, ea vel esse comparata ad possessionem apiscendam quam nacti ante non sumus, vt tit. 2, & 3. & 33. vel ad possessionem amissam recuperandam, qualia sunt duo interdicta de vi, quæ hic titulus habet. Prius est de vi cottidiana. Posterius de vi hominibus coactis armatísve; illud datur sub exceptione si is qui interdicit, eo tempore deiectus est, quo rem soli possidebat, vel quo vsum aut vsumfr. quasi possidebat, hoc sine exceptione; illud ei qui ab eo qui deiecit nec vi nec clam nec precario possidebat, hoc etiam ei qui ab eo his rationibus possidebat; [a] illud intra annum, hoc vero perpetuo; ac præterea illo patronis & parentibus parcimus, non isto. Competunt autem tam de re publica quam de re familiari l. iurisgentium. §. pacta De pac. Et his simile est interdictum de clandestina possessione l. 7. §. Iulianus Com. diuid.

a *Hoc loco Cuiacius proponit plures differentias inter interdictum de vi quotidiana, id est eâ quæ sine armis illata est, & interdictum de vi*

armata, quæ coactis & armatis hominibus. Interdictum de vi quotidiana vt competat, oportet eum qui vi deiectus est docere se possedisse eo tempore, quo vis illata est, naturaliter scilicet vel ciuiliter: ideoque colono non datur, si deiectus sit, quia non poßidet, l. 1. §. deiecisse cum seq. §. 23. Interdictum autem. hoc tit. sed nec creditori qui in possessionem missus est, quia non poßidet etiam. At in interdicto de vi armata sufficit aliquem esse deiectum vt agat, licet re vera non poßideret eo tempore quod deiectus est, ideoque dari poterit colono qui deiectus est l. 12. & 18. hoc tit. quæ de vi armata sunt accipiendæ. Item interdictum de vi quotidiana non datur ei, qui vi clam vel precario poßidet ab eo qui deiecit; Interdictum vero de vi armata, datur etiam iniusto possessori, qui vi, clam vel precario poßidet, & prius vi deiecerat aduersarium contra quem interdicto contendit. §. recuperandæ, de interd. apud Iustin. & eas duas differentias, inter hæc duo interdicta disertis verbis notat Cicero in orat. pro Cæcinna: duas hic Cuiacius adiicit quæ sunt perspicuæ.

XVII. VTI POSSIDETIS.

INterdictum vti possidetis est prohibitorium ad possessionem vindicandam seu retinendam, namque eo possessores,

quam sibi nulla actione vindicare possunt possessionem, suam esse adserunt vindicantque, & ne eis vis fiat quominus vt nunc possident, ita possideant interdicunt, vincítque hoc interdicto, is qui redditi interdicti tempore nec vi nec clam nec precario ad aduersario possidet rem soli: est enim de possessione rerum soli, & bellissimè Vlpianus post interdictum Vnde vi, consequenter proponit interdictum vti possidetis, illud enim restituere vi amissam possessionem, hoc interdictum tueri ne admittatur.

XVIII. DE SVPERFICIIS.

PLacet scriptura iudicis, De superficiis, & superficium, sicut ædificium, vno loco l. j. & l. si areæ. De leg. 2. l. si lapidicinis. De iure dot. Est autem hoc interdictum de retinenda quasi possessione superficij comparatum exemplo interdicti vti possidetis, cui iunxit etiam eodem edicto prætor actionem superficiariam quæ est quasi de proprietate superficij, est igitur hic titulus de interdicto & actione superficiaria. Superficiarius est quasi inquilinus l. 3. §. pen. De op. no. nunt. At definitur esse is qui in alieno solo ædificauit, quod qui-

dem à domino conduxit ea lege vt in eo ædificaret & sibi haberet ędificium in perpetuū vel in plures annos sub annuo solario, [a] hic est plusquam inquilinus: nam ius habet in re, quod ius superficiarium dicitur, ἐμβατευτικὸν l. 3. De reb. eor. qui sub. tut. vel vt in Basilicis ἐμβατικὸν, Putem vero exemplo superficiarij etiam emphyteuticario & feudatario interdictum dandum. De fructuario non est dubium.

a *Eodem pertinet definitio proposita in l. 73. § fin. ff. de rei vind. superficiarium esse eum qui in alieno solo superficiem ita habet vt certam pensionem præstet.*

XIX. DE ITINERE ACTVQVE PRIVATO.

SVb hoc titulo duo sunt interdicta prohibitoria, prius pertinet ad retinendam quasi possessionem itineris, actus, viæ priuatæ, agente eo qui hoc anno vsus est, agente successore eius ad apiscendam, & in eo tantum distat ab interdicto. Vti possidetis quod non refertur in præsens tempus, vt qui nunc vtitur itinere vel actu, ita vtatur, sed in annum præteritū, vt hoc anno vsus est. Posterius pertinet ad reficiendū iter actúmque quo hoc anno vsus

est, in quo etiam de proprietate quæritur: id est de iure seruitutis, de quo non quæritur in priori, sicut nec in interdicto, Vti possidetis, vel vti superficie fruimini. Ceterum in vtroque interdicto & in hoc titulo oratio coniuncta pro disiuncta accipitur, nam sufficit alterutrum probare vel iter vel actum hoc anno in vsu habuisse.

XX. DE AQVA COTTIDIANA ET AESTIVA.

SVperiori interdicto simile est quod ex hoc titulo competit ad retinendam vel apiscendam quasi possessionem ducendæ aquæ cottidianæ, vel æstiuæ, vel hybernæ, nisi quod vel vno die aut nocte hoc anno aut hac vel priori ætate, hac vel priore hyeme duxisse satis est: interdicto superiore iter vel actum vel viam necesse est hoc anno in vsu habuisse vel triginta diebus, & possunt hæc omnia interdicta de seruitutibus rusticis etiam esse restitutoria, si quid factum sit qua ex re iter, actus, via, aqua, vel vsus eius deterior sit, fiat. Sed adiungitur his aliud hoc titulo interdictum prohibitorium de aqua publica, quę ex castello id est diuidiculo aquarum publico ducitur permissu principis, quod tamen non ad

non ad possessionem sed ad tuendum ius aquæ pertinet magis, quam princeps adsignauit, atque de iure, non de facto est vt superiora.

XXI DE RIVIS.

VT de itinere & actu, & mista ex vtroque via reficienda propositum est interdictum prohibitorium supra statim post interdictum de retinendo vsu itineris actúsque, ita post interdictum de retinendo vsu aquę, subiicitur aliud de reficiendo riuo per quem aqua ducitur, quod tamen in hoc distat ab illo de reficiendo itinere actuque, quia in illo de iure quæritur eundi agendi, in hoc non quæritur de iure aquæ ducendæ, propterea quod celeritatem maiorem desiderat refectio riuorum quam itinerum. Quod si aqua publica ducatur ex castello, de reficiendo simile interdictum dari prætor satis demonstrat tit. superiore, cum dato interdicto de aqua castellaria, subiicit, Quandoque de opere faciendo interdictum erit, damni infecti caueri iubebo, quæ cautio exigi solet ab his omnibus qui de reficiendo vel opere faciendo, aliquo experiuntur interdicto.

possessionem, qua de re prætor interdicere dedignatur. l. j. Vti possid. Sed, quod maxime pertinet ad publicam salutem securitatémque, ad reficiendas & purgandas cloacas, in quo proprium hoc est, vt detur etiã ei qui ab aduersario vitiose possidet, cum tamen superiora omnia non dentur nisi ei qui ab aduersario recte possidet, est autem prohibitorium, & de cloaca priuata. Sed additur aliud prohibitorium & restitutorium de publica, Ne quid fiat in cloaca publica, & si quid in ea re factum erit quo vsus deterior sit, fiat, vt restituatur.

XXIV. QVOD VI AVT CLAM.

VItiose possidet qui ab aduersario vi, aut clam, aut precario possidet, qua ex causa aduersario tenetur interdicto vnde vi, vel de clandestina possessione, vel Quod precario, possessionis recuperandæ causa. Sed huius generis interdicta hoc titulo non proponuntur, nam restitutorium interdictum hoc, Quod vi aut clam, non est de possessione sed de opere facto vi aut clam. Clam facit qui non denuntiauit se facturum. Vi autem is cui

denuntiatum est ne faceret: qua de causa concurrit etiam hoc interdictum cum interdicto de noui operis nuntiatione, inter quæ tamen hæc intercedit differentia, quod hoc latius pertineat quam illud, De operis noui nuntiatione, nam & possessori hoc datur & non possessori, illud non possessori & de arbore succisa, vel de fracto surculo, non etiam illud. Vtrumque tamen datur siue opus durauerit siue non in id quod interest. l. 4. §. vlt. De qua plu. arc. l. 20. §. siue vacuus De ope. no. nunt. Et adnotandum hoc etiam dari si quid & vi & clam factum sit, quasi disiunctio scilicet in hoc interdicto siue titulo vim etiam coniunctionis in se contineat.

XXV. DE REMISSIONIBVS

INterdicto, Quod vi aut clam, vel De operis noui nuntiatione non tenetur qui opus fecit post nuntiationem, si remissionem nuntiationis à pretore impetrauerit: quinimo vt cui nuntiatum est nouum opus, post satisdationem de opere restituendo datur interdictum prohibitorium, Ne ei vis fiat ædificanti l. 20. §. Deinde De oper. no. nunt. ita post remis-

ſionem hoc titulo ei dabatur interdictum adſimile. Remiſſio eſt abolitio nuntiationis operis noui à prætore facta

XXVII. DE PRECARIO.

HOc interdictum, Quod precario conceſſit, appellatur. l. illud §. pen. De pet. hæred. precarium interdictum. l. 15. & 19. & eſt reſtitutorium vt quod ſcilicet L Titius precario conceſsit, id illi reſtituas, ſiue res id ſit ſiue poſſeſſio rei aut iuris alicuius. Secundum formulam hoc titulo propoſitam, interdictum Quod precario habes appellabitur, vel Quod precario habet l. pen. Com. præd. & receptũ eſt hodie concurrere cum eo actionem præſcriptis verbis, quæ tamen ex bono & æquo datur potius quam ex negotio contracto, quia donationi magis accedit quam commodato, & propter adſinitatem commodati tamen inter contractus numeratur. l. 23. De diu. reg. iur. Ceterum malim equidem definire conceſsionem rei vel poſſeſsionis quam precibus ita impetrauimus, vt vteremur quandiu liberet concedenti. Vel creditum vtendi re aut iure alieno vſque dum licuerit nobis per eum qui credidit.

XXVII. DE ARBORIBVS CAEDENDIS.

INterdictum prohibitorium quod in hoc titulo proponitur est de arboribus vicini, per quas fit ne prædiũ meum, qualiter velim possideam, conlucandis vel sublucandis, vt dicebant veteres, vt dicunt recentes, de adimendis si ex ædibus tuis in ædes meas impendeant, vel coercendis si ex agro tuo in agrum meum, quo nomine etiam est actio ciuilis.

XXVIII. DE GLANDE LEGENDA.

HOc quoque interdictum prohibitorium est, ne vis fiat legenti glandem caducam, quo nomine est etiam ciuilis actio, nec quidquam de possessione quæritur. Frõtinus maluit dicere fructũ quam glandem. nam & glandis nomine omnis fructus significatur, exemplo Græcorum, qui ἀκροδρύων nomen omnibus fructibus tribuunt, [a] & ita D. Ioannẽ victitasse ἀκροις δρύων, Nicephorus, vt Diogenem Ælianus ἄκροις φύλλων. & Nicephoro adsentitur Pantaleon Diaconus his verbis, ὁ τοῖς τῶν

λισσῶν κατὰ τὴν ἔρημον πένοις, καὶ τοῖς τῶν βοτανῶν συντρεφόμενος ἐν βρέφους ἀκρίσμασι.

a *Sic interpres Aristophanis in equitibus in verbo* δρυφάκτους, ἀρχαῖοι πᾶν δένδρον δρῦν ἐκάλουν *unde est* ἀκρόδρυα τὰ ἄκρα τῶν δένδρων.

XXIX. DE HOMINE LIBERO EXHIBENDO.

SAtis iam habuimus prohibitoriorum interdictorum & exhibitorium tantum vnum de tabulis exhibendis, sed huic modo additur interdictum de homine libero exhibendo populare & pœnale, quod in eum datur qui supprimit liberum hominem, id est eum qui pro certo liber est. nam si de libertate agatur, cessat hoc interdictum, sed institutiones dãt aliud quasi præparatorium adsertionis, sicut & ad exhibendum actionem eo nomine dari constat. l. De eo. Ad exhib.

XXX. DE LIBERIS EXHIBENDIS, ITEM DVCENDIS.

SEquitur de liberis exhibendis & ducendis exhibitorium aliud simul ac

prohibitorium, vt filium vel nepotem exhibeas qui est in potestate mea, etiam si bona fide eum retineas, & ne vim mihi facias, quominus exhibitum eum ducere possim; quo reddito, non vtique statim ius ductionis est, nec, vt cætera, hoc interdictum momenti beneficium appellari potest, nam redditur sub conditione, si in potestate est, quod actorem hoc interdicto prius quam ducat implere oportet: ideoque interim fœminam & prętextatum prætor apud matremfamilias deponi iubet. & ex eo apparet hoc interdictum quasi proprietatis causam continere. Vt est quasi possessio, ita quasi proprietas. & quasi proprietas veluti ius patriæ potestatis l. talem. §. 1. De hered. instit. propter quod etiam dabitur interdictum de liberto exhibendo & ducendo l. ij. De interd. nam & propter ius mariti est interdictum de vxore exhibenda & ducenda l. ij. hoc tit. etiam aduersus socerum, non etiam aduersus generum, De filiaf. exhibenda & ducenda, ne bene concordantia matrimonia turbentur iure patriæ potestatis, vt eleganter ait l. j. & similiter Afranius Diuortio, qui tamen locus apud Nonium nondum emendatus est.

O dignum facinus adolescentis, optimas,

Bene conuenientes, concordes cum viris
Repente viduas faciat spurcitia patris?

XXXI. VTRVBI.

NVlla alia sunt interdicta exhibitoria, nisi vtrubi etiam, quod facile crediderim, fuit de seruo exhibendo & ducendo. Sed hic pars prohibitoria tantum ponitur, omittitur exhibitoria, vt tit. vj. ponitur tantum pars prohibitoria subintelligitur restitutoria. Est autem hoc interdictum non de seruo tantum sed de omnibus rebus mobilibus: olim ad retinendam aut vindicandam possessionem quam possedit actor maiore parte anni, hodie sicut vti possidetis, quod est de possessione rerum immobilium, ad retinendam possessionem quam habuit redditi interdicti tempore, vt propterea meritò videatur omissa pars exhibitoria nam & ea ratione hodie interdicturus Vtrubi frustra agit de exhibendum, qui agebat tamen olim l. 3. §. sed & si quis interdicturus. Ad exhibend. & Vtrubi glossæ παρεχέτηρον, Theophilus παρεποτήρῳ.

XXXII. DE MIGRANDO.

ET hoc etiam fortasse fuit exhibitorum & prohibitorium, finge à locatore retineri seruum pignoris nomine, emigrante inquilino in aliam habitationem. Sic ei per inquilinum interdicetur, oblata pensione si qua debeatur vt quem seruum retinet exhibeat, & ne exhibitum deducenti inquilino vim faciat, similiter interdicto Vtrubi: atque ita possessionem rerum persequitur inquilinus quam intulit pignoris nomine in ædes conductas potius quam res ipsas. & in summa rei persecutionem interdicta continere reperio tantum ex titulo 7. de locis & itineribus publicis petendis, & 19. de itinere actuque reficiendo, & 20. de aqua castellaria, & ex 30. & ex secundæ partis titulo vltimo. Quod prætere adiicit l. ij. De interdict. & de locis sacris proposita interdicta veluti proprietatis causam continere, in iure non inuenio,

XXXIII. DE SALVIANO INTERDICTO.

SAluianum interdictum inuentum, vt suspicor, à Iuliano conditore edicti perpetui, cui etiam accepto fertur edictum nouum de cõiungendis cum emancipato liberis, & interdictum hoc igitur nouum est de pignoribus sicut superius. Sed superius debitori ad retinendam possessionem, hoc creditori datur ad apiscendam, illud exhibitorium & prohibitorium, hoc restitutorium illud de rebus inquilini pignoris nomine illatis in habitationem, hoc de rebus coloni datis in agro conducto, vel nominatim pignori obligatis, [a] imo vtiliter & de rebus cuiuscunque debitoris pignori obligatis. l. j. C. de precar.

a *Eadem de re est actio Seruiana, quæ in hoc tantum differt ab eo interdicto quod in ea opus sit probare rem fuisse in bonis debitoris eo tẽpore quo de pignore cõuenit: At in interdicto, sufficit docere rem fuisse illatam in fundum conductum & debitorem possedisse. Accurs in § . item seruiana de act. apud Iustin. & in § adipiscendæ. vers. interdictum. apud eundem.*

LIBER XLIIII. TIT. I. DE EXCEPTIONIBVS PRAESCRIPTIONIBVS ET PRAEIVDICIIS.

OT propositis actionibus ciuilibus & prætoriis, quid restabat aliud quã vt his exceptiones adnecteret, vt solent etiam in ipsis actionibus inseri exceptiones l. septima, De cond. instit. l. ex contractu. De re iud. & in stipulationibus prætoriis quæ instar actionum habent l. inter quos. §. penultim. De dam. infect. vel inesse si actiones bonæ fidei sint. l. j. §. si onerandæ Qua. rer. act. non dat. l. si is cui. De fur. l. tertia. De rescinden. vend. leg. sed & si ideo solut. matrimon. atque ita multas actiones excludere. Quin & exceptiones ipsæ veluti actiones quædam sunt, & actionum appellatione nonnunquam continentur, vt in edicto de dolo, non etiam in edicto de edendo. [a] Est autem exceptio, intentio, siue defensio eius quocum agitur, actioni contraria. Vel, al-

legatio competens reo. Sed in his libris sæpe eo nomine continetur etiam replicatio. est enim replicatio, exceptio, ἀντιπαραγραφὴ, ἀνταπλοκὴ ἤτοι ἀνάλυσις, & ita replicationis quoque nomine interdum significatur duplicatio, id est replicationis replicatio, & triplicationis duplicatio secundum quod Florent. scripta est l. ij. & in l. consilio. De curat. fur. Porro præscriptio ab exceptione in his libris certe nihil distat, & siue exceptionem rei iudicatæ, doli, metus, in factum, rei venditæ, litigiosi, pacti, temporis, iurisiurandi, siue præscriptionem dixeris nihil interest. quanquam vt παραγραφῆς ita præscriptionis nomine peremptoriam exceptionem, quidam Rhetores significari velint non dilatoriam. Plutarchus ἐν ῥωμαϊκοῖς. τῶν ῥητόρων ἔνιοι τὴν παραγραφὴν οὐ βούλονται δίκην εἶναι τοὐναντίον τὴν δίκην ὁρῶσαν. ἡ μὲν γὰρ εἰσάγει καὶ ποιεῖ κρίσιν, ἡ δ' ἀναιρεῖ καὶ λύει. his denique exceptio in rem vel peremptoria quæ interficit negotium τελεία est, in personam. vel dilatoria, quæ lædit aut vulnerat negotium ἀτελὴς, vt Syrianus scribit in Hermogenem. Interfici & vulnerari negotium dicimus Constitutionum verbis. l. vltim. C. in quibus cau. in integ. rest. l. 15. C. Th. de ap-

pellat. l. ij. C. Th. vnde vi. Præiudicia sunt speciales quædam exceptiones quibus excluditur actio hac ratione quod futuræ grauiori actioni præiudicium faciat, quarum exempla sunt in l. 13. 16. 17. 21. Ponuntur autem hoc titulo exceptionum definitiones, diuisiones, exempla & principia quædam communia omnium exceptionum.

a *Eò id pertinent ea verba, vt (dum dicitur actionem de dolo quia famosa est cessare vbi alia actio suppetit, actionis verbo exceptionẽ quoque venire) si is qui dolum passus est eo nomine iuris sui tuendi gratia exceptionem habeat, agere de dolo non possit l. 1. §. ait prætor. ff. de dolo. At vero in titulo de edendo, dum iubetur actor instrumenta litis & nomen ac speciem actionis edere, actionis nomine actio non venit, quia reus exceptionem, edere non tenetur, neque etiam edere instrumenta cogitur. Vid. Cuiac. in recitat. ad l. 8. ff. de verb. signif.*

II. DE EXCEPTIONE REI IVDICATAE.

POst generalem titulum solens suo more persequitur varias exceptionum species. Vna est, quæ vulgaris dicitur l. 3. De pop. act. Rei iudicatæ, quæ

ex eo iure proficiſcitur quod obtinuit ſemper, ne bis eadem de re agatur etiamſi ante per iniuriam iudicatum ſit, ſed vt quæratur tantum an iudicatum ſit, nec refert eadem de re agatur eadem actione an alia l. 5. hoc titulo, & recte M. Tullius hanc præſcriptionis rei iudicatæ formulam edit. De eadem re egit alio modo. Sic enim omnino legendum Iuriſconſultus non ambigit. Aliter in l. 11. §. Item Iulianus, Quod res iudicata ſit inter me & te: modo rem dicit, modo litem d. l. 11. §. hoc iure.

III. DE DIVERSIS TEMPORALIBVS PRAESCRIPTIONIBVS ET DE ACCESSIONIBVS POSSESSIONVM.

IN Codice aliter, de diuerſis temporibus & exceptionibus & præſcriptionibus, & interruptionibus eorum, ſed nihil refert, nam exceptiones & præſcriptiones dicit καθ' ἑνὸς ὑποκειμένου, vtl. j. C. eod. temporales exceptiones vel præſcriptiones: & interruptionibus temporum aduerſæ ſunt acceſſiones, adeo vt qui de his tractat, tractet etiam ſimul de illis, nec enim datur acceſſio

interrupti temporis. Tam autem sunt varia tempora actionum vt enumerari omnia vix possint. [a] De accessionibus quoque temporum, veluti an accedere tuum tempus meo possit qui tibi in rem vel in ius successi, tam varia & multiplex quæstio, vt de ea absolute definiri nihil possit.

a *Ea tamen enumerauit omnia Eustatius in lib. περὶ χρονικῶν διαστημάτων, & ipse Cuiacius libro de præscriptionibus & terminis.*

b *Est autem repetenda accessionum definitio ex ipso Cuiacio tr. 9. ad Africanum ad l. 6 hoc tit. Accessiones possessiones sunt coniunctiones temporum, quibus duo vel plures separatim eandem rem possederunt, quæ fit præscriptionis longi temporis acquirendæ causa. Olim autem in vsucapione biennij accessio possessionis locum non habuit. l. 32. si ædes. §. vlt. ff. de seru. vrb. præd. sed tantum in præscriptione longi temporis, id est decem vel viginti annorum. Itaque quod est in l. 2. §. pen. supra, pro empt. emptori tempus venditoris ad vsucapionem procedere, accipi debet iure nouo, quô accessionem temporis in vsucapione locum habere Iustinianus constituit. §. diutina. vers. quod nostra. de vsucap. apud Iustin. & l. vn. C. de vsucap. transform. Vid. Cuiac. ad l. 14. id tempus ff. de vsuc. & vsucap. & ad d. l. 2. §. pen. ff. pro emptore.*

IIII.

IIII. DE DOLI MALI ET METVS EXCEPTIONE.

EXceptioni rei iudicatæ & exceptioni temporali subiicit doli mali & metus exceptionem, & doli quidem mali generalis est, metus specialis, Doli scripta in personam, si ea re nihil dolo malo actoris factum est, Metus scripta in rem, Si in ea re nihil metus causa factum est, alioquin superuacua esset exceptio metus, nam qui metum fecit, & dolum fecit, idemque discrimen est actionis de dolo & actionis metus causa. At contra sicut concurrere simul illæ actiones possunt in eum qui metum intulit, ita & exceptiones, quod est in exceptionibus mirum minus, nec enim subsidiariæ sunt sicut actiones doli mali, [a] sed concurrunt cum exceptione pacti vel non numeratæ pecuniæ vel rei venditæ & traditæ, vel qua alia in factum; item actio de dolo temporaria est exceptio perpetua. [b] Porro in quibus causis doli vel metus exceptiones locum habeant & quibus personis [c] obiiciantur hic titulus declarat.

a *Sic est illud explicandum, vt licet actiones quod quod metus causa aut de dolo malo, quia famosæ sunt, non dentur quando alia actio competit, exceptiones tamen metus & doli competant quamuis reus alia exceptione possit vti: ex quo concludere licet eas exceptiones non esse famosas, id est infamia non afficere eum aduersus quem proponuntur; Alioquin quæ ratio efficit vt hæ actiones cessent cum alia occurrit, qua possit actor suum consequi vel damno liberari, eadem impediret ne exceptiones illæ possent proponi, quoties alia exceptione opposita indemnitati suæ consulere reus posset.*

b *Ratio illa est quod præscribi actori potest cur non egerit intra præstitutum tempus, cum potuerit; quod æque reo obÿci non potest, qui non potuit exceptionem doli allegare antequam ex negotio per dolum gesto conueniretur. l. 5. §. vlt. hoc tit. Intra quod tempus competat actio de dolo dictum est sup. tit. de dolo malo. Possit dubitari cur proposita sit actio quod metus causa & de dolo malo, cum exceptiones perpetuo cōpetant eo nomine. Respondendum plerumque doli & metus illati probationes esse in expedito, quæ temporis spatio intercedente possint perire, personis dolis consciis fato functis vel peregrinantibus: ideo ne mora temporis obstet ei qui metum aut dolum passus est, potest agere statim intra tempus præstitutum: quod si non fecerit tamen,*

quandocumque conuenietur, poterit exceptiones suas opponere.

c *Nec enim quibuslibet veluti parentibus aut patronis: vtcumq; enim hæ exceptiones famosæ non sint, vt dictum est: oriuntur tamen ex causa famosa, ideoque aduersus eiusmodi personas non dantur ne lædatur earum existimatio.*

V. QVARVM RERVM ACTIO NON DATVR.

SVb hoc titulo permistim propositę fuerunt exceptiones variæ, namque non dari dicitur actio quæ exceptione eliditur vt in S. C. Macedoniano, & proponitur nunc exceptio iurisiurandi, & exceptio, Quod libertatis onerandæ causa petitur, & exceptio, quod in alea gestum sit. omittuntur quæ iam superioribus titulis vel libris explicatæ sunt innumeræ.

VI. DE LITIGIOSIS.

SVbiicitur adhuc tamen specialis exceptio rei litigiosæ, nam alienatio vel pignoratio rei litigiosæ, valet ipso iure l. 17. in princ. l. 18. De rei vindicatione, sed emptori, vel creditori obstat exceptio litigiosi. [a]

a *Licet hic Cuiacius dicat ipso iure valere alienationem rei litigiosæ, videtur contrarium obtinere ex l. fin. §. vlt. C. hoc tit. vbi dicitur etiam si emptor ignorauerit rem esse litigiosam, alienationem tamen irritam esse. Sed id forte nouo iuri tribuendum. Est autem res litigiosa de cuius dominio lis contestata vel mota controuersia est, in ius vocato aduersario. Cuiac. ad N. 112.*

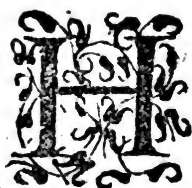
VII. DE OBLIGATIONIBVS ET ACTIONIBVS.

HIc titulus talis est ac si ita esset conceptus, Communia de obligationibus & actionibus, nam pleraque in eo proponuntur quæ sunt communia immani illi numero actionum vel quasi actionum, quem à libri quinti, titulo 2. executus est in hunc vsque locum, & simul de quibus ita sparsim egit proponitur consummata & breuis quædam enumeratio, eorum potissimum quæ ex obligationibus nascuntur, nam vindicationum facilior comprehensio est: & ob id obligationum origines & causæ quoad eius fieri potest hoc titulo diligenter

explicantur & quæ in eo traditur definitio actionis, & actionem in personam propriè pertinet non ad actionem in rem, est enim actio, si perspicuè vtramque complecti velis, ius rem suam vel sibi debitam iudicio persequendi, vel executio iuris sui, vel apud iudicem iuris sui persequendi formula. Obligatio vinculum iuris quo obstringimur necessario ad dandum aliquid vel faciendum, & eleganter l. in vendentis C. De contr. emptio. nullam esse obligationem quæ non abstringit necessitate. Communia quæ dixi proponi, plane notantur passim in hoc titulo his verbis, Ex omnibus causis, In quibuscumque negotiis, Ex contractibus venientes actiones, Omnes pœnales actiones, & aliis similibus plerisque.

DIGESTORVM PARS SEPTIMA.

LIBER XLV. TIT. I. DE VERBORVM OBLIGATIONIBVS.

Ic etiam titulus est communis omnium causarum & obligationum, & merito reiectus est in vltimum locum, quia omnium negotiorum nouissima parte etiam subiici solet verborum obligatio, per se enim sola non consistit, nec valet nisi cohæreat alij, & ob id soleo stipulationem ex qua nascitur verborum obligatio appellare Pandecten. nam omnes obligationes & actiones recipit quasi collatas per saturam, [a] & eleganter l. 5. huius tituli, stipulationes pendere ex aliis obligationibus, & alibi inuentas eas esse cæterarum obligationum firmandarum causa. Est autem stipulatio conuentio solemnibus verbis ex interrogatione & responsione confecta, [b] vbi verbis quod fiat, adnotandum satis ex eo patere non fieri eam, nisi

inter præsentes, quo genere firmatur quælibet obligatio nescio quomodo melius, testibus præsentibus solemniter rogante vno, respondente altero, verba enim præsentium sunt non absentium, Ouidius de Ponto.

Litera pro verbis tibi Messaline salutem
Quam legis, à sæuis attulit vsque Getis.

a *Id est tumultuatim ἀλόγῳ τριβῇ, nullo ordine, sed confusè ac perturbatè, vnde lex satyra apud Festum quæ ex variis legibus conferta est, vel potius quæ varia capita continet. Eodem sensu accipitur apud Salustium de bello Iugurthino. Dein postero die quasi per saturam sententiis exquisitis in deditionem accipitur.*

b *Est autem species verborum obligationis: nam verborum obligatio genus est, et sub se continet stipulationem, dictionem dotis, & iuramentum liberti, quo iurauit patrono se munus donũ, operasue daturum. Caius lib 2. instit. tit. 9. Cuiac ad l. 4. ff. de trans. Sed quia stipulatio frequẽtior est, & omnibus contractibus plerumque accedit, vt hîc Cuiacius notat, ideo nomen generis quod erat commmune, sibi peculiare fecit, vt verborum obligatio passim dicatur. Inde hic titulus est de verborum obligationibus, id est de stipulationibus, et inscriptus est numero plurratiuo, quia plures sunt stipulationum*

species : Aliæ in dando , aliæ in faciendo. §. fin. eod. tit, apud Iustin. l. 2. hoc tit. Aliæ diuiduæ aliæ indiuiduæ d. l. 2. & l. 72 Aliæ certæ aliæ incertæ. l. 74. cum seqq. quæ diuisiones sumuntur à materia ipsius stipulationis. Item aliæ puræ, aliæ in diem, aliæ sub conditione. §. omnis eod. tit. apud Iustin. quæ diuisio à forma & qualitate ipsius stipulationis ducitur. Item aliæ prætoriæ, aliæ iudiciales, aliæ communes, id est tam prætoriæ quam iudiciales : aliæ conuentionales ; tit. de diuis. stipul. apud Iustin. & l. 5 hoc tit. quæ diuisio ducitur à causis efficientibus ipsarum stipulationum.

II. DE DVOBVS REIS. CONSTITVENDIS.

DVo rei sunt duo debitores obligati in solidum singuli vel duo creditores quibus singulis solidum debetur, [a] & hi quemadmodum verbis stipulationis constituantur hoc titulo declaratur. Rei igitur nomen est commune debitoris & creditoris, à re nimirum quæ debetur & inde Marcellus l. 39. De fideiuss. nec reus est pro quo debeat, nec res vlla quæ possit deberi , ad quam speciem ex eodem libro Marcelli coniungenda est l. 72. §. si cum mihi. De solu. quæ in eandem rem

adducitur ab Vlpiano in l. 14. de nouatio. & Marcus Tullius pro Plancio, De re inquit reóque dixerunt & de suppliciis. Magis propter reum quam propter rem ipsam, & ita reum stipulandi dicimus recte & reum promittendi, reum credendi, reum debendi reum satisdandi, reum satis accipiendi. [b]

a *Et res quidem vna est vel summa quæ debetur, licet plures eius sint vel debitores, vel creditores, ita vt vno soluente alter liberetur, vni solutione facta tota obligatio dissoluatur, licet quilibet solidum petere vel à quolibet solidum peti possit.*

b *Igitur reus generaliter is dicitur de cuius re disceptatur, vt inquit Cicero lib. 2. de orat. ex adiuncto autem differentia subnotatur.*

III. DE STIPVLATIONE SERVORVM.

STipulatio seruorum proprium titulum desiderabat non propriorum tantum, quæ expeditior est, sed communium, fructuariorum, hereditariorum [a], & alienorum, qui bona fide seruiunt, vt intelligeretur quatenus per eos nobis adquiratur obligatio.

a *Differt autem ab expromissore, quia expromissor is est qui ita se pro aliquo obligat, vt is pro quo se obligat vel omnino non sit obligatus, vel desinat esse obligatus: At fideiussor alienæ obligationi accedit.*

LIBER XLVI. TITVL. I. DE FIDEIVSSORIBVS ET MANDATORIBVS.

Fideiussor nõ est qui nomine debitoris l. 97. §. possum De verb. oblig. sed qui pro debitore suo nomine stipulanti promittit citra nouationem, vel qui pro alio a stipulatore interrogatus respondet, qui & adpromissor dicitur, [a] Constituitur ergo per stipulationem: stipulatio autem, vt dicimus, accedit omni obligationi, & fideiussio igitur, denique stipulatio, alias accedit vt principalis obligatio, alias vt sequela principalis obligationis l. 93. De sol l. 5. §. penultim. De instit. act. Mandator etiam omni obligationi accedit. is est qui fideiussorem fideiubere, vel creditorem alij credere rogat sed consensu nudo constituitur non vt fideiussor per stipulatio-

nem, & ob id præsens tantum fideiubet, mandat vero præsens vel absens. l. 22. §. si curat. 32. Mand.

a *Differt autem ab expromissore, quia expromissor is est qui ita se pro aliquo obligat, vt is pro quo se obligat vel omnino non sit obligatus, vel desinat esse obligatus: At fideiussor alienæ obligationi accedit.*

b *Alia etiam differentia fuit inter mandatores & fideiussores iure veteri, quam Iustinianus abrogauit l. fin. C. hoc tit. vid. Cuiacius lib. 23. obs. cap 25.*

II. DE NOVATIONIBVS ET DELEGATIONIBVS.

NOVARI solebat obligatio vel in verborum obligationem vel in obligationem nominum, [a] vt Theophilus scribit, hodie igitur sublata obligatione nominum, nouatio tantum fit per stipulationem. Imo & nudo consensu in l. singularia De reb. credit quod Africanus merito reprehendit. [b] Sed omnis tamen obligatio transire in nouationem potest, ergo hic etiam titu-

lus communis est omnium obligationum & est nouatio, mutatio debitoris vel causæ debendi. Mutatio rei debitæ nouationem non facit, ac præterea vt conferatur ea cum delegatione, nouatio debitoris, delegatio nouatio creditoris simul ac debitoris, quæ etiam fit per stipulationem, vel per litis contestationem, vt si is cui cessit actionem litem contestetur cum meo debitore l. 2. C. de oblig. & act. Priori genere volens delegatur, posteriori inuitus. In l. solut. De solut. non est delegatio, sed agente nullo iure eo cui cessa non est actio, offert se liti quasi debitor qui non est debitor, quo genere verus debitor per exceptionem liberatur, non ipso iure l. 2. C. de pact. l. qui seruum. sup. De inter. in iur. fac. Per delegationem liberatio contingit ipso iure si iussero debitorem meum creditori meo promittere, quod iussum propriè delegatio est, non si iussero soluere, & is scilicet iussum meum secutus animo libens promiserit. Vt autem delegatio etiam fit per litis contestationem, consequens est & nouationem fieri per litis contestationem. Omnis enim delegatio, nouatio est, ex parte delegati & necessaria quidem l. vlt. De separat. Per stipulationem est vo-

voluntaria & hæc sola propriè nouatio vel delegatio.

a *Quæ per scripturam mensæ fiebat apud argentarios vt tradit Cuiac. ad l. si plures & ad l. si vnus ff. de pactis.*

b *Africani locus est in l. qui negotia. 34. ff. mand. vbi Cuiac. tr. 8. ad Afric.*

III. DE SOLVTIONIBVS ET LIBERATIONIBVS.

SVperiore titulo duos exposuit modos soluendarum omnium obligationum, Nouationem & Delegationem: Sed & inducendarum, ita vt medius ille titulus hæreat probè tam præcedentib. quam sequẽtibus titulis, nam & nouatione obligor idem ego vel expromissor quem dedi, & liberor etiam ego.[a] Et delegatione is quẽ delegaui liberatur à me, obligatur alij, ego liberor creditore meo. Sequentes tituli duo non sunt misti, sed de soluendis quibuscunque obligationibus. Soluendi verbum est multiplex. Soluitur obligatio vel contractus l. 54. l. 95. §. vlt. l. 97. Soluitur debitor l. 67. 51. Soluitur creditor. tam enim soluit debitor creditorẽ dando, quam creditor debitorem accipiendo. Soluitur

res vel pecunia, & hoc postremo genere in hoc titulo solutio refertur ad eam pecuniam eámve rem, quæ in obligatione est, liberatio ad obligationem. Ex solutione liberatio contingit. Soluit debitor, liberat creditor, soluitur creditori, liberatur debitor l. 104. si quidem soluitur recte, & secundum regulas iuris ciuilis, quod quemadmodum fiat hic titulus docet. De solutionibus & liberationibus, id est de naturalibus præstationibus eorum, quæ debentur & de liberationibus, quæ ex eis solutionibus debitori contingunt. [b] Interea tamen sub eo de aliis quibusdam liberationibus agitur quæ specie & iure solutionis censentur, veluti confusione [c] & compensatione. [d] Alias vero tam solutio, vt dixi, quam liberatio omnem modũ complectitur tollendæ obligationis, etiã si non ipso iure, sed per exceptionem.

a *Ad id pertinet notatio expromissoris quæ supra posita est tit. de fideiuss.*

b *Est autem solutio eius quod debetur à se in creditorem vel alium cui soluitur recte abalienatio perfecta. Cuiac. tr. 7. ad Afric. ad l. 38. §. qui hominem. hoc tit.*

c *Confusio autem fit cum debitor creditori, vel creditor debitori successit, vel extraneus vtrique, nam aditio ipsa veluti debiti pensatio est. l. 33.*

quæ dotis ff. sol. matr. Illa scilicet ratione quod sibi quis obligatus esse non potest, nec secum ipse agere. Confusio autem est concursus debiti & crediti in eandem personam, qui plerumque contingit aditione hæreditatis, vt tradit Cuiac. tr. 7. ad Afr. ad l. 20. ff. de hær. vend.

d *Si ei qui quid debet inuicem aliquid debeatur, qua de re in tit. de compensat. supra.*

IV. DE ACCEPTILATIONE.

SOlutio aut re fit aut imagine quadam. Quæ re fit, de ea est titulus superior: hic vero de imaginaria, & quamuis dici soleat acceptilatione verborum obligationem dumtaxat tolli, recte tamen dicetur hic etiam titulus esse communis omnium obligationum, quia beneficio stipulationis Aquilianæ per acceptilationem omnis tollitur obligatio, [a] & de ea acceptilatione est titulus & eius definitio in initio proposita, quæ fit præcedente stipulatione Aquiliana: Acceptilatio est verborum conceptio, quibus absoluunt se duo vltro citroque. [b] Stipulatio Aquiliana est nouatio obligationis alio genere quam verbis contractæ.

a *Nam primum obligatio aliter quam verbis contracta in verborum obligationem deducitur deinde stipulatio per acceptilationem soluitur.*

b *Apocha autem ab ea differt, quæ interrogationem & responsionem non desiderat. vt acceptilatio, sed est tantum professio acceptæ & solutæ à debitore pecuniæ quæ scripto fit: vid. Cuiac. in par. C. ad tit. de fide instrum. vbi etiam docet quid sit Antapocha.*

V. DE STIPVLATIONIBVS PRAETORIIS.

STipulationes prætoriæ sunt quæ edicto prætoris interponi iubentur, & quę ex eodem edicto certam formam habent cui nihil addi vel detrahi vel immutari potest. Habent eæ multa præcipua, vt per procuratorem ex eis domino aquiratur vtilis actio. l. 3. & 5. hoc tit. Vt electio sit stipulatoris si disiunctim stipuletur, verbi gratia, opus restitui vel quanti ea res est dari l. 21. §. siue autem & §. seq. De op. no. nunt. Vt ambiguus sermo stipulationis non continuo accipiatur, contra stipulatorem l. 9. hoc titul. Vt valeat etiam sine adiectione diei, veluti iudicio sisti nō adiecta die qua sisti oportet l. de die in pr. Qui satisd. cog. l. si finita in pr. De dam. infecto.

infecto. Itaque non abs re separarim datur titulus, De stipulationibus prætoriis.

VI. REM PVPILLI VEL ADOLESCENTIS SALVAM FORE.

ET generibus prætoriarum stipulationum singulis potioribusque nunc daretur instituto more proprius titulus, nisi è renata essent iam superioribus libris pleraque transacta, veluti De operis nunciatione, de damno infecto, de legatis, de dupla, de Falcidia, vsufructu, de iudicio sisti, quamobrem earum tantum stipulationum titulos proponit, de quibus nihil vllo proprio loco actum est ante. Prima est de tutela vel curatione, quæ ex forma edicti interponitur si tutor sit, vel curator legitimus vel etiam datus sine inquisitione, nam testamentarius vel datus ex inquisitione rem saluam foro non promittit, nisi solus tutelam aut curationem administrare velit.

VII. IVDICATVM SOLVI.

ALtera est, iudicatum solui, cuius formulam edidi alias, [a] quam ex edicto

prætoris de re aut lite antequam ea contestetur, in casum quo scilicet ea res iudicetur vel non defendatur, stipulatur actor à reo [b] vel defensore eius. l. filius fa. Qui satisd. cog. Sed & duabus illis causis subiicitur de dolo malo clausula, vt in stipulatione ex operis noui nuntiatione.

a *Nimirum lib. 10. obs. cap. 29. vbi totam eius rei seriem explicat.*

b *Iure nouo nulla eiusmodi cautio exigitur à reo suo nomine litem suscipiente, sed illa tantum, quod iudicio se sistet, & vsque ad terminum litis in iudicio permanebit. §. sed hodie. de satisd. apud Iustin. quæ quidem N. 112. cap. 2. vocatur* ἀσφάλεια τοῦ προσεδρεύειν μεχρὶ τοῦ πέρατος τῆς δίκης, *quod in actore similiter obtinet qui ad iudicē extraordinariū iuris experiundi gratia aduersarium vocat: debet enim statim idoneam cautionem præstare iudicio sistendi causa. N. 53. cap. 2 Iure etiam nostro nulla exigitur cautio iudicatum solui nisi duobus casibus: vno videlicet si alienigena, aut is qui fugitiuus aut erro est, litem intendere velint: hi enim prius satisdare debent de expensis iudicij aduersario exoluendis si non obtinuerint, ne alioquin ipsis liceret per calumniam litem inferre, & postmodum reum eludere, si condemnati solum verterent. Altero cum quis iure deuoluti beneficium aliquod impetrauit tanquam ab indigno aut incapaci posses-*

sum, hic enim vt omnis calumniæ & fraudi via præcludatur, & quia res ipsa in se odium habet, ante causæ initium præstare cautionem debet de iudicij expensis, si victus fuerit, ei cui controuersia sit restituendis.

VIII. RATAM REM HABERI ET DE RATIHABITIONE.

TErtia est stipulatio de rato quam de procuratore actoris stipulatur reus ante litem contestatam, sed & de tutore & curatore ex edicti verbis, licet vulgo obseruetur ne ab his vel ab actore municipum desideretur stipulatio de rato habendo, itémque de defensore rei nonnunquam, vt ex tit. de procuratoribus cognoscere licet, præter solitam stipulationem de Iudicato soluendo, & hæc de rato ita fere concipitur, Quod nomine L. Titij à me fundus ille petitur, amplius eo nomine neminem petiturum cuius actio petitio, persecutio sit, & ratum L. Titium habiturum heredémve eius aut eum ad quē ea res quæ de agitur pertinebit quod cũque mecum agetur, aut quanti ea res erit tantam pecuniam dari spondes? Rati habitio quoniam de huius definitio-

ne etiam hoc titulo agitur & quando aut quomodo ratum habere dominum oporteat, est approbatio eius quod cum eo gestum est qui egit procuratorio nomine; huic contraria est retractatio.

LIBER XLVII. TIT. I. DE PRIVATIS DELICTIS.

VI iam videbatur peregisse actionum Digesta, ei nunc, vt ita dicã, nouus actionum nascitur ordo. Prior nempe ordo est actionum priuatarum de proprietate, de possessione vel quasi possessione, de obligationibus quæ scilicet ex contractibus oriuntur aut quasi contractibus, qui absolutus est. Hic nouus actionum est seueriorum & atrociorum tam priuatum quam publicarum ex delictis siue criminibus & quasi delictis atque etiam actionũ fiscalium, quarum æque ingens numerus, quem in hunc locum referri & reseruari placuit. Et noua igitur, quædam hæc sunt actionum Digesta. Quia vero ex delictis

siue criminibus actiones aliæ sunt priuatæ, aliæ extraordinariæ, aliæ populares, aliæ publicæ, de singulis ordine tractat, ac primum de priuatis, quæ scilicet ex priuatis delictis oriuntur, vel ciuiles, vt iniuriarum ex lege Cornelia, & damni ex lege Aquilia de qua tamen è re nata anteuertit dicere li. ix. & furti nec manifesti, vel honorariæ, vt furti manifesti & bonis raptis, vel etiam iniuriarum ex prætoris edicto. Hæc priuata delicta dicuntur quatenus ex eis agunt forensi actione hi ad quos eas res potissimum pertinet, sed possunt tamen quædam esse publica & eorum nomine iudicium publicum, vt si hominibus coactis damnum datum vel si raptum sit, vel illata atrox iniuria. [a] Et hoc titulo proponit de priuatis delictis generales regulas, vt quæ ex eis nascuntur pœnales actiones heredes non teneant, & vt non consumat alia aliam si plura delicta concurrant, & vt de priuatis delictis iure ordinario experiri liceat vel extraordinem, [b] veluti de furto actione in duplum aut quadruplum apud iudicem datum, vel extraordinem apud præfectum vrbi vsque ad exilii pœnam, vt Orosius IIII. scribit leges furtum multa pecuniæ coërcere, aut ad summum exilij. l.

1. De fur. bal. operis publici temporarij. vtroque modo furtum non coërcetur l. interdum. §. qui furem. tit. seq. Et recte in titul. Delictis, non criminibus, nam delicta proprie sunt priuata, crimina publica l. 131. in fi. De verb sig. l. 17. §. noxas. De æd. ed.

a *Tunc enim potest concurrere iudicium priuatum vi bonorum raptorum aut legis Aquiliæ & iudicium publicum de vi priuata vel publica, nec causa priuati iudicij consumet causam publicæ accusationis, quæ institui potest ex lege Iulia.*

b *Ordinariò agitur, cum seruatur ordo solennis actionum, & petitur pœna quam lex nominatim definiuit: extraordinem vero cum ordo actionis & formulæ negliguntur, & iudicis arbitrio pœna definitur vel pecuniaria vel corporalis vel aliaquæ libet, pro vt delicti ratio & delinquentis conditio exigere videbitur. hinc crimen legitimum dicitur cui lex certam pœnam imposuit, non legitimum quod extraordinem arbitraria pœna coërcetur. l. 3. §. pen. ff. de crim. stell.*

II. DE FVRTIS.

ESt autem furtum interuersio possessionis rei mobilis.[a] l. 1. §. Scæuola tt. 4. l. 1. De dist. pig. & duplex furti actio, vt dixi, nec manifesti ciuilis in duplum manifesti honoraria in quadruplum, vtraque

perpetua,[b] quæ tamen desierunt esse in vsu, propterea quod de furto hodie plerũque agitur extraordinem l. vltim hoc tit. Non sunt etiam in vsu actiones furti concepti, oblati, prohibiti, non exhibiti, quæ fuerunt olim in triplum. Ergo nec actio, Ope, consilio, in duplum.

a *Latius patet definitio quæ est apud Iustin. & l. 1. §. vlt. hoc tit. vt furtũ sit contrectatio fraudulosa, lucri faciendi gratia, vel ipsius rei, vel vsus, vel possessionis, quod lege naturali prohibitum est admittere. Dicitur (contrectatio) quia nihil aliud est contrectare, quam de loco in alium transferre, quandoquidem in rebus immobilibus, quæ loco moueri aut transferri non possunt, furtum non committitur. §. quod autem. de vsucap. & longi temp. præscr. tum quia sola cogitatione non fit furtum, sed rem moueri loco opus est l. 21. vulgaris ff. hoc tit. vel si non moueatur occultè debet retineri, vt cum depositarius vtitur re deposita. l. 67. Inficiando ff. de furtis. Adiicitur (fraudulosa) quia furtum sine dolo & improbo furandi animo non committitur, & ideo qui domino volente rem contrectat, vel cum dominum velle existimat, furtum facere non dicitur. l. inter. 46. §. recte l. qui re hoc tit. Ita equi alieni citra furandi animum abduci possunt, vt ipsis equas suas aliquis in spem gentis subiiciat. l. 53. si quis*

uxori §. si quis asinam. eod. Ponitur (lucri faciendi animo) quia potest aliena ancilla, vel meretrix non lucri & libidinis causa surripi aut amoueri, nec ea res in furti speciem cadet quia maleficia voluntas, & propositum delinquentis distinguit. l. 40. verum l. 53. qui iniuriæ eod. Subiungitur, vel ipsius rei, vel etiam usus possessionis-ve: quia non tantum in proprietate rei, sed in usu & possessione furtum committi potest: In usu veluti si depositarius utatur re deposita, vel creditor re pignorata, vel commodatarius aliter utatur quam promisit: In possessione veluti, si cum is qui rem commodauit eam surripuit, aut debitor à creditore rem quam pignori dedit surripiat.

b Nulla fere actio pœnalis prætoria, quæ perpetua sit, præter actionem furti manifesti. & eius rei ratio hæc, quia cum olim actio furti manifesti ex 12. tab. esset capitalis, & fures manifestarij fustibus castigati in seruitutem addicerentur ei, cui furtum factum erat, ut tradit Gellius lib. 11. cap. fin. prætores pœnam capitalem & corporalem in pecuniariam commutarunt, ut quadrupli pœna esset, & remansit tamen actio perpetua, quod primum à lege originem duxisset.

III. DE TIGNO INIVNCTO.

EST & alia actio furti specialis de tigno furtiuo iuncto ædibus aut vineæ ciuilis actio in duplum, cuius separatim exponendæ rationem aliam non habeo, quæ expleat ingenium, quàm quod dari eam arbitror in duplum in non furem, qui bona fide tignum iniunxit hac sola ratione quod tignum furtiuum apud eum conceptum sit, [a] quod vindicari non potest, nam vindicationis loco simul ac concepti furti ratione domino in eum datur actio in tigni duplum pretium, leuior quam in furem, quia extra duplum reus non tenetur in rem vel ad exhibendum nec soluto quidem postea tigno, leuior etiam quam in eum apud quem furtum concipitur per lancem & licium, quia tigni iuncti conceptio est in propatulo, & in XII. tab. scriptum opinor, Tignum iunctũ ædibus vineæque & concaptum, vel potius, (vt doctissimus Iosephus Scaliger censet, a quo pudet dissentire) vineæque concapes, ne soluito; verum in furem ipsum hæc actio est in duplum, vt si quam aliam rem subripuisset, mera pœnalis non mista, vt in non

furem, nam fur vltra dupli pœnam in rem tenetur, & ad exibendum quasi dolo desierit possidere, & condictione furtiua vel etiam soluto tigno quasi possessor. Et rursus in furem famosa, in non furem, non famosa. l. 8. C. ex quib. cau. inf.

a *Idem tradit. Cuiac. lib. 23. obs. cap. 19.*

IV. SI IS QVI TESTAMENTO LIBER ESSE IVSSVS ERIT POST MORTEM DOMINI ANTE ADITAM HEREDITATEM SVRRIPVISSE AVT CORRVPISSE QVID DICETVR.

SEquitur alia actio iure prætorio cōparata ad similitudinem actionis furti ciuilis in duplum, sed annalis non perpetua & rerum amotarum (sic appellatur à Græcis) potius quam furti, nam hereditati furtum non fit,[a] vel si fit, vt veteres putauerunt, post libertatem ex antefacto domino non est furti actio, & hæc actio prodita est in eum cui libertas testamento relicta est si hereditate iacente dolo malo subripuerit aliquid: itemque alia ad exemplum legis Aquiliæ, si quid ex hereditate dolo malo corruperit in duplum, quanquā alias actio legis Aquiliæ sit etiam de dam-

no culpa dato, & non in duplum, sed quanti res plurimi fuerit eo mense vel anno, nisi in inficiatorem.

a *Vide quæ not. inf. ad tit. de crimine expil. hæred.*

V. FVRTI ADVERSVS NAVTAS CAVPONES STABVLARIOS.

SEquitur etiam alia iure prætorio comparata ad similitudinem actionis furti ciuilis in duplum & perpetua, in eum qui furtum non fecit, nautam scilicet vel cauponem vel stabularium, si modo eorum aliquis fecit, quorum opera nauem aut cauponam aut stabulum exercet. Est & in eundem actio ad exemplum legis Aquiliæ, grauior tamen quam legis Aquiliæ: nempe in duplum si quis eorum in naue vel caupona vel stabulo damnum dederit, de qua hoc titulo non agitur sed l. vlt. Nau. caup. stab. & separauerat etiam eas Vlpianus. nam ad edictum de furtis hanc proposuerat libr. XXXVIII. illam vero de damno dato in tractatu de lege Aquillia lib. XVIII. ad edictum. & in hoc distat hic titulus à superiore, nam superiori furto adiungit ruptum, non etiam isto.

VI. SI FAMILIA FVRTVM FECISSE DICATVR.

BEneficium quoque huius edicti pertinet tantum ad familiæ furtum, vt liberetur dominus id præstando quod si vnus seruus furtum fecisset præstandum foret, duplum puta vel quadruplum: Sed trahitur etiam interpretatione ad damnum datum, non ad iniuriam, non ad alias causas in quibus sane familiæ factum pro pluribus factis habetur non pro vno: [a] In furto vel damno, pro vno. Familia cœtus est seruorum vni domino subiectorum. Eodem libro XXXVIII. sub eodem titulo de furtis adiunxerat Vlpianus in publicanos propriam actionem, vt constat ex l. Quanta. de public. l. pronuntiatio §. seruitutum De verb. signific. de qua iam occupauit dicere auctor Digestorum lib. 39. tit. 4. sicut de actione damni iniuria aduersus nautas caupones Stabularios lib. 4. tit. 9. quam Vlpianus tamen commodius iunxerat legi Aquiliæ, vt dixi titulo superiore. Sed occasio non potest non aliquando abrumpere rerum quæ aguntur ordinem rectum.

a *Quod obtinet quando familia seruorum*

iniuriam alicui intulit, vel album prætoris corrupit, nam tum non sufficit dominum tantumdem præstare quantum, si ipse aut liber homo quilibet deliquisset, sed vel singulos noxæ dedere compelletur, vel pro singulis litis æstimationem præstare l. 9. si familia ff. de iurisd. omn. iud. l. 34. si plures ff. de iniur. vid. Cuiac. lib. 8. obs. cap. 20. & lib. 3. ad edictum Pauli. ad d. l. 9. si familia. Sed & furti nomine quod familia fecit tenetur tantum vna litis æstimatione defungi, cum ignorante eo familia deliquit, nam si eo consentiente, omnium nomine conuenitur. l. 1. §. 1. hoc tit.

VII. ARBORVM FVRTIM CAESAREM.

IN hoc titulo proponitur ad similitudinem furti actio ciuilis ex XII. tabul. hodie redacta in duplum,[a] aduersus eum qui furtim, id est clam arbores cæcidit, licet earum arborum furtum non fecerit cum qua communis est actio legis Aquiliæ, sed illa est grauior.

a *In duplo tamen simplum damni dati, id est pretium arboris furtim cæsæ continetur: & ob id mixta est, non vt actio furti nec manifesti in duplum mere pœnalis, idque tradit Accurs. in l. 8. hoc tit. cuius sententiam probat Cuiacius,*

lib. 39. ad edictum Pauli vbi d. leg. 8. hoc tit. enarrat.

VIII. VI BONORVM RAPTORVM ET DE TVRBA.

HVius edicti tres sunt partes, Vna est de damno dato dolo malo hominibus coactis, altera de bonis raptis, tertia de damno dolo malo dato, & de amisso in turba. Ex prima & secunda est actio mista in quadruplum, ex tertia in duplum, & communis prima tertiáque cum actione legis Aquiliæ, secunda cum actione furti, & integrior titulus fuisset hoc modo, vt l. 195. §. pen. De verb. sig. De hominibus coactis & vi bonorum raptorum & de turba.

IX. DE INCENDIO RVINA NAVFRAGIO RATE NAVE EXPVGNATA.

HOc edictum non est necessarium in raptorem cum sufficiat superius, sed est etiam in quadruplum actio ex hoc edicto in eum qui ex his causis abstulit, vel amouit rem aliquam, vel qui recepit do-

lo malo vel damnum dedit. Et de incendio ruina, &c. id est de his qui ex incendio, vel ruina, vel naufragio, vel naue aut rate expugnata, rapuisse vel per has causas damnum dedisse dicuntur l. 3. De feriis, quod Labeo trahit etiam ad domum & villam expugnatam & l. in eum C. De Fur. ex hoc edicto pœnam additam pœnæ statutæ olim recte, nam & Vlp. l. j. de his facinoribus esse criminum executiones, corporales pœnas scilicet, & his nouissime pretorem addidisse pecuniarias, quod etiam fecit titulo superiore.

X. DE INIVRIIS ET FAMOSIS LIBELLIS.

SVperiores actiones furti, damni iniuria, vi bonorum raptorum & quæ his similes adiiciuntur, rei familiaris damnum iudicio pœnaque persequuntur; actio iniuriarum, vt eleganter Valentinianus ait, in Nou. de libertis, agit causam doloris, eodem modo quo M. Tullius dolorem eam iudicio pœnaque mitigare, & ob id superiores quidem heredi dantur, sed non hæc de iniuriis. Est autem de iniuriis publicum iudicium ex lege Cornelia, quod pulsatus aut

verberatus quis aut domus eius vt introita sit, hodie etiam priuatum ex Constitutionibus & ex edicto prætoris generali etiam priuatum, quanti iudex iniuriam æstimauerit, De famosis libellis publicum ex S. C. Et omnia, vt arbitror, annalia.

XI. DE EXTRAORDINARIIS CRIMINIBVS.

ORdinariæ actiones furti, Vi bonorum raptorum, & iniuriarium quę supra exposita sunt, etsi penitus sublatæ non sint, minus tamen frequentantur, & in vicem earum extraordinario iudicio criminaliter agitur accusatore subscribenre in crimen l. vlt. De pr. del. vlt. De fur. l. vlt. tit. prox. supra. Ea propter his proximè adiungitur generalis titulus De extraordinariis criminibus, qui tamen ea crimina complectitur qnæ proprie extraordinaria sunt, id est quæ nunquam ordinaria fuerunt, [a] quam quæ mista sunt, id est ordinaria & extraordinaria pro actoris arbitrio, nam si velit quis forte agere furti in duplum, non prohibetur, Et si extraordinem æquè non prohibetur, & hæc forte via expeditior, quia res agitur citra solem-

nem

nem ordinem iuris & legum, citráque morem priſcum iudiciorum & non obſeruata etiam pœna legitima. Cœpit enim ordo agendi primum eſſe extraordinarius, deinde etiam pœna, & cauſa cognita igitur ſtatuendæ pœnæ liberum arbitrium eſt ei qui cognoſcit.[b]

a *Scilicet quia neque vnquam in his ordo iudiciorum ille ſolemnis eſt obſeruatus, nec certa pœna à lege aut à prætore eſt conſtituta, quod vtrumque in ordinariis iudiciis obtinuit ſemper.*

b *Quod æquius eſt & in Francia etiam ſeruatus: quia pro delicti ratione, vel pœna augeri, vel minui debet: quod non fit in iudiciis ordinariis, vbi eadem pœna ſemper, non ſeruata perſonarum diuerſa ratione, vel circumſtantiis, quæ circa ipſum maleficium intercedunt, & quibus maleficium, ipſum aut crimen leuiori, vel grauiori coercitioni ſubiici debet.*

XII. DE SEPVLCHRO VIOLATO.

DE ſepulchro quoque violato nunc extraordinem agi non eſt dubium, qua re fuit & eſt etiam nunc ſi quis hanc malit, actio priuata his quorum intereſt in id quod æquum iudici videbitur, dum tamen non minoris condemnet iudex

quam in aureos C. ſepulchro violato vel C. C. ſepulchro inhabitato aut in ædificato. In id, inquam, quod æquum iudici videbitur, eſt enim concepta in bonum & æquum, ſicut actio iniuriarum prætoria, & actio de deiectis & effuſis ex illa parte qua libero homini nocitum eſſe dicitur, & actio de moribus, quæ etiam omnes vindictam perſequuntur, non damnum pecuniarium, atque ideo heredi non dãtur.[a] Eſt etiam de ſepulchro violato actio popularis in C. vel CC. aureos, ceſſantibus his quorum intereſt. Eſt & publicum iudicium l. 8. hoc tit. De furto eſt priuatum & extraordinarium, & ex quibuſdam cauſis publicum, De Bonis raptis, priuatum, publicum, extraordinarium. Item de iniuriis, Item de ſepulchro violato: ac præterea populare, vt data opera videatur hic titulus poſitus in confinio, vel potius intermedio priuatorum, extraordinariorum, popularium, & publicorũ iudiciorum, quæ oriuntur ex delictis hæc enim participat omnia ſepulchri violati crimen.

a *De eiuſmodi actionibus plura Cuiac. lib. 22. obſ. cap. 14.*

XIII. DE CONCVSSIONE.

DE concussione autem id est de terrore iniecto pecuniæ, vel rei alicuius extorquendæ causa, est priuata actio ex edicto de calumniatoribus, & ex hoc titulo extraordinarium crimen. Et quibusdam casibus publicum, vt declarat l. ij.

XIV. DE ABIGEIS.

ABigeatus quoque crimen extraordinarium est. sed est etiam in abigeos quasi id fures ordinaria furti actio si quis hac vti malit. l. j. C. eod. quanquam abigei latrones potius sint quam fures l. 9. §. Imp. loca. maxime si cum gladio pecora aliena deprædentur, vt plerunque faciunt l. ij. hoc tit. & placet quod de his puniendis. l. j. refert Hadrianũ rescripsisse consilio Bœticæ. erant enim Hispani olim maximi abigei, adeo vt Iberos poeta dicens intelligat abigeos, & recte consilio, vt in Græco, *πρὸς τὸ συνέδριον*. Placet etiam quod l. 3. lenius coerceri, vt alias emendauimus, qui ex stabulo abigunt, quam qui ex sylua vel grege, durius enim statuitur in eos quibus

patet maior furandi copia, Iustinus de Scythis, Nullum scelus apud eos furto grauius, quippe sine tecto munimentóque pecora & armenta habentibus quid saluum esset, si furari liceret.

XV. DE PRÆVARICATIONE.

PRæuaricatio est collusio accusatoris vel nunciatoris cũ reo, vt absoluatur; publicum crimen in accusatorem qui iudicio publico non ex animo egit, extraordinarium in aduocatum qui prodidit causam aduersario, quæ proditio veluti præuaricatio est, sed & in accusatorem frequentius hodie extraordinarium.

XVI. DE RECEPTATORIBVS.

LAtronum occultator & receptator extraordinem coercetur. *Sed &* priuata actione ex tit. De incendio, ruina & naufragio, & receptator seruorum fugitiuorum ex tit. De seruo corrupto & De fugitiuis, & ex Constitutionibus porrigitur etiam pœna extraordinaria ad eos qui aliorum criminum reos recipiunt dolo malo.

XVII. DE FVRIBVS BALNEARIIS.

QVod dixi ti. 1. 2. 11. 12. furtum coerceri extraordinem, hoc hic titulus verissimum esse comprobat, qui & si conceptus sit de furibus balneariis, idem tamen censet de furibus nocturnis, qui dormitatores sunt Comico, diurni scilicet. Diurni igitur vel interdiarij fures extraordinem non non coercentur, sed priuato, forensi, ordinario iudicio in duplum, vel quadruplum. At meminisse oportet paulatim omnia iudicia facta fuisse extraordinaria. & cum primum cœpit esse extraordinarium in fures balnearios, aut nocturnos, nondum erat etiam extraordinarium in interdiaros: Sed postea placuit de omni furto agi cum inscriptione extraordinem. Verum enim lenius coercebuntur semper interdiarij quam balnearij aut nocturni. Balnearij sunt vestimentorum fures, & deinde ille Diogenis locus in furem balneariũ, ἐπαλλειμάτιον. ἢ ἐπ' ἄλλο ἱμάτιον. inde etiam vsus capsariorum aduersus fures balnearios l. 3. §. vlt. De offi. præf. vig.

XVIII. DE EFFRACTORIBVS ET EXPILATORIBVS.

FVribus adiunguntur effractores, id est qui effringunt fores carcerum vel domorum, vel qui perfodiunt parietes alienarum ædium, vecticularij, & expilatores, id est prædones qui ædes aut villas alienas expugnant, qui atrociores fures sunt vel plusquam fures, vt intelligatur hos etiam extraordinem puniri. Non ideo tamen minus si quis malit, poterit in eos omnes pecuniariter experiri in duplũ vel quadruplum. Sed & iudicio publico in expilatores & effractores. Verum adiunguntur etiam his sub hoc titulo saccularij, qui ex sacculis alienis suppilant pecunias nescio qua arte, similes sectoribus zonariis siue manticulariis & derectarij [a] siue apertularij, confectores cardinum, quibus in cœnaculis quæ ingrediuntur nihil est tam obseratum, occlusum, obsignatum quod non aperiant.

a *Sic dicti videntur, quod se funibus in aliena cœnacula dirigant, unde dicti* ἐπιεισπηδηταὶ, *&* θυρεπανοίκται, *quod seras aut ianuas malis artibus aperiant. vid. Cuiac. lib.* 10. *obs. cap.* 27. *&* 34.

XIX. EXPILATÆ HEREDITATIS.

EXpilatoribus ſtatim adiungit ſpeciale crimen expilatæ hereditatis, quod iudicio furti ſubditur ſuccidaneum, propterea quod hereditati furtum non fit. [a] Hereditas enim hîc eſt quæ nondum adita vel poſſeſſa eſt. Nec puto ex hoc crimine aliud eſſe iudicium priuatum vel publicum.

1. a *Hac ſcilicet ratione, quod poſſeſſionem hæreditas non habeat: non poteſt vero fieri furtum eius rei quæ a nemine poßidetur, l. 1. §. Scæuola. ſup. ſi is qui teſtam. nec ob aliam cauſam ſpecialiter admiſſum eſt in l. 68. cum ſeq. ſup. de furtis, eius rei hæreditariæ furtum fieri quæ pignori a defuncto data erat, aut commodata fuerat, aut in qua vſufructus alienus eſt, quam quia illam interim creditor commodatarius aut vſufructuarius poßident. Ea tamen de re dubitatum apud veteres & Sextus Ælius M. Manilius & M. Brutus in contraria ſententia fuerunt, diſſentiente Scæuola & Trebatio, vt conſtat ex Cicerone lib. 7. epiſt. ep. 22. & quidem Scæuolæ ſententia tandem obtinuit, vt conſtat ex d. l. 1. Scæuolam dum dicimus, pub. Mucium, vel Q. Muciũ Scæuolam intelligimus,*

quorum quædam etiam in iure mentio : nam Q. Cerbidius Scæuola, cuius tot in pandectis responsa extant, quamuis ex eorum gente fuerit, longo tamen interuallo post Ciceronem floruit, nempe sub Marco Philosopho, cui in consilio adfuit, vt testatur Iulius Capitolinus in vita Marci Philosophi.

XX. STELLIONATVS.

STellio lacerti genus est versutissimum, à quo stellionatum dicimus imposturam & dolum omnem quicunque proprio nomine vacat. & vt causæ adquirendi ex morte alterius aliæ nomen habent proprium, aliæ carent nomine quæ continentur sub generali nomine mortis causa capionis: itémque vt contractus alij nomen habent alij carent nomine qui sub actionem vnam veniunt Præscriptis verbis, ita delicta siue crimina alia proprium nomen habent, alia nomine vacant quæ veniunt sub actionem de dolo priuatam vel sub extraordinariam & criminalem stellionatus persecutionem. At potest hoc crimen esse commune etiam cum alia actione, vt cum pignoraticia, si quis rem, vni obligatam sciens alij obligauerit. Hunc enim dolum vindicat ciuiliter a-

ctio pigneraticia, quia bonæ fidei est, & cuilibet actioni bonæ fidei inest actio de dolo. [a]

a *Quoties autem hoc iudicium concurrit cum actione famosa famosum est, veluti si cum actione mandati, depositi, aut tutelæ directa: si cum ea quæ infamiam condemnato non inducit, veluti cum pignoratitia actione, famosum non est. Vid. Cuiac. lib. 10. obs. cap. 26. circa fi.*

XXI. DE TERMINO MOTO.

SEquitur terminorum qui finium causa positi sunt auulsorum crimen extraordinarium, inuasioni aut furto proximum, cum quo concurrit etiam popularis actio ex lege Iulia, [a] si dolo malo motus terminus sit extra suum gradũ, id est extra quinque pedes [b] lege Manilia definitos.

a *In quinquaginta aureos l. 3. hoc. tit.*

b *Recte extra quinque pedes; nam si vltra, id est si de maiore loco, quam qui quinque pedibus constaret, ageretur, non fuit controuersia finalis de termino moto, aut finium regundorum, sed rei vindicatio quasi de rei proprietate. l. 3. C Th. fin. reg. & quantum ad illos quinque pedes vsucapi omnino non poterant ex l. 12. tab. vt docet Cicero lib. 2. de legibus, quod abrogatum tandem, l. 5. C. fin. regund. quæ inte-*

gra extat in C. Theod. eod. tit. Idem vero obtinuisse videtur l. mamilia, siue vt Cuiacius hîc ait Manilia, quod ex l. 12. tab. de quinque illis pedibus, qua & illud videtur constitutum, vt si eâ de re controuersia esset singuli arbitri darentur. Cicero lib. 1. de legibus, nec lege Manilia singuli, sed ex his tres arbitri fines regemus: ad quod pertinet d. l. 3. C. Th. fin. reg.

XXII. COLLEGIIS ET CORPORIBVS.

EST etiam crimen extraordinarium in eos qui illicitum collegium vel quodcunque tale corpus [a] celebrant, id est sine auctoritate Senatus vel principis: & collegium dissoluitur ex S. C. mandatisque principum l. 3. Tertulianus de ieiunio. In S. C. & principum mandata coitionibus opposita deliquimus. Non puto ex hoc crimine aliud esse priuatum publicúmve iudicium.

a *Eiusmodi collegium, seu corpus illicitũ φρατρία dicitur in can. 18. Concil Chalced. vbi etiã legibus ciuilibus quas vocat, τοὺς ἔξω νόμους, illud idem prohibitum esse traditur. φρατρείαν autem Zonaras ibidem definit κακόβουλον διαβούλιον καὶ συμφωνίαν ἐπὶ πράξεσι φαύλαις: qualia omnia collegia illicita, quæ propter monopolia insti-*

tuuntur, vel conuenticula illicita, quæ fiunt gratia religionis improbatæ l. conuenticula C. de episc. & Cler. & ob id a Iustiniano vocantur παρασυνάξεις N. 132. Quia autem corporũ incidit mentio, repetenda est diuisio corporum ex l. 30. rerum mixtura ff. de vsucap & vsurp. & Plutharcho lib. περὶ τῶν γαμικῶν παραγγελμάτων. Corpora alia constant vno spiritu, vel vt ait Pluth. d. loco μιᾷ συμφυίᾳ, atque vt plurimum ex pluribus partibus constant, quas tamen ipsa rerum omnium parens natura siue deus simul cõiunxit, et ideo illa corpora dicũtur ἡνωμένα, quasi vnita siue simplicia. Eadem Seneca epist. 103. vocat continua, quod scilicet constent partibus continuis. Alia constant ex coherentibus rebus aliquibus non a natura coniunctis, sed hominum industria coagmentatis, & ob id συνημμένα vocantur: composita vocat Seneca dicto loco: eiusmodi est domus, nauis mensa, & cætera id genus. Alia denique quæ ex distantibus capitibus constant, & ex multis indiuiduis vni nomini subiectis, veluti grex qui ex multis ciuibus, Senatus ex multis senatoribus, hæc διεστῶτα possunt vocari & mixta passim dicuntur, quæ etiam sunt in duplici genere, quod alia ex his constent capitibus certis, vt chorus comœdorũ, vel tragicorum, legio: alia capitum incerto numero, vt populus quod docet ipse Cuiacius lib. 15. obs. cap. 33.

quam in aureos C. ſepulchro violato vel C. C. ſepulchro inhabitato aut in ædificato. In id, inquam, quod æquum iudici videbitur, eſt enim concepta in bonum & æquum, ſicut actio iniuriarum prætoria, & actio de deiectis & effuſis ex illa parte qua libero homini nocitum eſſe dicitur, & actio de moribus, quæ etiam omnes vindictam perſequuntur, non damnum pecuniarium, atque ideo heredi non dãtur.[a] Eſt etiam de ſepulchro violato actio popularis in C. vel CC. aureos, ceſſantibus his quorum intereſt. Eſt & publicum iudicium l. 8. hoc tit. De furto eſt priuatum & extraordinarium, & ex quibuſdam cauſis publicum, De Bonis raptis, priuatum, publicum, extraordinarium. Item de iniuriis, Item de ſepulchro violato: ac præterea populare, vt data opera videatur hic titulus poſitus in confinio, vel potius intermedio priuatorum, extraordinariorum, popularium, & publicorũ iudiciorum, quæ oriuntur ex delictis hæc enim participat omnia ſepulchri violati crimen.

a *De eiuſmodi actionibus plura Cuiac. lib. 22. obſ. cap. 14.*

XIII. DE CONCVSSIONE.

DE concussione autem id est de terrore iniecto pecuniæ, vel rei alicuius extorquendæ causa, est priuata actio ex edicto de calumniatoribus, & ex hoc titulo extraordinarium crimen. Et quibusdam casibus publicum, vt declarat l. ij.

XIV. DE ABIGEIS.

ABigeatus quoque crimen extraordinarium est. sed est etiam in abigeos quasi id fures ordinaria furti actio si quis hac vti malit. l. j. C. eod. quanquam abigei latrones potius sint quam fures l. 9. §. Imp. loca. maxime si cum gladio pecora aliena deprædentur, vt plerunque faciunt l. ij. hoc tit. & placet quod de his puniendis. l. j. refert Hadrianũ rescripsisse consilio Bœticæ. erant enim Hispani olim maximi abigei, adeo vt Iberos poeta dicens intelligat abigeos, & recte consilio, vt in Græco, πρὸς τὸ συνέδριον. Placet etiam quod l. 3. lenius coerceri, vt alias emendauimus, qui ex stabulo abigunt, quam qui ex sylua vel grege, durius enim statuitur in eos quibus

patet maior furandi copia, Iustinus de Scythis, Nullum scelus apud eos furto grauius, quippe sine tecto munimentóque pecora & armenta habentibus quid saluum esset, si furari liceret.

XV. DE PRÆVARICATIONE.

PRæuaricatio est collusio accusatoris vel nunciatoris cũ reo, vt absoluatur; publicum crimen in accusatorem qui iudicio publico non ex animo egit, extraordinarium in aduocatum qui prodidit causam aduersario, quæ proditio veluti præuaricatio est, sed & in accusatorem frequentius hodie extraordinarium.

XVI. DE RECEPTATORIBVS.

LAtronum occultator & receptator extraordinem coercetur. Sed & priuata actione ex tit. De incendio, ruina & naufragio, & receptator seruorum fugitiuorum ex tit. De seruo corrupto & De fugitiuis, & ex Constitutionibus porrigitur etiam pœna extraordinaria ad eos qui aliorum criminum reos recipiunt dolomalo.

XVII. DE FVRIBVS BALNEARIIS.

QVod dixi ti. 1. 2. 11. 12. furtum coerceri extraordinem, hoc hic titulus verissimum esse comprobat, qui & si conceptus sit de furibus balneariis, idem tamen censet de furibus nocturnis, qui dormitatores sunt Comico, diurni scilicet. Diurni igitur vel interdiarij fures extraordinem non non coercentur, sed priuato, forensi, ordinario iudicio in duplum, vel quadruplum. At meminisse oportet paulatim omnia iudicia facta fuisse extraordinaria. & cum primum cœpit esse extraordinarium in fures balnearios, aut nocturnos, nondum erat etiam extraordinarium in interdiaros: Sed postea placuit de omni furto agi cum inscriptione extraordinem. Verum enim lenius coercebuntur semper interdiarij quam balnearij aut nocturni. Balnearij sunt vestimentorum fures, & deinde ille Diogenis locus in furem balneariũ, ἐπ' ἀλλειμμάτιον ἢ ἐπ' ἄλλο ἱμάτιον. inde etiam vsus capsariorum aduersus fures balnearios l. 3. §. vlt. De offi. præf. vig.

XVIII. DE EFFRACTORIBVS ET EXPILATORIBVS.

FVribus adiunguntur effractores, id est qui effringunt fores carcerum vel domorum, vel qui perfodiunt parietes alienarum ædium, vecticularij, & expilatores, id est prædones qui ædes aut villas alienas expugnant, qui atrociores fures sunt vel plusquam fures, vt intelligatur hos etiam extraordinem puniri. Non ideo tamen minus si quis malit, poterit in eos omnes pecuniariter experiri in duplũ vel quadruplum. Sed & iudicio publico in expilatores & effractores. Verum adiunguntur etiam his sub hoc titulo saccularij, qui ex sacculis alienis suppilant pecunias nescio qua arte, similes sectoribus zonariis siue manticulariis & derectarij [a] siue apertularij, confectores cardinum, quibus in cœnaculis quæ ingrediuntur nihil est tam obseratum, occlusum, obsignatum quod non aperiant.

a *Sic dicti videntur, quod se funibus in aliena cænacula dirigant, unde dicti ἐπιεισπηδηταὶ, & θυρεπανοίκται, quod seras aut ianuas malis artibus aperiant. vid. Cuiac. lib. 10. obs. cap. 27. & 34.*

XIX. EXPILATÆ HEREDITATIS.

EXpilatoribus ſtatim adiungit ſpeciale crimen expilatæ hereditatis, quod iudicio furti ſubditur ſuccidaneum, propterea quod hereditati furtum non fit. [a] Hereditas enim hîc eſt quæ nondum adita vel poſſeſſa eſt. Nec puto ex hoc crimine aliud eſſe iudicium priuatum vel publicum.

a *Hac ſcilicet ratione, quod poſſeßionem hæreditas non habeat: non poteſt vero fieri furtum eius rei quæ a nemine poßidetur, l. 1. §. Scæuola. ſup. ſi is qui teſtam. nec ob aliam cauſam ſpecialiter admiſſum eſt in l. 68. cum ſeq. ſup. de furtis, eius rei hæreditariæ furtum fieri quæ pignori a defuncto data erat, aut commodata fuerat, aut in qua vſufructus alienus eſt, quam quia illam interim creditor commodatarius aut vſufructuarius poßident. Ea tamen de re dubitatum apud veteres & Sextus Ælius M. Manilius & M. Brutus in contraria ſententia fuerunt, diſſentiente Scæuola & Trebatio, vt conſtat ex Cicerone lib. 7. epiſt. ep. 22. & quidem Scæuolæ ſententia tandem obtinuit, vt conſtat ex d. l. 1. Scæuolam dum dicimus, pub. Mucium, vel Q. Muciũ Scæuolam intelligimus,*

quorum quædam etiam in iure mentio: nam Q. Cerbidius Scæuola, cuius tot in pandectis responsa extant, quamuis ex eorum gente fuerit, longo tamen interuallo post Ciceronem floruit, nempe sub Marco Philosopho, cui in consilio adfuit, vt testatur Iulius Capitolinus in vita Marci Philosophi.

XX. STELLIONATVS.

STellio lacerti genus est versutissimum, à quo stellionatum dicimus imposturam & dolum omnem quicunque proprio nomine vacat. & vt causæ adquirendi ex morte alterius aliæ nomen habent proprium, aliæ carent nomine quæ continentur sub generali nomine mortis causa capionis: itémque vt contractus alij nomen habent alij carent nomine qui sub actionem vnam veniunt Præscriptis verbis, ita delicta siue crimina alia proprium nomen habent, alia nomine vacant quæ veniunt sub actionem de dolo priuatam vel sub extraordinariam & criminalem stellionatus persecutionem. At potest hoc crimen esse commune etiam cum alia actione, vt cum pignoraticia, si quis rem, vni obligatam sciens alij obligauerit. Hunc enim dolum vindicat ciuiliter a-

ctio pigneraticia, quia bonæ fidei est, & cuilibet actioni bonæ fidei inest actio de dolo.[a]

a *Quoties autem hoc iudicium concurrit cum actione famosa famosum est, veluti si cum actione mandati, depositi, aut tutelæ directa: si cum ea quæ infamiam condemnato non inducit, veluti cum pignoratitia actione, famosum non est. Vid. Cuiac. lib. 10. obs. cap. 26. circa fi.*

XXI. DE TERMINO MOTO.

SEquitur terminorum qui finium causa positi sunt auulsorum crimen extraordinarium, inuasioni aut furto proximum, cum quo concurrit etiam popularis actio ex lege Iulia,[a] si dolo malo motus terminus sit extra suum gradū, id est extra quinque pedes[b] lege Manilia definitos.

a *In quinquaginta aureos l. 3. hoc. tit.*

b *Recte extra quinque pedes; nam si vltra, id est si de maiore loco, quam qui quinque pedibus constaret, ageretur, non fuit controuersia finalis de termino moto, aut finium regundorum, sed rei vindicatio quasi de rei proprietate. l. 3. C Th. fin. reg. Et quantum ad illos quinque pedes vsucapi omnino non poterant ex l. 12. tab. vt docet Cicero lib. 2. de legibus, quod abrogatum tandem, l. 5. C. fin. regund. quæ inte-*

tuuntur, vel conuenticula illicita, quæ fiunt gratia religionis improbatæ l. conuenticula C. de episc. & Cler. & ob id a Iustiniano vocantur παρασυνάξεις N. 132. Quia autem corporũ incidit mentio, repetenda est diuisio corporum ex l. 30. rerum mixtura ff. de vsucap & vsurp. & Plutharcho lib. περὶ γαμικῶν παραγγελμάτων. Corpora alia constant vno spiritu, vel vt ait Pluth. d. loco μιᾷ συμφυΐᾳ, atque vt plurimum ex pluribus partibus constant, quas tamen ipsa rerum omnium parens natura siue deus simul cõiunxit, & ideo illa corpora dicũtur ἡνωμένα, quasi vnita siue simplicia. Eadem Seneca epist. 103. vocat continua, quod scilicet constent partibus continuis. Alia constant ex coherentibus rebus aliquibus non a natura coniunctis, sed hominum industria coagmentatis, & ob id συνημμένα vocantur: composita vocat Seneca dicto loco: eiusmodi est domus, nauis mensa, & cætera id genus. Alia denique quæ ex distantibus capitibus constant, & ex multis indiuiduis vni nomini subiectis, veluti grex qui ex multis ciuibus, Senatus ex multis senatoribus, hæc διεστῶτα possunt vocari & mixta passim dicuntur, quæ etiam sunt in duplici genere, quod alia ex his constent capitibus certis, vt chorus comœdorũ, vel tragicorum, legio: alia capitum incerto numero, vt populus quod docet ipse Cuiacius lib. 15. obs. cap. 33.

XXIII. DE POPVLARIBVS ACTIONIBVS.

POst priuata iudicia & extraordinaria quæ ex delictis nascuntur, subiicit popularia, cuius generis vnum habuimus ti. 12. & alterum tit. 21. & aliud de albo corrupto lib. 2. tit. 1. & alia lib. 9. tit. 3. & lib. 29. titul 5. & pleraque interdicta popularia lib. 43. Iudicia hæc sunt forensia non criminalia, & ex iis causis quæ publicam tutelam merentur cuilibet agere volenti competunt. In his pleraque singularia sunt. Vt pro populari actione fideiussor non detur. l. si quis pro eo §. vltimo. De fideiuss. vt in populari actione non compellatur arbiter sententiam dicere l. non distinguemus. §. de liberali. De rec. qui arb. rec. Vt non intendatur per procuratorem, Vt mulieri vel pupillo non dentur quæ omnia obtinent etiam in publicis iudiciis de quibus agitur titul. seq. & vbique ita procedunt nisi is agat ad quem ea res pertinet quæ commissa est. hoc enim casu iudicium siue publicum siue populare, pro priuato habetur l. licet in prin. & §. 1. l. non cogendum. §. qui ita. de procurat.

LIBER XVIII. TIT. I.

DE PVBLICIS IVDICIIS.

OPVLARES actiones, & publica iudicia sunt l. eum qui §. in popularibus. De iureiur. & retro publica, etiam popularia sunt. Sed in vsu popularia plerumque dicimus ciuilia siue forensia, publica criminalia, quæ ex populo quilibet subscribens in crimen iure ordinario intendere potest in pœnam certam & legitimam: Sed hæc quoque hodie extra ordinem exerceatur: imo & actiones omnes quæ ex aliis causis quam ex delictis nascuntur vel quasi delictis, & interdicta omnia, nec tamen ideo de eorum ordine inanis vbique tractatio: nec enim prohibimur etiam ex iisdem causis hodie si velimus experiri ordinario iure. Proponuntur hoc titulo enumeratio & diuisio iudiciorum publicorum & regulæ generales de his quædam.

a *In hoc igitur differunt maxime publica iudicia à popularibus, quia publica iudicia certa*

lege sint introducta & certo ordine, inscriptione in crimen primum facta, instituuntur: popularia plerumque habent prætorem autorem, vt actio de albo corrupto, de effusis & deiectis, de sepulchro violato. Videntur autem iudicia publica primum dicta in quibus de crimine perduellionis agebatur: mox nomen illud publici criminis alijs grauioribus & atrocioribus sceleribus esse communicatum, singulis legibus latis.

II. DE ACCVSATIONI ET INSCRIPTIONIBVS.

ACcusatio est criminalis iudicij persecutio, siue publici siue extraordinarij, Vel delatio criminis publici aut extraordinarij. Inscriptio vel subscriptio est accusatoris libellus, quo profitetur se reum deferre lege Iulia de vi vel qua alia, eumq; reum à se peractum iri: nam hoc ordine res agitur. Ducit accusator reum in ius ad prætorem qui lege Iulia de vi quærit, postulat vt prætor nomen eius recipiat lege Iulia, & edit inscriptionem sua manu subscriptam, cuius formula quædam est in l. 3. Iudicia ciuilia eduntur sine inscriptione. In criminalibus exigitur inscriptio quæ vinciat accusatorem falsum & temerarium: nam fore cui inscribere necesse est,

ſiue profiteri ex ſcripto quod crimen intendat, non ignarus ex eo quæ eum maneat pœna ſi fortè calumniator apparuerit vel in probatione defecerit, nec temere nec indifferenter inſcribit in crimen. Qui autem accuſare & accuſari poſſunt vel non, hoc titulo potiſſimum declaratur.

III. DE CVSTODIA ET EXHIBITIONE REORVM.

REi poſteaquam delati ſunt, vel in vincula & carcerem coniiciuntur, vel militibus dantur cuſtodiendi vel fideiuſſoribus, qui caueant de his ſiſtendis exhibendiſque, qua de re hoc titulo agitur. Auguſtinus in Ioannem. Receptiones, inquit, in cuſtodiam pro meritis cauſarum adhibentur. alios iubētur cuſtodire lictores humano & miti officio atque ciuili, alij traduntur optionibus, alij mittuntur in carcerem & in ipſo carcere non omnes, ſed pro meritis cauſarum in ima carceris detruduntur. & optiones videtur vocare carceribus præpoſitos vt. l. 6. De bon. damnat. Ambroſius optiones carcerum. Pertinet etiam ad hæc quod Sudas ſcribit cuſtodiam eſſe τὸ τῷ δεσμοτηρίῳ ἐπικείμενον στράτευμα.

IV. AD LEGEM IVLIAM, MAIESTATIS.

EXposito ordine instituendorum iudiciorum publicorum, nunc incipit per singulas species de quæstione & pœna eorum legitima causisque tractare, ac primum de læsæ maiestate & de crimine perduellionis. Læsa maiestatis pars est & quidem grauior, perduellio, id est rebellio sumptis armis aduersus partiam aut principem, quod & tyrannidis & impietatis crimen dicitur nec finitur morte. [a] Cætera crimina violatæ publicæ potestatis finiuntur morte.

a *Quia scilicet etiam post mortem memoria rei damnatur: vnde etiam nomina reorum de Fastis eradi & statuæ tolli, si quas haberent solitæ sunt, vt tradit Lips. ad Tacitum lib. 6. annal. in excursu. Quinetiam si nondum detecto crimine reus pœnam, & supplicium morte naturali præuenerit, aut sceleris conscientia iam de pœna sua certus mortem sibi consciuerit, bona postmodum confiscantur, & vt iure Gallico obtinet quadrigis in diuersa nitentibus cadauer mortui dilaceratur.*

V. AD

V. AD LEGEM IVLIAM DE ADVLTERIIS COERCENDIS.

DE adulteriis coercendis sæpe, & nonnunquam de pudicitia dicitur. Et cæteræ perlatę videntur à Iulio Cęsare, hęc ab Augusto quæ eadē fuit simul de maritandis ordinibus, de diuortiis, de fundo dotali, déque aliis plerisq; rebus, adeo vt XXXV. caput legis Iuliæ numeretur in l. Capite de rit nupt. Adulterij autē nomine Augustus intellexit etiam stuprū, & his adiunxit etiā lenocinij coercitionem, nec fuit tam seuerus horum vitiorū vindex, quàm poetis videtur, imo indulgentior plus ęquo, nam & relegationis tantum pœnam præscripsit quasi criminis excusabilis vt ille ipse qui hanc legem expertus est quique seueram tamen legem hanc esse nuncupat non infitiatur Nisi, inquit, delicti pars excusabilis esset, Parua relegati pœna futura fuit. Et minoribus XXV. annis non permisit accusationem, [a] quæ tamen eis permittitur ex aliis causis, & cum soleant cætera crimina durare spatio XX. annorum, huius legis crimina finiuit quinquēnio. Sed eludēdorū [b] eorū causa multas præscriptiones admisit.

a *Sed hoc ita verum est si iniuriam matrimonij sui non exequatur nam tum accusare poterit l. 15. si maritus §. 6. hoc tit.*

b *Veluti ne simul duos reos adulterij marem & fœminam vnus idemque accusator eodem tempore facere poßit. l. 39. §. duos hoc tit. l. 8. C. eod. rationem Cuiac. explicat lib. 20. obs. cap. 71. Item vt exceptio lenocinij repellat maritum ab accusatione adulterij nisi eam opponat is qui iam delatus est adulterij reus l. 2. §. qui hoc dicit. §. extraneus eod. Vt maritus qui semel destitit nunquam postea hoc crimen inferre permittatur l. 16. C. hoc tit. Vt mulier quæ post diuortium nupsit antequam ei denuntaretur ne nuberet, non poßit accusari nisi marem accusator reum peregerit. l. 2. hoc tit. & aliæ similes.*

VI. AD LEGEM IVLIAM DE VI PVBLICA.

VIs publica proprie ea est quam contra ius fasque infert publica persona, id est qui imperium vel potestatem habet, Priuata quam priuati homines inferunt, Vtraque lege Iulia iudicio publico coercetur, nam ei etiam ad quem ea res non pertinet accusatio permittitur, quasi ex communi crimine, vt eleganter κατὰ μειδίου Demosthenes ait his verbis πάντ᾽ ὅσα τις βιαζό-

μιν@ πράττει κοινὰ ἁμαρτήματα, καὶ κατὰ τῆν ἔξω τοῦ πράγματ@ ὄντων ἡγεῖτο νομοθέτης.. eadem ratio est violatæ maiestatis aut pudicitiæ, nam & hæc crimina lex putauit esse communia perinde ac sacrilegia; qua de causa sacrilegos etiam nuptiarum violatores leges appellant & sacrilegos læsæ maiestatis reos.

VII. AD LEGEM IVLIAM DE VI PRIVATA.

POstea placuit quicunq; vim armatam intulisset, eum subiicere pœnæ legis Iuliç de vi publica, legis autem vi priuata eum qui sine armis vim fecisset. Sed in electione tamen accusatoris est eum qui vim coactis hominibus armatisve fecit, minore, id ex hoc iudicio an superiore persequi malit an utroque l. 32. De pœnis.

VIII. AD LEGEM CORNELIAM DE SICARIIS ET VENEFICIIS.

MAlo veneficijs vt in l. vlt. C. Th. ad legẽ Corn. de fal. pro quo in basilicis est, φαρμακῶν, quã veneficis: nã hac lege coercentur non tam hi qui venenũ de-

derunt, quam qui etiam parauerunt, habuerunt, vendiderunt. Porro fuit etiam lex Cornelia de maiestate ante legem Iuliã, sed lex Iulia ei derogauit, sicut lex Pompeia legi Corneliæ de parricidio, cuius restat memoria adhuc in d.l.vl. & l.2. De origine iu. Et quia Corneliç de Sicariis & veneficiis lex Iulia non derogauit, manet adhuc ex lege Cornelia publicum iudicium de sicariis & veneficiis, sicuti de falsis & de iniuriis. Dicuntur autem in ea sicarij, homicidæ qualescunque etiam si non sicis clandestinam cædem fecerint. Alias enim constat sicas esse, vt Cedrini verba vsurpẽ, μαχαίρια μικρὰ ἃ ἐπιφέροντο κρυφῆ εἰς τὸ λαθραίως τοὺς παρατυγχάνοντας πλήττειν. Sed & incendiarij hac lege coërcentur.

IX. DE LEGE POMPEIA DE PARRICIDIIS.

HAc autem lege publico iudicio coercentur qui parentes, liberos cognatos, adfines, coniuges, patronos occiderint. Species est homicidij atrocior atque ideo separata à titulo superiore, & exacerbatur potissimum in eos crimen, qui parentes occiderunt.

X. DE LEGE CORNELIA DE FALSIS ET DE S. C. LIBONIANO.

HÆc publica lex appellatur vulgo Cornelia testamentaria, quia de testamentis falsis præcipue lata est. Et ex alio capite quod fuit de falsa moneta, lex Cornelia nummaria. S.C. Libonianum ad pœnam legis Corneliæ de falsis redigit testamentarium qui sibi sua manu hereditatem aut legatum adscripsit voluntate testatoris, ac prætérea legatum pro non scripto esse iubet,[a] & apud hæreditatem remanere cum onere, idem etiã dixere Claudianum, quia ex edicto manauit Claudij Neronis.

a *Eodem argumento cum iure municipali Parisiensium & pluribus ciuitatum constitutis ea testamenta comprobentur quæ coram plebano Ecclesiæ aut eius vicario & duobus testibus in scriptis facta fuerint, tamen ex constitutione Aurelianensibus comitiis lata. §. 27. ijdem prohibentur ea testamenta recipere, in quibus aliquid eis vel eorum ecclesiæ est relictum.*

XVI. DE LEGE IVLIA REPETVNDARVM.

HAc legè coercentur furta & rapinæ magiſtratuum vel eorum qui munus alquod publicum gerunt pecuniis quas de priuatis hominibus acceperunt repetitis in quadruplum, quo nomine hoc iudicium appellatur, vt datorum repetitio ciuilis in epiſtolis Sidonij. Cœpit, inquit, actionem repetundarum velle proponere, & hoc iudicium etiam ex modico furto datum in G. Catonem Velleius Paterculus ſcribens, Adeo, inquit, magis voluntatem peccandi intuebantur quam modum, factaque ad conſiliũ dirigebant, & quid non quantum admiſſum foret, ęſtimabant. Datur & in heredes intra annum, & in tribunos præfectos, ſcribas, comites omnes magiſtratuum quod tamẽ olim non obtinuiſſe oratio pro Rabirio Poſtumo declarat, ex qua & hoc caput legis Iuliæ habemus, vt captarũ pecuniarũ repetitio ſit ab hisad quos ea pecunia quã magiſtratus ceperit, qui damnatus ſit, peruenit, videlicet ſi magiſtratus neq; prædes dederit neque ſoluendo ſit, & ſi illi in lite æſtimãda appellati ſint; & legendum in illa Oratione hoc

modo. Nec ab eo prædes dati, nec ex bonis, quanta summa litium fuisset, pecuniæ seruatæ. In eadem alio loco, qui ad idem legis Iuliæ respicit caput, sic legendum esse scio. Itaque si aut prædes dedisset Gabinius, aut tantum ex eius bonis, quanta summa litium fuisset, pecuniæ redegisset, quamuis magna ad Postumum ab eo pecunia peruenisset, non redigeretur, vt intelligi facile possit, quod ex ea pecunia quam ceperit is qui damnatus est peruenisse ad aliquem in illo primo iudicio planum factum sit, id hoc genere iudicij redigi solere, fuere & alia huius legis capita, veluti ne proconsul legatum suum ante se de prouincia dimittat l. 10. De offic. proconsul. & ne Senatori nauem maritimam habere liceat l. 5. De vac. mun.

XII. DE LEGE IVLIA DE ANNONA.

HAc lege tenetur cuius dolo malo factum est, vt artior annona, id est minus abundans annonæ copia, vel carior esset, quod crimen dicitur fraudatæ annonæ.

XIII. AD LEGEM IVLIAM PECVLATVS ET DE SACRILEGIS ET RESIDVIS.

PEculatus est furtum pecuniæ publicæ vel fiscalis. Augustinus in Ioannem. Crimina discernuntur in foro qualicunque furti & peculatus: peculatus enim dicitur furtum de re publica & non sic iudicatur furtum rei priuatæ quomodo publicæ. Sacrilegium est furtum rei aut pecuniæ sacræ ex loco sacro, vel religiosæ ex religioso. Residuorum crimen est pecuniæ publicæ retentio quæ apud aliquem ex administratione residet, in publicum non relata, residuorum nomine etiam significatur summa solida.

XIV. DE LEGE IVLIA AMBITVS.

ELeganter Varro, Qui populum, inquit, candidatus circumit, ambit, qui aliter facit, ex ambitu causam dicit, nam in toga candida palam magistratum ambire licebat, non clam pecunia corruptis suffragiis populi per se vel per alium, & valebat hæc lex in vrbe potissimum, hodie

in municipiis tantum valet, quia in vrbe honores deferuntur principis arbitrio non populi.

XV. DE LEGE FABIA DE PLAGIARIIS.

POsuit initio crimina capitalia ex quibus sequitur mortis aut exilij pœna, veluti maiestatis, adulterij, vis publicę, parricidij, homicidij, falsi. Deinde non capitalia ex quibus pecuniaria pœna est, nam ex repetundarum & peculatus & fraudatæ annonæ & ambitus, sane iure ordinario nummaria pœna est, atque etiam ex plagio de quo agitur hoc titulo; qua de causa videtur his legibus reum fieri seruum non posse, sed lex Fabia etiam seruos tenet, vt constat ex l. lege De manumis. & l. 12. §. sed si in captiuo De cap. & post. Est autem plagium suppressio liberi hominis vel serui alieni diuersum à furto l. 10. C. de fur. l. pen. hoc tit. nam liberi hominis furtum non fit, & serui alieni suppressio non est furtum si non fiat serui lucrifaciendi causa, quæ fraus ne quæsito titulo emptionis quasi velamento quodam obtegatur etiam fugitiuorum seruorum venditio quamuis à domino facta, ex S. C. ad legis

Fabiæ pœnam redigitur. S. C. factum eſt Alexandri tempore Modeſto & Probo Coſſ.

XVI. AD S. C. TVRPILIANVM ET DE ABOLITIONIBVS CRIMINVM.

HVius quoque S. C. pœna pecuniaria eſt l. 3. De præuaricat. in eos qui ab accuſatione deſiſtunt contra fidem inſcriptionis & citra abolitionem. Sed non eſt ex eo S. C. iudicium publicum, licet damnati ex eo notentur, veluti lege Remmia calumniæ cauſa iudicio publico damnati. l. 6. §. qui iudicij De decur. & ideo tamen poſt publica iudicia ſubiicitur quod ex eo teneantur hi tantum qui iudicij publici quæſtionem deſeruerunt, non qui priuati vel extraordinarij iudicij ſiue criminis, qua de cauſa nec qui ex hoc S. C. accuſationem inſtituit, & deſeruit, in S. C. pœnam incidit. Hæc deſertio, etiam tergiuerſatio dicitur, quod quaſi verſa fuga victus tergum dat qui crimen quod obieceras iudicij publici deſtituit, Græce παρακάμψις, φυγοδικία. Ceterum quia imperata, aut vltro conceſſa venia abolitionis ab accuſatione impune receditur, ideo de a-

bolitionibus criminum etiam hoc titulo tractatur. Abolitio est exemptio reorum à crimine. Vel, accusationis omittendæ licentia. [a] Alia publica siue generalis indulgentia, [b] alia priuata quæ ab accusatore postulatur redditis causis non agendi.

a *Vtraque definitio recta est nam interdum reus postulat abolitionem, veniam criminis ipsi faciente principe: interdum accusator ipse vt posßit impunè citra metum calumniæ ab accusatione discedere: ideoque plerumque rei ipsius consensus requiritur qui in periculum capitis & existimationis vocatus est. l. 2. C. de abolitionibus.*

b *Ea interdum à principe conceditur ob diem insignem, ob rem prospere gestam, vel natos principis liberos l. 8. & 9. hoc tit. cum ibi notatis à Godofredo: quod idem factum quoties reges & principes auspicarentur regium imperium & inaugurarentur sumptis tum primum regalis maiestatis insignibus vt tradit Neubrig. lib. 4. rer. angl. cap. 1. & idem obseruatum quoque quoties episcopi pontificales infulas nouißime sumerent, vt docet Iuonis Carnotensis locus ep. 53. & ibi Iuretus. Cæterum generali concessa abolitione criminum & reorum repeti accusatio potest etiam ab eodem accusatore post 30. dies ex die quo feriæ finitæ sunt. l. 10. §. fin. hoc tit. l. 1. C. de gen. abol. ideoque eiusmodi*

abolitio suspendebat potius accusationem quam remittebat, quo nomine eas ab ἀμνηστίᾳ separari Cuiacius tradit. lib. 5. sent. Pauli tit. 17. nam illa perpetuam silentiũ imponit & fieri eam obtinet edicto principis vt tollatur memoria omnis rerum tempore belli ciuilis gestarum.

XVII. DE REQVIRENDIS VEL ABSENTIBVS DAMNANDIS.

IN hoc titulo subintelligi velim, De requirendis adnotatis, nam in eo ostenditur absentem & profugum criminis capitalis reum non damnari, sed adnotari eum debere inter reos quasi persequendum & requirendum, & edictis adesse iuberi, [a] bonis eius interim obsignatis, quæ nisi venerit intra annum etiam fisco vindicantur. Criminis non capitalis reum etiam ex contumacia damnari secundum morem priuatorum iudiciorum l. absentem De pœnis. Curandum esse ne reo profugo debitores quidquam soluant, ne per hoc fuga eius instruatur l. vlt. in fine. puto eadem ratione nec emendum quidquã esse ab eo vt Coss. apud Liuium XXXIX. mandata quæstione de sacris nocturnis, nominato inter reos qui profugisset diem

certam finiunt, ad quam nisi citatus respondisset absens damnetur, ac præterea edicunt ne quis quid fugæ causa vendidisse néve emisse velit & ne quis reciperet, celaret, ope vlla iuuaret fugientes.

a *Idque solebat fieri tibicine & classico reis ad domum conclamatis, vt & nunc fieri moris est vt docent Cuiac. lib. 7. obs. cap. 15. Lips. in comm. ad Tacitum lib. 2. annal.*

XVIII. DE QVÆSTIONIBVS.

EXpositis speciebus publicorum iudiciorum, & superiori titulo, præstabat interea differentiam constitui quantum attinet ad damnandos absentes vel publicanda eorum bona, & hoc titulo similiter etiam, vt si capitalia & atrociora sint crimina, veritas inuestigetur per quæstiones & tormenta seruorum, qui in testimonium vocantur, in caput etiam dominorum interdum, non temere, si qua alia sint siue iudicia siue crimina. l 8. Quæstio interrogatio est quæ fit per tormenta, de reis vel de his qui facto interuenisse dicuntur; nam, vt quidam ait facti in equuleo quæstio est, iuris in iudicio.

XIX. DE POENIS.

SEquitur generalis titulus de pœnis, in quo idem etiam criminum discrimen fieri nemo ambigit, & de pœnis ergo non solum infligendis, sed etiam remittendis vel augendis pro qualitate reorum & criminum, & de variis gradibus generibúsque pœnarum quæ ex ordine vel extraordinem reis infliguntur. Pœna est delictorum siue criminum coërcitio inducta ad disciplinæ publicæ emendationem: & vt exemplo ceteri deterreantur, & non quia peccatum est, sed ne peccetur, nec enim tam ad præterita quam ad futura pœna refertur, quia reuocari præterita non possunt, sed cauentur futura, & ita recte libris de ira Seneca ex Platonis loco illo, οὐχ ἕνεκα τοῦ κακουργῆσαι τὴν δίκην δίδοσθαι. οὐ γὰρ τὸ γεγονὸς ἀγένητον ἔσται ποτέ.

XX. DE BONIS DAMNATORVM.

IDem criminum discrimen quod fecimus semper à titulo XVII. & in hoc titulo perdurat, nec enim bona omnia adimuntur reis nisi damnati sint ex crimi-

ne capitali, sed & iustis liberis damnatorum ex crimine capitali [a] & patronis portiones quædam conceduntur, & dos marito exceptis quinque criminibus,[b] & panniculara [c] optioni vel speculatori, vel officiali vel cui iudex ea concedi arbitrabitur. Ceterum huius tituli legem septimam mancam esse & imperfectam & titulum etiam ipsum lege octaua, nona, decima, vndecima, alias ostendimus, sicut & titulum XXII. multo pluribus.

a *Excipiuntur tamen liberi eius qui propter crimen perduellionis damnatus est: tantum enim abest vt aliquam partem bonorum paternorum nanciscantur vt potius ab omni commodo maternæ successionis & propinquorum omnium excludantur si masculi sint, filiæ vero falcidiam dumtaxat in bonis testatæ vel intestatæ matris habeant l. quisquis. §. 1. & 2. C. ad l. Iul. maiest.*

b *Ea sunt, crimen maiestatis, parricidij, vis publicæ, veneficij, de sicariis l. 3. hoc tit.*

c *Quo nomine veniunt ea vestimenta & spolia quæ damnatus habet dum ad supplicium ducitur. l. 6. §. 1. hoc tit.*

d *Quem custodem carceris esse Cuiacius dixit tit. 3. huius libri.*

XXI. DE BONIS EORVM QVI ANTE SENTENTIAM VEL MORTEM SIBI CONSCIVERVNT VEL ACCVSATOREM CORRVPERVNT.

EST etiam in hoc titulo aliud criminum inter se discrimen: nam in capitali crimine ex quo pœna mors est, accusator impune corrũpitur, nõ in alio crimine, sed qui corrumpit, pro confesso & conuicto habetur; & licet postea ante sententiam vita decesserit, bona eius coguntur in fiscum; & huic similis est is qui in reatu mortem sibi consciscit, nam & hic pro confessio habetur, & bona eius fisco vindicantur, ex capitali crimine scilicet, non ex non capitali, [a] nisi innocentiam probauerit heres, neuter enim per omnia pro damnato habetur: Alias mortui ante sententiam non amittunt bona, [b] etiam si mortui sint post opinionem præsidis interim dum Romam transmittuntur.

a *In Francia vix est vt distinguatur: quacumque enim ex causa quis mortem sibi consciuerit, bona eius confiscari oportet, nisi consuetudo municipalis refragetur, vt andegauensis*

qua

quæ duobus tantum casibus bonorum confiscationem locum habere ait, si quis scilicet in crimen hæreseos, vel læsæ maiestatis inciderit. Videndus Annæus Robertus lib. . rerum iud c. 12.

b *Excipiendum tamen crimen læsæ maiestatis, & publica iudicia in quibus quæstio principalis ablatæ pecuniæ nomine monetur, nec enim tollitur quæstio bonorum morte rei l. 20. ex iudiciorum. de accus. & inscr. l. vlt ff. ad l. Iul. pec. l. 15. . si propter. ff. ad Turpil. quibus adijciendum crimē ingrati hæredis, cum hæres mortem defuncti vltus non est, nec enim morte ingrati hæredis tollitur quæstio bonorum. l. 22. Gaius Seius. ff. ad S. C. Silan. Vide quædam apud ipsum Cuiacium ad l. 10. C. de Iu. fisci lib. 10. Vide plura apud dn. Louët in litt. A. num. 18. cum locupletissimo commentario Iuliani Brodæi summæ eruditionis viri in eum locum, vbi docet quid in ea re ius Francicum à ciuili romano distet.*

XXII. DE INTERDICTIS ET RELEGATIS ET DEPORTATIS.

IN hoc autem titulo exponitur pœnarū duarum inter se discrimen, vnius ex capitali crimine, alterius ex non capitali. Dico duarum, nam interdicti similes relegatis sunt, imo relegati, sed simpliciter non

in insulam, qui in exilium sunt dati liberum, interdicto tantum certo loco certáve prouincia, vel interdictis omnibus locis vno excepto. Fateor tamen interdictorum nomen latius accipi in hoc titulo, quam vt ad eam relegatorum speciem restringi debeat, nam & de interdictis honore vel ordine, vel negotiatione, vel aduocationibus, vel qua alia re hic titulus est: sed hi etiam omnes eodem iure sunt quo relegati. Relegati, ciuitatem & patriam potestatem & testamenti factionem & bona & omnia iura sua retinent,[7] & interdum non in perpetuum sed ad tempus relegantur. Deportati omnia illa amittunt & nunquam ad tempus deportantur. Deportati manumittere, id est ciuitatem Romanam dare non possunt, quam non habent l. 2. hoc tit. videlicet si post deportationem seruum adquisierint: quæsitos enim seruos post deportationem vel quam aliam rem retinent quandiu viuunt, morientes fiscum heredem habent, & ita quæsitos seruos alienare interim possunt, sed non iustam eis libertatem dare, quod omne longe aliter est in relegatis. Et deportatus ita definitur, quem is cui ius deportandi lege datum est, sententia sua in insulam esse deportandum pronuntiauit, etiam si nondum in eam in-

ſulam perductus ſit. Relegatus a; quem is qui ius relegandi habet, relegandum pronuntiauit: multum intereſt quo verbo iudex in pronuntiatione ſua vtatur, & quis ita pronuntiet, nec enim omnibus ius deportandi vel relegandi datum eſſe hoc titulo declaratur. Et præterea deportationes exilia ſunt propriè, relegationes impropriè l 2. De pub. iud. Ouidius: Quippe relegatus non exul dicor in illo. & alio loco, Ipſe relegati non exulis vtitur in me Nomine. Papinius, Atque hoſpes non exul erat. Lucanus, Patimúrque volentes Exilium, tua nos faciat victoria ciues.

a *Igitur relegati capite non minuuntur; nec enim familiam mutant, & ſaluam ciuitatem & libertatem habent: incolatum tantum ciuitatis amittunt in perpetuum, ſi relegati ſunt in perpetuum: vel ad tempus, ſi relegatio ſit temporaria. Incolatus ſeiungitur à iure ciuitatis, quia nihil aliud eſt quam factum habitationis, ſiue habitatio in ciuitate: Et qui incola eſt non continuo ciuis, vt ſerui vel peregrini qui habitant in ciuitate incolæ ſunt non ciues: & è contra relegatus ciuis eſt & retinet integra iura ciuitatis, non tamen incola, quia ius morandi in ciuitate amiſit: & ita Ouidius de ſeipſo cum in perpetuum relegatus eſſet ab Auguſto.*

Nec vitam nec opes nec ius mihi ciuis ademit.
Quæ merui vitio perdere cuncta meo.

Relegato interdum adimi possunt bona parsue bonorum si ita iudici sederit. l. 4. hoc tit. sed relegationem tacita bonorum publicatio non sequitur, deportationem sequitur; Apud Græcos fere eadem differentia constituta fuit inter ὀστρακισμὸν & φυγὴν quæ interponitur inter relegationem & deportationem: nam qui ostracismo ab vrbe expellebantur bona retinebant: Aliorum in publicum referebantur: deinde illis locus & tempus præstituebatur: φυγὴ erat in perpetuum nullo loco assignato. Scoliastes Aristophanis ἐν ἱππεῦσι in verbo ὀστρακίνδα & in comœdia quoque cui nomen σφῆκες.

XXIII. DE SENTENTIAM PASSIS ET RESTITVTIS.

HIc titulus est communis deportatorum & relegatorum, sed qua lege conditionéq; quisque restituatur à principe, maxime considerandum est, num plena sit restitutio, an reditus tantum in patriam concedatur, an è patria exeundi potestas, relegato forte in patriam, vt Iuliano

accidit semel ante dominum rerum, an è domo, relegato in domum, vt Iuliæ vxori Tiberij, an denique pœna remittatur tantum, an restituatur etiam dignitas & fama, an etiam bona & iura deportatis. Persæpe demitur pœna tantum non culpa, vt de ponto Ouidius loquitur, pœna non crimen, vt Liuius XLV. & inde Impp. eleganter, Indulgentia quos liberat notat, nec infamiam criminis tollit, sed pœnæ gratiam facit. Plinius VII Epist. Si pœna flagitij manifestissimi remittatur nota certe quasi censoria inuratur.

XXIV. DE CADAVERIBVS PVNITORVM.

HIc etiam titulus eorundem communis est, id est deportatorum & relegatorum vel interdictorum, ne post mortem inconsulto principe sepeliantur alibi quam quo loco pœna fungebantur sua, sed proprius magis est adfectorum vltimo supplicio, ne scilicet horum cadauera humentur inconsulto principe, hæc hodie est lex morte punitorum. Cedrinus, κἀκεῖνον ἄταφον ῥίπτουσι, κατὰ τὸν τῶν βιοθανάτων νόμον Veteres Romani & Augustus fuere mitiores qui nec cognatis corũ ea sibi ne-

gare permiserunt, idq; Augustũ ipsum l. 1. ait de se scribere libro decimo de vitæ sua, scripserat libros duodecim auctore Suida.

a *Hinc Lolliæ Paulianæ cineres reportati Romam permissu Neronis, quod scilicet ab Italia exulare iussa esset & in exilio capite multata esset iussu Agrippinæ. Tacit. li. 12. & 14. annal.*

LIBER XLIX. TIT. I. DE APPELLATIONIBVS ET RELATIONIBVS.

DAmnationem rei capitalis vel non capitalis criminis siue sententiam plerumque sequitur appellatio, sed & damnationem cuiuscunque rei vel actoris, quare commune auxilium dicitur l. 3. Rem rat. hab. & à Iustiniano hic liber excogitatus contra sententias tam ciuiles quam criminales causas finientes. vel etiam ante sententiam, post opinionem & adnotationem tamen magistratus qui de re cognouit. Is ipse magistratus vltro, vel necessitate iuris, (vt puta si damnandus sit decurio, [a] vel si præsidi reus videatur in insulã esse deportãdus [b]) refert opinionem suam ad principem, vt

vel eam comprobet vel improbet. Et de vtroque remedio hic titulus est, vt Iurisconsultorum, ita iudicum sententiæ & opiniones sunt. Sententias sequitur appellatio condemnati ad principem vel maiorem iudicem. Opiniones, relatio iudicis ad principem, vt princeps æstimet sequēda sit eius opinio néche, & de vtriusq; vocabuli differentia relationis dico & appellationis, ita interpretes βασιλικῶν. Ἔκκλητος ἐστιν αἰτίασις καὶ μέμψις ἀποφάσεως. ἀναφορά ἐστιν ἡ ἔκγνωσις τῶν συνενεχθέντων ἐν τῷ δικαστηρίῳ. Nos sic dicamus, Appellatio est querela nō adquiescentis sententiæ minoris iudicis, vel nominationi [c] ad honorem munúsve publicum. Sententiæ nomine etiam opinionem intelligi volo, vel interlocutionem, quibus casibus ab interlocutione appellari potest, vt si de quæstione habenda interloquatur l. 2 tit. 5. vel consulendo principe l. 1. tit. 4. id est, de opinione mittenda. Relatio est actorū & opinionis suæ à iudice ad principem facta præscriptio, ante sentētiam vel post sententiam, non recepta appellatione, vt l. 6. tit. 5. Vel, Consultatio iudicis ad principem.

a *Quædam enim pœnæ erant, quibus affici decurio non poterat, in metallum enim damnari non potuit, nec furcæ subijci, nec viuus exuri. l.*

9. moris. §. istæ. ff. de pœnis l. pen. ff. de veter. l. 3. & 9. C. eod. sed nec potuere filij decurionum bestiis subijci. l. 12. C. eod. vt nec quæstioni l. 16. & 17. C. de quæst. ideoque si magistratus existimet deportandum esse decurionem, vel cui alij pœnæ grauiori subijciendum, id referre ad principem debet. l. 1. §. 1. ff. quando appell sit l. pen. ff. ad l. Corn. de sic.

b *Nam deportare ipse, aut insulam aßignare ei quem deportandum censet non potest, vt adnotatum sup. ad tit. de offic. præf. prætor.*

c *Excipienda est causa tutelæ, ad hoc munus enim vocati aut nominati statim non appellant, sed primum causas excusationis allegant, quæ si non receptæ sint, tum demum appellant. §. qui autem. de excus. tut. l. 1 §. si quis tutor inf. quando apell. sit. appellationi tamen interdum locus esse potest, vt docet l. 4 ff. de excus. tut. vbi videndus ipse Cuiac. & lib. 9. obs. cap. 35.*

II. A QVIBVS APPELLARI NON LICET.

POst generalem titulum, specialiter varias de appellationibus quæstiones nobis explicat, ac primum à quibus appellari non licet. Non licere à principe, à senatu, à iudice à cuius sententia rei cauerunt se non prouocaturos, vt l. vlt. §. vlt. C. de

temp. appell. vel ab eo iudice quem extraordinem ita dedit princeps, ne ab eo appellare liceret.

III. QVIS A QVO APPELLETVR.

AD hanc quæstionem ita respondet, à iudice dato appellari eum qui dedit vel successorem eius, etiam si ex rescripto principis iudicem extraordinem dederit. l. 3. hoc tit. l. 1. §. denique De appellat. & inde Polluci & Moschopulo deffinitio appellationis huiusmodi. Ἔφεσις ἡ μεταγωγὴ καὶ ἡ μετάβασις ἀπὸ τῶν διαιτητῶν εἰς τοὺς δικαστάς Ab eo autem cui quis mandauit iurisdictionem suam, non appellari eum qui mandauit, sed maiorem iudicem, excepto legato à quo proconsul appellatur, nam & si iurisdictionem ei proconsul mandauerit, tamen proprium aliquid & suo iure legatus habet.[a]

a *Vide quæ notata sunt sup. ad tit. de offic. procons. aut legati.*

IV. QVANDO APPELLANDVM SIT ET INTRA QVAE TEMPORA.

EX tempore quo ſententia lata eſt, vel nominatio facta ad honorem munuſve publicum, vel edita cũſultatio editumve reſcriptum, appellari ſecunda die in propria cauſa, tertia die in aliena, quæ tempora lex aliqua definiuit l. 27. De re iud. hodie decima die indiſtincte.

V. DE APPELLATIONIBVS RECIPIENDIS VEL NON.

NOn tantum appellationem eius recipi qui iudicio expertus eſt, ſed etiam eius cuius intereſt, vel procuratoris etiam voluntarij, ſi modo poſtea dominus ratum habeat, & matris pro filio, & cuiuſcunque pro eo qui ad ſupplicium ducitur, vt l. 6. tit. 1. Et ſi non recipiatur appellatio quæ recipienda fuit, adiri principem vt l. 25. tit. 1. vel eum ad quem appellabatur intra dies xxx. Non eſſe recipiendam appellationem eorum quos damnatos ſtatim puniri publice intereſt vt l. 16. tit. 1. non ab executione vel interlocutione iuſ-

sóve aliquo, non eius qui hanc solam causam suæ appellationis reddit quod non expectarit iudex quoad ipse rescriptū quod sperabat tenuisset à principe, non si res dilationem non recipiat quæ geritur ex legis præscripto, veluti de aperiendis tabulis testamenti statim post mortem testatoris, & de mittendo herede in possessionem ex lege vicesima hereditatum [a] & edicto Hadriani, [b] non quæ alia appellatio moratoria, quæ moratur forte coemptionem annonæ militaris, vel distractionem in possessionem quæ fit ex edicto prætoris, non si tertium appelletur. Semel & iterum interpositæ appellationis exemplum inuenio. l. 2. tit. 4. non tertium.

a *De ea adnotatum aliquid sup. in tit. test. quemadm. aper.*

b *Quo mittebatur hæres in possessionem rerum, quæ mortis tempore testatoris fuerunt: qua de re in tit. C. de edicto D. Hadriani toll.*

VI. DE LIBELLIS DIMISSORIIS QVI APOSTOLI DICVNTVR.

ALij ſunt libelli appellatorij, alij dimiſſorij. Appellatorij dantur ab eo qui appellat ei à quo appellat, niſi viua voce malis appellare, ſecunda vel tertia die. Dimiſſorij dantur ab eo à quo appellatum eſt ad eum qui appellatur, quinta die, qui & apoſtoli dicuntur.

VII. NIHIL NOVARI APPELLATIONE INTERPOSITA.

APpellatio reſcindit iudicatum ſiue recepta ſit, ſiue non, idcirco ordo executionis ceſſat interim, quoad vel ſententia confirmetur, nec confirmatio tamen retrotrahitur l. furti in pr. De his qui not. infam. vel pronuntietur recipiendam appellationem non eſſe, & hoc eſt quod dicitur nihil eſſe innouandum pendente appellatione, quo ſecus ſi quidquam fiat, id fiat ex neceſſitate iudicis vt ait l. 11. tit. 1. id eſt ex violentia, & pecunia ſoluta vel pignora reciperari poſſunt.

VIII. QVÆ SENTENTIÆ SINE APPELLATIONE RESCINDANTVR.

NOn tantum appellatione, sed etiam contrario iudicato iudicatum rescinditur, vt si iudex datus iudicati actioni iudicauerit non esse iudicatum, itemque ipso iure si aliqua ratione nullius momenti sententia sit, nec enim ex ea est actio iudicati l. 4. si condemnatum. De re iud. ac merito de executione iudicati in XII. tab. Rebus iure iudicatis, rebus enim non iure, id est non rite iudicatis, iudicati nulla actio est.

IX. AN PER ALIVM CAVSÆ APPELLATIONE REDDI POSSVNT.

APpellare quidem possumus per procuratorem in omnibus causis, sed non etiam agere appellationem causæ criminalis, vel etiam ab initio causam ipsam criminalem. Præsentes enim accusant & accusantur, non absentes per cognitorem, vel per procuratorem. [a] Fateor causas absentiæ reddi posse per pro-

curatorem, sed non causas & merita appellationis. At pecuniaria causa & appellatio eius per procuratorem agitari potest.

a *Idem Cuiacius tradit lib. 5. sent. Pauli tit. 16. Sed idem ipse contrariæ sententiæ est assertor lib. 20. obs. cap. 20. vbi definit procuratorem dari posse in causa criminali, maxime post litem contestatam.*

X. SI TVTOR VEL CVRATOR VEL MAGISTRATVS CREATVS APPELLAVERIT.

CErtum est eum qui magistratus, id est Duumuir creatur, appellare posse, redditurum causas immunitatis & excusationis suæ. Sed & eum qui ad titulam vel curationem vocatur, quamquam huic proprie concessum est ne necesse habeat appellare statim atq; creatus est, sed post excusationem non receptam demum ex Constitutione Marci, si retineatur inquit l. 2. id est si excusatio eius non recipiatur, & quamuis morte eius finiatnr tutela vel curatio, tamen heredes eius appellationem peragere debent, propter periculum medij temporis quod agnoscere

debent si iustam causam prouocandi non habuit. De magistratu creato est l. 1. vt etiam si non iuste appellauerit, periculum medij temporis ad eum pertineat, damnúmque Reipublicæ quod ex moratoria appellatione contigit sarciat, si iuste appellauerit vt cui adscribendum sit periculum princeps vel præses æstimet, quod est ex rescripto Diuorum fratrum relato in l. 21. §. si magistratus tit. 1. in quo, Eos æstimaturos, id est principes ipsos qui id rescripserunt.

XI. EVM QVI APPELLAVERIT IN PROVINCIA DEFENDI.

NOn idem dari Romam profecto appellationis causa, quod profecto Reipub. causa, ille enim suæ rei priuatæ causa abest, & nihilominus in aliis causis se in prouincia, & patria sua defendere debet, nisi velit pati possessionem & venditionem bonorum, licet interim ab honoribus & muneribus ciuilibus excusetur. l. 8. §. vlt. De vac. mun. quod non ita procedit in absente suæ Reipub. causa.

XII. APVD EVM A QVO APPELLATVR ALIAM CAVSAM AGERE COMPELLENDVM.

NOn iure recusatur iudex in vna causa hoc solo pretextu, quod in alia ab eo appellatum sit quasi iniquo iudice, nec enim ex appellatione bonus vir excipit offensionem. Et ad offensum, in contextu, id est apud offensum, vt l. 41. §. sorori. De leg. 3. ad heredes, & l. 7. De inc. ruin. naufr. ad eum. Cuius reciprocum apud, pro ad l. 43. fam. ercis.

XIII. SI PENDENTE APPELLATIONE MORS INTERVENERIT.

DE mortuo appellatore hic titulus est, pendente appellatione, & iudicio eo quod morte solui solet, nam iudicium quod morte non soluitur in heredem trãsire certum est. Iudicium quod morte soluitur, veluti criminale in hæredem non transit, nisi quid fortè fisci vel alterius intersit propter quæstionem bonorum quæ priori sententia publicata sunt, vel propter quæstio-

quæstionem ablatæ pecuniæ, vt in iudicio repetundarum, & peculatus, & residuorum.[a] Iudicium quoque de tutore vel curatore qui à nominatione appellauit morte soluitur, nisi quid intersit pupilli propter periculum medij temporis, vt diximus tit. 10. At iudicium appellationis interpositæ à tutore nomine pupilli non soluitur morte tutoris, quinimo hæres eius causas appellationis reddere, & probare debet ante redditas rationes, non etiam post redditas rationes, nam si tutor post redditas rationes non cogitur reddere causas appellationis, nec heres igitur: & in contextu rescripto Seueri & Antonini corrigitur quod prætulit in §. tutor.

a *Vide quæ sunt notata sup. tit. de bonis eorum, qui mortem sibi consciuerunt.*

XIV. DE IVRE FISCI.

EXpositis iudiciis cum priuatis tum publicis, quæ proficiscuntur ex delictis vel criminibus extraordinariis aut publicis, extremus actus hic est, vt iura & actiones fiscales etiam exponat simul ac iura publica Reip. & ciuitatum, ac primũ quidem quibus ex causis bona aliena fisco deferantur, & quodammodo quam versa-

Ll

nit & retulit sæpe libris proximis duobus fisco vindicandorum bonorum ex criminibus causam, ac nominatim titulo proximo, & alias plerasque adiungit hoc titulo, & de delatoribus quam plurima, id est de his qui nuntiant aliquid cecidisse in fiscum. Explicantur etiam hoc titulo fisci priuilegia quædam, veluti vt debitorem debitoris conuenire possit, vt semper habeat tacitam hypothecam, vt in bonis quæsitis post hypothecam fiscalem potior sit fiscus priuato, licet priuati antiquior sit generalis hypotheca, vt reuocet non tantum alienata in fraudem, sed etiam non acquisita, [a] & nonnulla alia. Est igitur hic titulus de actionibus & priuilegiis fisci. Et fiscus, publicum ærarium & publica ratio principis seu imperij.

a *Quod non habet locum in priuatis creditoribus, quandoquidem non videtur debitor alienare, qui occasione acquirendi non vtitur: Ideoque si quis legatum, aut opulentam hæreditatem repudiauerit in fraudem creditorum, vel libertus in fraudem Patroni, nec Paulianæ actioni, aut Fabianæ vel Caluisianæ, nec interdicto fraudatorio locus est. l. 6. quod autem ff. quæ in fraudem cred. l. 1. §. vtrum autem ff. si quid in fr. patr. l. 28. alienationis ff. de verb. signif.*

XV. DE CAPTIVIS ET POSTLIMINIO ET REDEMPTIS AB HOSTIBVS.

AD fiscalem siue publicam causam hic etiam titulus spectat. nam captiuorum bona in fiscum coguntur l. 31. sup. tit. pro. quæ scilicet morientes ibi habuerunt: nam quæ apud suos habuerunt, lege Cornelia heredibus cedunt. Et ius belli militiæque maximè ad statutum imperij & Reipub. pertinet. Ius autem belli hoc est vt capti bello fiant serui hostium, [a] vnde captiuos definio, belli iure seruos: & vt captiui ab hostibus reuersi ad suos postliminio libertatem, & iura sua omnia recipiant. Postliminium est pristini status, in quo quis fuit ante captiuitatem, reciperatio integra, perinde ac si medio tempore in hostium potestate non fuisset. Id vero habent regressi ad suos, vt dixi, non tamē redempti antequam pretium redemptionis exsoluerint, interim enim redemptori pignoris iure tenentur, quod pignus naturale dicitur. l. 2. C. De postlim. & redemp. ab host. vel si serui sint, serui sunt redemptoris, quo ad ei soluatur pretium quod hostibus intulit pro eis.

a *Ad id pertinet locus Aristotelis lib.1. polit. cap. 4.* ἔστι τις κατὰ νόμον δοῦλος καὶ δουλεύων, ὁ γὰρ νόμος ὁμολογία τίς ἐστιν ἐν ᾧ τὰ κατὰ πόλεμον κρατούμενα κρατούντων εἶναι φασι.

XVI. DE RE MILITARI.

IVribus captiuitatum & postliminiorum nemo non videt proximam esse tractationem de re militari, id est de disciplina militari, & de delictis pœnísque militum.

XVII. CASTRENSI PECVLIO.

ET sequi statim aliam de priuilegiis militum, inter quæ præter id quod de testamentis habuimus lib. xxix. maximum aliud est de castrensi peculio vt non adquiratur his in quorum potestate milites sunt, vt id non conferant fratribus bonorum paternorum inter eos possessione data, vt actionem & persecutionem eius habeant inuito patre, vt de eo testamentum facere possint, cum tamen de aliis rebus quæ patri non adquiruntur nec agere possint sine consensu patris, nec facere testamentum, item vt miles dando

ſe in adrogationem non faciat adrogatoris ea quæ in caſtris pridem acquiſiuit, vt commilitonis hereditatem filijfam. adire poſſint iniuſſu patris, vt manumittere ſeruos caſtrenſes. Caſtrenſe peculium eſt quod militans in caſtris vel occaſione militiæ adquiſiuit.

XVII. DE VETERANIS.

A Priuilegiis militum tranſit ad priuilegia veteranorum, Vt ſeparentur à cæteris in pœnis, Vt immunes ſint à muneribus perſonalibus,[a] Vt de caſtrenſi peculio teſtari poſſint, Vt teſtamentum quod in caſtris fecerint iure militari valeat intra annum miſſionis. Et quod habuimus libro 38. titulo 12. Veterani ſunt qui militia honeſtè dimiſſi, & ſacramento ſoluti ſunt.

a *Quæ ſint munera perſonalia docet tit. inf. de mun. & honor.*

LIB. LII. TIT. I.

AD MVNICIPALEM ET DE INCOLIS.

IVSTINIANVS rectè Ad municipales, & Basilica περὶ πολιτῶν. Est igitur hic titulus de municipalibus & de incolis. Municipes sunt liberi homines qui in eadem ciuitate nati sunt, licet muneris cum populo Romano participes non sint, qui tamen olim soli municipes dicebantur. Dico, nati quia origo propriè municipem facit: sed adoptati & manumissi à munucipe originario etiam pro natis habentur, quia adoptati adoptatoris, manumissi patroni originẽ sequuntur. Incolæ sunt municipes voluntarij, qui in ciuitatem aliquã vel fines eius domicilium suum contulerunt, vel etiam qui ab his adoptati aut manumissi sunt. Finis autẽ huius tituli hic est, vt intelligatur qui ad magistratus municipales & cæteros honores muneráque publica vocentur inuiti: nec enim alij ad ea vocantur quàm municipes vel incolæ,

exceptis oneribus his quæ agris vel ædificiis indicuntur, quç agnoſcunt poſſeſſores etiam ſi neque ciues ſint neque incolæ. Et ratio conſequentiæ titulorum euidens, quod hunc extremum actum, vt dixi titulo De iure fiſci, deſtinarit iuri publico fiſci vel Reip. vel quarumcunque ciuitatum, & quod cum iure fiſci conferri par ſit ius Reipub. vt intelligatur quam ſit fiſci ius melius vberiuſque l. 10. 21. §. vlt.

II. DE DECVRIONIBVS ET FILIIS EORVM.

DEcuriones ſunt ſenatores municipales, ex quorum ordine ſumuntur Duumviri. j. magiſtratus, quique alios honores in municipio gerant, non ex plebeis, & qui etiam gerant alia quædam munera ciuilia. & hic titulus proprie de his qui in decurionum ordinem alleguntur, & de dignitate & priuilegiis eorum in pœnis & quæſtionibus, [a] quorum omnium participes ſunt decurionum filij etiam patribus ordine motis.

III. DE ALBO SCRIBENDO.

ALbum est numerus siue matricula vel, vt ex veteribus quidam loquuntur, patricula decurionum. Quo ordine in eo sint proscribendi decuriones hic titulus declarat. Sequuntur autem albi ordinem etiam in sententiis ferendis & in honoribus vel muneribus suscipiendis. Sola tamen albi proscriptio decurionem non facit l. 10. supra tit. prox. sicut sola relatio in censum ciuem Romanum non facit.

IV. DE MVNERIBVS ET HONORIBVS.

DIuisio & enumeratio honorum & munerum publicorum hoc titulo continetur, ad quæ vocati diximus municipes solos & incolas, & ex municipibus plerumque decuriones: enumeratio etiam eorum munerum quæ possessionibus indicuntur. Honor est administratio Reip. cum dignitate. Munus est administratio Reipub. sine dignitate, & vel patrimoniale si sumptum maxime requirat

vel personale si non sumptum sed corporis & animi laborem principaliter requirat. L.1. in patrimoniali ait maximè, In personali, solemniter secũdum editionem Flor. sed vt sit quod pariter respondeat articulo, maxime, probarim magis quod legitur, principaliter, quodque Basilica exprimunt ita, πρωτοτύπως, Et hos articulos qui addit, nullum facit mistum munus, qui detrahit tertium genus constituat necesse est, quod & corporis obsequio & patrimonij damno constet. Præter hanc diuisionem, communia pleraque alia cum superioribus & inferioribus titulis, de muneribus & honoribus in hoc titulo continentur.

V. DE VACATIONE ET EXCVSATIONE MVNERVM.

CAusæ excusationum multæ recensentur hoc titulo quæ liberant à muneribus personalibus & ab honoribus, vt si quis minor sit an xxv. vel si appellationis causa peregrinetur, vel si sit negotiator frumentarius, vel si defensionem Reip. susceperit, & aliæ quæ à muneribus personalibus non ab honoribus vt si quis maior sit LXX. annorum vel si quinque liberos

habeat, paucissimæ à muneribus quæ possessionibus vel patrimonio indicuntur. Et inter vacationem & excusationem aliqua differentia. Excusatio causam habet, & legitima est Vacatio nuda est nec legem nec causam aliam habens, quam indulgentiam principis, quæ etiam ab extraordinariis tantum muneribus liberat, non ab ordinariis & legitimis.

VI. IVRE IMMVNITATIS.

SVperior titulus est de causis immunitatis. Hic vero de iure, forma, condicione, lege immunitatis, quatenus duret, an in heredes extēdatur vel liberos vel libertos, & qui immunitatis beneficio contineantur, verbi gratia, immunitate concessa nauiculariis, an contineantur qui nauis agendæ causa in naui sunt, an omnes qui sunt è corpore nauiculariorum, & qua fini detur immunitas præmij & honoris causa, vt vulgo, an vt idoneior quis sit rei quam gerit, veluti colonus prædiis fiscalibus vel publicanus exercendis fisci vectigalibus.

VII. DE LEGATIONIBVS.

SPecialem titulum dat de munere legationis, quo funguntur qui à Republica sua ad principem mittuntur negotij publici causa, quoniam in eo quædam præcipua sunt, vt ab eo munere excusent tres liberi. l. j. C. eod. vt legati si Romę cōueniantur, vel in comitatu principis etiam si ibi contraxerint ante legationem, vel extra prouinciam suam, priuilegio vtantur reuocandi domum l. ij. §. exceptis De iudic. vt quandiu legationis officio Romæ funguntur, nulla propria actione experiri possint nisi ex delicto, vt legatione perfuncti biennij tantum vacatio concedatur.

VIII. DE ADMINISTRATIONE RERVM AD CIVITATEM PERTINENTIAM

SPecialem etiam titulum tribuit administrationi rerum vel pecuniarum ciuitatis, hoc munus rarò vni pro indiuiso iniungitur totum, sed diuisim pluribus, vt puta vni cura Calendarij, [a] alij cura operum publicorum, alij cura frumenti coemendi. Curator Reip. iudex est rerum ad

ciuitatem pertinentium, ſed numeratur etiam inter adminiſtratores, ſicut magiſtratus municipalis. Ab his ſeparatur actor l. vlt. Quod cuiuſcunque vniuer. Magiſter vniuerſitatis, quod legitur in l. actor Rem rat. hab. Triboniani eſt, nam Vlpianus ſcripſerat, Nec magiſter nec curator bonis conſenſu creditorum datus. Idem aliis etiam locis magiſtri nomen mutauit in curatoris, quod extraordinario iure honeſtioréque ratione iam amplius non conſtituerentur magiſtri bonis vendundis ſed curatores.

a *Id eſt collocandæ pecuniæ publicæ ad fœnus, quod vt plurimum calendis fiebat, vnde calendarij nomen, quo continetur codex rationum pecuniæ datæ & acceptæ, vſurarumque ſua die ſolutarum à debitoribus, ſiue fœnus priuatus exerceat ſiue reſpublica.*

IX. DE DECRETIS AB ORDINE FACIENDIS.

SEquitur decurionum munus quod in decernendo eo potiſſimum conſiſtit quod Reipub. conducit. Et duæ quidem partes decurionum, curiam ſeu ordinem faciunt, quodque eæ decreuerint, ratum eſt, non quod decurionum minor nume-

rus. Decreto decurionum creantur magistratus municipales, ſed non abſque conſenſu præſidis l. 12. De app. l. 1. §. ſolent. Quan. ap. ſit, creantur qui munera municipalia gerunt, conſtituuntur ſalaria profeſſoribus liberalium artium, & medicis intra numerum conſtitutum Oratione D. Pij, non temere quibuſlibet iniuſſu principis. Non poſſunt etiam decreto decurionũ temere largitiones fieri de publico, & factæ reuocantur l. 4. niſi forte ante XX. annos factæ ſint, vt Traianus Plinio ſecundo reſcripſit. Decreto etiam decurionum tutores dantur l. pen. Qui pet. tut.

X. DE OPERIBVS PVBLICIS.

SEquitur de munere curatoris operum publicorum ſpecialis titulus, id eſt eius quem Reſpub. præſtituit in hoc, vt curaret opus aliquod publicum fieri, & inſcribendo operi nomine eius cuius liberalitate opus factum eſt vel nomine principis, & ne fiat nouum opus ſumptu publico ſine auctoritate principis, & alia quædam eadem de re.

XI. DE NVNDINIS.

NVndinæ etiam pertinent ad iura publica municipiorum, nec tamen municipia omnia ius nundinarum habent, vel, vt in Modestino legendum admonui alias, ἀγορᾶς δίκαιον, sed ea tantum quæ id habent ex longa consuetudine, vel à principe impetrauerunt, à quo priuati etiam idem ius nonnunquam agris suis impetrant. Et sunt nundinæ mercatus, qui habentur rusticorum merces suas deferentium frequenti concursu, quem feriarum diem veteres esse voluerunt. j. vacationum à forensibus negotijs. sed postea lege Hortensia placuit ne esset feriatus, vt rustici qui in vrbem venirent, mercium suarum vẽdundarum gratia, simul etiam lites suas componere possent, & ob id Trebatius scribit, nundinis magistratum posse manumittere iudiciaque addicere: Quod manumitere, non ideo arguitur recte non esse ferias, quia & feriato quolibet die manumittere & emancipare licet est enim hæc iurisdictio voluntaria, non contentiosa: Quod iudicia addicere, id est dare, hoc satis arguit nundinas non esse ferias.

a *Voluntariæ iurisdictionis sunt ea, quæ ma-*

gistratus exequitur inter volentes, veluti manumißiones, emancipationes, & alia eiusmodi: necessariæ siue contentiosæ, ea quæ inter litigantes; veluti disceptationes forenses omnes, quæ fiunt inter partes ipsas, vel à magistratu, vel apud magistratum.

XII. DE POLLICITATIONIBVS.

INter iura & priuilegia municipiorum hoc etiam est vt ex pollicitatione eis debeatur, si modo iuste recusari non possit l. 6. §. plane De mun. & hono. vt si Reipublicæ pollicitus quis sit ob honorem decretum sibi vel decernendum, vel ob incendium aut alium casum quem ciuitas passa est, vel etiam sine causa, & cœperit facere quod pollicitus est. Ex pacto etiam nudo Reipubl. debentur vsuræ pecuniæ creditæ l. etiã De vsur. Pactum est promissum quod fit interroganti citra stipulationem. Pollicitatio est promissum quod facit quis vltro non interrogatus. Et pollicitationis species est votum, quod Deo fit. ideoque de voto etiam tractatur in l. 2. Sed illud in eo pręcipuum, vt soli patresfa. ex eo obligentur quasi actu solenni (nã & præsentibus multis fiebat voti nun-

cupatio) aut filius familias, & seruus iussu eius in cuius potestate sunt: & secundum ius Virgilius, ipse pater, inquit, famulam voueo.

XIII. DE VARIIS ET EXTRAORDINARIIS COGNITIONIBVS ET SI IVDEX LITEM SVAM FECISSE DICETVR.

SAlaria quæ diximus constitui decreto decurionum titu. IX. extraordinem peti id est, per prætorem aut præsidem non dato iudice speciali hic titulus declarat non ea tantum quæ Resp. debet liberalium artium professoribus & medicis, sed & quæcumque à quocunque salaria debentur, honoraria, mercedes etiam quæ debentur procuratoribus l. 7. Mand. l. 17. C. eodem. & debentur, vt opinor, ex pollicitatione sola, vt ex epistola huiusmodi, Veni & tibi præstabo salarium l. vlt. De obligationib. & actioni. si modo certa sit pollicitatio: nam ex incerta pollicitatione non est actio d. l. 17. nec ex voto incertæ pecuniæ apud Liuium XXXI. De municipibus & de incolis est cognitio præsidum extraordinaria, de quibus dixit ante l.

te l. pen. Ad municip. atque etiam de pollicitationibus in municipia factis l. 8. sup. tit. prox. & hæc præcipua causa his adiungēdi cognitionem de salariis, atque etiam alias in l. 2. quę omnes fere ad publicam vtilitatem spectant, Additur quoque de variis cognitionibus summa diuisio in l. 5. vt ob eam rem mihi placuerit magis indicis scriptura De variis & extraordinariis cognitionibus, nam & Iustinianus, de diuersis cognitionibus. Et quia inter munera publica iudicis dati munus numeratum est l. vltim. §. iudicandi De muner. & hon. l. pen. De vacat. mun. etiam non omnino male, repetitur plenius ex l. 5. De obligat. & act. ordinaria actio quasi ex maleficio, quæ aduersus eum iudicem qui perperam per imprudentiam iudicauit concipitur in bonum & ęquum. Ex hac enim causa iudex litem suam facit, adeo vt relicto aduersario in iudicem quasi pellicente eo is cuius interest vertere totam litem possit, hoc enim est litem suā facere, vel causam suam facere, vt in l. 2. C. Th. quor. app non rec. [a]

a *Huic autem actioni tum demum locus est cum alio remedio causa vulnerata subleuari non potest, & est omne appellandi auxilium interclusum: vt non male eam subsidiariam vocauerit Arnulphus Lexouiensis Episcopus epist.*

38. ad Episcopum Engolismensem. Si reum (inquit) per culpam vestram contingat elabi, nos à reo fortaßis in iudicem actione subsidiaria conuersemur. Magistratus ipsi hac actione non tenentur, quia non ipsi iudicant, sed iudices dant: igitur si assessoris imprudentiâ male iudicatum fuerit: ipsius assessoris periculum est. l. 2. ff. quod quisque iuris. Quod si negligentia vel culpa magistratus dispendium rebus litigãtum sit illatum, quod forte distulerit causæ disceptationem, ei cuius detrimentum erit, omnem indemnitatem præstabit l. 2. C Th. de temp. & cursu & reparat. denunt.

XIV. DE PROXENETICIS.

PRoxenetica sunt præmia quæ debentur parariis & interpretibus quorum beneficio inter duos pluresve negotia contrahuntur vel nomina vel nuptiæ vel amicitiæ, vel iudici adsessor adiungitur, quæ non promissa extraordinem petuntur.[a] Est igitur hic titulus species cognitionis extraordinaræ atque adeo pars superioris.

a *Videndus est Cuiac. lib. 11. obs. cap. 18.*

XV. DE CENSIBVS.

DE iure publico restabat hoc tantum vt census rationem explicaret pro modo cuius certum est singularum ciuitatum ciues & possessores tributa dependere principi, vel pop. Roma. l. 21. §. vlti. De an. leg. Censum dicimus publicas tabulas territorij ciuitatis & agrorum cuiusque. Sed capita etiam censebantur, quia & duplex tributum soli & capitis l. vlt. hoc tit. l. 32. §. vlt. De vsu fr. leg. & Festo tributorum collatio alia in capite, alia ex censu.

XVI. DE VERBORVM SIGNIFICATIONE.

DE verborum significatione & de regulis iuris, hi duo tituli communes sunt omnium partium & titulorum superiorum, nullam enim ferè partem vel quæstionem iuris paulo latiorem habuimus ante, ex qua oratio aut verbum hoc titulo non exponatur aliquod. Sed & ex partibus iuris antiqui in hæc Digesta minime relatis, veluti ostnetū, detestatio, subsignatum & alia pleraque. Scripsi autem de verborum significatione, vt erat in Florentinis

quas semper obseruauimus, quantum potuimus debuimúsque religiosissime, vt in Constitutione Iustiniani de confirmatione Digestorum vt in Basilicis περὶ ῥημάτων σημασίας. Commendationem tituli adfectauit qui adiecit, Et rerũ, nimirum quod verba sint rerum notæ, nec caret exemplo. Citantur enim à Gellio lib. VIII. libri rerum verborumque veterum: & ita quoque inscriptus est Codicis lib. 6.

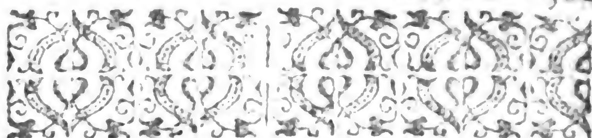
XVII. DE DIVERSIS REGVLIS IVRIS ANTIQVI.

EX omnibus quoque partibus iuris superioris, atque etiam quod supra relatum non est, variæ sententiæ & regulę hoc titulo proponuntur, id est multarum rerum quæ eodem se habent modo comprehensiones breues: vel ex eo quod plerunque fit rerum definitiones breues. Et ius antiquum vocat, quo iamdiu populus vsus est, minime abrogatum Constitutionibus Iustiniani, nec enim hic inuenias regulam illam antiquam, Actiones ab heredibus & contra heredes non incipere. Sed neque omnes regulas quæ manent adhuc, non illam, Noxam caput sequi, quæ dicitur

regula iuris antiqui Nou. Maioriani quadam. non illam quæ veteris iuris definitio & regula in l.ij. C. Th. de fide inst. Petitori incumbere necessitatem probandi rem ad se pertinere, non quæ veterum regula l.j. §. veteres De adqu pos. Per seruum hereditarium nō posse adquiri quod sit eiusdem hereditaris. Possim recensere complures alias: sed neque debeo neque volo. Præterea ius antiquum vocat non quod leges vel constitutiones induxerunt, sed antiquam prudentiam iuris auctorum, vt est in l. 21. C. de fur. & consonam Iurisconsultorum definitionem, in l. vltim. C. Th. de diu. ref. qualis est regula Catoniana, & quæ certissima iuris regula. §. non autem Inst. de per. & temp. act. Ex delicto pœnalibus actionibus heredes non teneri, & quæ vetus in §. si vero Instit de satisd. Neminem rei alienę defensorem idoneum esse sine satisdatione, & quæ veteribus Iurisconsultis adscribitur l. veteribus De pac. In ambiguis contra venditorem interpretationem fieri, & cætera quæ habentur hoc titulo. Illud non omittam l. 28. & 62. & 65. & 101. & 191. ab hoc titulo alienissimas videri: nam quod est in l. 28. Constitutio est D. Pij, non regula iuris, aut si ea Constitutio est regula,

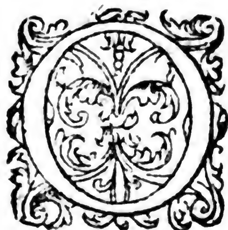
& quælibet Constitutio igitur alia: eadem causa Constitutionis relatæ l. 101. & responsi Neratij. l. 191. Lex autem LXII. definitio est hereditatis, & LXV. soritis, frustra repetitæ ex titulo superiore, aut si hereditatis & soritis definitio est regula, & quælibet alia igitur. Deo sit laus. Exegi opus iuris studiosis longe vtilissimum. In libros XII. Codicis, idem efficiam, cum erit otium.

FINIS.

OBLIGATIONVM ET ACTIONVM BREVIS INDEX ET ELENCHVS.

DE OBLIGATIONIBVS

BLIGATIO definitur iuris vinculum, quo necessite adstringimur alicuius rei soluendæ, secundum nostræ ciuitatis iura

Hæc definitio pertinet tantum ad obligationem ciuilem, quæ actionem parit: nam naturalis necessitate nos non adstringit, nec vllam actionem parit, quamuis quod solutum fuerit repeti non possit. l. 10. naturalis. ff. de oblig. & act. l. 16. fideiussor. §. natutales ff. de fideiuss. vnde solet Cuiacius dicere in naturali obligatione cessare hæc verba, (peto, repeto) quandoquidem quod debetur naturaliter peti non potest, sed si solutum sit repeti non potest.

Earum obligationũ quæ actionẽ pariunt, aliæ ciuiles sunt, aliæ prætoriæ, seu poti honorariæ.

Ciuilis obligatio, si generaliter sumatur & consideretur συγκριτικῶς sine comparatè ad naturalem, sub se continet & prætoriam, quia vtraque actionem parit, & ita accipi debet quod supra dictum est. Si specialiter & ἰδιαιτάτως: accipietur pro ea obligatione quæ ex legibus, Plebiscitis, S. C. constitutionibus principum, responsis prudentum, & moribus descendit, quemadmodũ hoc loco accipitur: Honoraria vero etiam obligatio ea est, quæ venit à magistratibus qui in republica honores gerunt, quales prætoriæ, ædilitiæ, & aliæ eiusmodi.

Rursus eædem obligationes diuiduntur in eas, quæ sunt ex contractu vel quasi, ex maleficio vel quasi. Quæ sunt ex contractu, ex mutua conuentione contrahentium proficiscuntur, & vt contractuum diuersa sunt genera, ita obligationum quæ ex contractu veniunt plures sunt species: Aliæ enim oriuntur ex contractibus nominatis, aliæ ex innominatis.

Contractus nominati illi sunt, qui certam definitionem habent genere & differentiis constantem, qui.ve certo nomine à iure gentium ciuili aut prætorio designantur, quo inuicem ab alio contractu dignoscitur, ac generale conuentionis nomẽ egrediuntur assumpto vocabulo certo.

Contractus innominati illi sunt, qui licet nomen non habeant, tamẽ datione vel facto effectũ sumpserunt, quo nomine dicuntur egredi nudæ

pactionis & conuentionis vocabulum, & tranre in contractus legem, quia datio vel factum, quod ex alterutra parte intercessit, iam efficit vt alter ex contrahentibus parere cōuentioni necesse habeat: Cuiusmodi cōtractus omnes ad illas quartuor conuentionū species solent referri; do vt des, do vt facias; facio vt facias, facio vt des l. naturalis. ff. de præscriptis verbis. Videnda quæ notata sunt sup. titul. de pactis.

Contractus nominati dicuntur certi, quod certum nomē habeant: innominati dicūtur incerti, quod certam ex nomine demonstrationem non habeāt. l. 9. certi ff de reb. cred. vnde actio incerti passim dicitur quæ ex his contractibus datur.

Certorū siue nominatorum contractuum plures sunt species; alij enim re, alij verbis, alij litteris, alij consensu contrahuntur, quemadmodum & obligationes ipsæ quæ ex his veniunt.

Qui re cōtrahuntur, ad inducendā obligationē rei interuentū desiderant, veluti mutuū: nisi enim pecunia detur, aut quid eiusmodi, quod in mutuum cadit, nulla inter paciscentes nascitur obligatio: ideoq; eiusmodi contractus & nomē & causam habet quia non nisi traditione perficitur. Idem in promutuo siue indebito soluto: idē in deposito, cōmodato, pignore, in his enim nisi res tradatur, obligatio non contrahitur, excepta causa pignoris, in quo si conuentio tantū intercedat, nō traditio, pignus iure prætorio contrahitur, non ci-

uili, quo desideratur translatio possessionis rei pignoratæ in ipsum creditorem.

Contractus qui verbis fiunt illi dicuntur, in quibus præter consensum, qui in omnibus contractibus necessarius est, certa verborum formula, & conceptio requiritur ad inducēdam & constituendam obligationem: eiusmodi est stipulatio quæ interrogatione & responsione contrahitur, dotis dictio, & iusiurandum liberti, qui iurauit patrono donum, munus, operasue daturum. Vid. Cuiac ad l. 4. ff de transact.

Sed et potest votum connumerari inter obligationes, quæ verbis fiebant, nonnisi enim verbis certis & conceptis nūncupabatur, siue quid aliquis diis voueret, siue seipsum. Plura exempla occurrunt apud Liuium lib. 5. 8. & 10. & 30. in pr. & apud Virg. lib. 11. Æneid. Sed & scripto constare debet religionis votum, quod & ratio iuris Canonici, & autoritas Constitutionis Molinensis apud nos admittit.

Litteris fiebat olim obligatio siue contractus, cum scriptura mensæ argentariæ & nummulariæ intercedebat, & apud argentarios negotium aliquod transigebatur, & hinc nominibus fieri dicebatur. l. si plures. l. si vnus. ff. de pactis vbi Cuiac. Ad id pertinet locus Ciceronis epist. vlt. lib. 4. ad Atticum: Hæc pactio non verbis, sed nominibus & præscriptionibus, multorum tabulis cum esse facta diceretur, prolata à

Memmio est: Et alius lib. 3. de offic. Tanti emit quanti Pythius voluit, nomina facit, negotium conficit. Hic vnus tantū modus fuit litteris contrahendæ obligationis: Sed desierat etiam tēpore Iustiniani in vsu esse: Et hinc est quod nulla eius mentio facta in digestis: sed vbi enumerantur genera obligationū, quæ ex contractu veniunt, hæc tria tantum recensētur, illa scilicet, quæ re verbis aut consensu contrahuntur, vt indicio est l. 1. §. 1. ff. de obl. & act. & l. 8. græce. §. 1. ff. de fideiuss. Sed in locum eius substituit Iustinianus eam obligationem, quæ nascitur ex chirographo quod nulla pecuniæ numeratio secuta est: si enim querela non numeratæ pecuniæ intra biennium non fuerit proposita, postea ex chirographo veluti ex solis litteris obligatio nascitur. Potest illud dici in contractu emphyteuseως scripturā necessariā esse ex N. 13. Leonis philolophi: idque eo magis quia fit in perpetuum, vel in longum tempus, & si scriptura non intercederet, rei gestæ posset perire memoria, & facile emphyteuta sibi dominiū rei adsereret. Idē dicendū in libellaria siue libellario cōtractu, qui aliqua ratione accedit ad emphyteusim, scriptis enim fieri debet, inde videtur nomen habere à libello, qua de re videndus Cuiac. lib. 1. feud. ad tit. 2. Sed & N. 117. Iustiniani viri illustres matrimoniū sine scriptura cōtrahere nō possunt, exceptis barbaris ditioni Romanæ subiectis. Illud etiā iure Frācico potest dici, ex cōstitutione

Caroli 9. nullum constare contractum sine scriptura, si modo de eà re sit, quæ centum libras excedat: vt & ipse Cuiacius tradit in parat. C. ad tit. de deposito: Sed hoc non est verum, nam quilibet contractus valet sine scriptura, sed si de eo in iudicio quæratur, testibus ex ea constitutione probatio fieri non poterit, si summam supra dictam excedant.

Vltimum genus obligationum quæ ex contractu veniunt, est earum quæ consensu perficiuntur, licet enim nullus contractus sine consensu constet, l. 1. §. vlt. ff. de pactis, tamen per eminentiam illi contractus vel obligationes consensu fieri vel perfici dicuntur, quia simulatque consensus præstitus est, & mutua conuentio contrahentium intercessit, iure ciuili nascitur obligatio, licet traditio aliqua, scriptura, aut certa verborum conceptio non sit adhibita. Earum species passim enumerantur quatuor, nimirum emptio venditio, locatio conductio, societas, mandatum. Sed his annumerandi & illi contractus, constitutum, & pignus: iure enim prætorio nudo consensu contrahuntur, nec in his certa verborum conceptio, scriptura, aut rei traditio requiritur. eiusmodi quoque est pollicitatio dotis. l. 6. ad exactionem C. de dot. prom. & nuda poll. & donatio quoque ex Iustiniani constitutione, qua induxit vt quemadmodum in venditione, nuda

conuentio obstringeret donatorem ad necessitatem tradendi. §. perficiuntur. de donat. apud Iustin. l. 35. si quis argentum in pr. & §. sed si quidem. vers. sin vero. C. eod. cum tamen iure antiquo ex l. Cincia non nisi traditione donatio perficeretur, vt tradit ipse Iustinianus N. 162. nisi facta esset parentibus aut liberis l. 4. C. Th. de donat. & hinc ratio decidendi in l. 23. Papinianus. ff. de donat. int. vir. & vx. cur morte donantis donatio non confirmetur, quia scilicet nulla traditio intercesserat. Certum est quoque iure ciuili matrimonium solo consensu contrahi: sed iure canonum non item, quandoquidem ἱερολογία requiritur, vnde etiam contractus ecclesiasticus dicitur in quadam Nouella Leonis Philosophi.

Hæc quoque contractuum admittitur diuisio, quod alij sint δίπλευροι, alij μονόπλευροι.

Illi δίπλευροι dicuntur, qui vtroque latere constant, id est quibus vterque contrahentium obligatur: & hi proprie contractus vocantur, quia vltrocitroque contrahentes adstringunt, cuiusmodi est emptio, venditio, locatio, societas, & alij similes l. 19. Labeo. ff. de verb. signif. hi vero μονόπλευροι nominantur, in quibus vnus tantum obligatur, veluti in mutuo: obligatur enim tantum is qui accipit, non is qui dat, aut in stipulatione is tantum qui promittit, non is qui stipulatur, nisi mutuæ

sint stipulationes, vt in compromisso; aut in stipulationibus emptæ & venditæ hæreditatis, vel illis quæ interponebantur inter hæredem & fideicommissarium ex S.C. Pegasiano, exemplo partiarij legatarij. Idem quoque in donatione, nam obligatur solus donator, non donatorius, & sic de aliis.

Vltima contractiuum diuisio hæc potest esse, quod alij oriuntur ex iure naturali vel gentium, cuiusmodi sunt contractus fere omnes, mutuum, depositum, venditio, locatio, & cæteri eiusmodi: Alij veniunt à iure ciuili, vt omnes verborum obligationes, qualis stipulatio, dictio dotis, iusiurandum liberti: Alij à iure prætorio, quale est constitutum aut hypotheca, quæ citra traditionem contrahitur.

Hæc de contractibus, & de obligationibus quæ ex his originem deducunt suam.

Quantum ad obligationes quæ veniunt ex quasi contractu, ita videntur appellatæ, quia nullus mutuus consensus in his intercedit, qui in contractibus necessarius est, sed vt plurimum ex vnius facto nascuntur, ideoque non veniunt contractus nomine, sed cum quadam improprietatis nota ex quasi contractu proficisci dicuntur. Species earum obligationum sunt hæ: Prima est negotiorum gestio, cum quis sponte non rogatus aliena negotia officio amicitiæ ductus gerit, voluntaria enim eiusmodi administratio beneuo-

lentiæ grato obsequio suscepta quasi contractus est, ut inuicem gestor absentem, & gestorem dominus negotiorum absens habeat obligatum. Secunda species est tutela, nec enim proprie tutor cum pupillo contrahit, cum ipse pupillus sine tutoris auctoritate non poßit se obligare, & autore tutore ipso non poßit etiam ei obligari; sed magis administrando tutelam videtur cum pupillo contrahere, & se ipsi obligare, si quid ex rationibus pupilli apud eum sit, aut negligenter tutelam administrauerit, aut inuicem pupillum sibi astringere, si quid in res eius impenderit. Tertia species est hæreditatis aditio, siue ex testamento siue ab intestato fiat: qui enim hæreditatem suscipit, quodammodo videtur subinduere personam defuncti, ut etiam aliud agens creditoribus defuncti se obliget, & inuicem debitores hæreditarios obliget sibi, aut legatarijs etiam teneatur etiam si cum his non contraxerit, quod idem est in eo qui bonorum poßeßionem agnouit, vel hæreditati se immiscuit, aut pro hærede se geßit. l. 3. §. vlt. cum seq. ff. ex qu. cauſ. in poſſ. eatur. Quarta est rerum communio, quæ inter duos pluresve sine societate inducitur, & ideo à societate separatur in l. contractus. ff. de reg. iu. quod fit cum res duobus vel pluribus legata est vel donata, aut duo pluresve hæredes

sunt instituti, hos enim magis res quam consensus socios fecit: qui itaque partem suam nanciscitur, cum socio suo aut cohærede quodammodo contrahit, & communi diuidundo vel familiæ herciscundæ iudicio se obligat, vt si fructus in solidum perceperit, eos pro parte socio restituat, vel si impensas fecerit, eas inuicem pro parte à socio recipiat. Quinta species est indebiti solutio, quia vtcumque inter soluentem & accipientem aliquod negotium geratur (vt hac ratione eam obligationis speciem Iustinianus inter eas etiam recensuerit quæ ex contractu veniunt) tamen quia aliud effectu geritur, quam id quod inter dantem & accipientem agitur, eiusmodi obligatio ad quasi contractum magis quam ad contractum accedere censetur. Sexta est obligatio quæ nascitur ex iudicato, quia enim iudicium inter inuitos redditur. l. 83. inter. §. 1. ff. de verb. obl. ideo obligatio siue actio quæ ex iudicato oritur ad quasi contractum accedit. l. 3. §. idem scribit. ff. de peculio. & hinc petenda ratio cur actiones ex delicto venientes post litem contestatam transeant ad hæredes, quod litis contestatio sit quasi contractus, & nouatio inuoluntaria, vt quod prius debebatur ex delicto, censeatur nouatione translatum in causam quasi contractus. Septima & vltima species est iurisiurandi delatio quæ quasi contractum inducit l. 5. §. vlt. ff. eod. tit. qui enim iusiurandum defert,

videtur

videtur quasi contrahere, & se adstringere ad id dandum faciendum-ve, de quo conuentio erat vt iuraretur: hæc de quasi contractibus & obligationibus ex illis descendentibus.

Obligationes quæ ex maleficiis veniunt, ex facto delinquentis originem trahunt, & aliqua ratione etiam contractum inuoluntarium continere censentur, quandoquidem qui delinquit, cum ipsa pœna quodammodo contrahit, vt inuitus licet pœnæ subijciatur, quæ ei delicto aut crimini à lege vel quacumque iuris constitutione est irrogata: quo fit vt ex eo tempore quo quis propter facinoris cogitationem iam de pœna certus esse potuit, prius conscientia delicti quàm iudicis sententia damnatus videatur. l. 15. quæsitum. ff. qui & a qu. manum. & hac ratione Aristoteles lib. 5. eth. ad Nicomachum cap. 2. contractus alios facit voluntarios, veluti emptionem, locationem, depositum, mutuum: alios inuoluntarios, veluti furtum, adulterium, & cætera eiusmodi, proindeque obligatio quæ ex maleficio venit ex malo contractu oriri dicitur in l. 52. si rerum. ff. de re iudic. Maleficij autem appellatione delictum priuatum continetur, quod priuatam iniuriam persequitur et priuato iudicio vindicatur: ideòque à crimine separatur, quo designatur maleficium publicum speciali lege coërcitum in quo solemnis accusatio & inscriptio desideratur.

Maleficia, quemadmodum contractus, alia dici possunt nominata, alia innominata.

Nominata ea sunt, quæ certum nomen habēt. & separatam & distinctam definitionem, qua inuicem alia ab aliis dignoscantur, & ipso nomine apparet quænam sit maleficij qualitas. Eiusmodi est furtum, rapina, damnum iniuria datum, iniuria, abigeatus, concußio, præuaricatio, hæreditatis expilatio, calumnia, quamuis hoc vltimum poßit connumerari inter maleficia innominata, quod nullum sit maleficiū fere, cui non species aliqua calumniæ insit.

Innominata maleficia illa sunt, quæ in certi maleficij speciem non cadunt, & ob id à rhetoribus dici solent inscripta, quasi de his nulla lex scripta sit, veluti si quis panno rubro fugauerit armentum per lasciuiam, vnde nobis damnum aliquod obuenerit: vel si quis seruum nostrum à nobis compeditum intempestiua misericordia ductus soluerit, vt fugeret: ex quibus maleficiis actio in factum datur quasi ex ipso facto vel maleficio enascens, alio nomine vacans. §. 11. interdum. vers. & hoc veteres. de obl. quæ ex malef. nasc. apud Iustin. §. vlt. de lege Aquil. apud Iustinianum.

Delictorum autem alia vindicantur iudicio ordinario, cum scilicet formulæ iudiciorum omnes seruantur, & pœna quam lex ipsa constituit, irrogatur: Alia iudicio extraordinario,

quod remotis solemnibus peragitur, & pœnam continet arbitrariam ipsius iudicis arbitrio definiendam.

Supersunt obligationes, quæ oriri dicuntur ex quasi maleficiis, cum scilicet magis ignorantia & culpa peccatum est, quam consulto animi iudicio: cuiusmodi sunt exempla apud Iustinianum, de iudice qui per imprudentiam male iudicauit & litis periculumin se transtulit; vel in eo qui quid deiecit vel effudit insciens, quô damnum alicui illatum est; vel quid positum aut suspensum habuit, qua vulgo iter fit, cuius casus alicui posit nocere. Illud idem in exercitore nauis, cauponæ, aut stabuli, qui conuenitur ex facto eorum quorum opera vtitur, licet enim ipse non deliquerit, species tamen maleficii est opera malorum hominum vti, vel inconsulta facilitate non spectatæ fidei aut industriæ ministros elegisse.

ACTIONVM INDEX.

ACtio definitur ius persequendi in iudicio quod sibi debetur. Illa vox (ius) designat actionem esse rem incorporalem, quandoquidem quodcumque prædicatur per verbum (ius) ea semper sunt incorporalia. Præterea hoc vocabulo gnificatur data facultas ac potestas à prætore iuris dispensatore. Subiungitur (persequendi) id est petendi, quo verbo

significatur tam actio in rem quam in personam, tam ordinaria quam extraordinaria, cum tamen proprie actiones dicantur cum agitur in personam, petitiones cum in rem, persecutiones cum extra ordinem fideicommissorum nomine. l. 178. pecuniæ. §. 1. ff. de verb. signif. unde in formula Aquilianæ stipulationis distincte hæc tria verba ponuntur (quarumcumque rerum mihi tecum actio est, quæque aduersus te petitio, vel aduersus te persecutio est, erit-ve.) §. est autem. qu. mo. toll. obl. apud Iustin. & in stipulatione de rato similiter l. 23. procurator. ff. rem rat. hab. Sequuntur verba (in iudicio) ad differentiam eorum quæ voluntariæ sunt iurisdictionis, cuius effectus est inter consentientes & in concilio & pro tribunali non expediuntur: quales sunt manumissiones, emancipationes, adoptiones, & alia innumera. Postrema definitionis verba sunt (quod sibi debetur) vbi debendi verbum sumitur vno modo παραστατικῶς, tam pro eo quod petimus quasi nostrum, quam pro eo quod petimus quasi nobis ex aliqua obligatione debitum. Debendi verbum proprie ad actionẽ in personam tantum pertinet; condicuntur res debitæ, vindicantur nostræ. Alio modo sumitur περιοριστικῶς pro eo quod nobis debetur ex obligatione ciuili vel prætoria, nam quæ ex naturali obligatione debentur, ea non petuntur, cum actio deficiat, vt supra positum.

Actionum variæ et multiplices sunt diuisiones, nam nec vlla fere actio, in qua duodecim aut tredecim qualitates non requiras.

Prima & summa actionũ diuisio hæc est, quod omnes actiones sunt in personã quæ conductiones vocãtur, aut in rẽ quæ vindicationes appellãtur.

Actiones in personam oriuntur ex contractibus, vel quasi contractibus, ex maleficiis, vel quasi maleficiis, atq; ita sunt nuncupatæ, quod factum personarum, contractus videlicet aut quasi contractus, delictum aut quasi delictum causam ipsis actionibus præbeat, & quod non egrediantur personas contrahentium aut delinquentium hæredes ve eorum in contractibus aut quasi contractibus indistincte, in maleficiis aut quasi maleficiis ita demum si litem contestatus sit defunctus.

Actiones in rem illæ sunt, quæ contra eos competunt, qui nullo iure nobis sunt obligati, quibus cum nec contraximus aut quasi contraximus, nec ipsi aduersus nos deliquerunt aut quasi deliquerunt, sed inueniuntur rei nostræ aut nobis obligatæ possessores, quarum hic character & nota est, quod perpetuo sequantur possessores & mutato possessore, iudicium & actio transferatur, ac veluti ambulet cum re ipsa: & olim etiam omnis actio in rem fiebat in re præsenti, quasi non tam conueniretur possessor quam res ipsa. Ea de re Cicero pro Muræna & A. Gellius lib. 20. cap. 9.

Superior diuisio actionum ducitur à causis ef-

ficientibus ipsarũ, contractus enim vel quasi contractus, maleficiũ vel quasi maleficium parit actionẽ in personã, possessio vero rei quæ in controuersiam venit actionem in rem parat vindicanti.

Quantum ad actiones in rem, aliæ sunt speciales siue de rebus singulis, veluti si res certa mobilis vel immobilis petatur, aliæ generales veluti si petatur hæreditas ex quacumque causa testamentariæ vel ab intestato delatæ, ciuilis vel prætoriæ successionis.

Inter actiones in rem, aliæ etiam sunt de re corporali mobili vel immobili, veluti si fundus aut seruus vindicetur: Aliæ de rebus incorporalibus, veluti actiones confessoriæ vel negatoriæ, quæ sunt de seruitutibus personalibus, cum vindicatur vsus, vsusfructus, habitatio, aut proprietarius ad aliquem hæc iura pertinere negat; vel realibus quæ sunt vrbanorum vel rusticorum prædiorum, nam illæ maxime comitantur possessorem prædij cui seruitus debetur, vel quod seruitutem debet, ita vt mutato possessore prædij dominantis vel seruientis, nouo possessori vel contra nouum possessorem seruitutis nomine actio confessoria vel negatoria competat.

Sunt autem actiones, quæ mixtam quodammodo causam obtinere videntur, & vtriusque naturæ esse, id est tam in rem quam in personam: Cuiusmodi sunt actio finium regundorum, familiæ herciscundæ, communi diuidundo: nam hæ

actiones aliquatenus in rem sunt, quia sequuntur possessores, vt ad quos alienatione qualibet ager confinis, aut pars hæreditatis vel rei communis peruenerit, ille inuicem his actionibus agat, aut conueniatur: Sed sunt etiam in personam, quia recipiunt præstationes quasdam personales, si quid in rem communem impenderit socius aut cohæres aut ex ea lucrum solus perceperit, vel confinis terminos mouerit, cuius rei nomine, nec aget nec conuenietur nouus possessor. His recte Cuiacius in parat. ad tit. de pet. hær. adiicit petitionem hæreditatis: nam hæc quoque mixta est, tam in rem quam in personam: licet enim eatenus in rem sit, quatenus sequitur eum qui quid tenet pro hærede, aut pro possessore ex ea hæreditate, quæ in controuersia est: continet tamen præstationes personales, ex quibus euicta hæreditate possessor tenetur quasi gestor earum rerum nomine, quas gessit & administrauit antequam hæreditas ab eo petita esset.

Superioribus, actionibus proximè similes sunt actiones, quæ vi ipsa in personam sunt, scriptæ tamen in rem: qualis actio quod metus causa, & ad exhibendum: licet enim principaliter dentur in eos qui metum intulerunt, vel rem mobilem poßident, tamen dantur etiam in eos ad quos res peruenerint, vt suis locis dictum est in notis ad Paratitla Cuiacij. Eadem conditione sunt interdicta l. 1. §. pen. ff. de interd.

Secunda actionum diuisio hæc est, & generalis quoque omnium actionum, quod aliæ sunt ciuiles, aliæ prætoriæ seu potius honorariæ.

Ciuiles illæ sunt, quæ ex legibus, plebiscitis, senatusconsultis, principum constitutionibus, responsis prudentum, aut moribus descendunt, siue in rem siue in personam, siue sint ex contractu vel quasi, siue oriantur ex maleficio vel quasi.

Honorariæ sunt, quæ oriuntur a magistratibus, eorum-ve edictis, maxime vero à prætore, vnde factum est vt honorariæ, veniant plerumque nomine prætoriarum, quod plures ab ipso sint quam ab alio vllo magistratu: cum tamen sint quædam ab ædile, tam rei persecutoriæ, vt redhibitoria & æstimatoria, quam pœnales, vt ea quæ datur aduersus eum, qui qua vulgo iter fit, animal habet quod alicui nocere potest, & si quæ similes, de quibus in tit. ff. de æditit:o edicto.

Hæc secunda diuisio ducitur ab auctoribus ipsarum actionum, nam prout veniunt ex diuersis iuris partibus, ita vel honorariæ siue prætoreæ dicuntur, vel ciuiles.

Prætoriæ sunt in vario genere, vel enim in personam sunt ex contractu, vel in rem, vel pœnales ex maleficio, vel quasi, vel præiudiciales: Eodem modo subdiuidi ciuiles possunt, sed sufficiet prætorias enumerare: cætera suis titulis sunt enarrata in Paratitlis.

In personam prætoriæ ex contractu vel quasi cõtractu, sunt actio de constituta pecunia, ex iure iurando, actio de peculio, & illæ quæ illis sunt affines, nimirum actio quod iussu, de in rem verso, tributoria, exercitoria, institutoria, de quibus tituli speciales in digestis, nec eas demõstrare euidentius est necessariũ, cum in ipsis iuris ciuilis elementis de illis agatur. Sunt etiam illis annumerandæ, Caluisiana & Fabiana de reuocandis his quæ in fraudem patroni libertus alienauit, de quibus agitur in tit. si quid in fr. patr.

Prætoriæ in rem sunt, Publicana, Rescissoria quæ etiam Publicana est, Pauliana, Seruiana, quasi Seruiana, quæ etiam hypothecaria dicitur: de quibus nihil attinet dicere specialiter, cum eas velut indice digito demonstrare sufficiat, & suis quæque titulis, vt plurimum contineantur, easque Iustinianus ipse per τύπον definierit in Instit. tit. de actionibus.

Pœnales prætoriæ enumerantur tres tit. de act. apud Iustinianum; nimirum de albo corrupto in quingentos aureos, ea quæ datur patrono, vel parenti in quinquaginta aureos contra libertum, vel filium a quibus in ius vocati sunt venia non impetrata: & tertia, quæ datur quanti ea res est in eum, qui in ius vocabatur, vi ipse exemerit, aut cuius dolo alius exemerit. Sed præter illas variæ sunt actiones pœnales à prætore introductæ, veluti actio de calumniatoribus, quod metus

causa, de dolo malo, vi bonorum raptorum, iniuriarum, actio in duplum aduersus publicanos, actio de deiectis & effusis, de seruo corrupto, quæ quantum commode fieri potuit singulis titulis in notis ad Paratitla Cuiacij sunt adnotata. Præiudiciales prætoriæ actiones illæ sunt, per quas quæritur de statu alicuius, veluti an aliquis libertus, sit an ingenuus, vel de partu agnoscendo, an quis filius sit, an non: si filius, an legitimus aut spurius an non; an mulier iusta sit vxor, an concubinæ loco, & cætera eiusmodi. Cæterum vna actio præiudicialis ciuilis est, per quam quæritur an aliquis liber sit, an seruus, in qua lite pendente, ex ipsa lege 12. tab. vindiciæ dantur secundum libertatem, id est is de cuius statu agitur, interim pro libero habetur. Præiudiciales autem actiones vocantur, quia morantur & præiudicium parant alteri actioni, vt ex earum definitione alia pendeat: nam si exempli gratia petat quis operas ab aliquo tanquam liberto suo, & ille neget se libertum; causa libertinitatis & ingenuitatis præcedit causam operarum; aut si aliquis agat familiæ herciscundæ, & negetur filius & cohæres, causa status præcedet causam hæreditatis. Hæ actiones præiudiciales in rem sunt, vel quia in illis id agitur, vt de iure actoris pronuntietur, veluti illum esse liberum aut seruum, libertum aut ingenuum: non autem vt alter alteri aliquid dare

aut facere teneatur, quæ formula est actionis in personam, vel quia ius patronatus, & patria potestas similitudinem aliquam dominij referant.

Tertia actionum diuisio est, quod aliæ sunt rei persecutoriæ aliæ pœnales.

Rei persecutoriæ sunt, quæ interesse tantum ciuile in iudicium deducunt, & ita dicuntur comparatione facta pœnalium, quæ pœnam repetunt. Eiusmodi sunt omnes in rem actiones, siue prætoriæ siue ciuiles, siue de rebus corporalibus, siue incorporalibus competant, siue sint speciales, siue generales: In eiusmodi enim actionibus, versatur tantum ratio rei nostræ quam vindicamus iure dominij, & competunt ex causa honesta. Eiusdem generis sunt actiones omnes in personam, honorariæ vel ciuiles, quæ ex contractibus aut quasi contractibus descendunt, in his enim nulla pœna repetitur, sed in eas tantum deducitur ratio interesse ciuilis, ad id quod ex patrimonio nostro nobis abest persequendum. Ab illis tamen tres vt plurimum actiones excipiuntur, quæ licet ex contractu, aut quasi contractu veniant, pœnales tamen sunt in duplũ, & partim rei, partim pœnæ persecutionem continent. Prima est actio depositi in quatuor miserabilibus causis, id est tumultus, incendij, ruinæ, naufragij: si enim ex his causis depositum factum sit, & inficiatus sit depositarius, vtcũque res a contractu originẽ

ducat, tamen propter violatam fidem arctæ necessitatis tempore, is qui denegauerit depositum, conuictus in duplum rerum depositarum conuenietur. Secunda est actio tutelæ de rationibus distrahendis, & tertia, actio ex testamento, quæ fideicommissi aut legati nomine sacrosanctis ecclesiis, & quibuslibet venerabilibus locis cōpetit, quæ vtcumque ex quasi contractu descendāt, tamen ex accidenti, illa propter dolum & interuersam pecuniam pupillarem; hæc propter inficiationem, aut solutionis moram, pœnales mixtæ in duplum dantur.

Pœnales autem eæ sunt quæ pœnale interesse continent, siue sint ciuiles siue honorariæ; & ex maleficiis aut quasi maleficiis, nominatis vel innominatis oriuntur: qua ratione constituendum, licet id nulla lex definiat, eas actiones, quæ veniunt ex stipulatione pœnali compromisso vel cuilibet alii conuentioni subdita, si quid factum fuerit, vel non fuerit, rei persecutionem continere: primum, quia plerumque eiusmodi pœnæ cedunt loco eius, quod interest, quod plerumque certa summa æstimatur, quia eius quod interest incerta & plerumque difficilis est probatio. l. fin. ff. de prætor. stipul. deinde quia à conuentione & mutuo contrahentium consensu proficiscuntur: At vbicumque pœnalium actionum in iure mentio est, de his semper agitur, quæ à lege, aut magistratu veniunt, & ex maleficio

aut quasi maleficio descendunt.

Pœnalium autem sunt quædam subdiuisiones; aliæ enim mere pœnales sunt, & solummodo pœnale interesse continent, veluti actio de albo corrupto, actio furti manifesti in quadruplum, nec manifesti in duplum; ea quæ datur patrono, vel parenti qui vocatus est in ius à liberto vel filio venia non impetrata, actio de tigno iuncto in duplum, cum datur in contra furem; actio de calumniatoribus interdum; ea quæ datur contra eum, qui litem suam fecit, actio iniuriarum ea quæ datur in decem aureos contra eum qui quid positũ habet qua vulgo iter fit, cuius casus poßit alicui nocere; & cæteræ similes: Aliæ sunt mixtæ id est partim rem siue interesse ciuile, partim pœnam continent, sine sint in simplum, duplum, triplum, quadruplum: Cuiusmodi sunt actio legis Aquiliæ, siue in confitentem detur in simplum, siue contra inficiantem in duplum, nam continetur vera æstimatio damni dati, & hac ratione persecutoria esse censetur, & amplius quanti plurimi seruus, vel animal occisum, aut vulneratum valuit intra annum, vel triginta dies proximos, & eatenus pœnalis est. Eadem ratio actionis vi bon. rapt. quod metus causa, de calumniatoribus interdum, aut condictitiæ actionis, quæ datur contra exsecutores litium, qui sportularum nomine amplius extorserunt quam poterant iure. In quibus in quadruplo

simplum quod abest continetur : Idem constituendum de actione serui corrupti, arborum furtim cæsarum, de ea quæ datur contra publicanos, qui quid vltra solitum vectigal extorserunt, vel illa quæ datur contra nautam nomine oneris auersi, aut contra hæredem quiquid in inuentario faciendo subtraxit (de quibus adnotatum aliquid, in notis sup. ad tit de tut. & rat. distr.) adiunctis illis tribus, quas supra dictum est ex contractu aut quasi contractu oriri, & pœnales tamen esse propter dolum aut inficiationem, & si quæ sunt similes : in his enim in duplo simplum quod abest, vel quo damnum datum est continetur.

In pœnalibus vel mixtis actionibus potest etiã admitti hæc distinctio; alias scilicet sui natura, & à principio pœnales aut mixtas esse, qualis actio furti, de seruo corrupto, & plures ex his quæ supra sunt enumeratæ : alias pœnales, aut mixtas fieri ex accidenti, qualis actio depositi in quatuor miserabilibus causis, actio tutelæ de rationibus distrahendis, actio ex testamento quæ datur venerabilibus locis, quæ cum sui natura in simplum competerent, & rei persecutoriæ essent : dolo, inficiatione, aut solutionis dilatione, in duplum crescunt. Eadem conditione sunt, actio contra publicanos, & de eo quod metus causa, vel actio de dolo malo, quæ arbitrariæ sunt, & fiunt tantum pœnales rei contumacia, si nolit

parere arbitrio iudicis rem metu dolo, aut per fraudem extortam restitui iubentis: vna est quæ sui natura pœnalis est in simplum, & ex accidenti pœna in duplum crescit, actio scilicet legis Aquiliæ, quæ datur contra inficiantem.

Constituendum & illud, esse quasdam actiones pœnales ex parte agentis & rei: quales superiores omnes, siue in simplum, duplum, triplum, quadruplum; quibus & illæ continentur, quæ conceptæ sunt, quanti ea res est, vt enim pœnam soluit actor, ita reus id quod sibi abest consequitur, & illud quasi interesse pœnale, non quasi ciuile persequitur. Aliæ sunt actiones pœnales ex parte rei tantum, illæ scilicet quæ in id quod interest agentis conceptæ sunt: licet enim reus eatenus pœnam soluere videatur, quod restituit id plerumque actori, quod ab eo non accepit, tamen respectu actoris, pœnalis non est, quia id tantum recipit actor quanti re vera sua interest, nec tam lucrum sentit, quam dispendio, & damno se liberat, & ob id eiusmodi actiones, non tam pœnales dicuntur, quam pœnæ nomine dari vel concipi; quod ipse Cuiacius tradit lib. 16. 24. obs. cap. 18. Eiusmodi sunt actiones propositæ in digestis tit. 10. lib. 2. tit. 7. lib. 4. tit. 5. & 6. lib. 25. & tit. 6. lib. 27. & aliis locis vndiquaque, in quibus & hæc distinctio est, quod hæ qua

dantur odio rei sunt famosæ, vt ea quæ proposita est d. tit. 5. lib. 25. quæ actoris gratia non item, vt ibidem Cuiac. definit. in parat. Hæc pertinent ad tertiam actionum diuisionem, quæ ducitur à qualitate materiæ: nam pro-vt titulus actionis demonstrat qualitatem eius quod petitur, an in eam interesse ciuile aut pœnale, an vtrumque deducatur: Ita vel actio rei persecutoria est, vel pœnalis, vel mixta, id est rei persecutoria & pœnalis simul: nam aliud genus mixtarum actionum, quæ partim in rem sunt, partim in personam, in priori diuisione expositum est.

Quarta actionum diuisio hæc est, quod aliæ in simplum, aliæ in duplum, triplum, quadruplum competunt, & ob id hæc diuisio ducitur à quantitate materiæ, siue rei quæ petitur.

In simplum sunt omnes rei persecutoriæ, cum qui illis agit, id tantum quod suum est, vel quod sibi ex contractu, aut quasi contractu debetur, persequitur, nec quidquam vltra pœnæ nomine repetit. Sed & actiones pœnales quædam in simplum sunt, veluti actio legis Aquiliæ quæ in confitentem datur; actio de albo corrupto, ea quæ datur contra filium, vel libertum qui parentem, vel patronum in ius vocauit venia non impetrata, aut de eo quod positum & suspensum, quæ vulgo iter fit: illæ quæ conceptæ sunt quanti ea res est, vt actio de dolo, & illæ de quibus

tit. 3.

est, vt actio de dolo, & illæ de quibus tit. 3. & 7. lib 2. digest. vt & aliæ quæ conceptæ sunt in id quod interest, de quibus supra actum est (quæ quid distent à superioribus quanti ea res est, ad notatum ad Cuiacium ad d. tit. 3. lib. 2.) & cæteræ similes.

Quæ in duplum competunt triplum quadruplum, sunt pœnales omnes aut mistæ.

In duplum eæ sunt quæ damni dati duplum repetunt, ex quibus quædam meræ pœnales, quædam mixtæ sunt, quædam sui natura pœnales quædam ex accidenti, de quibus in superiori diuisione habitus sermo est.

In triplum una est & mixta, quæ datur in eum qui maiorem quam sibi debebatur summam libello conuentionis inseruit, vt ex hac causa viatores ampliorem summam sportularum nomine à reo exigerent; tum enim eius damni quod passus est triplum ab actore reus consequitur.

In quadruplum eæ sunt quæ damni dati quadruplum repetunt, ex quibus quædam meræ pœnales sunt, vt actio furti manifesti, actio de calumniatoribus nonnunquam, vt in eo tit. est adnotatum: aliæ mixtæ, vt actio vi bon. rapt. & quod metus causa, ex quibus hæc vltima arbitraria est, & fit tantum pœnalis ex accidenti: & illis quoque est adiungenda actio contra exsecutores litium, qui quid extorserint vltra sportularum modum, quæ eo differt ab

actione in triplum cuius supra habita mentio, quia hæc dolum executoris pœnæ subijcit in quadruplum, in quo simplum inesse summæ ablatæ conijciendum est: Illa dolum actoris tantum, qui citra culpam apparitoris effecit, vt plus sportularum nomine exigeretur.

Quinta actionum diuisio hæc est, quod aliæ sunt actiones bonæ fidei, aliæ stricti iuris.

Bonæ fidei esse illæ dicuntur, in quibus latius exuberat potestas iudicis, vt ex æquo & bono omnia moderetur; cum è contra in stricti iuris iudicijs iudex subseruire debeat scripturæ contractus, ita vt ne latum quidem vnguem ab ea discedere debeat. Itaque non incommode dici potest, hanc quintam diuisionem duci ab ipsius iudicis potestate, qui de ipsis actionibus cognoscit.

Actiones bonæ fidei quindecim enumerantur apud Iustinianum tit. de actionibus. §. 28. actionum: illæ nimirum; ex empto vendito, locato conducto, negotiorum gestorum, mandati, depositi, pro socio, tutelæ, commodati, pignoratitia, familiæ herciscundæ, communi diuidundo, præscriptis verbis quæ de æstimato quoties res æstimata circitrici vendenda data est, & ea quæ de permutatione competit, hæreditatis petitio, & actio ex stipulatu quæ de dote repetenda vxori competit, in eam translata veteri actione rei vxoriæ.

Ex his actionibus aliæ generales sunt, & velu-

ti continent negotiorum quamdam vniuersitatẽ, cuius subducendæ rationes, veluti actio pro socio, negotiorum gestorum, tutelæ: aliæ speciales, veluti mandati, depositi, commodati: l. 38. pro socio. ff. pro socio.

Ex illis aliæ item ex vna parte sunt directæ, ex altera parte sunt contrariæ, veluti negotiorum gestorum, mandati, depositi, tutelæ, commodati, pignoratitia: Aliæ ex vtraque parte directæ, nimirum exempto vendito, locato conducto, pro socio, familiæ herciscundæ, communi diuidundo, præscriptis verbis quæ de æstimato, & permutatione proponitur. Petitio hæreditatis, & actio ex stipulatu de dote, ex vna tantum parte dari videntur, nisi si quæ forte intercedant faciendæ imputationes impensarum nomine quæ in dotem factæ sunt à marito, vel quas ipse possessor hæreditatis fecerit. Ex vtraque parte actiones sunt directæ, quando par est contrahentium conditio, nec sciri cõmode potest cui potius directa detur quam contraria. In contractibus vero in quibus vnus magis obligatur quã alter, ei cuius principaliter interest directa actio datur: alteri vero cõtraria: qua de re Cuiac. li. 9. obs. c. 2.

Præter has quindecim actiones superius enumeratas, potest dici nullam aliam bonæfidei esse, nisi forte eam quæ ex contractu emphyteutico oritur, quæ ad actionem empti venditi & locati conducte, que ambæ bonæ fidei sunt,

proximè accedit. Igitur cæteræ stricti iuris sunt quarum numero veniunt arbitrariæ, quæ ita dictæ sunt, quod in his vt plurimum iudicis arbitrium rem restitui aut exhiberi vel solui iubentis præcedat, cui nisi reus paruerit condemnatio sequitur: Et ex his aliæ sunt in rem, veluti Seruiana, quasi-Seruiana, Vindicatio directa, & Publiciana, nisi enim iubenti iudici rem restitui reus paruerit, condemnabitur quanti aduersarius, delato ipsi in litem iureiurando, rem de qua controuersia est æstimauerit: vel creditori hypothecaria agenti satisfacere compelletur. l. 68. qui restituere ff. de rei vind. l. 5. in actionibus. ff. de in litem iureiur. l. 13. grege §. etiam. ff. de pign. Aliæ item in personam, veluti ad exhibendum, de dolo malo, quod metus causa, & ea quæ datur de eo quod certo loco, quæ tamen non ideo dicitur arbitraria quod sententiam aliqua interlocutio iudicis præcedat, sed quod in ea arbitretur iudex quanti vel actoris vel rei interfuerit non esse eo loco solutionem factam quo ex lege contractus debuit. Illis annumerandæ sunt actiones noxales, de quibus mox dicetur, nam, & in his alternata quodammodo est sententia iudicis (Publium Mæuium Lucio Titio in decem aureos condemno, aut noxam dedere) §. 1. de off. iudic. apud Iustin. Adÿcienda quoque redhibitoria ex edicto ædilium, nam & hæc arbitraria est, & ob id ni-

si pareatur edicto ædilium, potest crescere in duplum, & fieri pœnalis, vtcumque ex contractu descendat. l. 45. redhibitoria. ff. de ædil. edicto. Generaliter autem Cuiacius tr. 3. ad Afric. ad l. centum capuæ. ff. de eo quod certo loco, illas actiones sic definit: Arbitrariæ actiones sunt, in quibus rei vel utilitatis æstimatio omnis ad arbitrium iudicis refertur, & quæ duas clausulas admittunt, unam de solutione, vel restitutione, vel exhibitione, vel noxæ deditione; alteram de condemnatione. Priora definitionis illius verba videntur pertinere ad actiones arbitrarias quæ dantur de eo quod certo loco, aut tempore dari debuit: Posteriora quæ ibi incipiunt (& quæ duas, &c.) ad alias species.

Sunt vero & actiones quædam in bonum & æquum conceptæ, quæ interdum stricti iuris sunt, interdum bonæ fidei, & mediam tamen quodammodo naturam tenent, ita dictæ scilicet quod naturalem præstationem habeant, vt inde in illis illud sit proprium, quod quamuis cœperint competere filiofam. vel filiæ dum erant in potestate patris, patri tamen omnimodo non acquirantur, sed etiam post emancipationem ipsi filio vel filiæ permittantur. Eiusmodi est actio de dote, quæ filiæ fam. competere cœpit ante emancipationem, vel actio iniuriarum, de sepulchro violato, de deiectis & effusis, & vetus actio de moribus de qua in notis sup. tit. 6. lib. 25. Has ve-

ro actiones ipse Cuiac. latius enarrat li. 22. obs. c. 14. li. 11. ad edictum Pauli, ad l. 9. ff. de cap. dim. & supra tit. de sepul. viol. Sed superiorib. actionibus possit adijci querela inofficiosi testamenti, nam licet nulla lex definiat in bonum & æquum concipi, tamen proxime accedit actioni iniuriarũ (vt constitit sup. tit. de inoff. testam.) quæ eius est conditionis: ac præterea magis filiofam. à matre vel auo materno præterito aut exhæredato permittitur, quam ipsi patri in cuius potestate est, adeo vt eo inuito pater ipse hanc actionem instituere non possit. l. 8. in pr. ff de inoff. test. Hæc de quinta actionum diuisione.

Sexta actionum diuisio ea est, quod aliæ solidũ, aliæ minus solido persequuntur: & sumitur hæc diuisio ex qualitate & conditione personarũ contra quos agitur: si enim aliquis ex suo contractu aut quasi contractu conueniatur, nec vlla ratio reuerẽtiæ, aut iusti obsequij ipsi ab actore debiti, iusta-ve alia causa à legibus aut prætore comprobata interueniat, solidi debiti contra eum competet persecutio, & licet re vera inops sit is qui cõuenitur, tamen τῇ δυνάμει ipsius actionis ad solidum competit. Si vero quis non ex suo contractu conueniatur, sed actione de peculio ex contractu serui aut filii familias, quem habet pater vel dominus in potestate; aut ex contractu quidem suo conueniatur, sed fauor aut reuerentia ius intercedat, quæ rerum tueatur, quod videlicet si-

lius emancipatus post emancipationem ex contractu facto in potestate patris conueniatur, aut parens patronus, maritus, donator, bonorum omnium socius, is-ve qui in armata militia stipendium meretur, aut post cessionẽ aliquis ex negotio antegesto conueniatur, non in solidum sed quatenus vires peculij patientur dominus vel pater cõdemnabitur: cæteri in quãtum facere possunt, deducto ne egeant. §. sunt præterea 36. & seqq. de act. apud Iustin. l. 16. sunt qui cum seqq. & l. Nesennius 42 ff. de re iud. & sup. tit. quod cum eo qui in al. potest vbi Cuiac. in parat. Potest autem dici illud priuilegium de quo agitur, nequis vltra conueniatur, quam facere potest, habere lãtum locum in contractibus aut quasi, id est in actionibus rei persecutoriis, non in pœnalibus, quæ ex maleficiis descendunt, quandoquidem omnem honorem reatus videtur excludere. l. 1. C vbi senat. vel Clariss. sed quia semper sacra & sancta parentis aut patroni persona filio & liberto videri debet, ideo etiam & illo casu speciali quodã iure eisdem parẽtibus & patronis idẽ beneficium præstandum, idq; eo magis quod aduersus eos pœnales & famosæ actiones institui non possint.

Septima actionũ diuisio hæc constituenda est, alias dari actiones quibus ex cõtractibus nostris vel quasi cõtractibus, ex maleficiis vel quasi maleficiis cõuenimur, quales fere omnes de quib. huc vsq; tractatũ est: Alias quib. propter aliorũ

contractus aut quasi contractus, maleficia aut quasi maleficia cõuenimur. Eiusmodi sunt institoria, aut exercitoria, quæ nos obligant in solidum ex facto vel contractu magistri naui præpositi aut institoris, liberi hominis aut serui, nostri vel alieni, si modo cum his contractum sit eius rei gratia, propter quam præpositi fuerant, vel actio tributoria, quod iussu, de peculio, de in rem verso, quæ nos obligant eius nomine, quod cum seruo nostro aut filiofam contractum est, de quibus speciales tituli in digestis. Eadem ratio est noxalium actionũ, quibus obligantur domini ex maleficiis seruorum, vt perinde teneantur, ac si ipsi deliquissent, illa tamen conditione vt si parati sint seruum ipsum dimittere, id est noxæ dedere litis æstimationem soluere non teneantur, quod habet quoque locum in quadrupedibus, quæ pauperiem fecerunt, dominus enim earum nomine tenetur, vt vel damnum sarciat, vel ipsum animal noxæ dedat, quod & obtinebat olim in filiisfam. sed cœperunt ex suo delicto conueniri nulla contra patrem eorum nomine data actione noxali.

Ex superiori diuisione nectitur & illa octauo loco ponenda, alias scilicet actiones esse veluti proprias quæ intra certos limites ac terminos consistunt, quales actiones fere omnes ex contractibus aut quasi contractibus nostris venientes: alias vero veluti ambulatorias, & accessiones magis, ac

veluti pedisequas aliarum actionum earumque qualitates, quam actiones per se. Eiusmodi sunt illæ, quas modo dictum est ex alieno facto in nos dari: nam exempli gratia (idem namq; in cæteris statuendum) si cum seruo vel filiofam. contractũ sit, actio de peculio assumet conditionem eius actionis, quæ daretur si liber aut qui sui iuris est contraxisset. Igitur si seruus emerit, dominus cõuenietur actione exempto de peculio, si cõmodatum acceperit; erit commodati contra dominũ eius de peculio & ita de cæteris: eademq; ratio noxalium actionum, nam si seruus furatus sit, contra dominum eius dabitur actio furti noxalis; si rapuerit, vi bon. raptorũ noxalis; si dolũ admiserit, de dolo noxalis: & ita de aliјs: ita vt actio noxalis per se actio propria non sit, sed sequatur naturam actionis pœnalis, quæ daretur si liber homo deliquisset, vt & adnotatum in Parat. sup. tit. de nox. act. Sed & superiorib. adiungenda actio interrogatoria, & confessoria, quæ licet ex facto nostro originem ducant, tamen quia per se non subsistunt, sed ex causa & negotio antecedente interrogationem & confeßionem descendunt, ita etiam sequuntur alterius actionis, quæ principaliter mouetur conditionem: quod plenius constat ex his quæ notata supra ad tit. de interrog. act.

Nona actionum diuisio hæc est quod actionum aliæ sunt perpetuæ aliæ temporales.

Perpetuæ sunt ciuiles omnes quæ scilicet ex le-

gibus, S. C. tis, plebiscitis, principum constitutionibus, prudentum responsis, oriuntur: siue sint rei persecutoriæ, siue pœnales: ita tamen vt pœnales iudicio non inclusæ per litis contestationem tum demum perpetuæ sint, dum reus viuit, morte vero eius extinquantur. Eiusmodi actiones sic dictæ fuerunt, quod olim in perpetuum darentur nullo temporum spatio impediente. Iure nouo, vix est vt actiones quælibet paucis exceptis post tricennium possint admitti, triginta annorum præscriptione actiones elidente l. sicut. C. de præscr. 30. vel 50. ann. & omnes tamen actiones quæ eo vsque protenduntur, perpetuæ adhuc dicuntur, vel quia illud tempus longissimum dicitur, vel quia origo spectatur quod eæ actiones olim in perpetuum competerent.

Temporales actiones dicuntur quæ certo tempore & breuiori concluduntur, vt interdicta quædam, vt restitutiones in integrum, vt pœnales honorariæ siue prætoriæ omnes, quæ intra annum competunt quatenus pœnam persequuntur, excepta causa actionis furti manifesti, quæ perpetua, est quia à lege 12. tab. originem sumpsit, licet præter pœnam capitalem, id est supplicium & dispendij amissæ libertatis, in pœnam pecuniariam quadrupli mutauerit. Sed adiungenda tamen actioni furti actio de seruo corrupto, & ea quæ ex quasi delicto in duplum datur contra nautam, propter damnũ datum ab his quos nauis exercendæ gra-

tia in naue habet: Illæ enim vtcũq; prætoriæ, perpetuæ sunt dum viuit nauta, aut is qui seruũ corrupit. l. 13. hæc actio. ff. de seruo corr. l. fin. §. fin. ff. nautæ causa stab. & idẽ dicendũ in illis actionib. quæ cõceptæ sunt in id quod interest: illæ enim post annum dãtur id est perpetuæ sunt, quasi magis rei persecutionem contineant quã pœnam, vt ea quæ datur aduersus mensorem qui falsum modum dixit l. 4. ff. si mẽsor fal. mo. dixerit. vel illa quæ datur in magistratuum municipalem qui postulante vicino non curauit ei caueri de dãno infecto. l. 4. §. fin. ff. de damno inf. Et illa quæ proponitur supra li. 25. Digestorum tit. 5. Et si quæ similes: Sed hoc ita veterum si eiusmodi actiones gratia actoris dentur, vt superiores: quo casu censentur quasi rei persecutoriæ. Cæterum si odio rei dentur, vltra annum non extendentur, quasi tum propœnali re vera habeantur, cuiusmodi est actio proposita tit. de eo per quem factum erit quo minus quis in iudicio sistat. l. 1. §. vlt. & illæ quæ proponitur tit. 6. lib. 5. Digestorum vbi Cuiac. in Paratitlis. Redhibitoria & æstimatoria ex edicto Ædiliũ sunt tẽporales: prior semestris, posterior annalis quasob id magis pœnales esse dicendũ est. Quantũ ad prætorias, quæ rei persecutionem continent, eæ perpetuæ sunt, aliquibus exceptis, veluti rescissoria, quæ anno finitur quia cõtra ius ciuile datur, id est cõtra vsucapionem. l. 35. §. pen ff. de obl. Et act. Sed sunt quoq; ciuiles quadã actiones tẽporariæ,

veluti actio de inofficioso testamento, quā quinquennio perimi adnotatum est sup. tit. de inoff. testam. & in rem quoq; actiones, nam spatio anni in mobilibus, vel biennij in immobilibus exclusas esse re vsucapta à possessore satis constat: & quamuis annus in triennium, biennium in decẽnium inter præsentes, vicennium inter absentes Iustiniani constitutione sit immutatum; tamen potest dici adhuc temporales esse, quandoquidem proprie illæ actiones perpetuæ sunt, quæ olim in infinitum, si rei persecutoriæ essent, hodie vsque ad triginta annos extenduntur. Et quod dicitur in l. 31. si is cuius. ff. ex quib. caus. maior. actionem in rem ciuilem, vel prætoriam Publicianam, perpetuam esse: id intelligi debet contemplatione rescissoriæ, quæ annalis est; aut certe dicendum (quod vix ratio admittit) eas tantum actiones temporales dici quæ anno concluduntur, cæteras dici perpetuas quæ post annum dantur, licet certum finem etiam iure antiquo habuerint, & iure nouo non perueniant vsque ad triginta annos. Non est animus in hac temporalium aut perpetuarum actionum diuisione immorari diutius: nam & superiora ad breuem indicem sufficiunt, & rem totam peregit ipse dominus Cuiacius in libro de præscriptionibus & terminis, vt Eustatius περὶ χρονικῶν διαστημάτων ἀπὸ ῥοπῆς ἕως ρ ἐτῶν, qui tractatus d. libro de præscr. & term. est subiectus.

Decima actionum diuisio ea est; quod aliæ actiones dantur hæredibus & contra hæredes, aliæ hæredibus non contra hæredes, aliæ nec hæredibus nec contra hæredes.

Dantur hæredibus & contra hæredes, quæcumque rei persecutoriæ sunt, excepta ea de qua in l. 9. liberum. ff. de relig. & sumptib. funer. quæ datur contra eum qui aliquem impedit quo minus mortuum in locum suum inferret, quæ non ob aliam causam nec hæredi nec contra hæredem datur, quã quod aliqua ratione videtur ex quadam delicti specie oriri; & inde forte petenda ratio quam eo loco Gaius & lib. 8. obs. cap. 12. Cuiacius scrupulosius inquirunt. Igitur quæcumque actiones veniunt ex contractu vel quasi contractu, dantur hæredibus & contra hæredes, quandoquidem qui contrahit aut quasi contrahit, tam hæredibus suis quam sibi cauisse, tam hæredes suos quam seipsum obligasse creditur, arg. l. 9 si pactum. ff de probat. Ideoque etiam si dolus quoque contrahentium aliquis in ipsum contractum inciderit, eo nomine & hæredes eius qui dolum passus est agunt, & hæredes eius qui admisit conueniuntur, etiam si ad eos nihil peruenerit ex dolo defuncti, idque pro partibus hæreditariis l. ad ea §. fin. ff. de reg. iu. & hæc ratio est quia cum causa contractus descendat ad hæredes, doli quoque à defuncto admissi ratio quasi accessionis vice aduersus eosdem indu-

citur: & qui non tenerentur actione de dolo siue delicto defuncti, si à contractu seorsim intercessisset, tenentur cum contractui accessit. Sed hoc in bonæ fidei contractibus tantum est intelligende, nam & vbi hæc regula proponitur, teneri hæredes ex dolo defuncti si actio veniat ex contractu, perpetuo mentio fit actionum & contractuum bonæ fidei, vt in l. 7. si hominem. §. datur. ff. depos. l. 11. ex depositi. l. 48. ex contractibus. ff. de obl. & act. At in contractibus stricti iuris, non tenentur hæredes ex dolo defuncti si nihil ad eos peruenerit, nisi adiecta sit doli clausula (dolum malum abesse ab futurumque esse) atque ita de contractibus stricti iuris accipiendus est §. aliquando de perpet. & temp. act. apud Iustinianum. Ratio differentiæ hæc, quod dolus qui incidit in contractum bonæ fidei corrigitur per iudicium ipsum quod bonæ fidei est l. 79. vnde. ff. pro socio. quod etiam transfertur in hæredes cum sua conditione: Cum vero dolus qui incidit in contractum stricti iuris non emendetur potestate actionis, nisi adhibita sit doli clausula, sed contra ipsum qui dolum admisit recurrendum sit ad actionem de dolo famosam. l. 7. & eleganter. §. non solum in fine. ff. de dolo: consequens est eius nomine hæredes non teneri, quia non tanquam contractui accedens, sed tanquam delictum per se, quod hæredes delinquentis non

tenet vltra id quod ad eos peruenit, consideratur. Actiones quæ dantur hæredibus non contra hæredes, illæ pœnales sunt actionas, quæ ex his maleficiis aut quasi maleficiis oriuntur, quæ patrimonium eius aduersus quem peccatum est imminuerunt, eiusmodi sunt actio furti manifesti, aut nec manifesti, quod metus causa, de seruo corrupto, de dolo, vi bonorum raptorum, damni ex l. Aquilia, et quæcumque in id quod interest concipiuntur, vel si quæ similes; cum enim hæredes sint patrimonij successores, consequens etiam est illis dari persecutionem earum actionum quæ ratione patrimonij defuncto competebant, contra hæredes autem non competunt, quia succedunt rei non pœnæ. Imo nec si res cœperit a cõtractu defuncti aut quasi contractu, pœnæ ratio contra hæredes habebitur, ideoque actio tutelæ de rationibus distrahendis morte tutoris interit, id est hæredes eius duplum exoluere non tenentur. l. 1. ff de tut. & rat. distr. idemque est in deposito, quod factum est tempore tumultus incendij, ruinæ, naufragij, licet enim inficiatus sit defunctus, hæres tamen non duplum, sed simplum tantum restituere compelletur l. 1. §. 1. ff. depos. ita vt licet doli nomine quod defunctus admisit in contractu bonæ fidei teneatur hæres, vt supra dictum est, non tamen vltra id quod interest agentis obligatur pœnæ nomine.

Si autem aliquid ad hæredes peruenerit, eatenus tenentur, quia etiam impia lucra sunt hæredibus extorquenda, tum etiam quia hoc casu magis aduersus hæredes defuncti actio rei persecutoria est, quã pœnalis. Sed etsi lis fuerit cũ defuncto cõtestata, tenentur hæredes quia causa maleficij nouata censetur, & translata in causam quasi contractus, vt supra positum in indice obligationum.

Demum actiones quæ nec hæredibus dantur nec contra hæredes ante litem contestatam illæ sunt, quæ sunt quidem pœnales & oriuntur ex maleficiis aut quasi maleficiis, sed illis tantum, quibus magis est imminutus honor, fama, existimatio, reuerentia eius cui cœperunt competere, quam res eius aut patrimonium: qua ratione fit vt in his actionibus principaliter vindictæ persecutio contineatur, quamuis pœnam pecuniariam petant. Eiusmodi est actio iniuriarum & actio quoque quæ datur patrono vel parenti, qui in ius vocatus est à liberto vel filio venia non impetrata, & si quæ similis in iure occurrit.

Vndecima actionum diuisio hæc potest esse alias actiones priuatas esse alias populares.

Priuatæ actiones illæ sunt quæ persequuntur interesse priuatum, siue rei persecutoriæ sunt siue pœnales, siue sint in rem siue in personam, & illis tantum dantur quorum maxime interest.

Populares

Populares vero illæ sunt, quæ veluti publicum intereſſe continent, & ob hoc cuilibet è populo permittuntur, vnde etiam nomen ſortitæ ſunt. Cuiac ad l. 7. ff. de dolo malo Eiuſmodi eſt actio de albo corrupto, qua cuilibet liberum eſt vindicare autoritatem prætoris quaſi contemptã, cum illud quod in albo propoſuit perpetuæ iuriſdictionis cauſa corruptum eſt, deletum, vel eraſum, idque in quingentos aureos l. 7. ff. de iuriſd. omn. iud. vel actio in decem aureos de eo quod poſitum aut ſuſpenſum, qua vulgo iter fit, & cuius caſus alicui per viam publicam commeanti nocere poteſt, in tit. de deiectis & effuſis. Sunt etiam iudicia extraordinaria quædam, quæ popularia ſunt, veluti de ſepulchro violato, vel termino moto; & interdicta quoque plura veluti ne quid in loco, itinere, aut via publica, loco ſacro, aut religioſo, vel in flumine fiat, & alia eiuſmodi quæ recenſentur lib. 43. digeſtorum tit. 6. & ſeqq. vſque ad 16. Quid differant hæ actiones populares à publicis iudiciis, dictum aliquid tit. de publ. iud. V. Cuiac. lib. 8. obſ. cap. 33. & idem ipſe tit. de pop. action. in parat.

Duodecima actionum diuiſio hæc conſtituenda, actionum alias eſſe ordinarias, alias eſſe extraordinarias.

Ordinariæ illæ ſunt in quibus ordo ſolemnis actionum ſeruatur, & de quibus iudices à magiſtratibus dati cognoſcunt, quales actiones omnes

bonæ fidei, vel stricti iuris, quæ ex contractibus vel quasi contractibus competunt, & actiones quoque plures pœnales.

Extraordinariæ vero illæ sunt, quarum ipse prætor vel magistratus alius cognitionem ipse suscipit per se: quod non facit nisi vbi negotium occurrit magni alicuius momenti, & vbi vis aliqua imperij, vel potestatis emimet; veluti cum petitur cautio damni infecti, vel legatorum; qua de re aliquid supra adnotatum ad tit. de orig. iu. in littera b. Eiusmodi sunt interdicta omnia, quæ ob id extraordinariæ actiones vocantur. Cum actio extraordinaria est prætor promittit se animaduersurum, vt in restitutione in integrum de qua cognitionem ipse suscipit. l. 1. §. 1. ff. de minor. Cum ordinaria est, & iudices addicit, iudicium se daturum ait aut actionem se permissurum, vt in actione de dolo. l. 1. §. 1. ff. de dolo malo. Possent hæc latius diffundi: sed neque volo, neque hoc patitur iudicis modus, & iam res ex superioribus satis constat.

Decima tertia actionum diuisio hæc potest constitui, actiones alias esse famosas, alias non famosas. Famosæ illæ sunt, ex quibus si quis sit condemnatus infamis fit: Cuiusmodi sunt pœnales actiones quædam, veluti furti, iniuriarum de seruo corrupto, de dolo, vi bonorũ raptorum, ea quæ proposita est tit. 6. lib. 25. digestorum contra mulierem, quæ ventris nomine per ca-

lumniam in possessionem mitti postulauit & missa est. Itatem qui calumniæ nomine condemnatus est, sed hoc tantum cum in iudicio publico, l. 1. §. 1. ff. de calumn. Item stellionatus l. 13. §. fin. ff. eod. & hæ quidem actiones, & si quæ similes, liberto vel filio in patronum aut parentem, vt & pœnales omnes, non dantur, & inter coniuges etiam cessant. Sunt etiam actiones ex contractu, vel quasi contractu quatuor, ex quibus qui condemnatus est, fraudis aut doli nomine infamis fit; actio nimirum mandati, depositi, tutelæ, pro socio §. ex quibusdam. de pœna tem. litig. apud Iustinianum. l. 1. §. qui pro socio. ff. de his qui not. infam. quod in his actionibus speciale est: quia in obligationibus & contractibus, ex quibus illæ proficiscuntur, maxime fides & constantia animi ad omnem integritatem compositi requiritur, vt si perfidia aliqua intercesserit, eo maiore pœna debeat plecti, quo contra spem & contra ipsius contractus naturam læsa est fides; & hinc ratio etiam, cur superiores actiones mandati tutelæ, depositi, directæ tantum sint famosæ aduersus eum qui condemnatus est, non contrariæ: quia in contrariis de calculo magis, quam de fide agitur. l. 6. §. vlt. ff de his qui not. infam. Actio pro socio directa est ex vtraque parte, ideoque vtrinque est famosa.

Ex superiori definitione satis constat cæteras

actiones pœnales, vel rei persecutorias, in rem aut in personam, in quibus fama eius qui condemnatur non periclitatur, famosas non esse: cuiusmodi sunt omnes aliæ actiones præter superiores, vel si quæ possint occurrere edicto pratoris, vel lege aliqua comprehensæ.

Decima quarta actionum diuisio hæc potest esse, quod aliæ sint priuilegiariæ, aliæ non priuilegiariæ.

Priuilegiariæ sunt illæ, in quibus is ea-ve qui agit inter cæteros creditores chirographarios & personales, id est hypothecam expressam, aut tacitam non habentes, priuilegium habet exactionis: Ita vt tempore posterior cæteris tamen præferatur. Eiusmodi est actio funeraria, quæ datur ei qui suis sumptibus defunctum funerauit: nam illa dicitur omne creditum pracedere, cum bona defuncti soluendo non sunt l. pen. ff. de rel. & sumpt. fun. & actio de dote, quæ vxori competit, vel etiam sponsæ si post dotem datã nuptiis sit renuntiatum, aut minor 12. annis quasi vxor in mariti domum sit deducta l. 74. si sponsa ff. de iure dot. l. quæsitum 17. §. vlt. cum ll. seqq. ff. de bonis aut. iud. poss. quod priuilegium ad hæredem non transit l. vn. C. de priuil. dotis. Iure nouo non tantum mulier habet priuilegium inter personales creditores, sed etiam inter hypothecarios, vt illis præferatur in vim tacitæ hypothecæ, etiam si tempore posterior sit l. fin. C. qui pot. in

pign. quod an in francia locum habeat, adnotatum sup. tit. 3. lib. 24. Actio quoque tutelæ directa, agente papillo priuilegiaria est, & eodem exemplo vtilis negotiorum gestorum, quæ datur adolescenti contra curatorem, vt definitũ est in notis sup. ad tit. de tut. & rat. distr. quod & in quocumque curatore locum habet, qui datur illis qui aliquo mentis aut corporis vitio laborant, vt rebus suis succurrere non poßint. l. 19. dabimus §. vlt. cum l. seqq. ff. de bonis aut. iud. poss. Eadem ratio actionis depositi, si nummularius penes quem aliqui deposuerant, foro cesserit. l. 7. hominem §. quotiens & fin. ff. depositi. Priuilegiaria etiam est actio quam respub. habet contra debitores suos. l. pen. §. pen. ff. de bonis aut. iud. poßid. & fiscus quoque inter debitoris sui creditores, primum locum tenet. Paulus lib. 5. sent. tit. 12. Adiungendi illi qui in nauem emendam, reficiendam, ædificium ve restituendũ pecuniam crediderunt: illi enim priuilegio vtuntur, & actio quodammodo priuilegiaria est, si concurrant anteriores creditores, & de ea re agatur in quam ipsi reficiendam aut comparandam mutuam pecuniam dederunt l. 52. cum duobus §. idem respondit 10. ff. pro socio l. 1. ff. in qu. caus. pig. vel hyp. l 5. cum seq. ff. qui pot. in pign. l. si ventri §. 1. l. 26. qui in nauem l. 34. quod quis nauis ff. de bo. aut. ind. poss. l. 1. ff. de ceß. bon. l. 7. licet. C. qui pot. in pign. Par

quoque ratio est sumptuum & impensarum, quæ necessariæ fuerunt distrahendis & auctione publica bonis debitoris vendendis, vel inuētario faciendo, si hæres in adeunda hæreditate hac cautione sibi prospexerit, ne oneribus hæreditariis subiiciatur. l. 8. quod priuilegium. ff. depos. l. 72. quantitas ff. ad l. falc. l. fin. §. in cōputatione C. de iure delib. Hæc de actionibus priuilegiariis.

Non priuilegiariæ sunt, in quibus causa agendi nullo eiusmodi priuilegio subnixa est, & omnino vbi consistit quænam sint priuilegiariæ actiones, satis constitit quænam priuilegiariæ non sint.

Decima quinta actionum diuisio hæc aßignari potest, quod actionum aliæ sint simplices aliæ duplices: licet enim in iure ciuili vix eiusmodi actionum mentio inueniatur, tamen nihil de verbis quærendum, vbi rem teneas: & cum Iurisconsulti proponant interdicta alia esse simplicia, alia duplicia: & propter duo interdicta duplicia Vtrubi, & Vtipoßidetis, vnam excogitauerint interdictorum diuisionem: non incommode in actionibus eadem distinctio admittenda, cum & ipsa interdicta nihil aliud sint, quam actiones extraordinariæ.

Igitur duplices illæ actiones sunt dicendæ, in quibus vt in interdictis duplicibus par vtriusque litigatoris conditio est, vt vnusquisque tam rei quam actoris partes sustinere videatur. Eiusmodi sunt actio familiæ herciscundæ, communi di-

nidundo, finium regundorum, nam illæ actiones tales sunt, vt in his singulæ personæ duplex ius habeant agentis scilicet, & eius cum quo agitur, vt nominatim Iulianus definit. in l. 10. Iudicium ff. fin. reg. vt ex his verbis, argumento ducto à coniugatis (quod apud dialecticos et oratores est certissimum) duplicium actionum nomen descendat: nam & eas actiones duplices vocat Cuiacius in Paratitlis. Ius vero duplex in eo habere videntur, quod vterque litigantium ad rerum communium diuisionem plerumque prouocet, vterque fines regi desideret, & quod vnus petit, idem quoque alter postulet. Illis actionibus adiungi posset actio pro socio, quia & ex causa societatis plerumque ad actionem communi diuidundo peruenitur, cum res ad diuisionem debet peruenire. l. 1. ff. comm. diuid. l. 43. si actum ff. pro socio, & vtrinque mutuas præstationes habet, quæ efficiunt, vt vterque agere, vterque conueniri videatur. Idem posset dici in illis actionibus bonæ fidei, quæ ex vna parte directæ, et ex altera sunt contrariæ, de quibus in quinta diuisione: sed in illis licet ex vtraque parte agatur, tamē non eadem causa agēdi vtrique; ideoque magis plures actiones inuicem proponi, quā vna duplex locum habere videtur.

Simplices actiones quænam sint ex superioribus apparet; illas scilicet in quibus palam est quis agat, quis conueniantur: Cuiusmodi sunt omnes

actiones exceptis illis de quibus modo mentio habita est.

Decima sexta & vltima actionum diuisio hæc est, alias directas esse, alias vtiles siue in factum? Directæ actiones hoc loco sunt, nõ quæ principaliter mouentur respectu & comparatione contrariarum, vt suprà positum: sed illæ quæ veniunt ex ipsissimis legum verbis, & ex contractibus, quasi contractibus, aut maleficiis nominatis speciatim à lege coercitis: quæ & ciuiles sunt: ciuiles, quia à lege; directæ quia à lege nominatim, non ex interpretatione. Igitur quæcumque actiones in personam aut in rem, pœnales aut rei persecutoriæ, bonæ fidei aut stricti iuris, populares aut priuatæ, ordinariæ aut extraordinariæ nominatim ab ipsa lege descendunt, & in propriis terminis quibus introductæ sunt competunt, eæ directæ vocandæ sunt.

Vtiles actiones illæ sunt, quæ non ex verbis legis, sed ex sententia ac per interpretationem dãtur ex æquitate, quam recte vocat Aristoteles lib. 5. eth. ἐπανόρθωμα νόμου γεγραμμένου, vt scilicet vbi verba legis deficiunt, ibi ex bono & æquo supplementũ admittatur: cum enim in variis rerũ humanarũ figuris tanta diuersitas contingat, & continuo in dies nouas edere formas natura deproperet, vix est vt quicumque leges composuerunt, aut primas negotiorum contractuum & actionum formulas & conceptiones

ediderunt, potuerint quantumuis perspicaci ingenio, quamtumuis supra humanam sortem rerum omnium capaci mente præditi, vix est inquã vt potuerint omnes rerum & negotiorum species complecti, & ad omne genus cautionum occurrere. ὥσπερ καὶ περὶ τὰς ἄλλας τέχνας *(inquit Aristoteles lib. 2. polit. cap. 6.)* περὶ τὴν πολιτικὴν τάξιν ἀδύνατον ἀκριβῶς πάντα γραφῆναι. καθόλου γὰρ ἀναγκαῖον γραφῆναι, αἱ δὲ πράξεις περὶ τῶν καθ' ἕκαστόν εἰσιν. *Igitur (ne index in integrum librum & tractatum excurrat) vbicumque legis verba visa sunt cessare, vel illæ legis actiones, de quibus I. C. in l. 2. §. 6. deinde ff. de orig. iu. ad earum sententiam accommodari alias oportuit vtilitate quadam id suadente, vnde vtilibus actionibus nomen: quæ nihilominus etiam ciuiles dictæ sunt, si proxime accederent ad ipsa legum verba & actiones directas, ad quas accommodabantur; quemadmodum patronorum tutela legitima vocata est, licet non ex verbis legis 12. tab. sed per interpretationem ex consequentia quadam legitimæ agnatorum tutelæ sit introducta. Vbi aliquanto à verbis & mente legis esset deflectendum, tunc quæ dabatur non vtilis ciuilis, ad exemplum directæ, sed vtilis in factum à prætore dabatur. Verum est omnem actionem vtilem esse in factum, quasi ex facto potius enascatur, quam ex verbis legis; sed alia ciuilis in factum ad exempl-*

directæ, alia in factum prætoria ad exemplum vtilis legitimæ seu ciuilis: & vtraque tamen vtilis: nam sunt ad exemplum vtilium accōmodatæ vtiles, vt tradit ipse Cuiac. lib. 7. ad Afric. ad l. 43. ex qu. caus. mai. Prætoriæ omnes sunt vtiles l. 11. quia actionum ff. de præscr. verb. & tamen ad exemplum eius actionis, quam prætor introduxit, alia actio accommodatur, vbi illa videtur deficere. Sic vtilis rescissoria in d. l. 43. ex qu. cau. ma. ad exemplum illius quam introduxit prætor; & quasi Publiciana in l. 70. ff. de rei vind. ad exemplum Publicianæ, quam prætor edicto suo proposuit. Superiorem definitionē planam faciet exemplum vnum in tit. de lege Aquilia. Si quis corpore suo damnū dedit, veluti seruum alienum occidit, directa actio legis Aquiliæ competet, quia corpus corpori nocuit. Si corpori sit nocitum, corpus non nocuerit, veluti cū alienum pecus aut seruus ab aliquo inclusus fame necatus est, vtilis actio ex sententia verbis deficientibus legis Aquiliæ, cōpetit. Si vero nec corpus nocuerit, nec corpori sit nocitum, sed aliqua in re damnum datum sit, quod fit cum seruum alienum vinctum compedibus intempestiua misericordia ductus aliquis soluerit, à pretôre decernetur actio in factum, quasi verbis legis Aquiliæ deficientibus, & sententia. Quod in delicto positum est, idèm in contractu probetur. Si quis pecuniam dederit, vt quid fieret, directa lo-

cati agetur quasi ex contractu nominato, quia ex ea conuentione oritur, in quam primum composita est actio locati conducti: Si vero non pecunia sed res alia corporalis data sit vt quid fieret, datur actio ciuilis in factum prescriptis verbis, quia conuentio eiusmodi proxime accedit ad casum quo datur actio directa locati conducti. Si vero conuentio facta sit per hæc verba, faciam vt des, quia eiusmodi cōuentio lōge recedit à locatione, ei qui conuentionis legem impleuerit, contra eum qui placitæ conuentioni parere detrectauerit, non directa locati conducti, non ciuilis in factum, sed vtraq. cessante actio prætoria de dolo competet. l. 5. naturalis. § at cum do. § quod si faciam. ff. de præscr. notandum autem omnes actiones vtiles siue sint ciuiles siue sint prætoriæ, siue ex delictis innominatis siue ex contractibus innominatis descendant, in factum vocari, quasi non habeant titulum alium quam factum contrahentium aut delinquentium: sed ciuiles ex contractibus innominatis dicuntur dari in factum præscriptis verbis, quia quasi ex præscripto conuentionis narrata facti specie dantur, & quæ ex maleficiis innominatis veniunt, siue ciuiles siue prætoriæ, in factum tantum concipiuntur, quod nulla eas conuentio præcedat, sed ex solo facto delinquentis veniant. Directa autem

actio & vtilis eiusdem potestatis sunt, eundem habent effectum, cum tamen olim, cum iudicia omnia erant ordinaria, differrent l. actio ff. de neg. gest. Sed remanet tamen inter illas hæc differentia quod directa ex verbis legis, vtilis ex sententia veniat. Hîc subsisto, nam & hæc paucula videntur indicis titulum ementiri: Sed verbis opus est, vt res alioqui non satis perspicuæ optimè explicentur: hoc si sum assecutus, & cuiusquam operam iuui, non ingratus fuerit scribendi labor, aut lusus, aut vtrumque. Cæterum has tibi notas & indicem lector (ne te præteritum ducas) citato & properante stilo exscripsi; quod si festinantem manum vel oculos fefellerint quædam, vt erunt certe nonnulla, ea ne seuero nimis calculo excipias. Alia quam in partem tu accipias, parum postulo: neque enim ab inuito gratiam non spontaneam extorquere, aut aliqua verborum pompa & lenocinio indebitum fauorem demereri instituo. Et hanc tamen conditionem tibi fero, vt si in meliorem sortem inclinantibus satis, & tu quoque in clementiorem sententiam acquiescas, non difficulter sponsione me adstrinxerim ingentes gratias si insciens non reddiderim, habiturum tamen maximas: & hoc illud idem si fuero assecutus, maximos & vberrimos exiguæ operæ fructus videbor consecutus.

FINIS.

INDEX TITVLORVM PER LITERAS.

DE Abigeis. 483
De acceptilatione, 463
De accusationibus & inscriptionibus. 504
De actione rerum amotarum. 213
De Actionibus emptione & venditi. 168
De Ademptione libertatis. 385
Ad exhibendum. 110
De Adimendis vel transferendis legatis vel fideicommissis. 290
Ad legem Aquiliam. 101
Ad legē Corneliā de sicarijs & veneficijs. 509
Ad legem Falcidiam. 302
Ad legem Iuliam de adulterijs. 507
Ad legem Iuliam de vi priuata. 509
Ad legem Iuliam de vi publica. 508
Ad legem Iuliam majestatis 506
Ad legem Iuliam peculatus, & de sacrilegiis & de residuis. 514
De administratione & periculo tutorum & curatorum qui gesserint, vel non: & de agentibus vel conueniendis vno vel pluribus. 229
De Administratione rerum ad ciuitatem pertinentium. 342

Ad municipalem & de incolis. 544
De adoptionibus & emancipationibus & aliis modis quibus potestas soluitur. 16
De Acquirenda vel amittenda possessione. 369
De Acquirenda vel omittenda hereditate. 262
De Acquirendo rerum dominio. 397
Ad S. C. Tertyllianum & Orphitianum. 355
Ad S.C. Trebellianum. 309
Ad S.C. Turpillianum & de abolitionibus criminum. 516
Ad S.C. Velleianum. 155
De Adsignandis libertis. 341
De Ædilicio edicto & redhibitione & quanti minoris. 187
De Æstimatoria. 171
De Agnoscendis & alendis liberis, vel parentibus, patronis, vel libertis. 216
De Albo scribendo. 546
De Aleatoribus. 118
De Alienatione iudicii mutandi causa facta. 70
De Alimentis vel cibariis legatis. 234
De Annuis legatis & fideicommissis. 276
An per alium causæ appellationum reddi possunt. 535
De Appellationibus relationibus. 528
De Appellationibus recipiendis vel non. 532
Apud eum à quo appellatur aliam causam agere compellendum. 538
De Aqua cotidiana & æstiua. 432

De Aqua & aquæ pluuiæ arcendæ. 396
A quibus appellari non licet. 530
De Arboribus cædendis. 438
Arborum furtim cæsarum. 477
De Auctoritate & consensu tutorum & curatorum. 231
De Auro, argento, mundo, ornamentis, vnguentis veste, vel vestimentis & statuis legatis. 2c8

B

De Bonis damnatorum. 520
De Bonis eorum qui ante sententiam vel mortem sibi consciuerunt, vel accusatorem corruperunt. 522
De Bonis libertorum. 338
De Bonorum possessione contra tabulas. 3:3
De Bonorũ possessione ex testamento militis. 353
De Bonorum possessione furioso, infanti, muto, surdo, cæco competente. 322
De Bonorum possessione secundum tabulas. 333
De Bonorum possessionibus. 320

C

De Cadaueribus punitorum. 527
De Calumniatoribus. 62
De Capite minutis. 68
De Captiuis & de postliminio & de redemptis ab hostibus.
De Carbonilno edicto. 331
De Castrensi peculio. 542
De Censibus. 557

iudicio sistat. 49
De Eo qui pro tutore próve curatore negotia gessit. 240
De Eo quod certo loco dari oportet. 136
De Euictionibus & duplæ stipulatione. 191
Eum qui appellauerit in prouincia defendi. 537
De Exceptione rei iudicatæ. 446
De Exceptione rei venditæ & traditæ. 192
De Exceptionibus, præscriptionibus & præiudiciis. 444
De Excusationibus. 234
De Exercitoria actione. 142
Expilatæ hereditatis. 487
Ex quibus causis maiores XXV. annis in integrum restituantur. 69
De Extraordinariis criminibus. 480

F

Familiæ erciscundæ. 108
De Feriis & Dilationibus & diuersis temporibus. 50
De Fideicommissarijs libertatibus. 84
De Fideicommissaria hereditatis petitione 79
De fideiussoribus & mandatoribus. 458
De fideiussoribus & nominatoribus & heredibus tutorum & curatorum. 241
De fide instrumentorũ & amissione eorum. 198
Finium regundorum. 107
De fluminibus ne quid in flumine publico ripáve eius fiat, quominus nauigetur. 425

De Fonte. 434
De Fugitiuis. 118
Do fundo dotali 204
De Furibus balneariis. 485
De Furtis. 470
Furti aduersus nautas, caupones, stabularios. 475.

G

DE Glande legenda. 438
De Gradibus & adfinibus, & nominibus eorum. 346

H

DE Heredibus instituendis. 253
De Hereditate vel actione vendita. 166
De hereditatis petitione. 78
De his quæ in testamento delentur, inducuntur vel inscribuntur. 253
De his quæ pœnæ causa relinquuntur. 192
De his quæ pro non scriptis habentur 294
De his quæ vt indignis auferuntur. 297
De His qui effuderint vel deiecerint. 102
De His qui notantur infamia. 58
De His qui sui vel alieni iuris sunt. 16
De Homine libero exhibendo. 439

I

DE Impensis in res dotales factis. 272
De Incendio, ruina, naufragio, rate, naue expugnata. 478
De In diem addictione. 165

De In integrum restitutionibus. 64
De Iniuriis & famosis libellis. 479
De Iniusto, rupto, irrito facto testamento. 251
De In ius vocando. 42
In Ius vocati ut eant, aut satis vel cautũ dent. 45
De In litem iurando. 127
De Inofficioso testamento. 75
In quibus causis pignus vel hypoteca tacite contrahitur. 181
De In rem verso. 153
De Inspiciẽdo ventre, custodiendoque partu. 217
De Institoria actione. 143
De Instructo vel instrumento legato. 282
De Interdictis & relegatis & deportatis. 523
De Interdictis siue extraordinariis actionibus quae pro his competunt. 416
De interrogationibus in iure faciendis, & interrogatoriis actionibus. 112
De Itinere actuque priuato. 431
Iudicatum solui. 465.
De Iudiciis & vbi quisque agere vel conueniri debeat. 74
De Iure aureorum annullorum. 390
De Iure codicillorum. 269
De Iure deliberandi. 260
De Iure dotium. 203
De Iure fisci. 539
De Iure immanitatis. 340
De Iureiurando siue voluntario, siue necessario,

siue iudiciali. 125
De Iure patronatus. 336
De Iurisdictione. 38
De Iuris & facti ignorantia 199
De Iustitia & iure. 16

L

DE Legationibus.
De Legatis & fideicommissis. lib. 1. 271.
De Legatis & fideicommissis lib. 2. 275
De Legatis & fideicommissis lib. 3. 275
De Legatis præstandis contra tabulas bonorum possessione petita. 325
De Lege commissoria. 166
De Lege Cornelia de falsis & de S. C. Liboniano. 511
De Lege Fabia de plagiariis. 515
De Lege Iulia ambitus. 514
De Lege Iulia de annona. 513
De Lege Iulia repetundarum. 512
De Lege Pompeia de parricidiis. 510
De Lege Rhodia de iactu. 143
De legibus S. C. & longa consuetudine. 12
De Legitimis tutoribus. 226
De libellis dimissoriis qui apostoli dicuntur. 534
De Liberali causa. 391
De Liberatione legata. 289
De liberis & posthumis heredibus instituendis vel exheredandis. 249
De Liberis exhibendis item ducendis. 439

De libertis vniuersitatum. 341
De litigiosis. 451
Locati conducti. 168
De Locis & itineribus publicis. 422
De Loco publico fruendo. 423

M

DE Magistratibus conueniendis. 243
Mandati vel contra. 160
De Manumißionibus. 380
De Manumißionibus, quæ seruis ad vniuersitatem pertinentibus imponuntur. 383
De Manumißis testamento. 383
De Manumißis vindicta. 380
De Migrando. 442
De Minoribus XXV. annis. 97
De Mortis causa donationibus & capionibus. 373
De mortuo inferendo & sepulchro ædificando. 121
De Muneribus & honoribus. 546

N

DE Natalibus restituendis. 391
Nautæ, caupones, stabularij vt recepta restituant. 73
De Nautico fœnore. 194
Ne de statu defunctorum post quinquennium quæratur. 394
De Negotiis gestis. 60
Ne quid in flumine publico fiat, quo aliter aqua fluat atque priore æstate fluxit. 426

Ne quid in loco publico vel itinere fiat. 422
Ne quid in loco sacro fiat. 421
Ne quis eum qui in ius uocabitur vi eximat. 46
Ne vis fiat ei qui in possessionē missus erit. 420
Nihil nouari appellatione interposita. 534
De Nouationibus & delegationibus. 459
De Noxalibus actionibus. 104
De Nundinis. 552

O

DE Obligationibus & actionibus. 452
De Obsequiis parentibus & patronis præstandis. 336
De Officio adsessorum, 37
De Officio consulis. 20
De Officio eius cui mandata est iurisdictio. 35
De Officio iuridici. 35
De Officio præfecti Augustalis. 32
De Officio præfecti prætorio. 22
De Officio præfecti vigilum. 29
De Officio præfecti vrbi. 23
De Officio præsidis. 32
De Officio prætorum. 28
De Officio proconsulis & legati. 30
De Officio procuratoris Cæsaris vel rationalis. 34
De Officio quæstoris. 25
De Operibus publicis. 551
De Operis libertorum. 337
De Operis noui nuntiatione. 357

De Operis seruorum. 91
De Optione vel electione legata. 280
De Origine iuris & omnium magistratuum & successione prudentium. 8

P

De Pactis. 53
De Pactis dotalibus. 203
De Peculio. 150
De Peculio legato. 284
De pecunia constituta. 136
De Periculo & commodo rei venditæ. 168
De Penu legata. 285
De Pigneraticia actione vel contra. 141
De Pignoribus & hypothecis et qualiter ea contrahantur, et de pactis eorum. 177
De Pœnis. 520
De Pollicitationibus.
De popularibus actionibus. 502
De possessoria hereditatis petitione. 79
De Postulando. 57
De præscriptis verbis, & in factum actionibus. 174
De Præuaricatione. 484
De Precario. 437
De Priuatis delictis. 468
De Probationibus & præsumptionibus. 196
De Procuratoribus & defensoribus. 58
Pro derelicto. 403
Pro donato. 403

Pro dote. 404
Pro emptore. 402
Pro hærede, vel pro possessore. 403
Pro legato. 404
Pro socio. 161
Pro suo. 404
De Proxeneticis 556
De Publicanis & vectigalibus & cõmissis. 370
De Publiciana in rem actione. 82
De publicis iudiciis. 503

Q

QVæ in fraudem creditorum facta sunt vt restituantur. 414
Quæ res pignori vel hypothecæ data obligari non possunt. 183
Quæ sententiæ sine appellatione rescindantur. 535
De Quæstionibus. 519
Quando appellandum sit. 532
Quando de peculio actio annalis est. 153
Quando dies legatorum vel fideicommissorum cedat. 315
Quando dies vsufructus legati cedat. 89
Quando ex facto tutoris vel curatoris minores agere vel conueniri possunt. 232
Quarum rerum actio non datur. 451
Quemadmodum seruitutes amittuntur. 99
Quibus ad libertatem proclamare non licet. 392
Quibus ex causis in possessionem eatur. 410

Quibus modis pignus vel hypotheca soluitur. 186
Quibus modis vsusfructus vel vsus amittatur. 90
Quibus non competit bonorum possessio. 358
De Quibus rebus ad eundem iudicem eatur. 115
Qui & à quibus manumissi liberi non fiunt, & ad legem Æliam Sentiam. 388
Qui petant tutores vel curatores & vbi petantur. 228
Qui potiores in pignore vel hypotheca habeantur, & de his qui in priorum creditorum locum succedunt. 184
Quis à quo appelletur. 531
Qui satisdare cogantur, vel iurato promittant, vel suæ promissioni committantur. 46
Qui sine manumissione ad libertatem perueniunt. 387
Quis ordo in possessionibus seruetur. 351
Qui testamenta facere possunt, & quemadmodum testamenta fiant. 247
Quod cuiuscunque vniuersitatis nomine vel contra eam agatur. 60
Quod cum eo qui in aliena potestate est negotium gestum esse dicatur. 147
Quod falso tutore auctore gestum esse dicatur 240
Quod iussu. 154
Quod legatorum. 419

Quod metus causa gestum erit. 64
Quod quisque iuris in alterum statuerit, ut ipse eodem iure utatur. 39
Quod vi aut clam. 435
Quorum bonorum. 418

R

RAtā rem haberi, & de ratihabitione. 467
De Rebus auctoritate iudicis possidendis seu vendundis. 411
De rebus creditis si certum petetur, & de condictione. 122
De Rebus dubiis. 291
De Rebus eorum qui sub tutela vel cura sunt sine decreto non alienandis vel supponendis. 245
De Receptatoribus. 484
De Receptis qui arbitrium receperunt ut sententiam dicant. 71
De Regula Catoniana. 293
De Re iudicata & de effectu sententiarum, & de interlocutionibus. 405
De Rei vindicatione. 80
De Religiosis & sumptibus funerum & ut funus ducere liceat. 120
De re militari. 542
De Remissionibus. 436
Rem pupilli vel adolescentis soluam fore. 465
De Requirendis vel absentibus damnandis. 510.

emptione discedere. 167
De Ripa munienda. 427
De Ritu nuptiarum. 201
De Riuis. 433

S

DE Saluiano interdicto. 445
De Senatoribus. 19
De S. C. Macedoniano. 149
De S. C. Sillaniano & Claudiano quorum testamenta ne aperiantur. 266
De Sententiam paßis & restitutis. 526
De Separationibus. 412
De Sepulchro violato. 481
De Seruis exportandis, vel si ita mancipium venierit vt manumittatur vel contra. 169
De Seruitute legata. 278
De Seruitutibus. 94
De Seruitutibus prædiorum rusticorum. 96
De Seruitutibus prædiorum vrbanorum. 93
De Seruo corrupto. 116
Si ager vectigalis id est emphyteuticarius petatur. 83
Si à parente quis manumissus sit. 334
Si cui plus quam per legem Falcidiam licuerit legatum esse dicetur. 308
Si ex noxali causa igitur quemodmodum caueatur. 48
Si familia furtum fecisse dicatur. 476
Si ingenuus esse dicetur. 393

Si is qui testamento liber esse iussus erit, post mortem domini ante editam hereditatem subripuisse, aut corrupisse quid dicetur. 474

Si mensor falsum modum dixerit. 119

Si mulier ventris nomine in possessionem calumniæ causa esse dicetur. 219

Si pars hereditatis petatur. 78

Si pendente appellatione mors interuenerit. 538

Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur 100

Si quid in fraudem patroni factum sit. 342

Si quis aliquem testari prohibuerit vel coegerit. 268

Si quis cautionibus in iudicio sistendi causa factis non obtemperauerit. 49

Si quis in ius vocatus non ierit, siue quis eum vocauerit quem ex edicto non debuerit. 44

Si quis ius dicenti non obtemperauerit. 40

Si quis omissa causa testamenti ab intestato vel alio modo possideat hereditatem. 265

Si seruitus vindicetur vel ad alium pertinere negetur. 98

Si tabulæ testamenti extabunt. 3[illegible]1

Si tabulæ testamenti nullæ extabunt vnde liberi. 343

Si tutor vel curator magistratus creatus appellauerit. 536

Si ventris nomine mulier in possessienem missa eadem possessio dolo malo ad alium translata esse dicatur. 218

Si vsusfructus petetur, vel ad alium pertinere negetur. 91
De Solutionibus & liberationibus. 46
Soluto matrimonio dos quemadmodum petatur. 210
De sponsalibus. 200
De Statu hominum. 15
De Statuliberis. 486
Stellionatus. 488
De Stipulatione seruorum. 457
De Stipulationibus pratoriis. 464
De successorio edicto. 345
De suis & legitimis heredibus. 354
De superficiis. 430
De supellectile legata. 285
De suspectis tutoribus & curatoribus. 233
T
DE Tabulis exhibendis. 420
De Termino moto. 489
Testamenta quemadmodum aperiantur, inspiciantur & describantur. 463
De Testamentaria tutela. 224
De Testamento militis. 261
De Testibus. 198
De Tigno iuncto. 473
De Transactionibus. 56
De Tributoria actione. 144
De Tritico, vel olea legato. 281
De Tutelæ & rationibus distrahendis & vtili

curationis causa actione. 286
De Tutelis. 222
De Tutoribus & curatoribus datis ab his qui ius dandi habent, & qui & in quibus causis specialiter dari possunt. 226

V

De Vacatione & excusatione munerum. 304
De Variis & extraordinariis cognitionibus & si iudex litem suam fecisse dicetur. 554
Vbi pupillus educari vel morari debeat, & de alimentis ei praestandis. 235
De Ventre in possessionem mittendo & curatore eius. 330
De Verborum obligationibus. 454
De Verborum significatione. 557
De Veteranis. 543
De Veteranorum & militum successione. 349
De Via publica & itinere publico reficiendo. 4 7
De Via publica & si quid in ea factum esse dicatur. 4?4
De Vi bonorum raptorum. 478
De Vi & de vi armata. 427
Vnde cognati. 345
Vnde legitimi. 344
Vnde vir & uxor. 347
De Vsu & habitatione. 92
De Vsu & vsufructu, & reditu & habitatio-

ne, & operis per legatum vel fidcicommissum datis. 277

De Vsufructu adcrescendo. 87

Vsufructuarius quemadmodum caueat. 93

De vsufructu earum rerum quæ vsu consumuntur vel minuuntur. 90

De Vsufructu & quemadmodum quis vtatur fruatur. 86

De Vsuris, & fructibus & caussis & omnibus accessionibus & mora. 193

De Vsurpationibus & vsucapionibus. 401

Vt ex legibus senatúsve consultis bonorum possessio detur. 351

Vt in flumine publico nauigare liceat. 426

Vt in possessione legatorum vel fideicommissorum seruandorum causa esse liceat. 219

Vti possidetis. 429

Vt legatorum seu fideicommissorum seruandorum causa caueatur. 218

Vtrubi. 441

De Vulgari & pupillari substitutione. 255

FINIS.